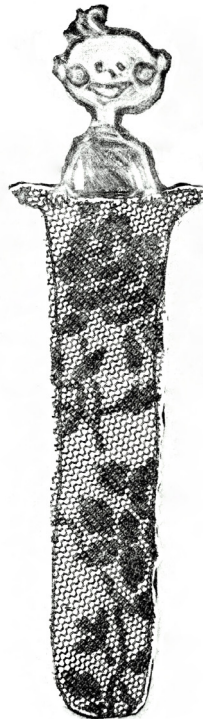


Lise Kanckos

Barnets bästa i politikens främsta rum

Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning





Lise Kanckos

f. 1977 i Vasa

PM 2003 i sociologi, Åbo Akademi

TM 2006 i teologisk etik med religions-
filosofi, Åbo Akademi

E-post: lkanckos@abo.fi

Åbo Akademis förlag

Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)2-215 3478

E-post: forlaget@abo.fi

Försäljning och distribution:

Åbo Akademis bibliotek

Domkyrkogatan 2-4, FI-20500 Åbo,
Finland

Tfn +358 (0)2-215 4190

E-post: publikationer@abo.fi

Omslagsbild och layout:

Lise Kanckos

BARNETS BÄSTA I POLITIKENS FRÄMSTA RUM



Barnets bästa i politikens främsta rum

Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning

Lise Kanckos

CIP Cataloguing in Publication

Kanckos, Lise.

Barnets bästa i politikens främsta rum : Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning / Lise Kanckos.

- Åbo : Åbo Akademis förlag, 2012.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-652-8

ISBN 978-951-765-652-8

ISBN 978-951-765-653-5 (digital)

Painosalama Oy

Åbo 2012

Innehåll

Innehåll	v
Förord	viii
Förkortningar	x
1 Inledning	1
1.1 Assisterad befruktning, värden och moraliska problem	1
1.2 Assisterad befruktning som politisk fråga	3
1.2.1 Definition av assisterad befruktning	3
1.2.2 Utvecklingen av lagstiftningen om assisterad befruktning i Finland	6
1.2.3 Lagens konsekvenser och dagsläget	9
1.2.4 Assisterad befruktning i nordisk politik	12
1.3 Syfte och frågeställning	16
1.4 Avhandlingens disposition	20
2 Reproduktion, politik och värderingar	23
2.1 Familjebegreppets differentiering och konstruktionen av familjevärden	23
2.2 Assisterad befruktning och social förändring	25
2.3 Från konstgjord till assisterad befruktning	28
2.4 Det finländska forskningsläget om assisterad befruktning	31
2.5 Assisterad befruktning, religion, politik och värderingar	36
2.6 Barnets bästa som juridiskt och politiskt begrepp	41
2.7 Sammanfattning	44
3 Sociologiska perspektiv på politik, religion och moral	47
3.1 Politiseringen och privatiseringen av sexualiteten och familjen	47
3.2 Claims-making	52
3.2.1 Konstruktionen av ett socialt problem	52
3.2.2 Sociala problem, moral och religion	55
3.3 Ett sekulärt eller postsekulärt samhälle?	58
3.3.1 Sekulariseringsdebatten och religionens återkomst i diskussionen	58
3.3.2 Sakralisering och religionens nya synlighet	63
3.3.3 Det postsekulära samhället	67
3.4 Individualisering, religion och moral	71
3.5 Sammanfattning	76
4 Retorik- och diskursanalys	79
4.1 Avhandlingens material	79
4.2 Den diskursiva konstruktionen av verkligheten	82

4.2.1	<i>Diskursteori och diskursanalys</i>	82
4.2.2	<i>Kritisk diskursanalys</i>	86
4.3	Den retoriska konstruktionen av verkligheten	91
4.3.1	<i>Diskursanalys, retorik och metaforer</i>	91
4.3.2	<i>Tropologisk retorik i diskursteorin</i>	95
4.4	Genomförandet av undersökningen	97
4.4.1	<i>Kategorisering och kodning av materialet</i>	97
4.4.2	<i>Analysprinciper och citat</i>	98
4.4.3	<i>Voteringsanalys</i>	99
4.5	Sammanfattning	101
5	Politiska samvetsfrågor	103
5.1	Definition av samvetsfrågor	103
5.2	Partisammanhållning och partidisciplin	107
5.3	Samvetsfrågor i finländsk politik	110
5.3.1	<i>Samvetsfrågornas särdrag</i>	110
5.3.2	<i>Privat moral och offentlig politik</i>	116
5.4	Sammanfattning	119
6	En värdediskussion om assisterad befruktning	121
6.1	Dagstidningars bild av assisterad befruktning	121
6.2	Assisterad befruktning som samvetsfråga	128
6.2.1	<i>Åsiktsspridningen i riksdagen och regeringen</i>	128
6.2.2	<i>Samhällelig eller moralisk fråga</i>	133
6.3	Värdediskussion	137
6.3.1	<i>Diskursens inramning som värdediskussion</i>	137
6.3.2	<i>Köttätande heteromän i lagutskottet</i>	141
6.3.3	<i>Barnlöshet som socialt problem</i>	145
6.3.4	<i>Diskriminering som moraliskt problem</i>	148
6.4	Sammanfattning	151
7	Religiös diskurs i debatten om assisterad befruktning	155
7.1	Kyrkan som remissinstans	155
7.2	Kyrkan som tolkningsfund	159
7.2.1	<i>Kyrkans röst om familjevården och barnets bästa</i>	159
7.2.2	<i>Kyrkans ställningstaganden till assisterad befruktning</i>	161
7.3	Religiös argumentation i riksdagsdebatterna	167
7.3.1	<i>Hänvisning till kyrkliga ställningstaganden</i>	167
7.3.2	<i>Hänvisning till kristna värden och kristdemokratisk ideologi</i>	173
7.3.3	<i>Hänvisning till trosföreställningar och religiös tillhörighet</i>	177

7.3.4 Hänvisning till övertygelse och samvete	183
7.4 Sammanfattning	187
8 Kvinnans rättighet och barnets bästa	191
8.1 Propositionernas jämlikhetsretorik	191
8.2 Jämlikhetsargument i riksdagsdebatterna	193
8.3 Surrogatmoderskap, altruism och jämlikhet	200
8.3.1 Surrogatarrangemang i Finland	200
8.3.2 Den altruistiska surrogatföderskan och den jämlika kvinnan	202
8.4 Barnlöshetens sociala, biologiska och ekonomiska dimensioner	207
8.5 Barnets bästa	212
8.5.1 Barnets bästa som flytande signifikant och helig form	212
8.5.2 Barnets bästa i propositionerna och lagtexten	215
8.5.3 Föräldraperspektiv och barnperspektiv	217
8.5.4 Faderlösa barn	221
8.6 Sammanfattning	225
9 Medicinen, naturen och vetenskapen som auktoriteter	227
9.1 Den medikaliserade barnlösheten	227
9.2 Den naturliga ordningen och det autentiska barnet	232
9.3 Vetenskap och forskning som auktoriteter	234
9.4 Gränsdragning mellan eugenik och terapeutiska ingrepp	239
9.5 Embryot och det ofödda barnets bästa	241
9.6 Sammanfattning	244
10 Avslutande diskussion	247
10.1 Värden och moraliska problem i debatterna om assisterad befruktning	247
10.2 Politiska samvetsfrågor, värden och moraliska problem	252
10.3 Jämlikhet och barnets bästa	254
10.4 En postsekulär situation?	257
Källor och litteratur	261
Bilagor	285
English Summary	307

Förord

Först och främst vill tacka min handledare, akademilektor Andreas Häger. Tack för intressanta diskussioner och för uppmuntran och stöd i avhandlingsarbetets olika skeden. Jag vill också tacka professor Susan Sundback och professor Mikko Lagerspetz för noggrann genomläsning av avhandlingsmanuskriptet i slutskedet av processen. Ett särskilt tack riktar jag till avhandlingens förgranskare, professor Inger Furseth och professor Pertti Alasuutari, som gav mig mycket värdefulla kommentarer.

Jag vill tacka alla de sociologiska kolleger som har funnits i Åhuset och ASA under mina forskarstudier: Jutta Ahlbeck, Bibhuti Bista, Solveig Bystedt, Fredrik Bäck, Sabina Hadzibulic, Thomas Heikell, Andreas Häger, Ralf Kauranen, Kersti Kollom, Mikko Lagerspetz, Pia Liljeroth, Catharina Lojander-Visapää, Andrey Lukyanov, Susan Sundback, Dan Sundblom, Kirsti Suolinna, Johanna Söderholm, Salla Tuori, Östen Wahlbeck, Jan Wickman och Ann Yrjälä. Tack för alla intressanta diskussioner i kafferummet, korridorerna och på seminarierna! Jag vill också rikta ett tack till kvinnovetarna, som jag har fått dela kafferum med under de senaste åren.

Jag är tacksam för att ha fått arbeta på heltid med forskning och undervisning under min tid som doktorand. Avhandlingsarbetet har finansierats med både stipendier och lön från Åbo Akademi och Finlands Akademi. Jag har fått stipendier från Kyrkans Forskningscentral, Oskar Öflunds stiftelse, Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut och Victoriastiftelsen.

Under arbetet med avhandlingen har jag varit anknuten till två forskningsprojekt, som har finansierats av Finlands Akademi: det tvärvetenskapliga projektet "Legitimitet och moral. Människan och rättssamhället" (LEMO) och det norsk-finländska projektet "Kristen religion i nya sammanhang. Ramar för att förstå kristen tro och moral i senmodern tid" (KRIS). Jag är mycket tacksam över att professor Tage Kurtén gav mig en plats i dessa spännande projekt, som resulterade i två antologier. Jag vill också tacka projektkollegerna för intressanta diskussioner, särskilt min medförfattare i en artikel, Malena Björkgren.

Mitt i avhandlingens skrivprocess hade jag förmånen att spendera hösten 2010 som gästdoktorand vid Centrum för forskning om religion och samhälle (CRS) vid Uppsala Universitet. I Uppsala fick jag ro att arbeta med avhandlingen samtidigt som jag bekantade mig med forskningsprogrammet ”The Impact of Religion – Challenges for Society, Law and Democracy”. Jag vill rikta ett stort tack till professor Per Pettersson och professor emeritus Anders Bäckström, och alla andra kolleger på CRS och sociologen, som bidrog till att min vistelse i Uppsala blev trivsam och intressant.

Några av avhandlingens kapitel bygger vidare på resultat som har publicerats i vetenskapliga tidskrifter och antologier. Dessa artiklar har jag omskrivit, förkortat och fördjupat för att passa in i avhandlingen. Avsnitt 1.2.4 bygger på ett avsnitt ur en artikel om gränsöverskridande reproduktivt resande (Kanckos 2012b). Avsnitt 2.6 och 8.5 om barnets bästa bygger vidare på en artikel som har publicerats i en antologi utgiven av Svenska kyrkans forskningsenhet (Kanckos 2011). Delar av avsnitt 3.3, som handlar om religionens nya synlighet i det postsekulära samhället, bygger på en artikel som ingår i boken *Social samhörighet och religion. Festskrift till Susan Sundback* (Kanckos 2008). Avsnitt 8.3 utgår från min artikel om de finländska politiska diskussionerna om surrogatmoderskap som har publicerats i tidskriften *K&K. Kultur og Klasse* (Kanckos 2012a). Delar av kapitel 7 har också omarbetats utgående från en artikel i konferenspublikationen *Exercising Power: The Role of Religions in Concord and Conflict* (Kanckos 2006). I ett kortare avsnitt i kapitel 3 hänvisar jag till en artikel, som handlar om hur politiska debatter om kön och jämställdhet kan bidra till att politiska auktoriteters legitimitet ifrågasätts (Kanckos & Björkgren 2011).

Jag vill tacka min familj för stöd och uppmuntran under processens gång: mamma Marianne, pappa Sven, och mina syskon Johan och Annika. Tack Matias för inspiration för avhandlingsarbetet, och för att du har hjälpt mig att tänka på annat än avhandlingen under fritiden. Slutligen vill jag tacka mina vänner – Juho, Mia, Mia, Fredrik, m.fl., som har förgyllt min vardag med sitt sällskap på luncher och kaffepauser.

Åbo, augusti 2012

Lise Kanckos

Förkortningar

ART	Assisted Reproductive Technology (assisterad reproduktionsteknik)
C	Centern i Finland (Centern)
ESHRE	The European Society of Human Reproduction and Embryology
ETENE	Den riksomfattande etiska delegationen inom social- och hälsovården
FET	Frozen Embryo Transfer (överföring av nedfrysta embryo)
GIFT	Gamete Intrafallopian Transfer (könscellsöverföring till äggledaren)
Gröna	Gröna förbundet (De gröna)
ICI	Intra-Cervical Insemination (insemination i livmoderhalsen)
ICMART	International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology
ICSI	Intracytoplasmic Sperm Insertion (mikroinjektion)
IUI	Intra-Uterine Insemination (intrauterin insemination)
IVF	In Vitro Fertilization (in vitro-fertilisering, provrörsbefruktning)
KD	Kristdemokraterna i Finland (Kristdemokraterna)
KION	Kirkon ihmisoikeuskysymysten neuvottelukunta (Kyrkans delegation för mänskliga rättigheter)
LaUB	lagutskottets betänkande
LM	lagmotion
MAR	Medically Assisted Reproduction
PGD	Preimplantation Genetic Diagnosis (embryodiagnostik)
PR	protokoll
RI	Riceindex
RP	regeringsproposition

Sannf	Sannfinländarna
Saml	Samlingspartiet
SETA	Sexuellt likaberättigande r.f.
SFP	Svenska folkpartiet i Finland (Svenska folkpartiet)
SDP	Finlands Socialdemokratiska Parti (Socialdemokraterna)
TET	Tubal Embryo Transfer (överföring av embryot till äggledaren)
VF	Vänsterförbundet
WHO	Världshälsoorganisationen
ZIFT	Zygote Intrafallopian Transfer (överföring av zygoten till äggledaren)

1 Inledning

1.1 Assisterad befruktning, värden och moraliska problem

År 2010 gick Nobelpriset i medicin till pionjären inom forskning om assisterad befruktning, Robert G. Edwards, som tillsammans med sitt forskningsteam utvecklade metoden in vitro-fertilisering (IVF), dvs. provrörsbefruktning. Det var en nyhet som glädde många människor. Det var ett pris som inte bara forskare kunde relatera till, utan en bred skara människor – inte minst de som själva har upplevt en period av ofrivillig barnlöshet. Men attityderna till assisterad befruktning har förändrats relativt snabbt. Edwards och hans brittiska forskningsteam arbetade i hård motvind. Innan världens första ”provrörsbarn”, Louise Brown, föddes år 1978 hade forskningsteamet kring Edwards svårigheter att få fortsatt finansiering av det brittiska medicinska forskningsrådet. Andra protester mot forskningen kom från både religiösa ledare, politiker, andra forskare och massmedia (The 2010 Nobel Prize... 2010). I dag kan medierapporteringen om assisterad befruktning fortfarande ha drag av s.k. moralisk panik. Det är särskilt kännetecknande för nyhetsrapporteringen om gränsöverskridande reproduktivt resande¹, eller

¹ Den mest vanliga termen på engelska i europeisk forskningslitteratur är cross-border reproductive care (Culley & Hudson 2009, 142; Shenfield m.fl. 2010; Pennings & Mertes 2010).

”fertilitetsturism” som fenomenet kallas i vardagligt språkbruk. De exempel som tas upp i nyhetsrapporteringen är ofta enskilda extrema fall, t.ex. 60-åriga kvinnor som har fått barn genom äggdonation. Reproduktiva resenärer beskrivs ofta i artiklarna som själviska, och ibland antyds att dessa personer ”leker Gud”. I sådan nyhetsrapportering målas assisterad befruktning upp som en okontrollerbar global marknad (Culley & Hudson 2009, 141–142).

Då Louise Brown föddes var vissa religiösa grupper och religiösa ledare upprörda och betecknade IVF som ett ingrepp som stred mot naturen och därmed mot Guds vilja. I dag är sådana röster mer ovanliga. IVF omtalas i dag mer sällan som konstgjord, och oftare som assisterad. Det betecknande för fenomenet är att vissa människor behöver medicinsk assistans för att kunna få ett barn. I dagens nordiska länder höjs förmanande religiösa röster oftare när det debatteras vilka individer som ska få tillgång till behandlingar, och vilka konsekvenser assisterad befruktning anses ha för synen på familjen, äktenskapet och barnen. Särskilt inflammerad tenderar diskussionen att bli när det gäller samkönade pars och ensamstående kvinnors rätt till behandlingar, och därmed synen på moderskap och faderskap. Diskussioner om donerade könscellers betydelse, och om huruvida könscellsdonatorerna ska vara helt anonyma eller om de ska registreras för att möjliggöra en senare kontakt med de barn som föds, handlar också om synen på föräldraskap. Den förändrade diskursen om religion, värden, moraliska problem och reproduktion i samhällsdebatter kan förklaras som att betoningen har förskjutits från de tekniska och medicinska medlen för att få barn mot de sociala konsekvenserna av den assisterade befruktningen. Samtidigt har synen på föräldraskapet delvis förändrats från ett strikt biologiskt/genetiskt föräldraskap mot ett socialt föräldraskap.

Utvecklingen av assisterad befruktning beskrivs ibland som en modern framgångshistoria. Motiveringen till Nobelpriset i medicin år 2010 kan nämnas som ett exempel på en sådan framgångsberättelse (The 2010 Nobel Prize... 2010). I medierapporteringen om Nobelpriset nämndes ofta att ca 4 miljoner barn fötts till världen genom in vitro-fertilisering sedan år 1978 och att fler barn föds m.h.a. metoden varje år (Carp 2010; Nobelpris för... 2010). Men den andra sidan av berättelserna om assisterad befruktning handlar om risker och moraliska problem. Genom utvecklingen av metoderna har många barnlösa par och indivi-

der fått hjälp till en graviditet, men det kan ändå inte garanteras att behandlingarna resulterar i ett barn. Med behandlingarna följer också olika hälsorisker (Culley, Hudson & van Rooij 2009, 1–2). Till riskerna som nämns i samband med samhällsdebatter om assisterad befruktning hör också bioetiska utmaningar (t.ex. möjligheten att välja barnets kön eller egenskaper), reproduktiva resenärers utnyttjande av fattiga kvinnors reproduktiva förmåga, tendensen att människor bildar familj allt senare i livet och utmanandet av traditionella uppfattningar om familjer och föräldraskap. Många av de upplevda riskerna handlar om hur assisterad befruktning kan bidra till att förändra samhällets normer.

År 1984 föddes det första barnet i Finland genom in vitro-fertilisering. Men redan under 1970-talet praktiserades donatorinsemination i Finland (Malin & Burrell 2004). I inledningen till den andra finländska propositionen om assisterad befruktning (RP 3/2006) beskrivs barnlöshet som ett växande problem i samhället. Under de senaste åren har försöken att lösa detta ”samhällsproblem” varit mycket framgångsrika, eftersom effekten av assisterad befruktning har förbättrats och nya metoder har utvecklats. Utvecklingen av en lag som reglerar assisterad befruktning är ytterligare ett steg i samhällets kamp mot den ofrivilliga barnlösheten.

1.2 Assisterad befruktning som politisk fråga

1.2.1 Definition av assisterad befruktning

I avhandlingen använder jag begreppet assisterad befruktning på motsvarande sätt som det definieras i den finländska lagen om assisterad befruktning (1237/2006). Jag betraktar lagens definition av assisterad befruktning som vid, vilket är nödvändigt för både lagen och denna avhandling. En mer specifik definition av assisterad befruktning riskerar nämligen att föråldras snabbt, eftersom behandlingsmetoderna förnyas, förbättras och byts ut i takt med framsteg inom medicinsk forskning. I 1 § 1 mom. sägs att lagen syftar på ”assisterad befruktning som utförs så att könsceller eller embryon från en människa förs in i en kvinna för att

åstadkomma graviditet” (Lagen om assisterad befruktning 1237/2006, 1 § 1 mom.). I 1 § 3 mom. görs ett tillägg:

Som assisterad befruktning enligt denna lag betraktas inte det att en mans obehandlade och olagrade sperma förs in i en kvinna, om denna åtgärd vidtas utan att någon med rätt att utöva läkaryrket i denna sin egenskap eller någon annan utomstående mot ersättning deltar i utförandet av åtgärden (Lagen om assisterad befruktning 1237/2006, 1 § 3 mom.).

Så kallad heminsemination utesluts m.a.o. ur denna definition. I paragrafen specificeras inte vilka metoder som avses med begreppet assisterad befruktning, och det är därför en vid definition som syftar på behandlingar där en läkare utför ingreppet. Men detaljmotiveringen i regeringens proposition RP 3/2006 är aningen tydligare om vilka metoder som inte inräknas i begreppet assisterad befruktning. Insemination och IVF nämns som de vanligaste metoderna. Lagen gäller däremot inte behandling genom enbart medicinering eller kirurgiska ingrepp.

I forskningslitteratur förekommer andra användningar av begreppet assisterad befruktning, eftersom olika antal metoder räknas in i begreppet. Som jämförelse ska jag redogöra för hur Världshälsoorganisationen (WHO) och International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) har definierat begreppet. Syftet med deras definition är att vara representativ och användbar internationellt och inom olika yrkesgrupper. WHO och ICMART har gemensamt utarbetat en standardiserad terminologi med 87 termer som berör assisterad befruktning med en kort definition av varje term (Zegers-Hochschild m.fl. 2009). *Assisted reproductive technology* (assisterad reproduktionsteknik, ART) definieras av WHO och ICMART på följande sätt:

Assisted reproductive technology (ART): all treatments or procedures that include the in vitro handling of both human oocytes and sperm or of embryos for the purpose of establishing a pregnancy. This includes, but is not limited to, in vitro fertilization and embryo transfer, gamete intrafallopian transfer, zygote intrafallopian transfer, tubal embryo transfer, gamete and embryo cryopreservation, oocyte and embryo donation, and gestational surrogacy. ART does not include assisted in-

semination (artificial insemination) using sperm from either a woman's partner or a sperm donor (Zegers-Hochschild m.fl. 2009).²

Formuleringen "[t]his includes, but is not limited to" är viktig, eftersom utvecklingen av assisterad befruktning har skett snabbt och avsikten med denna definition är att vara hållbar och representativ. Men den är ändå inte uttömmande. I definitionen av assisterad reproduktionsteknik (ART) inkluderas inte insemination. I terminologin som fastställts av WHO och ICMART används termen *medically assisted reproduction* (MAR) för att syfta på både insemination, hormonbehandlingar och ovan nämnda behandlingar som går under beteckningen assisterad reproduktionsteknik (ART). MAR används alltså som en heltäckande term.

Medically assisted reproduction (MAR): reproduction brought about through ovulation induction, controlled ovarian stimulation, ovulation triggering, ART procedures, and intrauterine, intracervical, and intravaginal insemination with semen of husband/partner or donor (Zegers-Hochschild m.fl. 2009).³

I likhet med WHO:s och ICMART:s definition av *medically assisted reproduction* inkluderas insemination även i den finländska lagens definition av assisterad befruktning. Om inte insemination inräknas i begreppet assisterad befruktning borde t.ex. lesbiska pars och ensamstå-

² De metoder som nämns i definitionen motsvaras på svenska av termerna in vitro-fertilisering (IVF, även kallad provrörbefruktning), embryotransferering (återförande av embryon till livmodern), GIFT (könscellsöverföring till äggladaren), ZIFT (överföring av zygoten, den befruktade äggcellen efter den första celledelningen, till äggladaren), TET (överföring av embryot till äggladaren), kryopreservering eller frysförvaring (nedfrysning och förvaring av könsceller och embryon), äggcells- och embryodonation och surrogatmoderskap med parets egna könsceller. Översättningarna av termerna hämtade från ordlistor på en webbsida som upprätthålls av läkemedelsföretaget Merck & Co (Merck & Co 2010) och bioteknikföretaget Merck Seronos svenska webbsida (Merck Serono 2010).

³ De metoder som nämns i definitionen motsvaras på svenska av termerna ovulationsinduktion (medicinsk behandling med syfte att framkalla normala ägglossningscykler), kontrollerad ägglossningsstimulering, ovulationsutlösning, ART-metoder, intrauterin insemination (IUI, spermier placeras direkt i livmodern), ICI (insemination i livmoderhalsen) och intravaginal insemination. Översättningarna är antingen mina direkta översättningar av de engelska termerna eller hämtade från webbsidorna Merck & Co (2010) och Merck Serono (2010).

ende kvinnors rätt till behandlingar behandlas separat, eftersom dessa kvinnor ofta enbart behöver insemination. I processen att stifta en lag om assisterad befruktning i Finland framstod de lesbiska parens och de ensamstående kvinnornas rätt till behandlingar tvärtom som en mycket central fråga.

I jämförelse med WHO:s och ICMART:s definition av MAR är den finländska lagens definition av assisterad befruktning bredare. De främsta skillnaderna mellan den finländska lagens definition av assisterad befruktning och WHO:s och ICMART:s definition av MAR är att den finländska lagens 1 § 3 mom. nämner att det uttryckligen är en läkare som utför behandlingen och att behandling genom enbart medicinering eller kirurgiska ingrepp enligt detaljmotiveringen i RP 3/2006 inte inkluderas i lagens definition av assisterad befruktning. WHO:s och ICMART:s definitioner av ART och MAR är också mer utförliga och räknar upp specifika behandlingsformer, trots att några av de metoder som uppräknas kan betecknas som varianter av IVF. Det är också anmärkningsvärt att enbart uttrycket *gestational surrogacy* omnämns i definitionen av ART. Definitionen begränsar sig alltså till surrogatmoderskap med parets egna könsceller till skillnad från *traditional surrogacy*, som innebär att surrogatmoderns äggcell används vid befruktningen. I WHO:s och ICMART:s definition omnämns heller inte metoden mikroinjektion (ICSI), som hör till de väletablerade metoderna, som även används vid finländska barnlöshetskliniker (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 1–5).⁴ Men ICSI kan även betraktas som en variant av IVF.

1.2.2 Utvecklingen av lagstiftningen om assisterad befruktning i Finland

Sverige och Norge fick lagar om assisterad befruktning redan på 1980-talet, och Danmark och Island på 1990-talet. I Finland dröjde det länge innan lagen om assisterad befruktning trädde i kraft, trots att det gjordes flera försök under årens lopp att åstadkomma en lag. Processen att stifta en lag pågick i ca 20 år från det första omfattande lagförslaget år

⁴ År 2009 inleddes 1714 behandlingar med mikroinjektion (ICSI) i Finland, som resulterade i 575 kliniska graviditeter och 451 förlossningar (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 4), vilket jag tolkar som att metoden är väletablerad.

1988 (Justitieministeriets arbetsgrupp 1988) till att Lagen om assisterad befruktning (1237/2006) trädde i kraft den 1 september 2007 (Malin & Burrell 2004, 82–89; Assisted Reproduction... 2006, 15).

Innan Finlands riksdag stiftade lagen om assisterad befruktning hade finländska barnlöshetskliniker fria händer att utnyttja den senaste tekniken och olika metoder utan att vara begränsade av lagstiftning. Ett dokument som inverkade på klinikernas praxis var Finlands läkarförbunds (1996; 2005) etiska riktlinjer. Men i själva verket var Finland under lagberedningsprocessen ett av de mest liberala länderna i Europa när det gällde tillåtna metoder, eftersom landet saknade särskild lagstiftning om assisterad befruktning (Malin & Burrell 2004, 88–89). Innan lagen om assisterad befruktning trädde i kraft fanns det i Finland tillgång till både surrogatmoderskap, ägg- och embryodonation, och assisterad befruktning gavs under vissa villkor åt både heterosexuella par, lesbiska par och ensamstående kvinnor. Könscellsdonationer skedde anonymt (Assisted Reproduction... 2006, 75).

De tre mest känsliga frågorna under hela den 20-åriga processen att stifta en lag om assisterad befruktning var (1) könscellsdonatorernas anonymitet, (2) surrogatmoderskap och (3) lesbiska pars och ensamstående kvinnors tillgång till assisterad befruktning (Malin & Burrell 2004, 82; RP 3/2006). Dessa tre frågor har dock vid olika tidpunkter getts olika prioritet. I riksdagsdebatterna om propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006 hade t.ex. diskussionen om surrogatmoderskap mer eller mindre fått ge vika för andra frågor, eftersom många riksdagsledamöter upplevde att diskussionen om surrogatarrangemang redan hade lösts i lagberedningen med slutsatsen att det skulle förbjudas. Däremot föreslog några riksdagsledamöter i separata lagmotioner att surrogatmoderskap borde tillåtas. Diskussionen om dessa motioner kommer jag att analysera i kapitel 8.

Jag ska i korthet redogöra för de olika stegen i lagstiftningsprocessen i Finland utan att ännu gå in på innehållsliga frågor. I beskrivningen utgår jag från en artikel (Malin & Burrell 2004), som handlar om assisterad befruktning i Finland, och från min egen forskning.

I början av processen var utgångspunkten att assisterad befruktning skulle begränsas till heterosexuella par (Mustola 2000; Moring 2007, 17). Det första utkastet till ett lagförslag utarbetades av en arbetsgrupp vid Justitieministeriet år 1988. De sakkunnigas utlåtanden var mycket

delade om innehållet i betänkandet och lagförslaget gick inte vidare. Ett nytt utkast till lagförslag gavs år 1990 av en ny arbetsgrupp tillsatt av Justitieministeriet. Lagberedningsarbetet fortsatte inom Justitieministeriet med en opublicerad rapport år 1993. I syfte att försnabba processen utarbetade även Stakes⁵ år 1996 ett eget betänkande med ett förslag till hur lagen kunde utformas. En tredje arbetsgrupp tillsattes år 1996 av Justitieministeriet för att utarbeta ett lagförslag, och dess betänkande blev färdigt år 1997. Omfattande diskussioner ledde år 1998 till en opublicerad, omarbetad version av lagförslaget, som hade utarbetats gemensamt av Justitieministeriet och Social- och hälsovårdsministeriet. År 1998 lämnade Eva Biaudet (SFP) in en lagmotion om assisterad befruktning (LM 157/1998), men den förföll efter remissdebatten och behandlingen i social- och hälsovårdsutskottet (Malin & Burrell 2004).

Den första propositionen RP 76/2002 var resultatet av många års förhandlingar i riksdagen och regeringen. Till skillnad från tidigare lagförslag föreslogs i RP 76/2002 att surrogatmoderskap skulle förbjudas. Efter remissdebatten remitterade riksdagen ärendet till lagutskottet. Grundlagsutskottet och social- och hälsovårdsutskottet fick i uppdrag att lämna utlåtanden. Om lagutskottet godkänner ett lagförslag fortsätter diskussionen vanligen vid riksdagens första behandling av ärendet. Men eftersom lagförslaget hade förändrats till sitt innehåll i lagutskottet på ett sätt som regeringen inte godkände drogs propositionen tillbaka. De två förändringar som lagutskottet gjorde var att barn som föds som resultat av donerade könsceller skulle ha rätt att vid 18 års ålder få kännedom om könscellsdonatorns identitet, och endast gifta eller samboende heterosexuella par skulle ha tillgång till behandlingar. Oenigheten mellan lagutskottet och regeringen gällde särskilt ifall man skulle tillåta assisterad befruktning åt lesbiska par och ensamstående kvinnor, och regeringen ville att tillgången till behandling skulle kvarstå för dessa kvinnor (Malin & Burrell 2004, 82–88). Det är ett mycket ovanligt förfarande att regeringen drar tillbaka ett lagförslag som redan har be-

⁵ Stakes var ett expertorgan inom social- och hälsovården i Finland, som ägnade sig åt forskning och statistik. Stakes upphörde den 1 januari 2009 då det sammanslogs med Folkhälsoinstitutet och bildade Institutet för hälsa och välfärd (THL 2009).

handlats i remissdebatt och i riksdagens utskott. Lagen om registrerat partnerskap trädde i kraft i Finland den 1 mars 2002, vilket kan betraktas som en bidragande orsak till att propositionen RP 76/2002 drogs tillbaka av regeringen. En förbättring av samkönade pars rättigheter fanns nämligen på regeringens agenda.

Den 17 februari 2006 presenterade regeringen propositionen 3/2006 till riksdagen med förslag till lag om assisterad befruktning (1237/2006) och till lag om ändring av lagen om faderskap (700/1975). Vid remissdebatten (PR 13/2006) blev diskussionen livlig, och därför fortsatte debatten vid en annan session (PR 15/2006). Liksom vid behandlingen av proposition RP 76/2002 uppstod problem i samband med utskottsbehandlingen av proposition RP 3/2006. Lagutskottets majoritet föreslog även denna gång att tillgången till assisterad befruktning skulle begränsas till heterosexuella par. Den här gången fortsatte dock behandlingen i riksdagen, och i oktober 2006 röstades lagen igenom enligt regeringens ursprungliga förslag. I kapitel 6 kommer jag att fördjupa analysen av hur denna dragkamp mellan regeringen och lagutskottets majoritet gick till.

1.2.3 Lagens konsekvenser och dagsläget

Lagen om assisterad befruktning orsakade två genomgripande förändringar av verksamheten vid barnlöshetsklinikerna: att könsceller inte längre kan doneras anonymt och att surrogatmoderskap förbjöds. Enligt lagen om assisterad befruktning har barnet vid 18 års ålder rätt att få veta könscellsdonatorns identitet. Lagen om faderskap förändrades samtidigt så att en spermadonator kan fastställas som fader i de fall där kvinnan inte lever i parförhållande med en man. Både ägg- och embryodonationer är fortsättningsvis tillåtna, och assisterad befruktning är lagligt för lesbiska och ensamstående kvinnor. Det har dock visat sig finnas väsentliga skillnader mellan vad som står i lagen och vem som i praktiken ges behandling på kliniker, vilket jag kommer att redogöra för i kapitel 8. Enligt lagen om assisterad befruktning är det inte tillåtet att använda klonade embryon vid assisterad befruktning, och samma donators könsceller får användas för endast 5 mottagare och inom 10 år. Det är inte heller tillåtet att göra ingrepp i arvsmassan för de könsceller eller embryon som används vid behandlingarna.

Det skedde en stadig nedgång i antalet könscellsdonationer under de tre år som följde efter lagens ikraftträdande (se tabell 1). Enligt uppskattningar av de finländska barnlöshetsklinikerna härstammade nästan hälften av spermadonationerna som användes år 2010 från Danmark, eftersom det tidvis rädde brist på donerade könsceller. Däremot härstammade nästan alla donerade äggceller år 2010 från Finland (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 7–8). Samtidigt har antalet behandlingar med donerade könsceller i viss mån ökat igen efter en nedgång i samband med lagändringen. Inseminationsbehandlingarna med donerad sperma ökade år 2009 med nästan 28 % i jämförelse med år 2008. Ökningen fortsatte enligt preliminär statistik även år 2010. Även IVF-behandlingar med donerad sperma ökade år 2009 med över 30 %, vilket innebär att antalet behandlingar nådde upp till samma nivå som år 2007 (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 1–6).

Dessa statistiska variationer mellan åren visar att utbudet av behandlingar har varierat enligt tillgången på donerade könsceller, trots att barnlöshetsklinikerna har importerat könsceller från en dansk spermabank. Enligt statistiken om assisterad befruktning år 2009 gjordes 14,6 % av alla behandlingar i Finland med donerade könsceller, och enligt preliminär statistik förblev andelen på samma nivå år 2010 (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 1–2). Men få av de finländska spermadonatorerna har gått med på att få sitt faderskap fastställt. Enligt statistiska uppgifter från barnlöshetsklinikerna gick bara två män med på det år 2010 (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 8).

Tabell 1

Antalet könscellsdonationer i Finland 2008–2010

	2008	2009	2010
Äggcellsdonationer	298	220	191
Spermadonationer	200	172	110
Embryodonationer	26	18	38
Donationer totalt	524	410	339

Källa: Valvira Luoteri-register enligt Hedelmöityshoidot 2009–2010... (2011, 8).

Enligt Finlands officiella statistik om assisterad befruktning påbörjades år 2009 ca 13 500 reproduktiva behandlingar, som ledde till 3 112 graviditeter, genom vilka 2 548 barn föddes. Av alla barn som föddes i Finland år 2009 kom 4,2 % till m.h.a. assisterad befruktning. Drygt 9 000 av dessa behandlingar var IVF- eller mikroinjektionsbehandlingar (ICSI), eller med dessa behandlingar sammankopplade överföringar av nedfrysta embryon (FET). Drygt 4 500 behandlingar var inseminationsbehandlingar (IUI). Bland de behandlingsformer som används har antalet IVF-behandlingar ökat med 19 % under de senaste tio åren. En allt större andel av IVF-behandlingarna sker genom överföring av nedfrysta embryon. Inseminationsbehandlingarna ökade under femårsperioden 2006–2010 med drygt 12 procent (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 1–3).

Den politiska debatten om assisterad befruktning avslutades inte helt efter att lagen trädde i kraft. En kort tid efter att lagförslaget hade godkänts i riksdagen under hösten 2006 lämnades en lagmotion (LM 150/2006) in som föreslog att surrogatmoderskap skulle legaliseras genom upphävande av 8 § 6 punkten i lagen om assisterad befruktning. Efter remissdebatten fick motionen avslag i lagutskottet. I början av följande valperiod, under våren 2007, inlämnades en ny lagmotion (LM 23/2007) med exakt samma innehåll, men också den motionen fick

avslag. Under våren 2011 begärde Justitieministeriet ett nytt utlåtande om surrogatmoderskap av den riksomfattande etiska delegationen inom social- och hälsovården, ETENE, som föreslog legalisering av surrogatarrangemang (ETENE 2011). Året efter att lagen om assisterad befruktning trädde i kraft fick den politiska debatten en fortsättning då propositionen RP 198/2008 presenterades i riksdagen den 21 november 2008. Det handlade om s.k. intern adoption, dvs. närståendeadoption för registrerade par, som legaliserades genom en ändring av 9 § i lagen om registrerat partnerskap. Dessa riksdagsdebatter hade många diskursiva paralleller till debatterna om assisterad befruktning.

1.2.4 Assisterad befruktning i nordisk politik

De nordiska länderna har mycket gemensamt både politiskt och kulturellt. Länderna har också en tradition av harmonisering av lagstiftning. Men när det gäller assisterad befruktning kan man inte direkt tala om att det finns någon gemensam nordisk politik, eftersom det finns väsentliga skillnader i både tidpunkten när länderna har fått lagstiftning och innehållet i ländernas lagstiftning. Enligt en rapport sammanställd av Riitta Burrell berör dessa skillnader policydesignen, tidpunkten för beslutsfattande, uppfattningarna hos berörda aktörer, arenan för lagberedningen (t.ex. Justitieministeriet eller Social- och hälsovårdsministeriet). Vissa samhällliga faktorer spelar också en roll, t.ex. vetenskaplig utveckling, attitydförändringar, mediebevakning och särskilda händelser (Assisted Reproduction... 2006, 73–86). I relation till den sista punkten – de samhällliga faktorerna – vill jag särskilt betona vikten av offentlig debatt, som är av stor betydelse när det gäller diskussioner om mottagarkategorier för assisterad befruktning, t.ex. ensamstående kvinnor och samkönade par.

Jag anser ändå att det är relevant att tala om en nordisk kontext för lagstiftningen om assisterad befruktning. I Norden har olika behandlingsmetoder använts relativt tidigt. Sverige och Norge var särskilt tidiga med att utveckla lagstiftning om assisterad befruktning, redan på 1980-talet (Assisted Reproduction... 2006, 12–13, 73–86). Inom den nordiska kontexten är den finländska politiska diskussionen om assisterad befruktning intressant som ett specialfall. Den finländska lagstiftningen

har utvecklats både med nordiska lagar som modell och i viss mån i polemik med de övriga nordiska ländernas lagstiftning.

Den svenska inseminationslagen, som trädde i kraft år 1985, var den första i sitt slag, och flera länder har använt den svenska lagen som modell för att utveckla egen lagstiftning på området. En viktig detalj i lagen var att den gav barn som föds som resultat av spermadonation rätten att få reda på donatorns identitet. Antalet donatorer minskade betydligt efter att lagen trädde i kraft (Assisted Reproduction... 2006, 17–20). Några svenska par åkte därför till Danmark som reproduktiva resenärer redan på 1980-talet (Blyth & Farrand 2005, 96; Assisted Reproduction... 2006, 20–21). Den svenska lagstiftningen om assisterad befruktning och biomedicinsk forskning var i början restriktiv, men har successivt utvecklats i en liberalare riktning. År 1988 tilläts IVF, år 1991 tilläts embryoforskning, år 2003 tilläts äggdonation och år 2005 tilläts skapande av embryon för att användas inom forskning. En annan väsentlig förändring av den svenska lagstiftningen skedde år 2005 då riksdagen godkände ett förslag att ge lesbiska par tillgång till assisterad befruktning. Men svenska ensamstående kvinnor som önskar bli gravida genom assisterad befruktning är fortfarande tvungna att resa utomlands (Assisted Reproduction... 2006, 17, 27–30).

Flera lagförslag i den svenska riksdagen har betonat vikten av att ge ensamstående kvinnor tillgång till assisterad befruktning. Den senaste lagmotionen om ärendet inlämnades i oktober 2009 (Motion 2009/10:So469). En majoritet av riksdagsledamöterna har varit positiva till idén, men Kristdemokraterna har bestämt motsatt sig idén och hävdar att ett barn har rätt till två föräldrar (Assisted Reproduction... 2006, 28–30; Nilsson 2008). En orsak till att utvecklingen av assisterad befruktning har främjats i Sverige är att assisterad befruktning uppfattas tillhöra en kategori av bioteknisk utveckling, som ges innebörden av vetenskapliga framsteg (Assisted Reproduction... 2006, 80). En annan aspekt är den tydliga jämställdhetsretoriken inom svensk politik, vilket jag tolkar som en bidragande orsak till att lesbiska par gavs tillgång till assisterad befruktning utan några större politiska meningsskiljaktigheter. Men det förklarar inte varför ensamstående kvinnor har lämnats utanför diskussionen (Assisted Reproduction... 2006, 28).

Bland de nordiska länderna har Norge den mest restriktiva regleringen av assisterad befruktning. Den norska lagen, som trädde i kraft år

1987, har inte gått igenom en liberalisering i samma utsträckning som den svenska lagen. Lagen stiftades i ett tidigt skede efter att insemination och IVF hade införts som behandlingar, vilket betydde att lagen hade en restriktiv funktion. Diskussionen om assisterad befruktning på 1980-talet innebar också en fortsättning på Norges abortdiskussioner på 1970-talet. Det var framför allt Kristdemokraterna som förde en strid för det ofödda barnets rättigheter (Assisted Reproduction... 2006, 31). År 2009 blev assisterad befruktning tillåtet för lesbiska par i Norge. Förändringen ledde inte genast till en förbättrad tillgång till assisterad befruktning vid barnlöshetsklinikerna, vilket förklarar varför en stor andel (cirka 20 %) av de norska reproduktiva resenärerna är lesbiska enligt en omfattande europeisk enkätstudie, som kartlade gränsöverskridande reproduktivt resande inom Europa (Shenfield m.fl. 2010, 1366).⁶

Island och Danmark stiftade lagar om assisterad befruktning under 1990-talet. Islands lag trädde i kraft år 1996 utan några större konflikter under lagberedningen. Det rörde konsensus om att en lag var nödvändig, och att man skulle förbjuda metoder som kloning och surrogatmoderskap. Frågan om könscellsdonatorernas anonymitet var den mest omdebatterade. *Alþingi* på Island valde att gå in för ett system där den som donerar könsceller får välja mellan att vara anonym eller att senare kunna bli identifierad av barnet. Under de senaste åren har det funnits förslag att öppna behandlingsmetoderna även för lesbiska och ensamstående kvinnor, vilket är en fråga som även stöds av den allmänna opinionen på Island. IVF blev tillgängligt på Island så sent som i början av 1990-talet, vilket innebar att infertila par innan dess reste utomlands, t.ex. till Storbritannien (Assisted Reproduction... 2006, 41–42). En debatt om legalisering av surrogatmoderskap uppstod på Island år 2011. I januari 2012 beslutade *Alþingi* att tillsätta en arbetsgrupp för att bereda en proposition om ärendet (Surrogacy bill... 2012).

⁶ Den nämnda enkätstudien genomfördes av ESHRE (the European Society of Human Reproduction and Embryology) mellan oktober 2008 och mars 2009. ESHRE insamlade 1 230 enkätsvar bland patienter vid 46 barnlöshetskliniker i sex europeiska länder (Belgien, Tjeckien, Danmark, Slovenien, Spanien och Schweiz) med syftet att kartlägga gränsöverskridande reproduktivt resande inom Europa. Patienterna i studien härstammade från 49 länder, och den övervägande delen kom från Italien, Tyskland, Holland och Frankrike (Shenfield m.fl. 2010).

Danmark stiftade en lag om assisterad befruktning år 1997 efter intensiva debatter i *Folketinget*. Innan lagen kom till hade lesbiska par och ensamstående kvinnor tillgång till assisterad befruktning, och Danmark var på den här punkten ett av de mest liberala nordiska länderna. Men lagändringen år 1997 innebar att behandlingarnas tillgänglighet begränsades till heterosexuella par. Frågan var kontroversiell i Danmark – inte minst med tanke på att Danmark år 1989 var det första landet i världen som stiftade en lag om registrerat partnerskap. Men på grund av ett kryphål i lagen kunde lesbiska och ensamstående kvinnor i praktiken fortsättningsvis få behandling på några privata kliniker. Lagen förbjöd nämligen läkare att ge dessa kvinnor assisterad befruktning, men det hindrade inte annan personal på kliniker att erbjuda dem behandling. Flera nya lagförslag har presenterats i *Folketinget* sedan lagen trädde i kraft (Assisted Reproduction... 2006, 51). Lagen från år 1997 (Lov nr. 460 af 10. juni 1997 om kunstig befrugtning) uppfattades av många människor som illegitim, eftersom den inte motsvarade praxis. Efter en lagändring har även läkare tillåtelse att assistera lesbiska och ensamstående kvinnor som vill bli gravida. Sedan lagändringen har barnlöshetskliniker märkt en ökning av reproduktiva resenärer från exempelvis England, Tyskland, Norge och Nederländerna (Kvist 2009). Danmark är ett land med långt utvecklad service vid barnlöshetskliniker. På sin webbsida uppger sig Spermabanken Cryos International i Århus vara världens största spermabank, som exporterar sperma till 60 länder. En bidragande orsak till dess omfattande verksamhet är att könscellsdonatorer i Danmark är anonyma, och registreras alltså inte så som de görs i Sverige, Finland och Norge. Ensamstående kvinnor och lesbiska par från de andra nordiska länderna har under många år rest till Danmark för att få assisterad befruktning på privata kliniker (Assisted Reproduction... 2006, 51–52; Cryos International 2011).

Till följd av skillnaderna i lagstiftningen i de nordiska länderna har det i någon mån förekommit att individer reser över gränserna för att få assisterad befruktning i ett annat nordiskt land. Individer från länder med mer restriktiv lagstiftning har särskilt sökt behandling i Danmark och Finland, eftersom dessa länder har haft en mer tillåtande praxis på vissa kliniker (Assisted Reproduction... 2006, 20–21). Individer och par från de nordiska länderna åker också i viss utsträckning utanför de nordiska länderna. I teorin borde inte finländska kvinnor eller par ha något

stort behov av att åka utomlands som reproduktiva resenärer, eftersom Finland har en relativt liberal lag om assisterad befruktning. Men i verkligheten innebär de långa vårdköerna och bristen på donerade könsceller orsaker till att vissa människor söker behandling utomlands. I en artikel i dagstidningen *Helsingin Sanomat* den 6 augusti 2009 konstaterade några läkare vid Befolkningsförbundets kliniker i Helsingfors och Uleåborg, samt Ava-kliniken i Tammerfors, att det inte finns någon statistik över dem som reser till utländska barnlöshetskliniker, men att finländare i någon mån reser till kliniker i bl.a. de baltiska länderna och Ryssland (Laukka 2009).

Lagstiftningen om assisterad befruktning i de nordiska länderna har sammanfattningsvis förändrats med tiden, och huvudsakligen i liberalare riktning. Den gradvisa liberaliseringen kan förklaras som att assisterad befruktning med tiden har ”normaliserats” i samhället parallellt med utvecklingen av nya metoder. Mottagarkategorierna för behandlingarna har dessutom breddats då lagar efterhand har upplevts som diskriminerande. Lagarna om assisterad befruktning i de olika nordiska länderna har även i viss mån harmoniserats. Den svenska modellen med registrering av könscellsdonatorer har efterföljts i Finland och Norge, medan Islands modell innebär en valfri anonymitet för könscellsdonatorer, och Danmark erbjuder könscellsdonatorerna fullständig anonymitet.

1.3 Syfte och frågeställning

I samband med utskottsbehandlingen av proposition RP 3/2006 om assisterad befruktning konstaterades i en artikel i *Hufvudstadsbladet* den 21 juni 2006 att lagförslaget befann sig i stark motvind. Heidi Hautala (Gröna) påpekade att ledamöterna i riksdagen år 2006 i snitt var mer värdekonservativa än under den tidigare valperioden, trots att samhället i övrigt utvecklas i en värdeliberal riktning (Bäck 2006b). Hautala gjorde en intressant iakttagelse:

Vi lever i ett Finland med flera olika hastigheter. Skillnaderna beror både på generation och region. Jag tror ändå att det i framtiden blir allt svårare att diskriminera folk på basis av sexuell läggning. Den här paradoxen kunde någon forskare gärna titta närmare på (Bäck 2006b).

I det här fallet förenklar Hautala förhållandet mellan riksdagens diskussionsklimat och det omgivande samhället, eftersom det är osannolikt att det i både samhället och riksdagen pågår en linjär utveckling mot ökad liberalisering. Samtidigt antyder Hautala att det finns ett behov av ny forskning om politik och värden, och om den samhälleliga kontexten för partipolitiken. Jag kommer i den här avhandlingen att försöka ge några svar på frågan hur vi kan tolka Finlands riksdags diskussioner om assisterad befruktning i förhållande till förändringar av värderingar och religiösa normer i samhället. Jag kommer att iaktta faktorer som bidrar till att det politiska fältet delas på delvis nya sätt. Det gör jag genom analysera riksdagens diskussioner om assisterad befruktning, och på vilket sätt assisterad befruktning behandlades som politisk samvetsfråga i riksdagen. Jag kommer också att diskutera i vilken mån den vidare samhälleliga kontexten för riksdagens debatter kan beskrivas som en postsekulär situation.

Avhandlingens syfte är att studera hur olika aktörer diskursivt och retoriskt skapar och tolkar värden och moraliska problem i Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning. Detta syfte förverkligar jag huvudsakligen ur ett religionssociologiskt perspektiv med fokus på den roll religiösa normer och individers livsåskådning ges i den politiska diskursen.

Begreppet moraliska problem handlar om påståenden om risker och problem. Jag studerar på vilka sätt värdeomdömen görs, vilka retoriska och diskursiva ramar som blir centrala i de politiska debatterna och vilka aktörer som är aktiva i denna process av *claims-making*. I beskrivningen av denna process utgår jag ifrån Malcom Spector och John I. Kitsuses (2008 [1977]) konstruktivistiska perspektiv på sociala problem.

Vid sidan av religionssociologin och de sociala problemens sociologi har den här avhandlingen en särskild relevans för den politiska sociologin. Jag betraktar assisterad befruktning som ett exempel på frågor i finländsk partipolitik som anses stå på gränsen mellan det individuella och det politiska, nämligen sådana frågor som i finländsk politik betecknas som samvetsfrågor. Behandlingen av de politiska samvetsfrågorna styrs inte av partidisciplinen, vilket för många partiers del leder till svag partisammanhållning vid valringar. Jag kommer i avhandlingen att beskriva de politiska samvetsfrågorna som ett exempel på hur värden och moraliska problem diskuteras i partipolitiken. Jag kommer att kri-

tiskt diskutera på vilka grunder en del politiska frågor anses kräva särbehandling som politiska samvetsfrågor vid riksdagens omröstningar. Lagförslag som berör sexuella minoriteters rättigheter brukar enligt finländsk politisk praxis behandlas som samvetsfrågor. Detta var huvudorsaken till att assisterad befruktning behandlades som samvetsfråga, eftersom en central debattfråga gällde lesbiska pars tillgång till behandlingar. I diskussionerna om lagförslagen om assisterad befruktning aktualiserades också en rad andra frågor som uppfattades som värdeladdade och tolkades utgående från religiösa argument. Jag vill däremot inte påstå att det generellt finns en tydlig koppling mellan religiös argumentation och politiska samvetsfrågor. Lagförslag kan nämligen behandlas utan partidisciplin av olika orsaker, t.ex. av strategiska skäl. En typisk samvetsfråga är en politisk fråga som upplevs ha betydelse för individens övertygelse.

Den politiska regleringen av assisterad befruktning i Finland är en process som kanske på lite oväntade sätt aktualiserade diskussioner om religiösa normer. Det är m.a.o. inte helt uppenbart för en utomstående betraktare att assisterad befruktning kan ha någonting med religionens plats i offentligheten att göra.⁷ Men att de finländska politiska debatterna om assisterad befruktning innehöll religiösa utsagor har redan konstaterats i några artiklar (Kanckos 2006; Mahlamäki 2008; Kinnari 2009; Kanckos 2011), och i denna avhandling kommer jag att fördjupa analysen av materialet. Religiösa utsagor förekom i riksdagens debatt om assisterad befruktning särskilt då diskussionen kom in på frågor om äktenskapets helighet, gränsdragningar gällande föräldraskap och ett försvar av barnets bästa.

Den politiska debatten om assisterad befruktning är ett fallstudium som på ett intressant och relevant sätt belyser hur vissa frågor inom politiken inramas retoriskt och diskursivt som moraliska problem. Jag kommer att analysera hur värden och moraliska problem diskuterades i regeringens propositioner, i riksdagens debatter och i utskottsbehandlingen.

⁷ I avhandlingen studerar jag en politisk fråga som berör s.k. familjevården, sexualitet och reproduktion. Bland politiska frågor som på ett tydligare sätt berör religionens plats i det offentliga rummet kan nämnas frågor om religiösa minoriteter.

I avhandlingen behandlar jag assisterad befruktning som ett exempel på värdekonflikter där vissa politiska partier inte förmår ena sina medlemmar. Denna situation ger ett särskilt utrymme för remissinstanser att få inflytande över beslutsfattandet i riksdagen, inte minst religiösa samfund (jfr Habermas 2008). Värdekonflikter i partipolitiken kan m.a.o. ge utrymme för religiösa institutioners inflytande i den offentliga sfären. Den här diskussionen handlar i vidare mening om förändringar i relationen mellan kyrkan och staten. Inom religionssociologin har sekulariseringsteorin länge varit en central utgångspunkt för beskrivningen av denna relation. Under de senaste decennierna har sekulariseringsteorin omvärderats, eftersom religionssociologer har insett att moderniseringen inte behöver leda till en minskning av religiös tro, eller till att religionen förvisas till den privata sfären (se t.ex. Casanova 1994; Berger 1999; Davie 2007a). I avhandlingen kommer jag att diskutera i vilka avseenden den samhällssituation som vi nu lever i kan betecknas som postsekulär. Jag kommer också att belysa Finlands evangelisk-lutherska kyrkas betydelse som remissinstans vid beredningen av nationell lagstiftning, särskilt utgående från den roll kyrkliga ställningstaganden spelade i riksdagens diskussioner om assisterad befruktning. Då jag studerar kyrkans roll är det ett exempel på de aktörer som gjort anspråk på att kunna tolka de värden som betraktas som viktiga för assisterad befruktning.

Debatterna om assisterad befruktning ingår samtidigt i större familjepolitiska diskurser. De har potential att belysa förändringar i synen på föräldraskap, familjer och värderingar. I avhandlingen studerar jag exempel på politiseringen av sexualiteten och familjen, som innebär en stor förändring av hur individer förhåller sig till det politiska. Individens vardag och personliga liv har på ett nytt sätt blivit objekt för diskussion i samhället. Familjepolitiken tenderar att orsaka konflikter mellan individers övertygelser, och kan betraktas som särskilt relevant för en studie om värden och moraliska problem. Genom den här avhandlingen eftersträvar jag att bidra till en ökad förståelse av familjepolitiska diskurser och olika samhälleliga konflikter som berör individers övertygelse, grupper värderingar och religiösa normer.

1.4 Avhandlingens disposition

I avhandlingen ingår tio kapitel. I kapitel 2 sammanfattar jag forskningsläget om assisterad befruktning i Finland. Jag relaterar avhandlingens tematik till sociologisk forskning om familjebegreppet, familjevården, barnlöshet och sociala konsekvenser av assisterad befruktning. Jag diskuterar även forskning om assisterad befruktning, religion och värderingar. Begreppet barnets bästa kommer att vara en röd tråd genom hela avhandlingen. I kapitel 2 presenterar jag därför begreppet i ett vidare forskningssammanhang. I kapitel 3 redogör jag för avhandlingens analytiska referensram, som bygger på religionssociologiska begrepp och konstruktivistiska perspektiv på sociala och moraliska problem. I början av kapitlet diskuterar jag politiserings- och privatiseringsprocesser gällande sexualiteten och familjen, vilket jag sedan relaterar till religionens roll i offentligheten. De empiriska tillämpningarna av begreppet postsekulär är fortfarande ganska småskaliga. I kapitel 3 kommer jag att redogöra för på vilka olika sätt begreppet har använts i religionssociologisk forskning, och hur begreppet förhåller sig till sekulariseringsteorin.

I kapitel 4 beskriver jag avhandlingens metod och empiriska material. I avhandlingen gör jag en retorik- och diskursanalys av riksdagens debatter om assisterad befruktning, kyrkliga ställningstaganden och dagstidningsartiklar om assisterad befruktning och politiska samvetsfrågor. Det huvudsakliga empiriska materialet består av regeringens propositioner och enskilda ledamöters motioner, debattprotokoll från riksdagens plenum samt protokoll och betänkanden från olika utskott i riksdagen. Jag analyserar behandlingen av de två propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006 och de lagmotioner som behandlades parallellt med dem. Jag kompletterar materialet med artiklar ur dagstidningar, särskilt ur *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet*. Syftet med dagstidningsmaterialet är att belysa en vidare samhällelig kontext för diskussionerna om assisterad befruktning.

I kapitel 5 redogör jag för hur begreppet samvetsfråga används i finländsk politik. Jag kommer att utgå dels från tidigare forskning om partisammanhållning, partidisciplin och samvetsfrågor, dels från dagstidningsartiklar om politiska samvetsfrågor ur *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet*. Genom analysen av dagstidningsartiklarna kommer

jag fram till vilka slags frågor som behandlas som politiska samvetsfrågor och vilka särdrag samvetsfrågor anses ha i jämförelse med andra politiska frågor. I kapitlet kompletterar jag metoden retorik- och diskursanalys med en voteringsanalys av riksdagens voteringsresultat om sådana lagförslag som har behandlats som politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag.

Kapitel 6–9 är avhandlingens huvudsakliga analyskapitel, som handlar om riksdagens debatter om assisterad befruktning. Kapitel 6 är det inledande analyskapitlet, som ger en övergripande bild av materialet. I slutet av kapitlet kommer jag att diskutera urvalet av det empiriska material som jag analyserar – vad som uteslöts ur analysen och varför. I kapitlet redogör jag för hur assisterad befruktning behandlades som samvetsfråga, vilket är en tillämpning och fördjupning av diskussionerna i kapitel 5. I kapitel 7 analyserar jag hur religiös argumentation användes i riksdagsdebatterna. Jag studerar också den evangelisk-lutherska kyrkans roll som remissinstans, särskilt genom en analys av den roll kyrkliga ställningstaganden om assisterad befruktning hade i riksdagens debatter. Kapitlen 8 och 9 är uppbyggda kring var sitt övergripande tema, som sammanfattar några framträdande diskurser i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning. Kapitel 8 behandlar argument om kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning och om barnets bästa, som fick en framträdande roll i riksdagsdebatterna. I kapitel 9 analyserar jag hur värden, risker och problem diskuterades m.h.a. olika auktoritetsargument. Jag analyserar bl.a. medikaliserande retorik och hur forskning och vetenskap användes som auktoriteter i debatterna. I det avslutande tionde kapitlet drar jag ihop trådarna, och diskuterar särskilt den övergripande frågan om värden och moraliska problem i riksdagens debatter. I avslutningskapitlet kommer jag att fördjupa tolkningen av avhandlingens empiriska material utgående från avhandlingens teoretiska perspektiv.

2 Reproduktion, politik och värderingar

2.1 Familjebegreppets differentiering och konstruktionen av familjevården

Familjen är ett mångtydigt begrepp. Assisterad befruktning har bidragit till att sätten att se på familjen och barnlöshet har förändrats, och familjeplaneringen har i högre grad än tidigare blivit objekt för individernas val. Jag anser att den politiska diskussionen om assisterad befruktning bör betraktas mot bakgrund av sådana samhällsförändringar, eftersom lagstiftningen ofta anpassas stegvis enligt de rådande normerna i samhället.

Synsätten på kön, sexualitet och familj har genomgått stora förändringar under modern tid. Enligt Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995, 1–2) har det uppstått en intressekonflikt mellan kärlek, familj och personlig frihet i takt med att kärnfamiljen har förlorat sin tidigare centrala plats i det moderna samhället. Till följd av individualiseringen och den ökade betoningen på jämlikhet mellan könen har familjebegreppet differentierats. Författarna nämner som exempel den förhandlade familjen, den alternerande familjen, den multipla familjen, olika skilsmäsoarrangemang, omgifte, och talet om dina barn, mina barn och våra barn.

I högindustrialiserade samhällen har födelsetalet varit på nedgående sedan 1960-talet. I det förindustriella samhället var äktenskap och för-

äldraskap nära förbundna med varandra. Barn var en nödvändighet av ekonomiska orsaker, eftersom de kunde hjälpa till i hemmet och jordbruket, och senare i livet kunde de sköta om sina föräldrar och till slut ärva egendomen. Men i högindustrialiserade samhällen är äktenskapet inte längre intimt förbundet med föräldraskapet, och reproduktionen uppfattas sällan som en ekonomisk faktor. Att få barn uppfattas allt mer som ett emotionellt behov och som någonting meningsskapande (Beck & Beck-Gernsheim 1995, 102–108).

I samtida diskussioner om familjen beskrivs ofta en viss familjeform som ursprunglig, rätt och naturlig. I många fall uppfattas det heterosexuella parförhållandet som hotat, samtidigt som det beskrivs som den bästa familjeformen för barn (Nätkin 2003, 16). Enligt Jo VanEvery (1999, 179–180) spelar pro-familjediskurser på människors osäkerhet i en tid av snabba sociala förändringar, t.ex. genom ett ökande antal ensamförsörjande föräldrar och samkönade pars ökade synlighet i samhället. Osäkerheten bildas i första hand genom okunskap om barns liv i familjer eller hushåll som inte består av gifta par, eller som på andra sätt inte motsvarar föreställningar av hur kärnfamiljen borde se ut. Politiska argument om avsaknaden av familjevården i samhället borde enligt Van Every kontrasteras mot en sociologisk analys som visar hur familjevårderna i samhället inte har försvunnit, utan snarare har förändrats.

Riitta Burrell (2003, 1, 15–25) beskriver i sin doktorsavhandling fostrets rättigheter som ett politiskt redskap genom vilket familjevården skapas. Hon nämner som exempel Finlands Läkarförbunds (1996) anvisningar om det ofödda barnets rättigheter. Läkarförbundet konstaterade bl.a. att det ofödda barnet har rätt till liv, rätt att födas i en socialt trygg miljö och rätt till en mamma och en pappa. Dessa värden har inte någon medicinsk relevans, utan det handlar snarare om familjevården. Men vad innebär då dessa familjevården, som är så omdiskuterade i många politiska debatter, och vilka maktintressen ligger bakom konstruktionen av dem? Dessa frågor ställer Gill Jagger och Caroline Wright (1999, 1–2). Liksom VanEvery (1999) konstaterar Jagger och Wright att omsorgen om familjen i samhällsdebatter kan uppfattas som en respons på samhällsförändringar och deras föreställda orsaker och konsekvenser. De familjevården som försvaras i brittisk och amerikansk konservativ politik tenderar att vara äktenskapets stabilitet, barnuppfostran, en tydlig fördelning av könsroller och sexualitetens plats i det heterosexuel-

la äktenskapet. Trots att begreppet familjevården ibland uppfattas som universella betonar författarna att definitionen av begreppet i själva verket varierar beroende på politiska och moraliska uppfattningar hos den som använder begreppet. Jag vill dessutom betona att politiska diskussioner om familjevården måste uppfattas som kulturbundna, och de familjevården som konstrueras i finländsk politik är inte direkt jämförbara med brittiska eller amerikanska familjevården. I kapitel 3 kommer jag att diskutera hur religionens plats i offentligheten skiljer sig mellan den nordiska kontexten och den amerikanska kontexten, eftersom den religiösa kulturen inverkar på konstruktionen av familjevården.

2.2 Assisterad befruktning och social förändring

Assisterad befruktning innebär en uppsättning relativt nya tekniker och ett relativt nytt sätt att få barn. Då in vitro-fertiliseringen introducerades år 1978 (Neri 1996, 145; Repokari 2008, 7) ansågs det av många vara onormalt och onaturligt, eller ett sätt att ingripa i naturen. IVF öppnade dörren för utvecklingen av nya behandlingsmetoder, vilket i sin tur ledde till behov av offentlig reglering av dessa. Assisterad befruktning väckte nya frågor om rättigheter och intressen för olika berörda parter: ofrivilligt barnlösa par, barn som föds som resultat av assisterad befruktning, könscellsdonatorer, läkare och övrig personal på barnlöshetskliniker, ensamstående kvinnor och samkönade par (Evans 1996, 3).

Assisterad befruktning har på ett grundläggande sätt förändrat de möjliga sätten att förhålla sig till familj, barn och reproduktion. För många par som drabbas innebär den ofrivilliga barnlösheten den största livskrisen som de dittills har upplevt (jfr Westerlund 2002; Finlands läkarförbund 2005, 64). Många av dem försöker lösa problemet genom att identifiera den eventuella medicinska orsaken till problemet och få en adekvat behandlingsmetod, eller genom att adoptera ett barn. Genom utvecklingen av assisterad befruktning har möjligheterna att få barn ökat betydligt för par som annars vore infertila.

Utvecklingen av assisterad befruktning kan samtidigt betraktas som ett exempel på samhällets höga förväntningar på tekniken och medicinen. Vetenskapen har länge haft ett intresse för reproduktionen och för den kvinnliga kroppen. Under modern tid har graviditeten och repro-

duktionen blivit allt mer övervakad av medicinen (Lundin 1997, 75–77). Det hänger samman med stora tekniska och medicinska framsteg, men också med att det parallellt har skett förändringar av diskursiv karaktär och förändringar i maktfördelningen i samhället (Lundin 1997, 10, 14–18). De sistnämnda samhällsförändringarna kan med fördel beskrivas m.h.a. begreppet medikalisering. Peter Conrad (1992, 209) definierar medikalisering på följande sätt: ”a process by which nonmedical problems become defined and treated as medical problems, usually in terms of illness or disorders.”

Jag anser att barnlösheten har medikaliserats genom utvecklingen av assisterad befruktning, men denna process har inte i huvudsak skett i riksdagens debatter, utan genom andra sociala och diskursiva praktiker. I fråga om barnlöshet kan man tala om medikaliseringen som en process där olika samhällsaktörer allt mer börjar tala om barnlösheten i medicinska termer, och som ett samhällsproblem som kan lösas m.h.a. assisterad befruktning. På grund av utvecklingen av olika behandlingsmetoder beskrivs barnlösheten i högre grad än tidigare i form av medicinska diagnoser. En diskurs som starkt betonar att assisterad befruktning ska ges enbart på medicinska grunder kan betraktas som ett annat uttryck för medikalisering. Enligt Arthur L. Greil (2002, 102) har barnlösheten och infertiliteten medikaliserats genom att definieras inom ramen för den biomedicinska modellen och dess perspektiv på hälsa, sjukdom och sjukroll. Medicinska specialister uppfattas ha auktoritativ kunskap om infertiliteten, och har den exklusiva rätten att behandla den. Greil påpekar också att den infertila till följd av medikaliseringen accepterar rollen som patient och mottagare av behandlingar. Till skillnad från Greil vill jag dock betona att ofrivilligt barnlösa i dagsläget inte behöver uppfattas som passiva patienter. I en situation med långa behandlingsskåer till barnlöshetskliniker och brist på donerade könsceller får de allt oftare rollen av informerade patienter, som aktivt söker information och tar sig kanske till kliniker på andra orter eller i andra länder som erbjuder de önskade behandlingsmetoderna. Jag anser att medikaliseringen av barnlösheten borde studeras huvudsakligen med annan empiri än riksdagsdebatter. Samtidigt kommer jag i denna avhandling att uppmärksamma hur medikaliserande retorik användes som auktoritetsargument i de politiska debatterna om assisterad befruktning.

Samtidigt som barnlösheten omges av medicinsk diskurs har den assisterade befruktningen också väckt nya frågor om vilka som kan bli föräldrar och på vilka villkor. Det har m.a.o. skett förändringar i de kulturella sätten att se på barnlöshet och föräldraskap. Som samhällsfenomen är assisterad befruktning ambivalent: Assisterad befruktning uppfattas medföra både framgång och risker. Den kan göra ofrivilligt barnlösa kvinnor och män till föräldrar, vilket innebär en fantastisk möjlighet, men samtidigt har kulturella tolkningar vuxit fram, som betonar risker och oönskade konsekvenser för synen på föräldraskapet och familjen (Lundin 1997, 10).

Att få barn innebär för många människor en händelse som ger en ny mening åt livet och en upplevelse som skapar ett sammanhang – en familj. För ofrivilligt barnlösa innebär en graviditet en vändpunkt efter en period av väntan, som ofta är påfrestande. I Katarina Westerlunds (2002, 129–133) doktorsavhandling i tros- och livsåskådningsvetenskap ingår en studie av berättelser om barnlöshet.⁸ Upplevelsen att inte kunna få barn innebär för många par en känsla av att vara onormal och en känsla av utanförskap då alla vänner får barn. Några av Westerlunds (2002, 145–146) informanter talar om att barnlöshet är tabubelagt i vårt samhälle, eftersom den orsakar rädslor. Frånvaron av barn upplevs som avvikande från normala familjemönster. Westerlund (2002, 143–144) konstaterar i sin undersökning att människors krisupplevelse av barnlösheten samtidigt kan starta en process av reflektion över livets mening. Att få ett barn efter barnlöshetskrisen kan ge livet ett innehåll. Barnen upplevs höja livskvaliteten och ger mening både med tanke på vardagslivet i dag och hur man förhåller sig till framtiden.

Trots att det har skett förändringar i de kulturella sätten att se på barnlöshet och föräldraskap är det inte sagt att enskilda familjer och individer som har fått barn genom assisterad befruktning upplever sig som särskilt annorlunda eller avvikande från samhällets familjenormer. I sin medicinska doktorsavhandling studerade Leena Repokari (2008, 56–64) hur par som fått barn m.h.a. assisterad befruktning anpassar sig

⁸ Avhandlingen behandlar livsåskådnings betydelse för föreställningar om genteknik och i människors upplevelser av barnlöshet, assisterad befruktning och adoption. Westerlunds (2002) informanter i delstudien om barnlöshet var 10 par med erfarenhet av barnlöshet, assisterad befruktning och adoption.

till föräldraskapet. Hon var m.a.o. intresserad av de psykologiska konsekvenserna av assisterad befruktning. Enligt Repokaris undersökning verkar föräldrar till barn som fötts genom assisterad befruktning anpassa sig väl till föräldraskapet. Tidigare upplevelser av barnlöshet och assisterad befruktning påverkar övergången till föräldraskapet, men innebär ingen riskfaktor för föräldrarnas mentala hälsa, deras samlevnadsstatus eller upplevelse av föräldraskapet. Barnen som föds genom assisterad befruktning är efterlängtade och föräldraskapet har en viktig mening för par som upplevt infertilitet.⁹

2.3 Från konstgjord till assisterad befruktning

Hur har sätten att tala om assisterad befruktning förändrats i takt med attitydförändringar till metoderna? Då nya behandlingsmetoder introducerades i Finland på 1970- och 1980-talet använde man på svenska vanligen termen konstgjord befruktning. Detta begrepp motsvarar det engelska uttrycket *artificial insemination*. På finska har flera liknande termer förekommit i diskussionerna: *keinohedelmöitys* ("konstbefruktning") eller *keinotekoinen/keinollinen/keinoalkuinen lisääntyminen* ("konstgjord"/"konst"-/"konstinledd förökning"). Dessa finska termer förekom i de betänkanden som år 1988 och år 1990 utarbetades av arbetsgrupper vid Justitieministeriet. Uttrycken antyder att innebörden av behandlingarna är reproduktion på onaturlig väg i kontrast mot det naturliga, som underförstått syftar på det heterosexuella samlaget. Lagberedningen år 1997 använde också uttrycket *luonnollinen lisääntyminen* ("naturlig förökning") för att beskriva reproduktion genom heterosexuellt samlag (Mustola 1998, 71–72). Uttrycken provrörsbefruktning och provrörsbarn, som används i allmänt språkbruk, understryker att befruktningen sker i laboratoriemiljö. Dessa termer betonar därför in vitro-fertiliseringens kliniska kontext.

⁹ Det har också gjorts en del studier av lesbiska pars föräldraskap och vardagsliv, men forskningsintresset har huvudsakligen riktats mot föräldrarnas performativa anpassning till kulturella förväntningar, snarare än att specifikt studera konsekvenserna av assisterad befruktning (se t.ex. Kuosmanen 2000).

Det som upplevdes som kontroversiellt då behandlingsformerna introducerades handlade huvudsakligen om naturligt kontra onaturligt. Kritiken riktades då mot användningen av medicinska behandlingar för att åstadkomma mänskligt liv och att reproduktionen därmed separeras från sexualiteten och från normala sociala relationer. Därför uppfattades assisterad befruktning som ett moraliskt problem. I dag uppfattas det ofta som mer eller mindre självklart att assisterad befruktning finns (Evans 1996, 3). I sin analys av Sveriges riksdags debatter om assisterad befruktning på 1980-talet konstaterar Göran Bexell (1995, 84–85) att eventuella problem gällande behandlingsmetoderna upplevdes som underordnade syftet att åtgärda barnlösheten. Argument om att assisterad befruktning i sig är ”mot naturen” var ovanliga i den svenska politiska debatten, men däremot förekom argument om onaturlighet som kritik av användningen av donerade könsceller. Trots att Bexells analys gäller diskussionerna om lagen om insemination, som i Sverige trädde i kraft redan år 1985, anser jag att hans iakttagelser överensstämmer med de finländska riksdagsdebatterna om assisterad befruktning under 2000-talet. Men dessa tendenser är troligtvis tydligare i dag än på 1980-talet. Det har skett en förskjutning i uppfattningen om vilka aspekter av assisterad befruktning som bör diskuteras i termer av moraliskt rätt och fel, eller naturligt och onaturligt. Samtidigt har förändringar skett i synen på reproduktionen. Trots att enskilda par fortfarande kan uppleva sin infertilitet som skamlig har assisterad befruktning i hög grad ”normaliserats” i samhället, och metoderna uppfattas i huvudsak som medicinska hjälpmedel för människor som är ofrivilligt barnlösa.

Det finska uttrycket *hedelmöityshoito* (”befruktningsvård”) användes ganska konsekvent i den finländska lagberedningen och politiska diskussionen under 2000-talet, och är fortfarande det begrepp som används i finländsk politisk diskurs. I den svenska versionen av de två propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006 användes begreppet assisterad befruktning. Jag anser att användningen av termen *hedelmöityshoito* antyder någonting om de huvudsakliga perspektiven i argumentationen, eftersom uttrycket antyder att det handlar om infertilitet som ett biologiskt eller medicinskt problem, som kan vårdas på medicinsk grund. Termen ger inte i första hand utrymme för en tolkning av barnlöshet av sociala orsaker. Uttrycket assisterad befruktning kan i jämförelse anses vara ett mer allmänt begrepp. Det hänvisar till ofrivillig

barnlöshet som kan bero på olika orsaker och hänvisar till varierande behandlingsmetoder. Till skillnad från uttrycket konstgjord befruktning har begreppet assisterad befruktning inte heller en värderande klang. Samtidigt kan termen assisterad befruktning fortfarande förknippas med distinktionen mellan naturligt och onaturligt, eftersom termen konstgjord befruktning fortfarande används parallellt med assisterad befruktning i vardagligt språkbruk. Detta kan exemplifieras med *Nationalencyklopedins* korta sammanfattande artikel om assisterad befruktning:

assisterad befruktning, assisterad reproduktion, olika metoder att behandla par som inte kan få barn på naturlig väg, dvs. är infertila [...]. Kärnan i assisterad befruktning är att endera spermier (sädsceller) eller äggceller plus spermier hanteras utanför kroppen. I det första fallet är det fråga om insemination [...]. I det senare fallet sker befruktningen, dvs. sammansmältningen av könsceller, utanför kroppen; detta sker vid specialistlaboratorier och processen kontrolleras i mikroskop (*Nationalencyklopedin: assisterad... 2011*).

Nationalencyklopedins definition bygger på ett antagande om att assisterad befruktning handlar om medicinsk infertilitet hos heterosexuella par. Beskrivningen innehåller också uttrycket ”på naturlig väg”, vilket understryker att assisterad befruktning i kontrast till befruktning genom det heterosexuella samlaget är någonting konstgjort, så som termen konstgjord befruktning antyder. Denna korta beskrivning av assisterad befruktning i *Nationalencyklopedin* använder ett vardagligt språk som enkelt förklarar de medicinska teknikerna insemination och IVF. Den längre artikeln som följer efter den citerade sammanfattningen är betydligt mer utförlig och beskriver både medicinska tekniker och juridiska aspekter av assisterad befruktning.

De olika begreppen som har använts för att beteckna behandlingsmetoderna antyder alltså någonting centralt om hur diskussionerna inramas diskursivt.

2.4 Det finländska forskningsläget om assisterad befruktning

Min beskrivning av forskningsläget berör finländsk samhällsvetenskaplig och juridisk forskning om assisterad befruktning och den finländska politiska regleringen av assisterad befruktning. I den här forskningsöversikten går jag inte in på medicinsk forskning om assisterad befruktning. Dessa avgränsningar är relevanta, eftersom avhandlingens empiriska material består av lagstiftningen och riksdagsdebatterna om assisterad befruktning i Finland. Eftersom lagstiftningsprocessen pågick under 20 år och orsakade offentlig debatt i samhället har det funnits ett stort forskningsintresse i Finland för assisterad befruktning, särskilt under 1990-talet och i början av 2000-talet.

Vid sidan av min egen forskning om assisterad befruktning (se presentationen av mina artiklar i avhandlingens förord) har den mest omfattande forskningen på området hittills gjorts av Riitta Burrell¹⁰ och Maili Malin¹¹. Burrell disputerade år 2003 i juridik med artikelavhandlingen *Naisia ja sikiöitä. Avustetusta lisäaäntymisestä ja sikiön oikeuksista* (Burrell 2003). De sex artiklarna publicerades under perioden 1992–2004 och behandlar temat assisterad befruktning ur perspektiven feministisk biorätt och bioetik. Burrell studerar i avhandlingen juridiska och politiska diskussioner om fostrets rättigheter, särskilt diskussioner om assisterad befruktning, men hon gör också jämförelser med amerikanska abortdebatter och internationella diskussioner om bioetik. Burrell skriver i avhandlingens artiklar om mycket varierande teman: bl.a. en internationell översikt av regleringen av fostrets rättigheter, rättslig reglering av assisterad befruktning internationellt samt embryots och fostrets ställning i finländsk lagstiftning. Det är främst den sista artikeln om lagberedningen om assisterad befruktning i Finland (Malin & Burrell 2004) som jag utgår från (se avsnitt 1.2.2).

Burrells juridiska forskning innebär en god grund för min fortsatta forskning ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv med fokus på riksdags-

¹⁰ Riitta Burrell arbetar för närvarande som jurist på Valvira, som bl.a. upprätthåller ett register över assisterad befruktning och könscellsdonationer i Finland.

¹¹ Maili Malin arbetar som specialforskare vid Institutet för hälsa och välfärd i Helsingfors.

gens debatter om assisterad befruktning.¹² Hon behandlar inte proposition RP 3/2006, som ledde till att lagen om assisterad befruktning slutligen trädde i kraft, och som står i fokus för denna avhandling.

Maili Malin disputerade år 2006 i sociologi vid Helsingfors universitet med artikelavhandlingen *Biovalta, toiseus ja naisten toimijuus heidelmöityshoidoissa* (Malin 2006). Avhandlingens material består av intervjuer med läkare vid finländska barnlöshetskliniker, som genomfördes redan år 1993, artiklar i läkartidskriften *Duodecim* från 1969 till 2000, en enkät som utfördes år 1994 bland kvinnor som hade erfarenhet av assisterad befruktning, och meddelanden i ett diskussionsforum på Internet år 2000. Malin (2006, 7) analyserar hur och varför assisterad befruktning har blivit den primära tekniken för behandling av barnlöshet i Finland. På ett teoretiskt plan tolkar hon assisterad befruktning som en strategi för biomakt, som särskilt inriktar sig på den kvinnliga kroppen. Malin (2006, 99–102) anser att det finländska samhället upprätthåller en social ordning genom assisterad befruktning, eftersom barnen som föds är finländska, och eftersom man strävar efter en genetisk koppling mellan barnet och dess föräldrar. Kvinnor kan samtidigt använda assisterad befruktning som medel för självkontroll, eftersom de med läkarens hjälp påverkar sin kropp för att kunna bli gravida. På diskussionsforum kan kvinnorna utveckla en jag- och gruppidentitet tillsammans med andra barnlösa kvinnor i samma situation.

Filosofen Kaija Rossi har forskat om bioetik, och hennes licentiatavhandling vid Åbo Universitet från år 2003, *Teknologia-avusteisen lisäntymisen etiikkaa*, behandlade temat assisterad befruktning och etik. I licentiatavhandlingen rörde hon sig på ett begreppsligt plan och studerade bl.a. på distinktionen mellan ofrivillig barnlöshet och andra orsaker till barnlöshet än medicinska. I en artikel som bygger på avhandlingen behandlar Rossi (2004) temat barnlöshet ur en filosofisk synvinkel. Hon reflekterar över hur barnlösheten är ett problem omgivet av myter, och hur reproduktionen har blivit en rättighet. Rossi har också en feministisk infallsvinkel. Hon har även tangerat temat assisterad

¹² Efter sin disputation har Burrell varit medförfattare i en artikel om assisterad befruktning (Salminen, Burrell & Lehtonen 2007) och två rapporter på uppdrag av Nordisk kommitté för bioetik om lagstiftning i de nordiska länderna om assisterad befruktning (Assisted Reproduction... 2006) och bioteknik (Legislation on Biotechnology... 2006).

befruktning i en senare artikel som handlar om minoriteter och jämställdhetspolitik (Rossi 2007). I avsnitt 8.4 återkommer jag till Rossis forskning om biologiskt och socialt föräldraskap.

Utöver de redan nämnda forskarna har ett flertal finländska forskare publicerat en eller flera artiklar om assisterad befruktning. Flera av dem är jurister och har skrivit om lagstiftningen om assisterad befruktning utgående från ett biorättsligt, familjerättsligt eller barnrättsligt perspektiv (Nieminen 2005; Tulipää 2005; Salminen 2006; Soini 2006; Soini, Kääriäinen & Tuuri 2006).¹³ Juridiska aspekter angående utskottsbehandlingen av proposition RP 76/2002 har behandlats i några juridiska artiklar (Nieminen 2005; Tulipää 2005), men dessa går inte in på riksdagens debatter. Riksdagens debatter om proposition RP 76/2002 har särskilt ingående analyserats i två opublicerade samhällsvetenskapliga avhandlingar pro gradu (Heino 2004; Fagerholm 2008).¹⁴ I egenskap av opublicerade lärdomsprov har de lägre relevans för forskningsläget om assisterad befruktning. De karaktäriseras av en analys av lagstiftningsprocessens och den politiska debattens inre logik, medan den samhällliga kontexten blir svagt belyst. Riksdagens debatter om proposition RP 3/2006 analyserats i endast två artiklar utöver min egen forskning, och båda artiklarna bygger ett urval av diskussionsprotokoll och utskottsbetänkanden (Mahlamäki 2008; Kinnari 2009). Själva propositions-

¹³ Några jurister och en teolog har skrivit opublicerade avhandlingar pro gradu om assisterad befruktning. Jag nämner här de två mest relevanta. Nita Harjula (2010) har skrivit en avhandling pro gradu i medicinsk- och biorätt vid Helsingfors universitet, som handlade om tillämpningar av och tolkningsproblem gällande lagen om assisterad befruktning. Teologen Frida Blomström (2008) gör i sin avhandling pro gradu i teologisk etik med religionsfilosofi vid Åbo Akademi en analys av Svenska Kyrkans och Finlands evangelisk-lutherska kyrkas ställningstaganden till assisterad befruktning. I min avhandling studerar jag kyrkliga ställningstaganden som en del av en större kontext och särskilt deras betydelse för de politiska debatterna. Jag strävar därför efter att sociologiskt diskutera religiösa normers och individuella övertygelsers betydelse i partipolitiken.

¹⁴ Anna Heino (2004) studerade i sin socialpolitiska avhandling pro gradu vid Helsingfors universitet riksdagens diskussion om proposition RP 76/2002 om assisterad befruktning. I sin argumentationsanalys lyfte hon särskilt fram familjens förvandling, naturlighetsargument och argument om barnets bästa. För tolkningen av debatterna använde hon amerikanska teorier om politisk konservatism. Även Mirja Fagerholm (2008) skrev sin avhandling pro gradu i sociologi vid Helsingfors universitet om riksdagens diskussioner om proposition RP 76/2002. Hon analyserade både riksdagens debatter och expertutlåtanden i utskottsbehandlingen. Genom analysen sorterade hon aktörernas positioner och argument i kategorierna konservativa, moderata och liberala.

texten (RP 3/2006) har analyserats i några andra artiklar, som inte går in på riksdagsdebatterna (Salminen 2006; Soini 2006; Moring 2007). Jag ska presentera några av de nämnda artiklarna lite utförligare.

De samhällsvetenskapliga eller humanistiska artiklar som har publicerats i Finland om assisterad befruktning har i hög grad diskuterat lesbiska och ensamstående kvinnors föräldraskap, och är i regel skrivna ur en feministisk eller queerteoretisk synvinkel. De artiklar som jag har skrivit om assisterad befruktning har jag vinklat mot andra teman, bl.a. barnets bästa (Kanckos 2011), gränsöverskridande reproduktivt resande (Kanckos 2012b) och surrogatmoderskap (Kanckos 2012a).

Två forskare utöver mig själv har intresserat sig för religiös argumentation i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning, och dessa forskare har publicerat var sin relevant artikel om temat (Mahlamäki 2008; Kinnari 2009). Religionsvetaren Tiina Mahlamäki (2008) har i en festskrift publicerat en artikel där hon analyserar några av riksdagsdebatterna om propositionen RP 3/2006. Artikeln är en god sammanfattning på finska av riksdagsdebattens stora drag. Hon drar slutsatsen att debatterna handlade om familjen, könsrollerna och sexualiteten, som behöver omtolkas i det allt mer pluralistiska finländska samhället. Mahlamäki (2008, 250) betraktar debatterna om assisterad befruktning som ett undantag, eftersom den innehöll religiös argumentation, som enligt henne sällan förekommer i finländska samhällsdebatter. Debatterna engagerade människor på ett religiöst och moraliskt plan, eftersom många individer uppfattar familjen, äktenskapet, moderskapet och faderskapet som hörnstenar i samhällets ”heliga ordning” (Mahlamäki 2008, 228). I sin analys av riksdagsdebatterna lyfter Mahlamäki (2008, 231–236) fram argument om faderlösa barn, barnets bästa och jämlikhet. Hon anser att debatterna uttryckte att faderskapet och manligheten befinner sig i ett kristillstånd, medan det heterosexuella moderskapet uppfattades som problemfritt. Kvinnovetaren Eva-Mikaela Kinnari¹⁵

¹⁵ Det finns även ett par pågående avhandlingsarbeten som tangerar denna avhandling. Eva-Mikaela Kinnari, som doktorerar i kvinnovetenskap vid Åbo Akademi, använder finländska riksdagsdebatter om bl.a. assisterad befruktning som utgångspunkt för en feministisk teoretisk diskussion om heteronormativitet och sambanden mellan religion, sekularism och sexualitet. Anna Moring, som är doktorand vid Kristinainstitutet vid Helsingfors universitet, skriver sin doktorsavhandling om familjeideal i Finland och Sverige på 1990- och 2000-talen. Hennes material består av handböcker från Finland och Sverige

(2009) diskuterar i en artikel queerteori och religiösa teman i finländska riksdagsdebatter om assisterad befruktning och intern adoption. Hon analyserar lagtexten om assisterad befruktning, lagutskottets betänkande (LaUB 12/2006) och ett riksdagsprotokoll från första behandlingen av RP 3/2006 (PR 100/2006), vilka också ingår i denna avhandlings material, samt några dokument som berör intern adoption. Utgående från citat ur riksdagsdokumenten ifrågasätter Kinnari (2009) uppfattningen att Finland är ett sekulärt och jämställt samhälle. Trots att de två nämnda artiklarna har många paralleller till denna avhandling anser jag att riksdagsdebatterna om assisterad befruktning förtjänar en djupare analys. Denna avhandlings material är också betydligt mer omfattande än artiklarnas material.

Sociologen Kati Mustola har publicerat några artiklar om konstruktionen av familjevärden och lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning (Mustola 1998; 2000; 2001). Argumentationen i de tidigare lagförslagen, som begränsade assisterad befruktning till heterosexuella par, jämför Mustola med rashygientänkandet i början av 1900-talet. Hennes artiklar behandlar den politiska diskussionen om assisterad befruktning innan de två regeringspropositionerna hade presenterats i riksdagen, och jag anser att jämförelsen med rashygien inte är relevant för riksdagsdebatterna som jag studerar i denna avhandling. Även kvinnovetaren Tuula Juvonen (2006) har i en populärvetenskaplig artikel behandlat vanliga argument i samhällsdebatten om assisterad befruktning i samband med att proposition RP 76/2002 behandlades i riksdagen.

Tidskriften för queerforskning i Finland, *SQS*, har haft ett temanummer (nr 1/2007) om regnbågsfamiljer och queer-politik. I detta nummer ingick några relevanta artiklar om riksdagsdebatten om assisterad befruktning Finland (Kuosmanen 2007; Moring 2007; Vaahtera 2007). Ett genomgående tema i artiklarna är analys av lesbiska pars föräldraskap, och alla tre nämner begreppet barnets bästa. Paula Kuosmanens (2007) artikel handlar om regnbågsfamiljer och queer-politik. Kuosmanen (2007) påpekar att den finländska föreningen Sexuellt likaberättigande

som riktar sig till regnbågsfamiljer. Hon studerar handboks materialet mot bakgrund av diskurser om familjeideal i riksdagsdebatter om assisterad befruktning.

r.f. (SETA) har använt en retorik om barnets bästa i sitt arbete för regnbågsfamiljers rättigheter. Elina Vaahtera (2007) tolkar några organisationers och grupperas ställningstaganden i den offentliga debatten om assisterad befruktning år 2006, särskilt uttalanden som försvarade lesbiska par och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning. Enligt Vaahtera (2007, 81) fanns ett tal om barnets bästa med i nästan alla ställningstaganden. Det användes för att stöda argument både för och emot en avgränsning av assisterad befruktning till enbart heterosexuella par. Anna Moring (2007) jämför hur lagarna om assisterad befruktning i Finland och Sverige definierar det juridiska föräldraskapet, och på vilka sätt lesbiska par och ensamstående kvinnors familjer diskuteras. Hennes material består av lagtexterna och motiveringar i de relevanta propositionerna (bl.a. den finländska propositionen RP 3/2006). Enligt Moring (2007, 26–29) har svensk lagstiftning om föräldraskap fokuserat på föräldrarnas antal och hur de ska betecknas. Finländsk lagstiftning har snarare betonat föräldrarnas kön. Båda ländernas lagstiftning godkänner assisterad befruktning för lesbiska par, men den finländska lagen utgår enligt Moring i högre grad från en heteronormativ modell för fastställandet av faderskap, som motiveras med barnets bästa.

2.5 Assisterad befruktning, religion, politik och värderingar

I den här avhandlingen studerar jag en nationell diskussion om assisterad befruktning, men marknaden för assisterad befruktning har under de senaste decennierna blivit allt mer global. Skillnader i nationell lagstiftning om assisterad befruktning och i klinikernas praxis tenderar att leda till gränsöverskridande reproduktivt resande från länder med en mer restriktiv lagstiftning och praxis till länder med mer toleranta lagar och regler.¹⁶ Eftersom den internationella forskningen om assisterad

¹⁶ Forskningen om gränsöverskridande reproduktivt resande har under det senaste decenniet blivit ganska omfattande (se t.ex. Pennings 2002; Blyth & Farrand 2005; Gupta 2006; Culley & Hudson 2009; Kanckos 2012b). En bidragande orsak till utvecklingen av denna forskningsinriktning är troligtvis att det finns politiska önskemål om harmonisering

befruktning inom olika vetenskapliga discipliner är omfattande begränsar jag mig till att diskutera internationell forskning om assisterad befruktning i relation till religion, politik och värderingar. Jag utgår från några antologier och monografier som på ett tydligt sätt går in på dessa frågor.

Antologin *Third Party Assisted Conception Across Cultures. Social, Ethical and Legal Perspectives* (Blyth & Landau 2004, 266–267) ger ett jämförande perspektiv på regleringen av assisterad befruktning i olika länder från olika kontinenter.¹⁷ Värderingar som berör familj, äktenskap och barnets bästa framställs av Eric Blyth och Ruth Landau (2004, 266–267) som de mest centrala för regleringen av assisterad befruktning i alla kulturer som studeras i antologin. Samtidigt har dessa frågor reglerats på mycket varierande sätt i olika länder. Olikheter förklaras som en konsekvens av samhällenas grundläggande värderingar, historiska rötter, ekonomiska situation och geopolitiska situation. Utöver dessa orsaker anser jag att övrig lagstiftning om familj, hälsovård och bioetik har en betydelse för utformningen av lagstiftning om assisterad befruktning, liksom den juridiska definitionen av moderskap och faderskap. Kulturella aspekter, såsom religiös kultur och politisk kultur, har också en stor betydelse. I många länder finansieras behandlingar av staten för vissa mottagare, men inte för andra, vilket är ett tecken på hur behoven hos dessa grupper värderas olika. En vanlig distinktion angående barnlöshet är mellan medicinska skäl och sociala skäl för barnlösheten. Medicinsk infertilitet bland heterosexuella par prioriteras i många länder vid reglering av antingen tillgängligheten av behandlingar eller de finansiella aspekterna (Kancos 2012b).

Blyth och Landau (2004, 267–274) gör en grov indelning av de länder som behandlas i antologin i tillåtande och restriktiva länder utgående från ländernas lagstiftning om assisterad befruktning. Finland räknas till de mer tillåtande. Donatorinsemination beskrivs som den internationellt mest utbredda metoden, medan surrogatmoderskap beskrivs

av lagstiftning och praxis i olika länder. Sådana initiativ till harmonisering har tagits bl.a. av EU och Europarådet (Blyth & Farrand 2005).

¹⁷ Eftersom boken reflekterar det juridiska läget år 2003 väljer jag att inte gå in på regleringen av assisterad befruktning i enskilda länder, utan presenterar antologins övergripande slutsatser.

som den mest kontroversiella. Ökad kommersialisering nämns av författarna som en övergripande och global trend angående assisterad befruktning, särskilt när det gäller donerade könsceller och surrogatmoderskap. Kommersialisering är dock inte någon dominerande trend i Finland, eftersom majoriteten av dem som söker behandling får offentligt finansierade behandlingar.

I antologin *Faith and Fertility. Attitudes Towards Reproductive Practices in Different Religions from Ancient to Modern Times* bygger Landau och Blyth (2009) vidare på insikter från den förstnämnda antologin, men fokuserar på vad religioner säger om reproduktion och assisterad befruktning. Inom många religiösa samfund världen över upplevs assisterad befruktning som en utmaning, som behöver tolkas i relation till religiösa läror. Det är särskilt det religiösa ledarskapet som upplever ett behov av att utveckla teologiska infallsvinklar till assisterad befruktning då den tekniska och medicinska utvecklingen på reproduktionens område har gått framåt (Landau & Blyth 2009, 13–16). Men har religionerna verkligen inflytande över hur människor bildar familj, t.ex. i vilken utsträckning man använder preventivmedel eller assisterad befruktning, eller om man accepterar abort? Enligt Landau och Blyth (2009, 14–16) har religioner en stor betydelse för familjemönster och könsroller, även om de religiösa lärorna varierar mycket sinsemellan. Graden av religiositet inverkar generellt både på tiden för sexualdebuten, benägenheten att ingå äktenskap, antalet barn och i viss mån på vilka former av assisterad befruktning man accepterar.

Flera religioner har läror som förespråkar en hög nativitet, vilket i sin tur inverkar på förhållningssättet till infertila människor och deras behov av assisterad befruktning. Eftersom det i vissa religioner och kulturer tas för givet att kvinnan är den infertila kan kvinnor bli stigmatiserade då de inte blir gravida. Stigmatiseringen av barnlösheten behöver dock inte nödvändigtvis medföra att religiösa ledare förespråkar assisterad befruktning som lösning på problemet. Det förekommer tvärtom också religiöst motiverat motstånd mot specifika behandlingsmetoder och mot användningen av assisterad befruktning som medel att få barn (Landau & Blyth 2009, 20–21). Som exempel på den mest restriktiva inställningen till assisterad befruktning nämner Landau och Blyth (2009, 21–31) den romersk-katolska kyrkans läror om varje individs rätt till liv redan fr.o.m. befruktningen samt om äktenskapet som en obryt-

bar enhet. Dessa värderingar utgör grunden för hur den romersk-katolska kyrkan närmar sig assisterad befruktning. Kyrkan har därför motsatt sig användningen av assisterad befruktning. I de nordiska länderna, där kristendomen generellt har ett svagare inflytande över människors dagliga liv, är acceptansen av assisterad befruktning högre jämfört med utpräglat katolska länder, såsom Polen. Danmark, Finland och Sverige har Europas högsta grad av IVF-cyklar per en miljon invånare och i global jämförelse den högsta proportionen av IVF-födslar i relation till det totala antalet födslar (Landau & Blyth 2009, 21–22). Bland företrädare för hinduismen är en tolerant inställning till abort och assisterad befruktning vanlig, och båda har använts som medel för att gynna preferensen för pojkar, som förekommer i vissa patriarkala samhällen.

Den amerikanska medicinska antropologen Marcia C. Inhorn har ingående studerat betydelsen av religiösa normer för människors förhållningssätt till assisterad befruktning. Hon intresserar sig särskilt för infertilitet och assisterad befruktning i Mellanöstern, och har gjort ett omfattande fältarbete bl.a. i Egypten (Inhorn 2003). I den muslimskt dominerade egyptiska kulturen finns liksom i andra länder i Mellanöstern en stark förväntan på att gifta par ska få barn, vilket motiverar människor att vända sig till barnlöshetskliniker om de inte får barn på egen hand. Ledande religiösa auktoriteter i Egypten – både sunnimuslimska och koptiska kristna ledare – har motsatt sig assisterad befruktning med donerade könsceller. Detta har lett till att tillgången på sådana behandlingar är begränsad i landet och antalet infertila par som söker sådana behandlingar är litet. Egyptiska barnlöshetskliniker följer nämligen den sunnimuslimska uppfattningen att IVF och ICSI är *halla*, dvs. religiöst tillåtet och moraliskt rätt, enbart om ett äkta pars egna könsceller används. Behandlingar med könsceller donerade av en tredje part uppfattas följdaktligen som *haram*, dvs. religiöst förbjudna, eftersom de betraktas som en form av äktenskapsbrott. Till följd av dessa religiösa regler tillämpas metoden ICSI i hög utsträckning. Metoden stöder nämligen det biologiska föräldraskapets särställning, eftersom den äkta ma-

kens spermier kan användas vid assisterad befruktning trots att de är av sämre kvalitet (Inhorn 2003, 88–97, 104–105; Inhorn 2011).¹⁸

Inhorn (2003, 88–89, 93) anser att religionen i en situation av moralisk osäkerhet spelar en moraliskt legitimerande roll för människors förhållningssätt till olika behandlingsmetoder. Religiöst baserade moral-system kan ha en betydande inverkan på tillämpningen av assisterad befruktning i både muslimska länder och västerländsk bioetisk diskurs, trots att den senare ofta uppfattas som en utpräglad sekulär diskurs. I sin undersökning om förhållningssätt till assisterad befruktning inom amerikanska kristna, judiska och muslimska samfund konstaterade Baruch Brody (1990) att åtminstone sex centrala moraliska problem har uttryckts i de religiösa samfundens ställningstaganden: Assisterad befruktning (1) avbryter sambandet mellan den äktenskapliga intimiteten och reproduktionen, (2) involverar ofta en tredje part i reproduktionen, (3) resulterar ofta i en förvirring av släktbanden, eftersom barn kan bli omedvetna om sina genetiska föräldrar, (4) kan resultera i tidiga aborter om inplanteringen av befruktade ägg misslyckas, (5) avhumaniserar reproduktionsprocessen och (6) involverar ibland kommersialisering och exploatering. Brody tillägger att dessa religiöst grundade moraliska antaganden representerar en deontologisk moral, som uttrycker vilka slags handlingar som är gångbara respektive olämpliga. Denna religiöst baserade moraliska diskurs avviker därmed från sekulär västerländsk bioetisk diskurs, som betonar principer för rättigheter, konsekvenser och rättvisa.

Det är möjligt att den offentliga diskursen om assisterad befruktning, religion, värderingar har förändrats sedan assisterad befruktning etablerades som den huvudsakliga behandlingen av infertilitet. Jag menar alltså att skillnaderna mellan religiös och sekulär bioetisk diskurs kan ha minskat sedan Brody (1990) skrev den ovan refererade artikeln. Att det har skett diskursiva förändringar antyds i *Contested Reproduction. Genetic Technologies, Religion, and Public Debate*. I boken analyserar den amerikanska sociologen John H. Evans (2010, 1–7) hur religiösa och sekulära individer, som representerar hela det politiska fältet i USA,

¹⁸ Inom den shiamuslimska riktningen av islam accepteras däremot både donerade ägg-celler och donerad sperma vid assisterad befruktning (Inhorn 2003, 97).

ställer sig till s.k. reproduktiv genteknik. Med uttrycket reproduktiv genteknik syftar författaren på möjligheten att inverka på det ofödda barnets genetiska egenskaper.¹⁹ Debatten om reproduktiv genteknik har inte ännu tagit fart i det amerikanska samhället, och Evans frågar sig om religiös diskurs kommer att begränsa debatten. Evans (2010, 152, 168–170) konstaterar att respondenterna i hans intervjustudie var villiga att diskutera dylika bioetiska frågeställningar med personer från andra religiösa traditioner, trots att man inte delar varandras värderingar. Även sekulära respondenter var måna om att religiösa perspektiv fick komma fram i debatten. Evans drog slutsatsen att religiösa argument inte behöver undvikas i en offentlig debatt om frågan. Villkoren för religiös diskurs i den offentliga sfären är samtidigt annorlunda i det amerikanska samhället jämfört med den nordiska kontexten, vilket jag kommer att belysa i kapitel 3.

2.6 Barnets bästa som juridiskt och politiskt begrepp

Begreppet barnets bästa har fått stort genomslag i många samtida välfärdsdebatter om barns liv och rättigheter. Det används i samhällsdebatter om bl.a. barn och media, barn och våld, barn och skola, och i juridiska tvister där barn är inblandade. Det har även fått ett visst genomslag i kyrkliga diskussioner. Eftersom barnets bästa är så centralt för den här avhandlingen kommer jag i det här avsnittet att beskriva dess bakgrund som juridiskt och politiskt begrepp. Den juridiska definitionen av barnets bästa har nämligen sociala konsekvenser. Det finns ett behov av att studera vems intressen som tjänas i talet om barnets bästa.

Under 1900-talet, som har kallats barnets århundrade, blev barnen mer självständiga medborgare med erkända rättigheter. Barndomen definierades och omdefinierades genom ny lagstiftning. Välfärdsstaten

¹⁹ I Evans (2010) begrepp reproduktiv genteknik ingår flera olika former av assisterad befruktning som möjliggör inverkan på barnets egenskaper, t.ex. embryodiagnostik (PGD). Gentekniska frågeställningar har alltså aktualiseras genom utvecklingen av vissa former av assisterad befruktning. Det gäller särskilt möjligheten att hantera embryon utanför kroppen och att embryon och könsceller kan nedfrysas (kryopreservering eller frysförvaring).

fungerade som garant för en god barndom genom skola, familj och social trygghet. De senaste åren har man dock särskilt inom Norden kunnat iaktta en förändring av statens roll, och de nordiska välfärdsstaterna har ett allt mindre inflytande över detaljerna i barnens liv. Istället betonas föräldrarnas ansvar mer vid sidan av de statliga och kommunala aktörerna, till exempel skolan och socialtjänsten. I denna situation med olika inblandade aktörer har socialpolitiska förhandlingssituationer om barn och barndom uppstått. Talet om barnets bästa har fått funktionen av ett gemensamt språk mellan de olika aktörerna. Barnets bästa har visat sig vara ett lämpligt juridiskt begrepp i kommunikationen mellan staten, professionella och familjen, trots att alla inte kan enas om en gemensam tolkning av vad som utgör det bästa för barnet eller en god barndom. Tvärtom brukar barnets bästa ofta ges olika innebörder i olika sammanhang (Sandin & Halldén 2003, s. 7–8, 17–19; Schiratzki 2003).

Barnets bästa var en central utgångspunkt under hela den 20-åriga processen att stifta lagen om assisterad befruktning i Finland. Denna betoning på barnet härstammar enligt Riitta Burrell från en rad reformer på 1970-talet då barnrätten blev en gren av familjerätten. I de lagar som på 1970-talet stiftades på barnrättens område låg betoningen på barnet som individ, dvs. barnets rättigheter och intressen som var delvis fristående från föräldrarnas intressen. Hur barnets bästa uppfattades i relation till assisterad befruktning var ändå i hög grad öppet för olika tolkningar (Assisted Reproduction... 2006, 64–65).

Som juridiskt begrepp har barnets bästa sina rötter i människorättslagstiftning. Barnets bästa lyftes fram som ett centralt begrepp i FN:s konvention om barnets rättigheter (dvs. barnkonventionen), som antogs av FN:s generalförsamling år 1989. Begreppet barnets bästa förekom i nationell lagstiftning och i tidigare människorättsliga dokument före barnkonventionen, men genom barnkonventionen fick barnets rättigheter ny aktualitet och barnets bästa började diskuteras i relation till alla områden som berör barn. I jämförelse med tidigare definitioner av barnets bästa är barnkonventionen mer inriktad på barnet som rättssubjekt än som rättsobjekt. Men vad som uppfattas som barnets bästa varierar enligt de kulturella värden som förekommer i olika länder (Alston 1994, 3–4; Schiratzki 2003, 25).

Barnets bästa är en central familjerättslig princip, men begreppet har också relevans utöver det familjerättsliga området. Det framgår av arti-

kel 3 i barnkonventionen, som innehåller den viktigaste formuleringen av principen om barnets bästa (Alston 1994, 4):

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet (Barnkonventionen 1989, artikel 3 [1]).

Artikel 3 (1) betonar att denna princip inte bara gäller inom ett juridiskt sammanhang, utan ”alla åtgärder som rör barn” (Alston 1994, 4). En annan viktig poäng för att förstå principen om barnets bästa är hur barns rättigheter beskrivs i förhållande till föräldrarna. Den ursprungliga engelska versionen av artikel 3 (1) säger att barnets bästa bör vara ”a primary consideration”. Däremot står det inte ”*the primary consideration*”, vilket kan tolkas innebära att beslut kan balanseras mellan barnets bästa och andra intressen. Men i andra språk, till exempel i den svenska texten, är denna viktiga detalj inte synlig (Schiratzki 2003, 34; Schiratzki 2005, 28). Enligt FN:s Barnkommitté ska barnkonventionen framför allt tolkas som att barnet är en individ med egna känslor och åsikter (Schiratzki 2003, 34). Förutom att barnet självt betraktas som en aktör är en central fråga inom barnrätten hur ansvaret för barn ska fördelas mellan föräldrarna och samhället, eftersom barn är beroende av andra människor. Rättsliga frågor om barn kan därför sägas ligga på gränsen mellan det privata och det offentliga (Schiratzki 2000, 21–22). Det kan framstå som motsägelsefullt att barnet beskrivs i barnkonventionen som både kompetent och beroende. Barnet beskrivs som ett kompetent subjekt med rätt till självbestämmande, men ska samtidigt skyddas och vårdas. Detta motsägelsefulla innehåll gör att barnets bästa kan användas av olika aktörer för mycket olika politiska mål (Sandin & Halldén 2003, 19). Barns rättigheter och föräldrars rättigheter var också två viktiga perspektiv som vägdes mot varandra i riksdagens debatter om assisterad befruktning, vilket jag kommer att diskutera i kapitel 8.

Johanna Schiratzki betonar att barnets bästa ska uppfattas som ett öppet begrepp, vilket innebär att ”det skall stå i samklang med samhällets kulturella och moraliska värderingar” (Schiratzki 2000, 53–54). Det betyder att vad som är barnets bästa kan och får tolkas olika beroende på vilken kultur man lever i. Trots att barnkonventionen är så gott som

universellt ratificerad finns det ändå inget universellt barnets bästa. Barnkonventionens formuleringar av barnets bästa kan tolkas på olika sätt beroende på kulturskillnader och beroende på i vilken omfattning en stat har åtagit sig att respektera barnets rättigheter. Flera stater har nämligen gjort reservationer till barnkonventionen (Schiratzki 2000, 57–59). Till den öppna karaktären av barnets bästa bidrar också att barnkonventionen inte tydligt definierar begreppen familj eller förälder. I artikel 2 (1) i konventionen betonas också att konventionsstaterna ska respektera barnets rättigheter utan att diskriminera vare sig barnet eller dess föräldrar/vårdnadshavare (Alston 1994, 2–3).

2.7 Sammanfattning

I det här kapitlet har jag diskuterat tidigare forskning i relation till denna studie. Eftersom ämnet assisterad befruktning är så pass brett – liksom de teoretiska diskussionerna om politik, reproduktion, religion och värderingar – är det omöjligt att i ett kapitel ge en uttömmande sammanfattning av all forskning som har anknytningspunkter till avhandlingens tematik. Det är endast forskningsläget om den politiska diskussionen om assisterad befruktning i Finland som jag har strävat efter att ge en uttömmande bild av. Det är föga förvånande att assisterad befruktning har väckt ett stort forskningsintresse i Finland, eftersom lagberedningsprocessen pågick under ett par decennier och skapade diskussioner i offentligheten. Jag har gjort några viktiga avgränsningar av avhandlingens material och upplägg för att kunna bidra med nya perspektiv och nya resultat i relation till tidigare forskning om assisterad befruktning i Finland.

Jag har avgränsat materialet till den politiska diskussionen om de två regeringspropositionerna om assisterad befruktning, RP 76/2002 och RP 3/2006, och några relevanta motioner som behandlades parallellt med dem. Den ganska omfattande tidigare forskningen om ämnet är min huvudsakliga motivering varför jag har valt att inte analysera arbetsgruppsrapporter och lagförslag som förekom före proposition RP 76/2002. Riksdagens behandling av RP 76/2002 kan anses vara ganska väldokumenterad, men eftersom likheterna är så stora jämfört med

propositionen RP 3/2006 anser jag det motiverat att skriva om dem parallellt.

Tyngdpunkten i min analys ligger på riksdagens behandling av den senare propositionen, som också är ett mer omfattande material. Debatterna om RP 3/2006 kan anses ha större samhällsbetydelse, eftersom den resulterade i att lagen om assisterad befruktning stiftades. Utöver dessa propositioner analyserar jag också diskussionen om motioner som behandlades parallellt med propositionerna och delvis efter att lagförslaget om assisterad befruktning redan hade godkänts i riksdagen. I kapitel 8 analyserar jag bl.a. motioner om legaliseringen av surrogatmoderskap. Detta material har inte analyserats i tidigare forskning, förutom min artikel om ämnet (Kanckos 2012a). Surrogatmoderskap är inte heller något omskrivet ämne i Finland. Jag kompletterar dessutom det empiriska materialet med artiklar ur dagstidningar och kyrkliga ställningstaganden.

Jag har också gjort en tematisk avgränsning. Jag använder inte ett queerteoretiskt perspektiv på lesbiska pars roll i debatten, som förekommer i flera finländska artiklar om assisterad befruktning (t.ex. Kusosmanen 2007; Moring 2007; Vaahtera 2007; Kinnari 2009). I denna avhandling studerar jag snarare debattens övergripande diskurser, dess retoriska inramning och samhälleliga kontext, som i sin tur kan ge förklaringar till att lesbiska pars och ensamstående kvinnors tillgång till assisterad befruktning blev en sådan omstridd fråga. Genom att fördjupa analysen av diskurser om jämlikhet, barnets bästa, värderingar och religiösa normer kan den här avhandlingen bidra med nya infallsvinklar för tolkningen av både den specifika politiska diskussionen om assisterad befruktning och liknande frågor.

Det religionssociologiska perspektivet och analysen av värden och moraliska problem innebär att avhandlingen kan bidra med nya perspektiv utöver den existerande forskningen om assisterad befruktning och om religion och politik. Jag studerar också på vilket sätt assisterad befruktning behandlades som politisk samvetsfråga. Avhandlingens analys av politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag kan betraktas som ett nytt bidrag till forskningen, eftersom samvetsfrågorna är ett så gott som outforskat ämne i Finland, särskilt ur en sociologisk synvinkel.

3 Sociologiska perspektiv på politik, religion och moral

3.1 Politiseringen och privatiseringen av sexualiteten och familjen

I det här kapitlet introducerar jag avhandlingens teoretiska ramverk, som utgörs av teorin om claims-making samt den religionssociologiska diskussionen om den postsekulära situationen då religionen har fått en ny synlighet. I kapitlet diskuterar jag ur olika synvinklar hur det senmoderna samhället har genomgått förändringar, som inverkar på i vilken mån religiösa och moraliska omdömen ges utrymme i politiska debatter. Jag inleder i det här avsnittet med en bakgrundsdiskussion om hur sexualiteten och familjen i modern och senmodern tid både har politiserats och privatiserats.

Politiseringen av sexualiteten, reproduktionen och familjen kan beskrivas som en samhällsprocess genom vilken individens vardag och personliga liv har blivit objekt för offentlig debatt och reglering. Tidigare fick dessa områden sin legitimitet av traditionella normer, men under 1900- och 2000-talet reglerades de genom ny lagstiftning. Jämsides med utvecklingen av assisterad befruktning har det skett många samhällsförändringar som berör familjer, kön, sexualitet och reproduktion. Bland dessa förändringar under 1900-talets senare del kan nämnas den sexuella revolutionen och utvecklingen av preventivmedel, tendensen att bilda familj allt senare i livet, utvecklingen av abortlagstiftning och sy-

stem för internationell adoption. Det har också skett betydande förändringar i sätten att se på sexualitet, kön och sexuella minoriteter.

Michel Foucault (2002a [1976], 59–61, 69–70) beskriver det moderna som en epok då sexualitetens mångfald introducerades. Sedan 1800-talet har det skett en diskursiv explosion på sexualitetens område. En sida av denna process var införandet av förbjudna former av sexualiteten i offentligheten, och till dessa räknades bl.a. homosexualitet. Genom denna diskursiva explosion om det förbjudna har den sexuella variationsrikedomen fixerats och sexualitetens olika former har definierats, enligt Foucault. En konkret följd var att homosexuella handlingar kriminaliserades. Jag betraktar både det ökade talet om sexualiteten och kriminaliseringen som processer genom vilka homosexualitet i högre grad än tidigare blev en offentlig angelägenhet.

Mänskliga rättigheter och feminism kan betraktas som två perspektiv som på ett särskilt sätt har bidragit till en omvärdering av lagstiftning som berör sexuella minoriteter och andra frågor gällande kön, familj och sexualitet. Vissa sociala rörelser, särskilt kvinnorörelsen och HBTL-rörelsen, har varit betydelsefulla för utmanandet av marginaliserade grupper som inte följer den heterosexuella normen (Nash 2000, 156–157, 165).

Politiseringen av sakfrågor som berör sexualiteten och familjen kan ske på olika sätt. Regleringen av sexhandel handlar exempelvis om kontroll av en affärsverksamhet med människors kroppar och sexualitet. Samtidigt sker också diskursiva förändringar av gränserna för det moraliskt godtagbara. Sexhandeln konstrueras m.a.o. som ett socialt problem. Lagändringar om sexuella minoriteters rättigheter handlar däremot om att diskriminering betraktas som ett socialt eller moraliskt problem. En ny syn på betydelsen av människors sexuella läggning etableras och legitimeras av staten. De senaste decenniernas utveckling av samkönade pars rättigheter kan tolkas som att homosexualiteten på nytt har blivit en offentlig fråga. Men till skillnad från tiden då homosexuella handlingar kriminaliserades är det enligt mig inte längre sexuallivet som offentliggörs, utan det är snarare samkönade pars relationer och familjer som har blivit offentliga frågor, medan sexuallivet igen betraktas som en privat angelägenhet.

Jürgen Habermas (1989 [1973], 71–73) anser att politiseringen av en del frågor som tidigare var förvisade till den privata sfären kan leda till

att politiska auktoriteter inte lyckas bevara alla medborgares förtroende, vilket rentav kan leda till en legitimitetskris. Jag håller delvis med Habermas, men anser att överföringen av frågor från det privata till det offentliga snarare kan beskrivas som en gradvis förskjutning, eller som en process som går fram och tillbaka. Det finns också vanligen olika syner inom olika sociala grupper och olika politiska partier om huruvida ett fenomen i samhället ska betraktas som privat eller offentligt (jfr Kanckos & Björkgren 2011).

Max Weber (1985 [1921], 246–247) iakttar följande steg i den process då rättsnormer uppkommer: Ett vanligt förekommande beteende börjar upplevas som förpliktande, och pga. detta beteendes utbredning uppstår konsensus om hur man förväntas bete sig.²⁰ Samtidigt särskiljer Weber rättsnormerna från rena konventioner genom att de inte bara är vanor som det råder konsensus om, utan de garanteras dessutom genom tvångsmedel. Denna förändring från förpliktande vanor till reglerade rättsnormer är enligt Weber svår att förklara vetenskapligt. Det handlar i grunden om betydelseförändringar som sker obemärkt. Ett avgörande moment i processen är att det uppstår ett nytt sätt att handla, som i sin tur leder till en betydelseförändring antingen i den gällande rätten eller genom skapande av ny rätt. Olika kategorier av människor börjar handla på ett visst sätt, och detta handlingssätt kan småningom leda till en lagändring. Det nya sättet att handla kan ofta introduceras av individer som driver gruppintressen.²¹

Webers beskrivning av lagändringar som har börjat med ett nytt sätt att handla kan i dagens läge exemplifieras med förändringar av sexuella

²⁰ I sin beskrivning av rättsnormers uppkomst intresserade sig Weber (1985 [1921], 246) för sociologiska tolkningar av socialt handlande, och inte i första hand hur rättsnormernas uppkomst och status kan beskrivas med juridiska begrepp. Han anser nämligen att juridisk legitimitet inte är detsamma som samhällelig legitimitet. En lag kan efter att den stiftats antingen tilldelas legitimitet eller förlora sin legitimitet.

²¹ Weber (1985 [1921], 247) nämner att förändringar av det sociala handlandets struktur också kan ske genom anpassning av ett existerande beteende så att det bättre tjänar individens ekonomiska eller sociala intressen i relation till existerande förhållanden. I denna anpassningsprocess av beteendet sker enligt Weber ett urval där vissa etniska och religiösa grupper kanske håller hårt fast vid sina vanor, medan majoritetens vanor blir det allmänt omfattande mönstret. Han tror samtidigt att den huvudsakliga rationaliteten i det sociala handlandet börjar i individens nya sätt att handla, vilket sprids till andra genom imitation och selektion.

minoriteters rättigheter. Deras rättigheter uppmärksammas ofta av individer eller organisationer som driver gruppintressen, t.ex. SETA, det nationella förbundet för sexuellt likaberättigande i Finland. Ett nytt sätt att handla kan t.ex. vara att en intresseorganisation börjar lobba för homosexuellas rätt till intern adoption, eller att lesbiska par eftersträvar gemensam vårdnad för den ena partners barn genom domstolsbeslut. Genom ett sådant socialt handlande på individ- och gruppnivå kan också förändringar ske i uppfattningarna om vilka rättigheter barn till samkönade par borde garanteras, samt vilka rättigheter dessa föräldrar borde få. I utvecklingen av lagstiftningen om assisterad befruktning i Finland var det på ett liknande sätt relevant att enskilda lesbiska par och ensamstående kvinnor uppsökte barnlöshetskliniker för att få assisterad befruktning innan det fanns någon lag som reglerade rätten till behandling. Denna praxis sedan 1990-talet att alla kvinnor oberoende av civilstånd hade möjlighet att få behandling på vissa privata kliniker bidrog till att det inte ingick något krav på heterosexuellt parförhållande i regeringens propositioner RP 76/2002 och RP 3/2006. Rådande praxis var i hög grad utgångspunkten för lagberedningen. Det var m.a.o. ett nytt sätt att handla som öppnade möjligheten för en förändring av lagstiftningen.

Politiseringsprocesser kan också studeras ur en annan synvinkel, nämligen hur aktörer anpassar sitt handlande till existerande sociala strukturer, t.ex. lagar. Min poäng är att människors attityder och värderingar kan förändras jämsides med lagändringar. Lagstiftningen kan också förändras stegvis för att enskilda lagar upplevs som diskriminerande. Det kännetecknar utvecklingen av homosexuellas rättigheter – särskilt om man betraktar utvecklingen som en längre process i samhället. Diskursen om homosexualitet i västerländska samhällen har förändrats från betoningen av homosexualitet som en moralisk fråga, en sjukdom eller ett brott mot en betoning av grundrättigheter och mänskliga rättigheter. Sexuella minoriteters rättigheter har under de senaste årtiondena erkänts i internationell rätt, och lagar som diskriminerar homosexuella har ändrats i många länder. Ett mönster i utvecklingen av lagändringarna kan skönjas i olika länder, börjande från avkriminalisering och vidare till registrerat partnerskap, könsneutrala äktenskap och adoptionsrättigheter. Varje steg motiverar följande steg (Waldijk 2001, 439–440). En förändring tenderar m.a.o. att leda till uppfattningen att

andra lagar är diskriminerande och därmed försvaga legitimiteten av sådana lagar.

Denna stegvisa förändring började i Finland år 1971 då homosexuella relationer avkriminaliserades. Samma år blev istället offentlig uppmaning till homosexuella handlingar en straffbar handling.²² Tio år senare år 1981 avlägsnades homosexualiteten ur den finländska sjukdomsförteckningen, vilket kan tolkas som en avmedikalisering av homosexualiteten. År 1995 förnyades strafflagen så att diskriminering pga. homosexualitet blev en straffbar handling. I grundlagen, som förnyades år 2000, ingår ett diskrimineringsförbud i 6 §, som i lagförslaget om registrerat partnerskap tolkades att gälla även sexuell läggning. I propositionen RP 200/2000 användes det som argument för att stifta en partnerskapslag.²³ Efter att partnerskapslagen trädde i kraft år 2002 har lagen om assisterad befruktning, som trädde i kraft år 2007, ytterligare förbättrat den rättsliga situationen särskilt för lesbiska par. Följande relevanta lagändring gällde intern adoption, dvs. att en person som lever i registrerat partnerskap kan adoptera sin partners barn. Lagförslaget i propositionen om intern adoption (RP 198/2008), som godkändes av riksdagen den 15 maj 2009, följde samma syfte att förbättra homosexuella och lesbiska personers rättsliga situation, men dess betoning låg på barnens rättigheter. Följande fråga som i dag finns på den politiska agendan i Finland är könsneutralt äktenskap.²⁴

²² Denna paragraf i strafflagen betraktar jag som en rest från det tidigare dominerande moderna synsättet som betonade homosexuella handlingar som en offentlig angelägenhet. Det var först år 1999, i samband med förnyelsen av strafflagens 20:e kapitel om sexualbrott, som straffbarheten av offentlig uppmaning till homosexuella handlingar avlägsnades.

²³ Till följd av lagen om registrerat partnerskap har även välsignelse av samkönade förhållanden diskuteras inom kyrkan.

²⁴ Ärendet könsneutralt äktenskap utelämnades från regeringsprogrammet år 2011 på begäran av Kristdemokraterna, men de övriga regeringspartierna kom överens om att göra en lagmotion med lagförslag om könsneutralt äktenskap ("Könsneutrala äktenskap främjas" 2011, 7). Motionen LM 2/2012 undertecknades av 76 ledamöter och inlämnades till riksdagen den 8 februari 2012. Efter remissdebatten remitterades ärendet till lagutskottet. I skrivande stund (augusti 2012) pågår utskottsbehandlingen fortfarande. Det kan även noteras att denna stegvisa förändring har kritiserats i finländska politiska debatter. I en artikel (Kancos & Björkgren 2011) har jag diskuterat en belysande metafor som förekom i partnerskapsdebatten i Finlands riksdag år 2001, nämligen uppfattningen att partnerskapslagen var en trojansk häst, som skulle medföra liknande lagändringar i framtiden. Jag tolkar därför metaforen som en kritik av den stegvisa förändringen.

3.2 Claims-making

3.2.1 Konstruktionen av ett socialt problem

En lagändring förutsätter att ett problem identifieras som kollektivt, dvs. som ett problem som gäller flera människor eller en viss kategori av människor. Det är i detta avseende som jag talar om sociala problem (jfr Beckford 1990, 4–5). Samtidigt förutsätts också att vissa förhållanden i samhället identifieras som problematiska, och att någon upplever behov av förändring.

I avhandlingen utgår jag från ett konstruktivistiskt perspektiv på sociala problem, särskilt Malcolm Spectors och John I. Kitsuses (2008 [1977]) teori om claims-making.²⁵ Detta perspektiv kan även kallas subjektivistiskt. Betoningen ligger på hur sociala problem konstrueras och definieras kollektivt och subjektivt. Jag är särskilt intresserad av den diskursiva framställningen av sociala och moraliska problem, och vilka aktörers eller grupperas intressen som ligger bakom framställningen av sociala förhållanden som problematiska. Ett annat perspektiv som förekommer i forskningslitteratur om sociala problem är det objektivistiska. Forskare som följer detta perspektiv förklarar de sociala problemen som objektiva förhållanden i samhället, och representerar därför ett essentialistiskt synsätt (Lindgren 1993, 34; Goode & Ben-Yehuda 1994, 77–79, 88; Lagerspetz 1996, 8–10; Hjelm 2005, 36–37; Spector & Kitsuse 2008 [1977], 5–6).

Det objektivistiska perspektivet på sociala problem har företrätts av forskare med en funktionalistisk utgångspunkt, bl.a. Robert K. Merton. Merton (1971 [1961], 818–824) delade in sociala problem i kategorierna ”social oordning” (*social disorganization*)²⁶ och ”avvikande beteende”.

²⁵ En svensk översättning av begreppet ”claims-making” är anspråksformering (Lindgren 1993, 42–44), men begreppet används också oöversatt i forskningslitteratur på svenska.

²⁶ Social oordning innebär enligt Merton (1971 [1961], 818–824) brister i social status och roller i ett socialt system, vilka försvårar förverkligandet av kollektiva syften och individuella mål. Det kan exempelvis handla om brister i beteendemönster som orsakas av en felaktig socialisering av gruppmedlemmarna. Ett funktionellt problem i ett socialt system kan också handla om att systemet inte är anpassat till sin miljö eller att det inte kontrollerar sin miljö. Dessa är ändå bara några av de källor till social oordning som Merton nämner.

Gemensamt för sociala problem som bottnar i social ordning är att de härstammar från instrumentella eller tekniska brister i det sociala systemet, som gör att systemet fungerar mindre effektivt. Avvikande beteende definierar Merton som brott mot institutionaliserade normer. Han påpekar att det sociologiska talet om avvikande beteende ska förstås som en teknisk snarare än en moraliserande term. Detta påstående är dock mycket omdiskuterat. Jag anser liksom många andra kritiker att funktionalistiska studier av sociala problem ofta har förklätt värdeomdömen som faktapåståenden om samhällsförhållanden (Spector & Kitsuse 2008 [1977], 31).²⁷

Teorin om moralpanik, eller moralisk panik, är en särskild forskningsinriktning inom det konstruktivistiska perspektivet på sociala problem. Begreppet moralpanik används för att beteckna episoder av kraftigt fördömande samhälleliga reaktioner på kulturfenomen. I empiriska studier som bygger på begreppet brukar analysens fokus ligga på den negativa medierepresentationen av fenomenet och den allmänna oro som den skapar (t.ex. Cohen 1987 [1972]; Goode & Ben-Yehuda 1994). Jag har valt att inte tillämpa moralpanikteorin, eftersom den är kritiserad och lämpar sig bäst för analys av media.²⁸ Jag har istället valt att använda teorin om claims-making, vars syfte är att förklara processen hur vissa fenomen i samhället blir betraktade som problem och en offentlig angelägenhet. Claims-making-teorin passar mycket bra ihop med en kombination av retorik- och diskursanalys. Claims-making handlar både om hur individer och institutioner talar om "problematiska" förhållanden i samhället, och med vilka medel de får offentlig uppmärksamhet och etablerar sina intressen och anspråk. Begreppet claims-

²⁷ Spector och Kitsuse (2008 [1977], 24–26) ifrågasätter samtidigt hur man identifierar normer ifall avvikande beteende definieras som brott mot sådana, och huruvida sociologer kan göra korrekta iakttagelser av brott mot normer. Ett funktionalistiskt perspektiv på sociala problem bygger på förväntningar om en normativ integration i samhället och att det råder konsensus om värden (Martindale 1957, 358; Spector & Kitsuse 2008 [1977], 31).

²⁸ Begreppet moralpanik är omdiskuterat, och kritiken är i hög grad berättigad. Man kan fråga vilken betydelse ordet "moral" har för analysen av debatter. Moralbegreppet inom moralpanikteorin är onödigt ensidigt, eftersom sociala problem definieras i negativa termer, medan moralens positiva sidor blir undanskymda. Ordet "panik" ger onödigt negativa konnotationer, eftersom det antyder att de samhälleliga reaktionerna är irrationella (Kauranen 2008, 49–55). Dessutom förutsätter teorin att reaktionen "moralpanik" är proportionerlig i förhållande till det sociala problemet i sig.

making passar samtidigt mycket väl för analys av politiska debatter. Susan Markens (2007, 7–8), som har forskat om surrogatmoderskap, påpekar att teorin om claims-making är vanlig i policystudier om surrogatmoderskap och assisterad befruktning. Endast ett fåtal människor är direkt inblandade i surrogatarrangemang, men frågan har under de senaste decennierna konstruerats i samhällsdebatter som ett socialt eller moraliskt problem. Frågan har fått mycket uppmärksamhet i både mediedebatter och politiska debatter.

Spector och Kitsuse (2008 [1977], 73) föredrar att tala om sociala problem som aktiviteter snarare än som förhållanden i samhället. De definierar sociala problem på följande sätt:

Thus, we define social problems as *the activities of individuals or groups making assertions of grievances and claims with respect to some putative conditions* (Spector & Kitsuse 2008 [1977], 75).

Konstruktionen av sociala problem kan studeras sociologiskt som en interaktionsprocess genom vilken individer eller grupper betraktar olika sociala fenomen som orättvisa eller omoraliska, och hävdar att dessa borde åtgärdas. Det handlar enligt Spector och Kitsuse om en process av claims-making som medför att sociala problem småningom börjar betraktas som sociala fakta, dvs. som objektiva förhållanden i samhället. Det är dessa sociala fakta som ska vara objekt för sociologiska undersökningar om sociala problem. Sociala problem är samtidigt konstruerade, i den meningen att det bakom de sociala problemen alltid finns aktörer som definierar dem som problem.

Spector och Kitsuse (2008 [1977], 7–8) påpekar att sociologer borde undvika att tala allt för vagt om att samhället eller kulturen definierar det ena och det andra som problem, t.ex. att "samhället" har definierat homosexualitet som en sjukdom. En sådan process i samhället är mycket svår att studera empiriskt. Om man däremot hänvisar till konkreta institutioners eller gruppers definitioner, t.ex. American Psychiatric Association, är det däremot möjligt att empiriskt belägga att sådana definitioner av homosexualitet har funnits. Då man studerar definitionen av ett socialt problem kan man särskilt fästa uppmärksamhet på den vokabulär som används för att beskriva och klassificera fenomenet och vilka attityder terminologin ger uttryck för. I benämning av de

sociala problemen ingår också en aspekt av kontroll. Om gruppen som definierar det sociala problemet lyckas kommer dess vokabulär att institutionaliseras, medan andra gruppers vokabulär tenderar att falla i glömska. Under tidens gång kan terminologin förändras och få nya betydelser, och nya begrepp kan skapas. Dessa förändringar innebär att någonting viktigt har skett i definitionen av det sociala problemet.

3.2.2 Sociala problem, moral och religion

Sambandet mellan religion och sociala problem har beskrivits på varierande sätt inom olika sociologiska traditioner. Religion har inom sociologin både beskrivits som ett medel för att förstå och hantera sociala problem, och som ett socialt problem i sig. Det förstnämnda perspektivet kan beskrivas som ett funktionalistiskt perspektiv. Betoningen i det funktionalistiska perspektivet ligger på religionens betydelse för samhällelig stabilitet, solidaritet och integration, och religion beskrivs som en symbolisk grund för samhället. Detta perspektiv var bl.a. kännetecknande för Émile Durkheims (1973) tänkande. I beskrivningen av religion som ett socialt problem i sig är utgångspunkten däremot att religion verkar som en legitimerande faktor för sociala problem (Beckford 1990, 1–3).

Jag betraktar religiös legitimering som en särskild form av claims-making. Legitimering innebär enligt Peter L. Berger (1967) socialt legitimerad kunskap som tjänar till att förklara och befästa en meningsfull ordning. Berger (1967, 29–32) beskriver religionen som det historiskt mest spridda och effektivaste instrumentet för legitimering av kunskap. Han menar att religioner fungerade legitimerande särskilt innan kyrkan och staten separerades från varandra genom sekularisering. Jag anser att det är viktigt att skilja mellan olika former av religiös legitimering. En form av religiös legitimering är legitimering av staten och rättssystemet. Denna form är inte särskilt aktuell i dagens europeiska samhällen. En annan form av religiös legitimering är då aktörer gör religiösa tolkningar av politiska sakfrågor, vilket har större relevans för den här undersökningen. Kristdemokratiska partier eftersträvar t.ex. inte att införa en kristen rättsstat, utan gör snarare religiösa och moraliska tolkningar av politiska sakfrågor.

En stor del sociala problem kunde även kallas moraliska problem. Bakom konstruktionen av ett socialt problem finns nämligen en tanke om hur existerande förhållanden är i dag, men också om hur de borde vara. Då en situation upplevs på ett eller annat sätt som problematisk grundar sig omdömet på mänskliga värderingar (Hjelm 2005, 35–36; Miller & Holstein 2007 [1993]). En nyansskillnad mellan begreppen är att begreppet moraliska problem kan syfta på antingen kollektiva eller individuella problem, medan de sociala problemen alltid är kollektiva. Den kollektiva aspekten innebär att en grupp eller en institution antingen är bärare av problemet eller definierar någonting som ett problem (Sunesson 2002, 66). Men då jag använder begreppet moraliskt problem syftar jag på kollektiva sociala problem som definieras på ett värderande sätt. Moraliska problem innebär därmed en kategori av de sociala problemen.

Då jag i analysen av riksdagsdebatterna gör en distinktion mellan sociala problem och moraliska problem handlar det främst om att jag iakttar retoriska skillnader i beskrivningen av de förhållanden som aktörer bedömer som problem. När jag talar om moraliska problem iakttar jag med vilka auktoritetsargument aktörer definierar fenomenen som problematiska. Dessa argument kan t.ex. vara hänvisningar till värderingar, övertygelser eller uppfattningar om det normala eller naturliga. De aktörer som gör moraliska omdömen kan antingen vara enskilda individer eller institutioner.

Anthony Giddens (1995, 168–173; 1999) har intresserat sig för förhållandet mellan individers och institutioners moraliska tolkningar och politiska handlande. Med begreppet livspolitik beskriver han en ny form av politik om livsstilar, som har uppstått i den reflexiva moderniteten. Genom livspolitiken förs moraliska och existentiella frågor upp på politiska agendor, medan de tidigare ansågs höra till vardagslivet. Enligt Giddens (1995, 169) hör en rad olika slags frågor till livspolitikens område, bl.a. jagidentiteten och inte minst den sexuella identiteten. Giddens (1999, 267–268) nämner också beslut om kärnkraft som en typisk livspolitisk fråga.

Habermas (2003) anser i likhet med Giddens att medborgarna i dag ställs inför frågor som har en mycket större moralisk tyngd än de vanliga politiska stridsfrågorna. Till dessa frågor med större moralisk tyngd räknar han bl.a. assisterad befruktning, som har bidragit till att vägen

har öppnats för embryoforskning och möjligheter att förändra barnets egenskaper. I beslutsfattandet om sådana frågor borde politikerna inte enbart utgå från den aktuella situationen, utan också vilket håll utvecklingen går mot (Habermas 2003, 26–31). Assisterad befruktning är ett exempel på hur ny teknik kan medföra ett regleringsbehov. Habermas (2003, 34–36) påpekar att det många gånger i historien har funnits skepsis mot den medicinska utvecklingen, t.ex. mot vaccinering och organtransplantation. Tekniken och den medicinska utvecklingen har ändå inte stoppats. Lagstiftarnas inblandning i forskningens utveckling kan framstå som en ”moralisering av den mänskliga naturen”, då man avsiktligt skapar tabun (Habermas 2003, 34). Det handlar ändå huvudsakligen om ett uttryck för människans självförståelse. Habermas betraktar detta som ett exempel på det som Anthony Giddens och Ulrich Beck har beskrivit som att moderniteten har blivit reflexiv.

En intressant svensk undersökning har uppmärksammat förekomsten av moralisk argumentation i den politiska diskursen. Teologen Göran Bexell (1995) har analyserat hur några s.k. traditionella moralfrågor har behandlats i svensk politik från 1950- till början av 1990-talet. Hans tes är att de traditionella moralfrågorna har följt ett förändringsmönster i Sverige från avmoralisering till remoralisering, vilket innebär att moraliska argument igen blev gångbara i offentligheten. En sådan process har exempelvis skett i politiska diskussioner och utredningar gällande abortfrågan.²⁹ Jag tolkar den s.k. remoraliseringen i partipolitiken som en konsekvens av den reflexiva moderniteten och uppkomsten av den nya formen av politik, som Giddens (1995; 1999) beskriver som livspolitik.

I Sveriges politiska debatter om assisterad befruktning iakttar Bexell (1995, 84–91) tendenser till avmoralisering under 1950-talet, eftersom betoningen vid den tiden låg på sociala och psykologiska tolkningar snarare än moralisk argumentation. Under lagberedningen i början av 1980-talet inför stiftandet av Sveriges lag om artificiell insemination fick

²⁹ Enligt Bexell (1995, 36–37) var avmoraliseringen i Sverige särskilt tydlig i abortfrågan under 1970-talet, då begreppen moral och etik tenderade att försvinna på bekostnad av en diskurs som betonade individens självbestämmanderätt och samhällets neutralitet. I abortfrågan skedde i slutet av 1970-talet och under hela 1980-talet en remoralisering genom återkomsten av begreppen moral och etik i debatten samt en mångsidigare etisk analys.

etisk expertis bidra med en analys av frågan. Dessutom hade samhällsdiskussionen om barnens rättigheter tagit fart, vilket Bexell tolkar som tecken på remoralisering.³⁰ Jag har inte skäl att betvivla Bexells empiriska iakttagelser av förändringarna i sätten att tala om moraliska aspekter av dessa fallstudier, men jag anser att hans förståelse är problematisk om skillnaderna mellan traditionella moralfrågor och andra politiska frågor. Det är också viktigt att nyansera på vilka olika sätt moralisk eller religiös argumentation förekommer i partipolitiska debatter. Med ett religionssociologiskt begrepp kunde avmoraliseringen även beskrivas som ett resultat av differentieringen av partipolitiken från religiösa institutioners inflytande och religiösa normer (jfr Casanova 1994, 211).

3.3 Ett sekulärt eller postsekulärt samhälle?

3.3.1 Sekulariseringsdebatten och religionens återkomst i diskussionen

Religionens plats i offentligheten har blivit ett allt mer omdiskuterat ämne inom religionssociologin. Intresset för nya begrepp för att beskriva religionens roll i samhället innebär en omvärdering av religionssociologins tidigare starka betoning av sekulariseringsteorin som en övergripande förklaringsmodell. Även Peter L. Berger (1999), som tidigare var en viktig företrädare för sekulariseringsteorin, har på senare tid talat om "avsekularisering" av världen eller religionens återkomst.³¹ Jag anser dock att uttrycket religionens återkomst är missvisande, och att man hellre ska tala om religionens nya synlighet i samhället, särskilt i den

³⁰ Bexell (1995, 91, 111) medger dock att tesen om avmoralisering och remoralisering inte är lika tydlig i en "ny" politisk fråga som assisterad befruktning som i diskussioner om abort, censur och äktenskap, som han uppfattar som mer traditionella moralfrågor.

³¹ Med religionens återkomst syftar Berger (1999, 6–7, 11–12) på att konservativa eller ortodoxa traditionalistiska rörelser har dykt upp nästan överallt på den globala religiösa scenen. Medan protestantismens huvudfåra gått tillbaka i USA, har evangelikala rörelser vuxit. Konservativa rörelser har också fått ett uppsving inom alla de andra stora religionerna – islam, hinduism och buddism – liksom inom mindre religiösa samfund. Konservativa religiösa rörelser betecknas ofta som fundamentalistiska. Berger föredrar dock att rikta uppmärksamheten mot sekulära samhällen som ett betydligt mer svårförklarligt fenomen än dessa "religiösa explosioner".

offentliga sfären. I de nordiska samhällena har t.ex. inte kyrkligt deltagande eller kyrkligt medlemskap ökat, utan snarare minskat. Religionen har framför allt gjort en återkomst i vetenskapliga diskussioner efter en omvärdering av sekulariseringsteorins betydelse (Bäckström 2008).

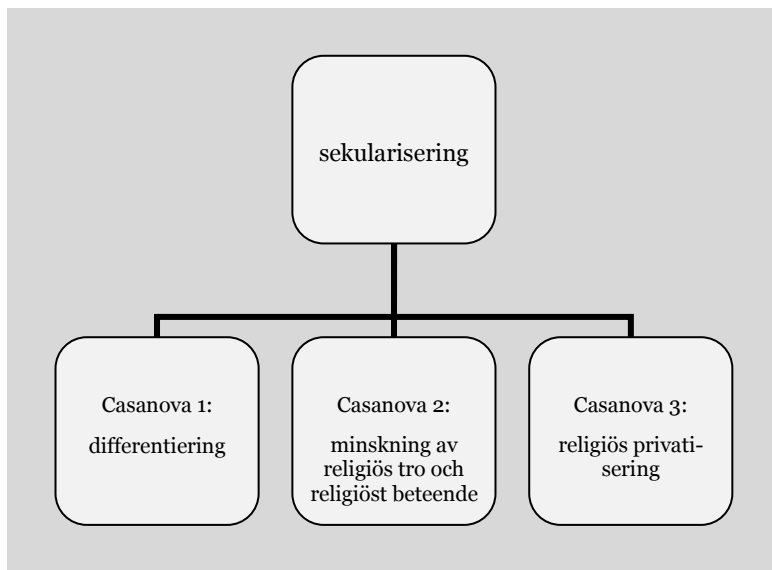
Sekularisering kan på ett allmänt plan definieras som ”religionens minskande samhällsbetydelse” (Sundback 1997, 363), men samtidigt är det ett mångtydigt begrepp. I sekulariseringen ingår enligt Karel Dobbelaere (2002) tre nivåer: samhällsnivån, organisationsnivån och individnivån. På samhällsnivån handlar processen framför allt om funktionell differentiering, genom vilken samhällssektorer som traditionellt kontrollerats av kyrkan blir autonoma, samtidigt som religionen blir en av dessa sektorer. På organisationsnivån innebär sekularisering att religiösa samfund anpassar sig till det omgivande samhällets sekulära värderingar. Sekularisering på individnivån handlar om en minskning av individuell religionsutövning och en förskjutning av överensstämmelsen mellan religiösa gruppers normer och deras medlemmars attityder och värderingar (Dobbelaere 2002, 17–25). José Casanova (1994, 211) har i viss mån utvecklat och kompletterat Karel Dobbelaeres tredelning (Davie 2007a, 49–52):

[...] secularization as differentiation of the secular spheres from religious institutions and norms, secularization as decline of religious beliefs and practices, and secularization as marginalization of religion to a privatized sphere (Casanova 1994, 211).

Casanova anser att sekulariseringsteorin innehöll tre mycket olika och ointegrerade förslag, vilket jag illustrerar i figur 1.

Figur 1

Casanovas (1994) tredelade modell för sekulariseringsteorin



Casanova (1994, 211–212) konstaterar att sekulariseringsdebatten endast kan avslutas när religionssociologer börjar pröva validiteten av dessa förslag åtskilda från varandra. Av de nämnda processerna betonar han särskilt differentieringens betydelse som den fortfarande gällande delen av sekulariseringsteorin. Däremot behöver moderniseringen inte leda till en minskning av religiös tro, eller till att religionen förvisas till den privata sfären. Jag betraktar det här som en viktig iakttagelse. Med ”avprivatiseringen” av religionen syftar Casanova (1994, 3–6) på att religionen från att ha varit förvisad till en privat sfär återtog sin plats i den offentliga sfären under 1980-talet.³² Jag håller med Inger Furseth

³² Det skedde bl.a. genom fyra separata rörelser som fick global uppmärksamhet: den islamistiska revolutionen i Iran, Solidaritetrörelsen i Polen, katolicismens betydelse i politiska konflikter i Latinamerika (bl.a. Sandinista-revolutionen i Nicaragua) och återkomsten av protestantisk fundamentalism i amerikansk politik. Andra religiösa fenomen som fick stor publicitet på 1980-talet var New Age och andra former av nya religiösa rörel-

och Pål Repstad (2005, 108) då de påpekar att trots sekulariseringsbegreppets mångtydighet, och trots den kritik som riktats mot begreppet, behöver vi inte sluta använda det. Det viktiga är snarare att redovisa vad vi menar med begreppet när vi använder det.

Peter L. Berger säger sig ha hållit fast vid sekulariseringsteorin (i betydelsen att modernisering leder till sekularisering) fram till början av 1970-talet då empiriska data försvårade hans fasthållande vid teorin (Berger, Davie & Fokas 2008, 10). Berger (1999, 2–3) konstaterar att uppfattningen att vi lever i ett sekulariserat samhälle är felaktig. Den centrala idén bakom sekulariseringsteorin kan härledas till upplysningen, då uppfattningen var att moderniseringen nödvändigtvis ledde till en tillbakagång för religionen både på samhälls- och individnivå. Detta har dock inte skett. Världen är så envist religiös som den någonsin har varit, säger Berger. Han anser att moderniseringen hade en del sekulariserande effekter, men den åstadkom också rörelser mot sekularisering. Religiösa institutioner har förlorat inflytande i många samhällen, men individens religiösa tro och religiösa handlingar har inte försvunnit, utan har ibland tagit nya institutionella former. Samtidigt kan religiösa institutioner fortfarande ha en social och politisk inverkan i samhällen som har ett lågt religiöst deltagande på individnivå. Detta är kännetecknande för de nordiska länderna. Berger målar m.a.o. upp en komplex bild av förhållandet mellan modernitet och religion.³³

Enligt Grace Davie (2007a, 62–65) antogs det allmänt fram till början av 1990-talet att det finns ett samband mellan modernisering och sekularisering. Religionssociologer hade iakttagit vissa undantag från denna regel, men de förklarades som fall med särskilda villkor. Religiositeten i Irland eller Polen förklarades t.ex. med hänvisning till samband mellan religion och nationell identitet. Det amerikanska samhällets religiositet

ser, men dessa rörelser betecknar Casanova (1994, 3–6) samtidigt som privatreligiösa, eller det som Thomas Luckmann (1967) har kallat för osynlig religion.

³³ I *The Desecularization of the World* diskuterar Berger (1999) religion ur ett globalt perspektiv i högre grad än i sina tidigare verk. Han talar om avsekulariseringen av världen. Med detta uttryck syftar han i första hand på en omvärdering i beskrivningen av religiösa förändringar i världen. Berger (1999, 2–3) påpekar att sekularisering på samhällsnivå inte nödvändigtvis har ett samband med individens medvetandenivå, som han antyder att hör till de felaktiga antaganden som sekulariseringsteorin byggde på under 1950- och 1960-talet.

var dock svårare att bortförklara, vilket bidrog till en vändning i den religionssociologiska debatten, där det istället blev det relativt sekulära Europa som började framställas som det särskilda fallet. Europeiska former av religiositet, som tidigare hade betraktats som en prototyp för religionens minskande betydelse i det moderna, började istället betraktas som ett exceptionellt fall.³⁴

De senaste decenniernas sekulariseringsdebatt, som jag här har sammanfattat, kan ses som ett uttryck för svårigheten att definiera och beskriva religion i en senmodern kultur (Bäckström 2002). Sekulariseringsteorin är en av de stora moderna berättelserna som har förlorat sin genomslagskraft. I dagens pluralistiska samhälle har det blivit en svårare uppgift för religionssociologer att beskriva förhållandet mellan religion och politik, respektive förhållandet mellan kyrka och stat. Min slutsats utgående från sekulariseringsdebatten är att sekulariseringsteorin inte längre fungerar som en övergripande förklaringsmodell för beskrivningar av religionens roll i samhället. Samtidigt är det svårt att förneka att det har skett flera genomgripande förändringar i samhället som traditionellt har beskrivits med begreppet sekularisering. Men religioner kan fortfarande ha ett stort inflytande i både den offentliga och den privata sfären. Som motvikt till sekulariseringsprocesserna präglas västerländska samhällen allt mer av religiös pluralism.

Samtidigt vill jag i högre grad än Casanova betona att medlemsantalet i majoritetskyrkorna i Europa – inte minst i de nordiska länderna – uppvisar en sjunkande trend, samtidigt som ateistiska rörelser har fått en ny synlighet. Den s.k. nyateismens ökade synlighet i samhällsdebatten kan tolkas som en motreaktion mot religioners ökade synlighet i den offentliga sfären (Taira 2012). Enligt min tolkning finns det tendenser till sekularisering i den nordiska kontexten särskilt i form av differentiering (Casanova 1) och delvis en minskning av religiös tro och religiöst beteende (Casanova 2; se figur 1). Men minskningen gäller särskilt de traditionella majoritetskyrkorna. Till följd av individualisering och ökad

³⁴ Davie (2007a) nämner särskilt David Martin och Peter L. Berger som två religionssociologer som bidragit till omvärderingen av sekulariseringsteorin. Jag dock valt att begränsa diskussionen i detta kapitel till Bergers mer radikala vändning i synen på sekulariseringen.

migration har den religiösa pluralismen ökat i Norden. Samtidigt har religionen fått en ny synlighet i offentligheten.

Jag kommer i den här undersökningen att använda begreppet post-sekular som utgångspunkt för en diskussion om förändringar i förhållandet mellan det religiösa och det sekulära. Samtidigt anser jag att begreppet måste relateras till mer konventionella religionssociologiska begrepp. Jag kommer särskilt att diskutera begreppet postsekular i relation till begreppen sakralisering, differentiering och individualisering.

3.3.2 Sakralisering och religionens nya synlighet

Jag karaktäriserar en postsekular situation som samexistensen av sekulära och religiösa diskurser och praktiker, och gränsen mellan dem är allt otydligare. Det religiösa och det sekulära är i hög grad ömsesidigt konstituerande, snarare än i ett motsatsförhållande (jfr Bäckström & Davie 2010).

En viktig aspekt av begreppet postsekular är antagandet att religionen har fått en ny synlighet. Anders Bäckström (2008) har föreslagit fem möjliga förklaringar till religionens nya synlighet i den offentliga sfären i en nordisk kontext. För det första nämner han ett förnyat samhällsvetenskapligt intresse för religion och det faktum att religionen inte helt har privatiserats. För det andra nämner han att nya relationer mellan religion och modernitet har utvecklats. Han syftar särskilt på att globaliseringen bidrar till ökad pluralism, medan det moderna konceptet förutsatte att världens kulturer utvecklas mot ökad homogenitet. Bäckström har i sin forskning bl.a. studerat hur det moderna reflexiva samhället skapar nya arenor för samtal mellan stater, organisationer och rörelser, bl.a. genom att inkludera religiösa samfund i samtal om framtidens värderingar och global rättvisa.

För det tredje nämner Bäckström (2008, 25–26) den religiösa pluralismen som en bakgrundsfaktor till religionens ökade synlighet i Norden. Pluralismen aktualiserar frågan hur den demokratiska välfärdsstaten ska förhålla sig till religiösa grupper. Diskussioner i media om terrorism eller Muhammedkarikatyrerna kan nämnas som exempel på hur globala konflikter ofta beskrivs med religiösa förtecken. För det fjärde nämner Bäckström (2008, 26–28) en värderingsförskjutning mot betoningen på individens auktoritet och individens rätt till välfärd och välbe-

finnande, samtidigt som religionen har genomgått en subjektiv vändning från religiositet till spiritualitet (Heelas & Woodhead 2005). Detta ska jag återkomma till i avsnitt 3.4 om individualiseringens konsekvenser för religionen och moralen. För det femte nämner Bäckström (2008, 27–28) att de nordiska folkkyrkorna kan beskrivas som semiofficiella institutioner, som inte har privatiserats helt under 1900-talet, utan kan med sina riter, tjänster och kyrkorum delvis betraktas som en integrerad del av välfärdssamhället och den nordiska kulturen. Kyrkorna i Norden fungerar således som ”samhälleliga nyttigheter”; inte minst som aktörer vid kriser och katastrofer och genom socialt och diakonalt engagemang för att motarbeta socialt utanförskap (jfr Pettersson 2008).

Begreppet sakralisering är användbart för analyser av religionens ökande betydelse i samtiden både på individ- och samhällsnivå. Sakraliseringsbegreppet står i kontrast till sekulariseringsteorin, enligt vilket moderniseringsprocessen leder till att den traditionella kyrkliga religionen minskar i betydelse i samhället. Enligt Woodhead och Heelas (2000, 429–432) handlar sakralisering för det första om religiositetens *ökning* både genom att människor ansluter sig till religiösa samfund och rörelser, och genom andra samhällsförändringar. I sakraliseringsprocessen ingår för det andra det som Casanova (1994) benämner *avprivatiseringen* av religionen. För det tredje innebär sakraliseringen en process av *intensifiering*, vilket handlar om att människor i högre grad utvecklar en starkare, vitalare, mer tidskrävande och mer livsinverkande form av religiositet. Den tredje processen betonar således religiösa praktiker på individnivå, och särskilt individers andlighet.

I det som kan betecknas som en postsekulär situation tar sakraliseringen delvis nya uttryck. Det gäller inte minst förhållandet mellan religion och politik. Enligt Christopher Pieper och Michael P. Young (2009, 353–356, 362–363) innebär sakraliseringen av civilsamhället att differentieringen mellan religiös auktoritet (*sacred authority*)³⁵ och politisk

³⁵ I diskussioner om sakralisering uppstår vissa översättningsproblem från engelska till svenska. Begreppet *sacred* bör ogärna översättas som sakral, utan hellre antingen helig eller religiös, beroende på kontexten. På engelska finns dock både *sacred* och *holy* och distinktionen mellan orden är svår att göra på svenska. Innebörden av ordet *sacred* är att någonting förtjänar respekt och tillgivenhet, eller är okränkbart, medan ordet *holy* – som också översätts till svenska med ordet helig – tydligare syftar på att någon eller någonting sammankopplas med det gudomliga.

auktoritet avtar. De nämner som exempel att religionen har fått en ny synlighet genom evangelikal politik i USA och politiska former av islam. Sakraliseringen av politiken tar samtidigt väldigt olika former i olika samhällen. Det beror på att religionens interaktion med politik och sekulära värdesystem varierar beroende på vilken form av sekularisering den möter (Pieper & Young 2009, 350). Det här kan exemplifieras med diskussioner om religion i Frankrike. Det franska fallet är ett exempel på att det fortfarande finns röster i Europa, som betonar en strikt åtskillnad mellan religion och stat. Diskussioner om religion och religiös pluralism har sedan millennieskiftet fått ökad synlighet i franska medier, men diskussionen om religion i Frankrike sker i interaktion med den form som sekulariseringen har tagit i samhället, nämligen *laïcité*, som särskilt innebär en process av differentiering. Det franska begreppet *laïcité* innebär att staten bör vara opartisk eller neutral i förhållande till religion. Den sekularistiska utgångspunkten i det franska samhället innebär således att staten inte ska ge någon religion särställning, och denna princip har bl.a. tillämpats genom införandet av ett förbud av religiösa symboler i offentliga skolor. Differentieringen av samhället har därmed fortfarande konsekvenser för på vilka grunder det är möjligt att diskutera religion i politiska diskussioner i Frankrike, liksom i många andra europeiska länder.³⁶

De nordiska länderna har en annan religiös och sekulär bakgrund än Frankrike – särskilt genom de lutherska nationalkyrkornas roll. De lutherska kyrkorna har haft, och har fortfarande, en stor betydelse för religiositet, levnadsvanor och nationell identitet i Norden. Kyrkorna har vanligen inte motsatt sig samhällets modernisering, och de har inte varit en politisk tvistefråga på samma sätt som i stora delar av övriga Europa (Sundback 2003, 86–92). Religionens nya synlighet tar därför delvis andra uttryck i Norden (jfr de fem punkterna, som jag redogjorde för ovan utgående från Bäckström 2008). Vid sidan av tendenser till religionens ökade synlighet i den offentliga sfären kännetecknas de nordiska länderna också av en fortgående individualisering av religionsutövningen och ett utbrett avståndstagande från organiserad religion – inte

³⁶ För en mer ingående diskussion om *laïcité*, se t.ex. Wood & Altglas (2010) eller Bäckström & Davie (2010).

minst de lutherska kyrkorna (Sundback 2003, 89). Den låga tröskeln att skriva ut sig ur kyrkan är t.ex. ett kännetecken för ett sekulariserat samhälle.

Processen då politiken blir allt mer religiöst influerad börjar ofta med politiseringen av det privata av religiösa orsaker. Pieper och Young (2009, 362–363) konstaterar att politiska diskussioner om familj, sexualitet och berusningsmedel har välkomnat religionen tillbaka in i politiken, vilket mycket väl beskriver den situation som jag studerar i denna undersökning. Det finns ett ömsesidigt samband mellan förändringar av religionens betydelse i den offentliga sfären och individualiseringen av religionen. De uttryck som individens religiositet tar inverkar på differentieringen av sekulär och religiös auktoritet i den offentliga sfären. Då senmoderna individer exempelvis i högre grad än tidigare förhåller sig reflexivt och individualistiskt till religion och andlighet (jfr Beck 2010) inverkar det också på hur religion kan diskuteras i riksdagen. Riksdagsledamöter kan nämligen uppfattas som reflexiva individer som agerar på en offentlig arena.

Sakralisering innebär inte bara en förändring av sociala och politiska rörelser, utan många aspekter av samhället kan börja uppfattas som heliga. Den brittiske professorn i religionssociologi Gordon Lynch (2012, 2–3) konstaterar att vi lever i en mer sekulär tid än tidigare generationer, men ändå inte en helt avsakraliserad tid. Han menar att vi fortfarande är emotionellt bundna till vissa ”heliga former” (*sacred forms*), som antingen kan ha en utpräglad religiös skepnad eller en sekulär skepnad. Jag anser att samhällsdebatter om barn och barnets bästa är ett bra exempel på hur människor upplever någonting som heligt i den här bemärkelsen.

Lynch (2012, 15–18) har utvecklat ett kultursociologiskt perspektiv på människors upplevelse av det heliga m.h.a. begreppet heliga former. Utgående från Durkheims teori om det heliga belyser han hur upplevelser av det heliga i vardagslivet kan bli en moralisk resurs, t.ex. då vissa handlingar uppfattas som uttryck för kollektiv ondska. Lynch (2007, 139) betonar att då forskare i studier om media, religion och kultur iakttar heliga former är det av stor betydelse att den religionsdefinition man använder inte är substantiell, eftersom kulturellt betydelsefulla former av det heliga kan gå utöver innehållet i traditionella institutionaliserade religioner. Sakraliseringsbegreppet kan därmed syfta på att individer

eller grupper tillskriver sekulära fenomen eller praktiker andlig mening eller visar det en särskild respekt, men utan någon nödvändig koppling till organiserad religion.

I min analys av riksdagsdebatterna kommer jag att analysera på vilka sätt religiösa synsätt används som stöd för argument. Förutom mer explicit religiöst legitimerade argument kommer jag att studera hur uppfattningar om helighet, naturlighet och det moraliskt goda eller onda uttrycks, dvs. utsagor om värden och moraliska problem. Jag betraktar begreppet heliga former som ett gångbart begrepp för analys av de sistnämnda.

3.3.3 Det postsekulära samhället

I det här avsnittet ska jag diskutera den teoretiska bakgrunden för begreppet postsekulär och den kritik som det har mött. Jag utgår huvudsakligen från Habermas teoretiska beskrivning av begreppet. Begreppet är omdiskuterat av flera orsaker. Dels används det i olika betydelser som ibland överlappar varandra, dels kan man diskutera i vilken mån enskilda samhällen kan beskrivas som postsekulära.

Jag vill liksom Habermas (2008) betona att ett postsekulärt samhälle måste i något skede ha varit ett s.k. sekulärt samhälle. Trots sekulariseringsprocesser behöver inte religionen förlora sitt inflytande eller sin relevans varken på den politiska arenan, i kulturen eller i den individuella livsföringen. Habermas (2003, 120; 2008) syftar på att religiösa gemenskaper i ett postsekulärt samhälle lever vidare i en sekulariserad omgivning. Han anser därför att termen postsekulär endast kan användas om europeiska samhällen, eller exempelvis Kanada, Australien och Nya Zeeland. Han beskriver dem som länder där människornas religiösa band har lossats drastiskt under den efterkrigstida perioden. I dessa länder finns fortfarande ett stort empiriskt stöd för sekulariseringens effekter. Liksom Davie (2007a, 62–65) konstaterar, har Europa blivit det exceptionella fall som kräver förklaringar pga. att sekulariseringsprocesser har minskat religionens betydelse. Trots att jag har valt att använda begreppet postsekulär i den här undersökningen anser jag att komplexiteten i samtida europeiska samhällen inte kan sammanfattas i ett enda begrepp. Det är snarare möjligt att iaktta variationer och spän-

ningar mellan sekulära, postsekulära och icke-sekulära tendenser i samtida europeiska samhällen (jfr Ziebertz & Riegel 2008).

Habermas (2008) tolkar det postsekulära som en förändring av den allmänna medvetenheten om religion, och han särskiljer tre olika fenomen. Det första är att globala konflikter ofta sammankopplas med religiösa stridigheter, t.ex. terrorism och krig. Medvetenheten av att leva i ett sekulärt samhälle är inte längre sammankopplad med tanken att modernisering enbart kan ske på bekostnad av religionens offentliga inflytande och dess relevans på det personliga planet. Det andra fenomenet som Habermas iakttar är att religiösa samfund har fått ett ökat inflytande på det nationella planet. Han nämner bl.a. abort, eutanasi och bioetiska frågor inom assisterad befruktning som exempel på värdekonflikter som kräver politisk reglering på en nationell nivå, men där premisserna är så dunkla att politiska partier inte lyckas övertyga människor på ett moraliskt plan. I den situationen kan kyrkor och religiösa organisationer få rollen av "tolkningssamfund" (*communities of interpretation*). Det tredje fenomenet som bidrar till en förändring av befolkningens syn på religion handlar om den ökande immigrationen. Ökad immigration leder till ett mer pluralistiskt samhälle även med avseende på religion.

Genom alla dessa tre förändringar har regeringar blivit mer uppmärksamma på religion och religiositet. Jag betraktar Habermas beskrivning av de tre fenomenen som kärnan i hans tolkning av det postsekulära samhället. Dessa tre punkter är också möjliga att operationalisera i empiriska undersökningar om religionens synlighet i den offentliga sfären. I den här avhandlingen fokuserar jag dock främst på det andra fenomenet. Jag betraktar debatten om assisterad befruktning som ett fallstudium som exemplifierar hur debatter om värderingar kan leda till politiska konflikter, där kyrkor och religiösa organisationer kan få rollen av tolkningssamfund. Habermas (2008) första och tredje punkter måste studeras med andra former av empiriskt material, och faller utanför den här studiens syfte.

En nackdel med att använda Habermas bidrag om begreppet postsekulär är att det bygger på hans normativa syn på statens neutralitet i förhållande till religionens ökade synlighet. För att sammanfatta det kort anser han att statliga myndigheter borde förbli neutrala, men religiösa argument har rätt att bli hörda i den offentliga sfären i civilsam-

hällen. I ett inkluderande samhälle behöver läroprocesser ske både på den religiösa och på den sekulära sidan, hävdar Habermas (2008).³⁷ Jag ställer mig kritisk till hans normativa utgångspunkt, inte minst för att hans idé om maktfri kommunikation, och betoning på konsensus i den offentliga debatten, framstår som utopisk. Trots dessa kritiska anmärkningar uppfattar jag hans tolkning av de förändrade villkoren för religionens inflytande i samhällsdebatten som insiktsfull.

Anders Bäckström och Grace Davie (2010) uttrycker en försiktig kritik av begreppet postsekulär. Så som jag uppfattar deras kritik riktas den särskilt mot påståendet om religionens återkomst. Återkomsten verkar vara svår att tidsbestämma, och kan främst identifieras som en återkomst i diskussionen inom västerländska samhällsvetenskaper. Liksom jag konstaterade i avsnitt 3.3.1 föredrar jag att tala om religionens nya synlighet, särskilt i den offentliga sfären. Författarna varnar också för begreppets ideologiska övertoner. Det viktigaste inslaget i Bäckströms och Davies kritik är varningen för att göra en överdriven kontrast mellan det sekulära och det postsekulära. Jag instämmer i deras kritik, men tror ändå att det är fruktbart att använda begreppet postsekulär för att beskriva tendenser till att religionen har fått en ökad synlighet i den offentliga sfären – sådana tendenser som också Bäckström och Davie (2010) redogör för. De betonar att det religiösa och det sekulära är ömsesidigt konstituerande snarare än i ett motsatsförhållande, vilket jag betraktar som ett kännetecken för en postsekulär situation.

James Beckford (2009; 2012) har kritiserat talet om det postsekulära, särskilt för att det används i så olika bemärkelser. I en artikel skiljer Beckford (2012) åt sex olika användningar, eller kluster av argument.³⁸ Jag ska här sammanfatta dem tillsammans med mina egna förtydligan-

³⁷ Jag har i en artikel gjort en ingående analys av Habermas tal om läroprocesser i det postsekulära samhället, och går därför inte närmare in på det här (Kanckos 2008). Beckford (2012, 8–11) gör också en bra sammanfattning av Habermas tolkning av det postsekulära samhället.

³⁸ Beckford skilde åt sju eller åtta olika användningar av termen ett inspelat föredrag på Centre for Research in Ethnic Relations den 8 december 2009. Han räknade t.ex. med tidiga användningar av termen, som avviker från nutida användningar. Föredraget med rubriken "Religion in the UK: post-secularity?" finns tillgängligt som ljudfil på Beckfords hemsida (Beckford 2009). I den artikel som jag utgår från utvecklar Beckford (2012) sin indelning i sex kluster.

den. Trots artikelns kritiska underton uppfattar jag den som en insiktsfull analys av det växande forskningsfältet om begreppet.

Den första gruppen representerar forskare som förnekar eller tvivlar på sekulariseringen, och använder begreppet postsekulär som ett ersätande begrepp. Dessa forskare betonar att den förväntade nedgången av religionen inte har ägt rum och att religionen inte har försvunnit (Beckford 2012, 3). Den andra gruppen innehåller argumentation som framställer det postsekulära som en korrigerings av sekulariseringsteorins misslyckanden. Den postsekulära utvecklingen bygger vidare på det som både religionen och sekularismen har åstadkommit. Till den här gruppen räknar Beckford (2012, 3–4) bl.a. den postsekulära feministiska teorin, som han dock beskriver ganska bristfälligt. Jag anser att det centrala innehållet i det feministiska bidraget är att det dominerande sekulära feministiska perspektivet ifrågasätts, liksom vissa dualistiska samband ifrågasätts (t.ex. sekulärt/heligt, politiskt/andligt, offentligt/privat). Tanken inom detta perspektiv är också att den feministiska politiska aktivismen kan vara andlig, och därigenom reformera patriarkala religioner (se bl.a. Braidotti 2008; Butler 2008). Den tredje gruppen av argumentation betonar att kulturen har mystifierats eller sakraliserats genom det postsekulära. Forskare som företräder den här synen tolkar andliga drag i olika kulturuttryck, t.ex. konst, musik och litteratur (Beckford 2012, 5–6).

Den fjärde gruppen betonar att religionen har återvänt till den offentliga sfären (Beckford 2012, 6–8). Detta kallas ofta ”religionens nya synlighet”, vilket jag diskuterade i avsnitt 3.3.2. Det är främst i denna bemärkelse som jag använder begreppet postsekulär, men i kombination med Habermas tolkning. Forskare som företräder den här gruppen betonar ofta att de konceptuella gränserna mellan det offentliga och det privata har suddats ut i den postsekulära situationen. Till den här gruppen räknar Beckford bl.a. forskning om trosbaserade organisationers möjligheter att komplettera staten genom att erbjuda tjänster inom välfärdssamhället som tidigare tillhandahölls av staten. Detta beskrivs ibland som postsekulär situation, men jag kan dock tillägga att situationen även har beskrivits enbart som religionens nya synlighet (t.ex. Bäckström & Davie 2010).

Jürgen Habermas är det viktigaste namnet i den femte gruppen, som är den politiska, filosofiska och teologiska (Beckford 2012, 8–11). Enligt

Beckford (2009) är Habermas tolkning av begreppet postsekulär den bästa av dem alla.³⁹ Beckford (2012, 11–12) räknar kritiska eller negativa tolkningar av begreppet som den sjätte gruppen av idéer om det postsekulära. Beckford (2009) rekommenderar att vi inte ska använda termen postsekulär, eftersom han föredrar mer konventionella religionssociologiska begrepp för att beskriva tendenser i samtiden, men om vi använder det bör vi förklara på vilket sätt. Jag anser att de sex olika användningarna inte är varandra uteslutande. Det faktum att begreppet har börjat leva sitt eget liv, och används på olika sätt inom olika vetenskapliga discipliner, behöver inte innebära att det är oanvändbart i empiriska studier. Jag anser att den mest gångbara användningen inom samhällsvetenskapliga studier är iakttagelser av religionens ökade synlighet. Det kan med fördel kombineras med Habermas (2008) tredelade beskrivning av den postsekulära förändringen av den allmänna medvetenheten om religion.

3.4 Individualisering, religion och moral

I vilken mån kan politiker i en postsekulär situation tala i sin offentliga roll om religion och värderingar? Hur har individualiseringen inverkat på politikerns sätt att tala om religion och religiösa normer? I avhandlingens analys kommer jag att studera bl.a. dessa frågor. Jag utgår ifrån att då politiker talar om religion och värderingar sker det inte bara på de tilltänkta röstarnas villkor, utan också på deras egna villkor, eftersom människor överlag förhåller sig reflexivt till religion och moral.

Individualiseringen innebär en process genom vilken individens självständighet betonas på bekostnad av kollektiva identiteter och kollektiva aktörer, såsom familjen, kyrkan, staten och de politiska partierna. Det innebär att banden mellan individen och kollektivet försvagas,

³⁹ Till denna grupp hör också vissa teologer som hävdar att religionen har genomgått en moderniseringsprocess med konsekvensen att traditionell religion har förlorat sin plats, och att samhället därför är både postkristet och postsekulärt. Situationen ger teologin och filosofin en chans att bidra med något nytt (t.ex. Ward 2009; Sigurdson 2009). Den postsekulära teologin kan beskrivas som en politisk teologi, som har inspirerats av både postmodern filosofi och de religionssociologiska diskussionerna om begreppet postsekulär, och angreppssättet är snarare idéhistoriskt än empiriskt.

samtidigt som kollektivens makt över individens val minskar. Individualiseringen innebär i den här meningen en maktförskjutning (Oscarsson 2005, 61–64). Individualisering kan också beteckna individens ökande frihet att själv välja sin identitet, t.ex. livsstil, värderingar, åsikter och politiska preferenser. Dessutom kan begreppet individualisering beteckna en värderingsförskjutning, genom att individualistiska värden får större betydelse, t.ex. njutning och självförverkligande (Oscarsson 2005, 74–78). Det är särskilt i de två sistnämnda bemärkningarna som individualiseringen har diskuterats inom religionssociologin.

Ulrich Beck kan betraktas som en av de främsta sociologiska experterna på individualisering och reflexiv modernisering⁴⁰, och dessa begrepp tillämpar han på religion i boken *A God of One's Own* (2010). Beck (2010, 79–82, 123–124) konstaterar att religionen egentligen står i kontrast till individualiseringen, eftersom religionen innebär tillhörighet, minne, en kollektiv identitet och kollektiva ritualer. Religionen är därför i grunden social. Samtidigt kan religionen också vara en källa till individualisering genom dess betoning på individuell bön och uppfattningen att det är ett individuellt val att tro, vilket särskilt kännetecknar protestantismen.⁴¹ Denna individualisering *inom* religionen beskriver Beck som den första formen av individualisering. Valet av den gud man tror på – eller om man alls tror på en gud – har i västerländsk senmodernitet blivit ett uttryck för individuellt reflexivt självförverkligande. Det reflexiva elementet innebär att individen i sin identitetskonstruktion inte kan förlita sig på existerande modeller, utan måste skapa sitt självbiografiska narrativ, och denna självdefinition revideras kontinuerligt. Gudstron formas enligt Beck i relation till individens självkänedom. Det här fenomenet beskriver han som att individen tror på sin egen gud.

⁴⁰ Reflexiv modernisering innebär att postindustriella samhällen konfronteras med sina egna gränser genom att möta risker och iakttä hur naturresurser sinar. Därmed tvingas samhällen bli reflexiva genom att inse vilken situationen är och reagera. Samhället kan inte längre vila på traditionen utan måste skapa nya traditioner. Teorin om reflexiv modernisering bygger enligt Beck huvudsakligen på tre fenomen: risksamhället, den ökande individualiseringen och globaliseringen. Som alternativ till begreppet globalisering nämner Beck begreppet kosmopolitisering, som syftar på att gränser mellan marknader, stater, civilisationer, kulturer och religioner upplöses eller blir allt otydligare (Beck 2010, 66–68).

⁴¹ I detta sammanhang nämner Beck (2010, 81) Max Weber, som tolkade protestantismen – i huvudsak kalvinismen – och dess betoning på individens frälsning som källa till profit-sökande individualism.

Denna individualisering av religionen beskriver han som den andra formen av individualisering.

Paul Heelas och Linda Woodhead (2005) beskriver utgående från en empirisk studie i den engelska småstaden Kendal hur det har skett en subjektiv vändning från religiositet till spiritualitet.⁴² Särskilt typiskt för denna subjektiva vändning är individer som ingår i en s.k. holistisk miljö och utövar yoga, buddhism, tai chi, aromterapi, o.s.v. Inom religionssociologin har individualiseringen av religionsutövningen ofta förklarats som sammankopplad med detraditionaliseringen. Begreppet detraditionalisering innebär enligt min definition att religionen inte minskar, men finner andra platser – exempelvis nyreligiösa rörelser eller karismatiska rörelser – samtidigt som traditionella former av religion har förlorat sin auktoritet. Woodhead och Heelas (2000, 305–306, 344–347) har en något smalare definition av detraditionaliseringen, som är tydligt kopplad till individualiseringsbegreppet. De betraktar detraditionaliseringen som en övergång från en extern auktoritet till självets auktoritet, vilket alltså är en form av individualisering. Den moraliska auktoriteten har alltså internaliserats från att tidigare ha varit bunden till institutioner i samhället. Detraditionaliseringen har resulterat i att individer i allt högre grad själva bildar sin livsåskådning istället för att förlita sig på traditionell religion. Jag anser att denna process i Norden kan exemplifieras med att kyrkorna i hög grad har förlorat sin plats i samhället som en institution med ensam moralisk auktoritet, samtidigt som individerna har fått ett ökat tolkningsutrymme. Ändå har de lutherska kyrkorna i Norden fortsättningsvis ett ganska högt medlemstal, men många av kyrkans medlemmar betonar att de tror på sitt eget sätt. I min analys av riksdagsdebatterna kommer jag att uppmärksamma olika auktoritetsargument. Jag kommer bl.a. att tolka i vilken mån kyrkan används som moralisk auktoritet och i vilken mån talarna framhåller att de gör egna moraliska tolkningar.

Individualiseringen av religionen har också inverkat på religionsutövningen inom traditionella religioner. Kyrkligt medlemskap i Norden

⁴² Individualisering och subjektivism har av flera religionssociologer beskrivits som centrala inslag i moderna former av religiositet, andlighet och världsåskådningar (se t.ex. Luckmann 1967; Bellah 1985; Heelas & Woodhead 2005).

handlar om både nationell och religiös tillhörighet. Medlemskapet betyder dock för de flesta inte ett aktivt engagemang i kyrklig verksamhet, och inte heller ett omfattande av lutherska teologiska läror. Människor i Norden hör tvärtom till de minst troende och minst religiöst utövande befolkningarna i världen (Davie 2007b, 25). Grace Davie⁴³ (2000, 2006, 2007b, 2010) har myntat begreppet ställföreträdande religion (*vicarious religion*). Davie (2007b, 25) nämner att hon särskilt haft den nordiska religiösa situationen i tankarna då hon utvecklat begreppet. Begreppet använder hon för att beskriva:

[...] religion performed by an active minority but on behalf of a much larger number, who (implicitly at least) not only understand, but, quite clearly, approve of what the minority is doing (Davie 2007b, 22).

Den aktiva minoriteten i Davies beskrivning är de aktiva kyrkobesökarna, kyrkliga ledare och religiösa tjänstemän. Denna situation beskriver hon som typisk för de nordiska samhällena, i vilka majoriteten är medlemmar av kyrkan, men utan att delta i dess aktiviteter. Religionen kan fungera ställföreträdande på flera sätt, enligt Davie (2010, 172). Kyrkor och kyrkliga ledare kan utföra ritualer på andras vägnar. Kyrkliga ledare och kyrkobesökare kan tro eller förkroppsliga en moralkodex på andras vägnar, trots att både tron och moralkodexen kanske redan har övergetts av en stor del av befolkningen. Kyrkor kan också erbjuda utrymme för en ställföreträdande debatt om olösta frågor i samhället, enligt Davie. Jag kan dock konstatera att det är svårt att i en övergripande teori sammanfatta förhållandet mellan kyrkor och de personer som inte har någon stark personlig koppling till kyrklig religionsutövning. Jag anser att Davies observation är rimlig att många icke-troende kan uppskatta

⁴³ Grace Davie (1990; 2000) har tidigare beskrivit det brittiska förhållandet mellan personlig tro och religiös tillhörighet med uttrycket "believing without belonging". Mot denna beskrivning har Anders Bäckström (1993) kontrasterat med en beskrivning av religiositet i Sverige med uttrycket "believing in belonging", vilket syftar på att vad svenskar tror på är i själva verket att tillhöra. Pål Ketil Botvar (1996; 2001, 187) har på ett liknande sätt använt det omvända uttrycket "belonging without believing" för att beskriva situationen i Norge. Davie (2007b, 25) ger de nordiska kritikerna rätt. Samtidigt anser jag att begreppet ställföreträdande religion är mer beskrivande för många nordiska individers förhållningssätt till de lutherska kyrkorna.

kyrkan och dess företrädare som samhällseliga resurser. Det kan i vissa fall beskrivas som att kyrkan har en ställföreträdande roll för dem.⁴⁴

Vi ska nu återgå till individualiseringens konsekvenser för religiös och moralisk argumentation i partipolitiken i Norden. Marie Demker (1998, 13–14) påpekar att religionen har betydelse för de nordiska partiernas strategiska val och för väljarnas uppfattning om partierna. Hon anser att religiösa individer gör annorlunda politiska bedömningar bl.a. i politiska sakfrågor som bistånd, flyktingpolitik och vapenexport. Demker (1998, 17–18) anser att vi inte kan säga att någon sekularisering har inverkat på religionsutövningen i den offentliga sfären, eftersom många sociala rörelser och politiska partier använder religiösa argument för att lösa samhällsproblem – det som jag har benämnt religiös legitimering.

Jag anser dock att det finns skäl att nyansera Demkers tal om sekularisering. Det som jag har diskuterat i detta avsnitt har jag medvetet betecknat som *individualiseringen* av religionen, och inte *privatiseringen* av religionen, trots att man ofta sätter likhetstecken mellan dessa begrepp. Ulrich Beck (2010, 88) påpekar att likhetstecknet är ett misstag. Individualisering kan nämligen leda till privatisering av religionen, men behöver inte göra det. Religiös privatisering kan betraktas som en form av sekularisering, men liksom jag har nämnt har bl.a. Casanova (1994) iakttagit hur religioner under de senaste decennierna tvärtom har tenderat att avprivatiseras. Beckford (2010) gör en viktig poäng då han påpekar att religionssociologer måste hålla ögonen öppna för utvecklingar av religionens betydelse i både den offentliga och den privata sfären. Religionens ökade synlighet i den offentliga sfären och individualiseringen av religionen (och inom religionen) kan samexistera och ske parallellt. Jag anser liksom Beckford att det inte behöver finnas någon motsättning mellan individualisering på religionens område och religionens ökande synlighet i den offentliga sfären, t.ex. då politiska partier använder en religiös argumentation eller då regeringar inbjuder representanter för religiösa organisationer som uttolkare av politiska sakfrågor.

⁴⁴ För en kritisk analys av Davies begrepp ställföreträdande religion, se en artikel av Steve Bruce och David Voas (2010).

3.5 Sammanfattning

I början att det här kapitlet diskuterade jag hur sexualiteten och familjen i modern och senmodern tid både har privatiserats och politiserats. Vid politiseringen av frågor som tidigare har uppfattats som privata ingår ofta religiös och moralisk argumentation i samhällsdebatten. För att kunna analysera religiös och moralisk argumentation i det empiriska materialet har jag valt att utgå ifrån Spector och Kitsuses (2008 [1977]) teori om claims-making och religionssociologiska teorier om sakralisering, religionens nya synlighet i offentligheten och det postsekulära samhället. Teorin om claims-making har jag i kapitlet kombinerat med en teoretisk diskussion om hur sociala problem förhåller sig till moraliska problem, och om sambanden mellan religion och sociala problem.

I det här kapitlet har jag diskuterat ett brett spektrum av teorier och begrepp som berör religionens nya synlighet i den offentliga sfären och konstruktionen av sociala och moraliska problem. Mycket av kapitlets innehåll fungerar därför som bakgrundsdiskussion. Jag anser att det är nödvändigt att placera begreppet postsekulär i ett vidare religionssociologiskt sammanhang och relatera det till sekulariseringsbegreppet. Att helt förbise sekulariseringsbegreppet vore att kasta ut barnet med badvattnet, eftersom det fortfarande är möjligt att iakttä tendenser till sekularisering. För att kunna tala om postsekulära tendenser är det också viktigt att ha kunskap om den form sekulariseringen har tagit i ett visst samhälle, eftersom postsekulära tendenser utformas i relation till den form av sekularisering den möter (Pieper & Young 2009).

Jag har definierat en postsekulär situation som sammansmältningen av sekulära och religiösa diskurser, vilket jag betraktar som en konsekvens av religionens ökade synlighet i den offentliga sfären. Jag bygger på antagandet att det har skett en sekularisering, men religionen har inte försvunnit och kommer knappast att försvinna från den offentliga sfären inom den närmaste framtiden. Den specifika teoretiska definition av begreppet som jag i första hand utgår ifrån är Habermas (2008) tredelade beskrivning av den postsekulära situationen. I denna undersökning fokuserar jag på den andra punkten, dvs. antagandet att religiösa samfund får ett ökat inflytande genom rollen av "tolkningsamfund" i värdekonflikter som kräver politisk reglering på en nationell nivå. Genom min analys kan jag iakttä på vilka sätt religiös och moralisk argu-

mentation förekommer i partipolitiken. Jag uppmärksammar också direkta hänvisningar till kyrkliga ställningstaganden i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning, och tolkar vilken roll den evangelisk-lutherska kyrkan har som remissinstans vid beredning av nationell lagstiftning.

4 Retorik- och diskursanalys

4.1 Avhandlingens material

Avhandlingens huvudsakliga material är Finlands riksdags debattprotokoll om de två propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006 om assisterad befruktning. Jämsides med propositionerna behandlades även två motioner, och efter det att lagförslaget godkändes i riksdagen har tre relevanta motioner behandlats. Jag inkluderar dessa fem motioner, och de debattprotokoll som behandlar motionerna, i materialet. Den första var Osmo Soininvaaras (Gröna) motion (LM 79/2002), som följde den första propositionens förslag, förutom på två punkter. Motionen föreslog nämligen att surrogatmoderskap skulle legaliseras och att spermadonatorn skulle kunna fastställas som barnets far endast om båda parterna (spermadonatorn och kvinnan eller kvinnoparet) godkänner saken. Den andra motionen (LM 140/2005) behandlades parallellt med den andra propositionen. Päivi Räsänen (KD) m.fl. stod bakom motionen, som innehöll förslaget att assisterad befruktning skulle vara tillåtet enbart för gifta par, som lider av ofrivillig barnlöshet, och endast parets egna könsceller skulle få användas i behandlingarna.⁴⁵

⁴⁵ Motionens undertecknare var Päivi Räsänen/KD, Sari Essayah/KD, Toimi Kankaanemi/KD, Seppo Lahtela/C, Timo Soini/Sannf, Lauri Oinonen/C, Leena Rauhala/KD och Kari Kärkkäinen/KD.

Strax efter att proposition RP 3/2006 hade godkänts i riksdagen lämnades en motion in av samlingspartisten Sirpa Asko-Seljavaara m.fl., som förespråkade legalisering av surrogatmoderskap (LM 150/2006). Efter att motionen hade fått avslag lämnade Asko-Seljavaara in den i samma form även i början av följande valperiod (LM 23/2007).⁴⁶ I materialet inkluderar jag även motion LM 131/2007, som var Päivi Räsäns (KD) förslag att lagrade embryon skulle få användas även efter att lagen om assisterad befruktning trädde i kraft.

Riksdagsmaterialet består sammanfattningsvis av regeringens propositioner och motioner, debattprotokoll från plenarförhandlingar, protokoll och betänkanden från riksdagens utskott, den slutgiltiga lagtexten och några skriftliga spørsmål i riksdagen. Jag fokuserar på debatterna under riksdagens plenarsessioner, dvs. remissdebatten, första behandlingen och andra behandlingen av lagförslagen. Protokollen från riksdagens plenum är utförligt skrivna. De innehåller alla anföranden, men också anteckningar om eventuella avbrott i form av oljud eller spontana utrop. Protokollen görs tillgängliga på riksdagens webbplats ca två timmar efter att plenum avslutats (Plenum u.å.).

Jag kompletterar riksdagsmaterialet dels med artiklar ur dagstidningar, dels med kyrkliga ställningstaganden. Jag har samlat in tidningstexterna främst ur den största finländska dagstidningen *Helsingin Sanomat* och den största finlandssvenska dagstidningen *Hufvudstadsbladet*. Jag har också inkluderat i materialet några relevanta artiklar ur andra dagstidningar och tidskrifter. Av praktiska skäl har jag gjort insamlingen av dagstidningstexterna enligt olika principer. Jag gjorde sökningar med relevanta sökord⁴⁷ i *Helsingin Sanomats* elektroniska arkiv från perioden januari 1990 till maj 2011, och utgående från sökresultatet gjorde jag utskrifter av de mest relevanta texterna. Antalet

⁴⁶ De övriga undertecknarna för motion LM 150/2006 var Eero Akaan-Penttilä/Saml, Sari Sarkomaa/Saml, Marjukka Karttunen/Saml, Kirsi Ojansuu/Gröna, Anne Holmlund/Saml och Kimmo Sasi/Saml. För LM 23/2007 var undertecknarna Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, Kirsi Ojansuu/Gröna, Tuija Nurmi/Saml, Eero Akaan-Penttilä/Saml och Kimmo Sasi/Saml.

⁴⁷ Mina sökord var olika versioner av de finska orden för assisterad befruktning (*hedelmäitys*, *hedelmäityshoito*), lagen om assisterad befruktning (*hedelmäityshoitolaki*, *hedelmäityslaki*), surrogatmoder (*sijaissynnyttäjä*), surrogatmoderskap (*sijaissynnytyks*) och "livmoderhyra" (*kohdunvuokraus*).

texter som jag i praktiken hänvisar till i avhandlingen är ändå en bråkdel av detta mycket omfattande material. När det gäller texter i *Hufvudstadsbladet* har jag inte gjort elektroniska sökningar, eftersom det inte är möjligt i tidningens arkiv på Internet, utan jag har samlat in relevanta artiklar under perioden 2005–2011.

I avsnitt 5.3 gör jag en närläsning av texter ur dagstidningar om samvetsfrågor i finländsk politik, och jag vill särskilt redogöra för urvalsprinciperna för detta material. Jag använder nämligen artiklarna som källa för att utreda vilka ärenden som beskrivs som politiska samvetsfrågor. Materialet består av 46 texter i *Helsingin Sanomat* och några kompletterande artiklar ur *Hufvudstadsbladet*. Jag betraktar *Helsingin Sanomat* i egenskap av den största dagstidningen i Finland som en mer representativ källa för det här syftet. Jag har valt ut texterna ur *Helsingin Sanomat* genom en sökning på det finska ordet för samvetsfråga (*omantunnonkysymys*) i tidningens elektroniska arkiv (HS digilehden arkisto u.å.) från den 1 januari 1990 fram till datumet för sökningen den 11 maj 2011.⁴⁸ Av de utvalda 46 texterna ur *Helsingin Sanomat* var 37 träffar artiklar, kolumner eller ledare som specifikt diskuterade samvetsfrågor i finländsk politik. 2 artiklar handlade om politik men nämnde ordet samvetsfråga i en vardaglig betydelse. 5 träffar var insändare om samvetsfrågor i finländsk politik och 2 artiklar diskuterade kyrkliga samvetsfrågor i Finland.

Analysen av det övriga tidningsmaterialet integreras i analyskapitlen, särskilt i kapitel 6. Syftet med analysen av tidningsmaterialet är i första hand att ge förklaringar till diskurser i riksdagsmaterialet och att contextualisera analysen av riksdagsdokumenten. Tidningsmaterialet består huvudsakligen av nyhetsartiklar, ledare, kolumner, samt debattartiklar skrivna av riksdagsledamöter eller andra samhällsdebattörer. Jag har valt att inte analysera insändardebatter i dagstidningar om assisterad befruktning, trots att debatten ibland gick het i insändarspalter medan

⁴⁸ Sökningen gav totalt 73 träffar, men av dessa texter uteslöt jag texter som berör samvetsfrågor i en annan betydelse än den politiska – t.ex. vardagligt språkbruk eller kultur – samt sökträffar som var dubbleringar eller ett ord i TV-tablå. Jag uteslöt dessutom alla texter som diskuterade samvetsfrågor i utländsk politik, eftersom jag vill fokusera på hur termen används i relation till finländsk politik.

diskussioner pågick i riksdagen. Insändarmaterialet faller utanför avhandlingens syfte.

I kapitel 5 kommer jag att göra en voteringsanalys av riksdagens röstningsresultat om sådana lagförslag som har behandlats som politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag sedan 1990-talet. Metoden voteringsanalys återkommer jag till i avsnitt 4.4.3 Jag har valt att avgränsa detta material till sådana lagförslag som omnämns som samvetsfrågor i *Hel-singin Sanomat*, vilket bygger på den kartläggning av dagstidningsartiklar om politiska samvetsfrågor som jag beskrev ovan. Denna avgränsning är relevant, eftersom politiska samvetsfrågor är så pass ovanliga att de inte skulle märkas i en mer omfattande statistisk voteringsanalys av alla slags lagförslag under en viss period.

I kapitel 7 kommer jag bl.a. att analysera fyra officiella utlåtanden om assisterad befruktning, som kyrkliga beslutande organ har formulerat som den evangelisk-lutherska kyrkans ståndpunkt vid olika tillfällen då ministerier har begärt remissutlåtanden. Materialet består av biskopsmötets ställningstaganden från år 1985 och 1988 samt kyrkostyrelsens ställningstaganden från år 1997 och 2005 (Biskopsmötet 1985; Biskopsmötet 1988; Kyrkostyrelsen 1997; Kyrkostyrelsen 2005). Utöver dessa officiella utlåtanden analyserar jag också ett tal av ärkebiskop Jukka Paarma (Paarma 2005) och ett ställningstagande av kyrkans delegation för mänskliga rättigheter (KION 2006). De två sistnämnda betraktar jag som kommentarer till Kyrkostyrelsens (2005) officiella ställningstagande.

4.2 Den diskursiva konstruktionen av verkligheten

4.2.1 Diskursteori och diskursanalys

Avhandlingens metod beskriver jag som retorik- och diskursanalys. Betoningen ligger på diskursanalysen, som kan sägas vara en tillämpning av diskursteori. Diskursanalysen är därför ingen enhetlig metod som klargör hur man ska analysera ett empiriskt material. Diskursanalys innebär snarare ett förhållningssätt till materialet som bygger på antaganden om hur mening skapas diskursivt. I den senaste tidens utveckling av diskursteori har även retoriska aspekter fått en central roll,

särskilt inom kritisk diskursanalys och lingvistiska former av diskursanalys. Eftersom avhandlingens huvudsakliga material består av politiska diskussioner och lagberedningsdokument betraktar jag retorik som en viktig aspekt i analysen av materialet. I avhandlingens metod kombinerar jag därför studiet av diskurser med studiet av retorik och retoriska figurer.

Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000, 7) definierar begreppet diskurs som "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)". Utöver denna definition betonar en del diskursanalytiska angreppssätt särskilt att diskurser bidrar till att skapa och förändra den sociala världen (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 7–13). Det är en sådan definition av begreppet som jag utgår från i denna undersökning.

Diskursanalys innebär att studera sociala fenomen eller sociala kategorier, samtidigt som man problematiserar kategorierna, deras innehåll och verkningar. Genom diskursanalys ställer forskaren frågor om kulturella försanthållanden som ligger till grund för hur verkligheten konstrueras inom ett visst socialt sammanhang (Börjesson 2003, 19). Diskursanalys har därför i allmänhet karaktären av kritisk forskning, där ett studium av maktrelationer är en viktig aspekt.

Diskursanalys bygger på strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi och en socialkonstruktivistisk syn på kunskap. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (2000, 15–18) innebär dessa filosofiska utgångspunkter att vi m.h.a. språket skapar representationer av verkligheten och representationerna bidrar också till att skapa verkligheten, eftersom verkligheten får sin betydelse genom diskurser.⁴⁹

⁴⁹ En skillnad mellan strukturalismen och poststrukturalismen finns i synen på förändring. Strukturalismen utgår ifrån att det finns en underliggande och fast struktur, medan strukturen enligt poststrukturalismen är föränderlig. Språket ses alltså inom poststrukturalismen inte som en avspeglning av en existerande verklighet, och betydelser kan förändras från diskurs till diskurs. Ferdinand de Saussure ansåg att det finns två nivåer inom språket: *langue* och *parole*, där *langue* är språkets struktur, medan *parole* är det konkreta språkbruket. Inom poststrukturalistisk teori upplöses gränsen mellan de två nivåerna, samtidigt som det är det konkreta språkbruket som studeras, eftersom diskursiv förändring enligt poststrukturalismen sker genom språkanvändningen (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 15–18).

Uppdelningen av de olika angreppssätten inom diskursanalysens område varierar mellan olika författare inom metodlitteraturen. Winther Jørgensen och Phillips (2000, 7–11) särskiljer tre angreppssätt inom diskursanalysen: Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi.⁵⁰ Dessa tre angreppssätt vilar på en socialkonstruktivistisk grund och har en gemensam förståelse av begreppen språk, subjekt, diskurs och social praktik. De delar också en målsättning att forskningen ska vara kritisk i syfte att studera maktrelationer i samhället. Utöver de tre angreppssätten nämner författarna att begreppet diskursanalys även har använts inom lingvistik för en analys av relationen mellan satser och yttranden på en språkligt strukturell nivå.

Winther Jørgensen och Phillips (2000, 131) föreslår att de tre angreppssätten gärna kan integreras för att skapa ett hanterligt redskap för konkret diskursanalys. Jag kommer inte heller att göra någon skarp åtskillnad av dessa, utan använder begrepp som härstammar från olika författare inom alla tre angreppssätt. Jag presenterar i detta kapitel ett urval av diskursteoretiska begrepp som jag anser att passar för analys av politiska debatter.⁵¹

Jag utgår huvudsakligen från Faircloughs kritiska diskursanalys, som betonar relationen mellan diskursiva praktiker och sociala praktiker, vilket jag beskriver närmare i nästa avsnitt. Sara Mills (1997, 131–135) nämner Fairclough som en forskare som i hög grad bygger sin diskursanalys på Foucaults förståelse av diskursbegreppet. Kritisk diskursana-

⁵⁰ Sara Mills (1997, 131–135) skiljer åt tre grupper av teoretiker inom området, som hon benämner diskursanalytiker, socialpsykologer och kritiska lingvister. Till skillnad från Winther Jørgensen och Phillips (2000) räknar Mills (1997, 131–135) med den lingvistiska förståelsen av diskursbegreppet som en skild grupp, som hon lite förvillande kallar diskursanalytiker. Syftet med detta begrepp är att hon skiljer dem från de mer teoretiska angreppssätten, dvs. diskursteori. De s.k. diskursanalytikerna analyserar strukturen av det talade eller skrivna språket, och bygger inte sin analys på Foucaults diskursteori. Jag föredrar ändå Winther Jørgensens och Phillips indelning i tre angreppssätt.

⁵¹ Den inriktning som är minst relevant för avhandlingen är den diskurspsykologiska (även kallad socialpsykologiska). Denna inriktning av diskursanalysen bygger på lingvistisk analys, men analysen inriktas i högre grad på argumentationen och utgår från poststrukturalistisk teori om maktrelationer och kunskapsproduktion. Den diskurspsykologiska inriktningen är m.a.o. en kombination av lingvistisk diskursanalys och Foucaults diskursteori. Margaret Wetherell och Jonathan Potter (1992) kan betraktas som representanter för det diskurspsykologiska perspektivet.

lys används särskilt för analys av politiska texter och av ideologiska aspekter av diskurser. Enligt detta perspektiv ligger språk och ideologi nära varandra, och textanalys kan uppdaga sociala strukturer som finns bortom den konkreta satsen i texten.

Förutom att förstå diskursiva praktikers relation till samhällsförändring, vill jag också nå en djupare förståelse av själva textnivån. Några inslag av det lingvistiska angreppssättet kan integreras i samhällsvetenskaplig diskursanalys. Faircloughs (1992, 72) kritiska diskursanalys har ett tydligt textanalytiskt inslag, som han har lånat av lingvistikens, men därutöver betonar jag lingvistiska diskursanalytikers teoriutveckling om metaforiskt språk, ordval och retorik. Sådana aspekter saknas i Winther Jørgensens och Phillips (2000) beskrivning av diskursanalys. I avsnitt 4.3 diskuterar jag bl.a. tropologisk retorik inom diskursteorin, som handlar om användningen av bildspråk och andra retoriska figurer, särskilt figurerna metafor och metonymi. Diskursteorin har genom dessa begrepp närmast sig retorikanalysen, liksom retorikanalytiker har fått upp ögonen för diskursanalysen (jfr Eisenhart & Johnstone 2008).

De begrepp som jag hämtar från Laclaus och Mouffes diskursteori är särskilt begreppen diskurs, flytande signifikant, nodalpunkt, diskursiv kamp och hegemoni. En diskurs är enligt Laclau och Mouffe en tillfällig fixering av betydelse. Till skillnad från Faircloughs perspektiv är hela samhället enligt Laclau och Mouffe ett resultat av diskursiva processer. Alla slags betydelsegivande relationer är diskursiva, vilket alltså inte begränsas till tal och text. De betonar diskursernas politiska betydelse och förbinder diskursbegreppet med hegemoni och diskursiv kamp (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 32–37). Enligt Laclau (1988, 254) beskriver begreppet diskurs den ofixerade karaktären av alla sociala fenomen. En nodalpunkt är enligt Laclau en partiell fixering av betydelse. Diskursen etableras genom att fixeras kring några centrala nodalpunkter. I den politiska diskursen kan t.ex. demokrati vara en nodalpunkt (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 33). Nodalpunkter är relevanta för studiet av hegemoniska relationer i samhället.

If no meaning is ultimately fixed, conquered, mastered, then there is a space in which hegemonic struggle can take place (Laclau 1988, 254).

Laclau menar att diskursen strävar efter att avskaffa mångtydigheter genom att fixera betydelser på bestämda sätt. Flytande signifikanter är sådana begrepp som olika diskurser försöker ge innehåll, men dessa begrepp är på ett särskilt sätt öppna för tillskrivning av olika betydelser. Eftersom dessa flytande signifikanter har en öppen karaktär kan det uppstå en kamp om dem mellan olika diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 35–36).

I en beskrivning av diskursanalys kommer man inte förbi Foucaults förståelse av begreppet diskurs. Foucault formulerade sin diskursteori som metodiskt redskap särskilt i *Diskursens ordning* (1993 [1970]) och *Vetandets arkeologi* (2002b [1969]). Men också Foucaults empiriska analyser har varit av betydelse för hur hans diskursteori uppfattas på det diskursanalytiska fältet. En central poäng i Foucaults diskursteori är att kunskap och sanning konstrueras diskursivt. Hans mål är att klarlägga reglerna för hur utsagor accepteras i samhället och får mening och blir sanna, vilket han beskriver som ett arkeologiskt forskningsarbete. Enligt Foucault finns det kunskapsregimer som skapar historiska regler för diskursen och för vad som kan sägas (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 19–20). Utsagor kan bilda en helhet genom att de både handlar om samma objekt och genom att de till sin form, stil och innehåll bildar en gemensam diskurs (jfr Foucault 2002b [1969], 47–52). Diskurser handlar om reglerna för objektets förvandlingar, t.ex. hur vansinnet har förändrats genom tiderna i och med att talet om vansinnet har förändrats. Foucault talar om det diskursiva fältet som det område där utsagorna står i relation till varandra och bildar grupper i form av diskurser (Foucault 2002b [1969], 47–49).

4.2.2 Kritisk diskursanalys

Den form av diskursanalys som jag har valt att fördjupa mig i betonar meningskonstruktionens sociala natur och diskursers betydelse för social förändring. Fairclough (1992, 12) beskriver sin diskursanalys som kritisk i meningen att den inte enbart beskriver diskursiva praktiker, utan tolkar också maktrelationer och ideologier som formar diskurserna. Metoden är också kritisk genom att den undersöker hur diskurser skapar sociala identiteter, sociala relationer, kunskapssystem och tros-

system. Sådana aspekter av diskursiva system kallar Fairclough för sociala praktiker. Diskursiva praktiker kännetecknas av att de bygger på semiotiska system som text och tal, eller gester och mode. Genom sin åtskillnad av diskursiva respektive sociala praktiker betonar han att en del sociala fenomen måste studeras med andra metoder än diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips 2000, 25).

Faircloughs kritiska diskursanalys bygger som sagt i hög grad på Foucault. Samtidigt modifierar han Foucaults diskursbegrepp, eftersom han använder begreppet för en systematisk form av lingvistisk textanalys, och bidrar med mer konkreta exempel än Foucault på hur texter skapar ojämlikhet. Genom denna omtolkning av Foucaults begrepp via lingvistik blir hans analys mer analytisk och mindre deskriptiv i jämförelse med Foucaults diskursteori. Fairclough har också kritiserat Foucault för att sakna hänvisning till praktiken och individens nivå, samt till maktkamp och social förändring (Mills 1997, 134, 148–151). Samtidigt betonar Fairclough (1992, 62; 72–73) att den kritiska diskursanalysen inte enbart tolkar texters inre logik, utan genom analysen görs tolkningar av diskursens sociala och politiska verkningar.

Figur 2

Faircloughs tredimensionella ramverk för kritisk diskursanalys



Källa: Fairclough (1992, 73).

Fairclough (1995, 9; 1992, 62–73) skiljer mellan tre analysnivåer – eller ett tredimensionellt ramverk – för den kritiska diskursanalysen: text, diskursiv praktik och social praktik (som han även kallar sociokulturell praktik) (se figur 2). Genom denna tredelning betonar Fairclough att textanalys inte ska isoleras från en analys av de institutionella och diskursiva praktiker som innebär textens kontext.

De tre dimensionerna går i hög grad in i varandra. Diskursiva praktiker manifesteras i språklig form, vilket Fairclough (1992, 71–73) beskriver som textnivån, som i själva verket inkluderar både talat och skrivet språk. Till textanalysen hör kodning av materialet (text eller transkriberat tal), och att välja ut citat ur korpus som analyseras i detalj. Men Fairclough (1992, 229–232) betonar att diskursanalytikern konstant måste byta fokus från det särskilda textavsnittet till den typ av diskurs avsnittet bygger på. Analysen ska demonstrera typiska mönster och strukturer för särskilda diskurser och tendenser till en omstrukturering av diskursordningen. Fairclough (1992, 78–80) betraktar diskursiv praktik som en del av social praktik. Analys av diskursiv praktik handlar om produktionen, distributionen och konsumtionen av text. Denna nivå kan man därför studera bl.a. genom att iaktta hur textförfattare eller talare bygger på andra diskurser (dvs. intertextualitet), eller hur textmottagare eller åhörare tolkar texter eller tal. Analysen av diskurs som social praktik handlar enligt Fairclough (1992, 86, 96–97) om studiet av maktrelationer och ideologier, samt sambandet mellan diskursiv och social förändring. Jag anser att det empiriska materialet i hög grad avgör hur studiet av de olika nivåerna ska gå till i praktiken. Det gäller särskilt studiet av social praktik. Ibland behöver man komplettera diskursanalysen med andra metoder vid studiet av denna nivå.

I analysen av diskussionsprotokollen från riksdagens plenum har jag arbetat parallellt på nivåerna text, diskursiv praktik och social praktik för att kunna dra så tillförlitliga slutsatser som möjligt. På textnivån studerar jag den konkreta argumentationen, ordval och retoriska figurer. Genom analys av de båda nivåerna text och diskursiv praktik kan jag tolka hur enskilda utsagor följde övergripande diskurser, och hur kampen mellan dessa utformades. På den diskursiva praktikens nivå studerar jag övergripande diskurser i materialet, hur tal och text producerades och konsumerades, t.ex. genom att uppmärksamma intertextualitet. På den sociala praktikens nivå studerar jag diskursernas samhälleliga

och ideologiska kontext, t.ex. deras relation till institutioner, och andra former av socialt handlande än de rent diskursiva. Jag studerar den politiska diskussionen om assisterad befruktning särskilt i relation till diskussioner i massmedia och i kyrkan. Jag diskuterar också lagens samhälleliga konsekvenser och förväntade konsekvenser av olika lagstiftningsalternativ.

Fairclough (1992, 62) säger sig använda begreppet diskurs på ett snävare sätt än samhällsvetare vanligen gör, eftersom han med begreppet hänvisar till talad eller skriven språkanvändning. Jag föredrar att betrakta kommunikation i en vidare mening än det talade eller skrivna som diskursiv verksamhet.⁵² I min analys kan jag därför inte göra en lika tydlig åtskillnad mellan diskursiva och sociala praktiker som Fairclough gör.

Fairclough (1992, 43; 2003, 3) använder Foucaults begrepp diskursordning som en gemensam beteckning för diskurserna inom en social institution eller social domän. En diskursordning är en relativt hållbar social strukturering av språket. Diskursordningen innebär helheten av de diskursiva praktikerna och relationen mellan dem. Han anser att relationerna mellan diskursiva och ickediskursiva praktiker är det som bildar diskursiva helheter. En viktig del av analysen är studiet av dessa interdiskursiva relationer. Diskursordningar finns enligt Fairclough (1992, 124) på olika nivåer i samhället. Det finns en samhällelig diskursordning, institutionella diskursordningar och lokala diskursordningar. Trots diskursordningens funktion som en hegemonisk struktur för konventioner betonar han att den är en föränderlig struktur. Social förändring sker bl.a. genom förändringar i de diskursiva praktikerna. Diskurserna är enligt Fairclough (1992, 68) påverkade av olika sociala variabler som kännetecknar diskursordningen.⁵³

Diskursordningen i riksdagen tolkar jag som debattens strukturerade form, som styrs av en talman som fördelar ordet, liksom begränsningen

⁵² Bilder kan mycket väl vara relevanta för diskursanalytiska studier, särskilt i kombination med text, vilket t.ex. gäller reklamannonser.

⁵³ Fairclough (1992, 68) använder en skolas diskursordning som exempel. Sociala variabler är platsen för den kommunikativa händelsen (t.ex. klassrum, lekplats och personalrum är några platser i en skolmiljö), aktivitetens karaktär och syften (t.ex. undervisning, projektarbete och förhör), samt relationen mellan talare (t.ex. lärare och elev).

av talens längd i form av längre anföranden eller kortare och mer spontana svarsinlägg. Dessutom inverkar skillnader mellan remissdebatt, första och andra behandling.⁵⁴ Även rummet, plenisalen, är hierarkiskt indelat mellan regeringen och oppositionen, och mellan partierna. Riksdagens diskursordning är m.a.o. tydligt strukturerad och styr interaktionen och den kommunikativa händelsens former.

Trots att det finns en diskursordning i riksdagen kan det ändå ibland ske avbrott av olika slag, som rubbar ordningen. Foucault (2002b [1969], 20–22, 47) betonar att han skildrar relationen mellan olika ut-sagor genom att ge uppmärksamhet åt diskontinuitet, avbrott, trösklar och gränser. Han föredrar denna form av historisk forskning som beto-nar diskontinuitet framom en syn på historien som uppdelad i epoker. Enligt Börjesson (2003, 22) kan tabun och gränser för vad som kan utta-las bidra till förståelsen av diskursens kärna. Hans poäng är att diskur-sens yttre gränser tydliggörs då någon överskrider dem. Även Fairclough (1992, 229–230) betonar betydelsen av diskontinuitet eller kritiska moment i texten. Han betraktar dessa kritiska moment som ett sätt att gå till väga för att välja ut exempel ur det material som analyseras. Dessa exempel måste väljas ut med omsorg på basis av en preliminär under-sökning av hela materialet. Han nämner att ett kritiskt moment kan innebära att ett missförstånd har uppstått i diskussionen, vilket förut-sätter att kommunikationsproblemen klaras upp. Det kan ske genom att någon ber om ett klagörande eller en upprepning av det som redan sagts, att någon korrigerar en annan talare, eller att en talare tvekar eller upprepar sig själv. Förändringar i konversationen kan innebära andra slags kritiska moment, t.ex. tystnader eller plötsliga stilbyten.

⁵⁴ Remissdebattens funktion är att vara vägledande för utskottsbehandlingen. Den som presenterar lagförslaget i det första anförandet förväntas presentera det centrala innehållet i propositionen eller motionen, men också retoriskt lyfta fram de argument som talar för att detta lagförslag bör godkännas. Den första behandlingen inleds ofta av lagutskottets ordförande och därefter börjar en allmän debatt. Efter den allmänna debatten följer en detaljerad behandling av lagens innehåll. I det här skedet har många ledamöter deltagit i utskottsbehandlingen, och de kan ofta argumentera tydligare i sakfrågor än under remissdebatten. Vid andra behandlingen fattar riksdagen endast beslut att lagförslaget antingen ska godkännas eller förkastas, och innehållet i lagförslaget kan inte ändras i detta skede. Om en debatt förekommer vid andra behandlingen handlar den därför om ledamöternas motiveringar till lagförslagets godkännande eller förkastande (Plenum u.å.).

Intertextualitet⁵⁵ är enligt Fairclough (1992, 84, 101–102) en viktig del av diskursanalysen. Dess innebörd är att texter existerar i relation till tidigare och samtida texter som de svarar till. Texter omformar det förgångna, med dess konventioner och konkreta texter, in i nuet. Fairclough förenar begreppet intertextualitet med hegemoni, eftersom han anser att det ska förstås i relation till social och politisk förändring. I denna undersökning fäster jag uppmärksamhet vid intertextualitet mellan protokoll från riksdagens olika plenarsessioner, samt hänvisningar som förekommer i riksdagsdebatter till olika texter och uttalanden, t.ex. remissutlåtanden, utskottsbetänkanden eller kolumner i dagstidningar. Trots att riksdagens protokoll är separata dokument som representerar debatter vid olika tidpunkter kan det förekomma återkopplingar till tidigare diskussioner i riksdagens plenum eller utskott. När det gäller riksdagens debatter är det lätt att förstå att intertextualitet kan ha ett samband med social och politisk förändring, eftersom det har en relevans vilka dokument som lyfts fram i diskussionen i syfte att stöda argument för en lagändring. Vissa dokument som behandlats under lagberedningen faller i glömska, och lyfts inte fram i debattinlägg i plenum, medan andra dokument blir omdebatterade och ges rentav en hegemonisk ställning i debatten.

4.3 Den retoriska konstruktionen av verkligheten

4.3.1 Diskursanalys, retorik och metaforer

Jag har i det här kapitlet beskrivit idén om den diskursiva konstruktionen av den sociala verkligheten som central för diskursanalysen. Margaret Wetherell och Jonathan Potter (1992, 94–95) konstaterar att metaforer konstruktion kan användas i en lite annorlunda betydelse ur en retorikanalytisk synvinkel. Den retoriska konstruktionen av verkligheten handlar om hur texter eller tal är sammansatta. Den retorikanalytiska infallsvinkeln motsäger inte den diskursanalytiska, utan betonar andra aspekter. Genom att organiseras på särskilda sätt kan texter och tal ge

⁵⁵ Begreppet intertextualitet introducerades av Julia Kristeva.

trovärdighet åt vissa tolkningar av verkligheten. Till organiseringen hör bl.a. kategorisering, retoriska tekniker och argumentationsmodeller.

I det här avsnittet kommer jag att beskriva hur jag använder ett retorikanalytiskt angreppssätt som en del av min kritiskt diskursanalytiska metod. Jag hämtar vägledning från lingvistisk textanalys och diskursanalytisk metaforanalys (bl.a. Lacan 1977; Lakoff 1996; 2004) snarare än från klassisk retorikanalys eller den nya retoriken. Jag hämtar ändå några relevanta poänger och begreppsdefinitioner från den nya retorikens företrädare, Chaïm Perelman (2004). Skillnaden mellan dessa perspektiv är tydlig i synen på metaforer. I retorikanalys betraktas användandet av metaforer som talarens medvetna tillvägagångssätt för att övertyga och påverka sina åhörare, och metaforerna ställs i relation till textens interpersonella aspekt. I den diskursanalytiska metaforanalysen studeras metaforer utgående från textens innebörd för att lyfta fram dolda mönster i texten (Boréus & Bergström 2005, 263–267). Jag anser att båda aspekterna är relevanta för denna studie. Jag eftersträvar huvudsakligen att förstå metaforerna diskursanalytiskt utgående från textens innebörd, men samtidigt kan jag tolka vilken interpersonell betydelse metaforen har i en riksdagsledamots tal i plenum, t.ex. genom vilken respons talaren får i de följande inläggen.

Den belgiske logikern och filosofen Perelman (2004, 23–26), som representerar den nya retoriken⁵⁶, gör en skarp distinktion mellan stilfigurer och retoriska figurer. Den klassiska retoriken begränsade sig till studiet av stilfigurer, vilket enligt Perelman reducerade retoriken till utsmyckning. Stilfigurer har en estetisk funktion, t.ex. i poesi, medan retoriska figurer, bl.a. metaforer, har sin funktion i en argumentativ kontext, där syftet är att övertala och övertyga. Om man låter bli att studera figu-

⁵⁶ Samtidigt som Perelman bygger sin nya retorik på klassisk retorik öppnar han dörren för ett kritiskt förhållningssätt till sanning, kunskap och språk, vilket jag betraktar som en utgångspunkt som är gemensam med diskursanalysen. Till skillnad från den klassiska retoriken avser Perelman att hans teori ska kunna tillämpas på språkbruk i allmänhet, och inte enbart på politisk, juridisk och demonstrativ talekonst. En annan skillnad är att Perelmans teori handlar mer om en analys av texter än om tekniker för talat språk. Ett gemensamt drag mellan Perelmans nya retorik och den klassiska retoriken är betoningen av att talet eller texten riktar sig till en publik, dvs. att argumentationen har en bestämd riktning (Rosengren 2004, 8–11).

terna i sin kontext uppfattas alla figurer som stilfigurer, dvs. ornamentala.

En figur är argumentativ om den medför en perspektivförändring som gör att bruket av figuren framstår som normalt i den nya situation som den frammanat. Figuren kommer däremot att uppfattas som utsmyckning om talet inte lyckas vinna åhörarens gillande. Den uppfattas då som en stilfigur, och förblir därmed ineffektiv som övertalningsmedel (Perelman 2004, 66).

Jag anser liksom Perelman att metaforer och andra retoriska figurer behöver studeras i en retorisk och diskursiv kontext. Därför kommer jag att uppmärksamma retoriska figurer, medan jag kommenterar stilfigurer (t.ex. ironi, retoriska frågor och anaforer) i det empiriska materialet enbart om jag tror att de har en betydelse för det större sammanhanget, särskilt för diskursiv eller social förändring. Samtidigt vill jag till skillnad från Perelman betona betydelsen av mer oreflekterat ordval.

George Lakoffs (1996; 2004) undersökningar av amerikansk politisk diskurs är bra exempel på hur lingvistisk metaforanalys kan användas för ett studium av politiska ideologier och politisk diskurs. Lakoff (2004, 3–5, 105–106, 115–116) beskriver hur en hegemonisk inramning för debatter kan bildas, vilket skapar diskursiva mönster. Han menar att politiker aktivt kan välja en inramning för diskursen, och det är därför fråga om en retorisk strategi. Det handlar om att talaren använder ett språk som motsvarar hans eller hennes världsbild och ideologi, och låter därmed språket bära en idé. Istället för att attackera motståndarens ram borde den politiska talaren rama in sina egna värden, mål och visioner. Han betraktar ändringar av inramningen som en förutsättning för social och politisk förändring.⁵⁷

I boken *Moral Politics. What Conservatives Know that Liberals Don't* beskriver Lakoff (1996) hur metaforer som bygger på familjebaserade moraliska värden i amerikansk politik bildar en diskursiv inramning, som också tillämpas på helt andra politiska frågor. Lakoff tolkar

⁵⁷ Lakoffs målsättning är att ge amerikanska progressiva politiker redskap för att vinna politiska debatter, som har inramats enligt konservativa familjevärden. Trots hans politiska syfte anser jag att hans grundläggande beskrivning av diskursens inramning m.h.a. metaforer och ordval kan bidra med analysredskap för denna sociologiska undersökning.

värden som en av de mäktigaste formerna av identifikation, och av denna orsak används metaforer om idealiserade familjestrukturer i den politiska retoriken som modeller för hur det amerikanska samhället ska byggas. Han anser att amerikanska konservativa och liberala politiker har helt olika uppfattningar om familjen. Den konservativa familjemodellen kallar han ”den stränga fadern” och den liberala familjemodellen kallar han ”den vårdande föräldern”. Jag anser samtidigt att inramningen av finländsk politik ser annorlunda ut än amerikansk politik, och därför måste den finländska politiska diskursen analyseras separat från amerikansk s.k. moralpolitik.

Liksom Lakoff intresserar sig Perelman (2004, 55–56) för argumentation om värden. Han betonar vikten av att skilja mellan abstrakta värden (t.ex. rättvisa) och konkreta värden (t.ex. kyrkan) då man analyserar argumentation i värdefrågor. Universella värden fungerar enligt Perelman bra som övertalningsinstrument, eftersom de är konsensusskapande så länge de inte konkretiseras. Ett konkret värde är ofta kopplat till ett objekt, en särskild grupp människor eller en institution. Detta innebär att abstrakta värden har en särskild potential att bli flytande signifikanter i diskussioner, eftersom de kan användas inom olika diskurser för olika ändamål. Genom att konkretiseras inom särskilda diskurser minskar värdenas mångtydighet (jfr Bergström & Boréus 2005, 316–317).

Enligt Perelman (2004, 116–120) kan hänvisningar till moralen, religionen eller rätten förstärka argumentationens intryck av enhet och stabilitet.⁵⁸ Genom användning av auktoritetsargument, t.ex. den allmänna meningen, Bibeln, religionen eller vetenskapen, kan argumentationen stödjas, särskilt i diskussioner om värdeomdömen då faktaargument saknas.

⁵⁸ Detta kan exemplifieras med Lakoffs (2004, 102–103) poäng att det är retoriskt effektivt att tala om det som man tror på. Han konstaterar att de amerikanska progressiva religiösa grupperna är svagt organiserade, medan konservativa grupper är mycket välorganiserade. Enligt Lakoff vet progressiva kristna inte hur de ska formulera sin teologi politiskt, medan konservativa har en direkt länk mellan sin teologi och politik genom den politiska diskursens inramning enligt ”den stränga faderns” modell, som har sin grund i gudsbilden som en sträng fader.

4.3.2 Tropologisk retorik i diskursteorin

I detta avsnitt presenterar jag diskursanalytiska teorier om metaforiskt språk, betydelseförskjutningar och andra aspekter av ordval i texter. Syftet är att ge redskap för analys av ideologiska budskap som inte finns i textens bokstavliga formuleringar eller i uttalade argument (Boréus & Bergström 2005, 263–264). Jag anser att metaforiska utsagor kan ha en särskild meningsskapande betydelse, eftersom bildspråk innebär ett bestämt sätt att tala om ett socialt fenomen, som därmed kan vara en början till en återkommande diskurs.

Begreppet tropologi handlar om retoriska figurer, dvs. troper. Inom diskursteorin finns två skolor inom det tropologiska angreppssättet på retorik: den strukturalistiska skolan (Saussure) och den psykoanalytiska skolan (Freud). Jag kommer här att uppmärksamma några centrala begrepp inom den psykoanalytiska skolan.

En metafor innebär ett uttryck med en överförd betydelse från ett område till ett annat. Metaforen beskriver ofta ett abstrakt fenomen m.h.a. ett bildligt uttryck som är av mer vardaglig och konkret karaktär. Metaforer kan vara av betydelse för samhällsvetenskapliga studier särskilt genom att de är uttryck som förstärker vissa aspekter av det fenomen som omtalas, medan andra aspekter döljs. Metaforen leder m.a.o. tanken i en bestämd riktning, och kan därför illustrera talarens ideologiska utgångspunkter (Boréus & Bergström 2005, 264–267).

På ett liknande sätt som Fairclough använder begreppet intertextualitet anser Laclau (1988) att händelser i det förgångna behöver ges betydelse efteråt. Processen av meningskonstruktion bygger enligt Laclau på att man ser likheter mellan händelser, vilket är en retroaktiv konstruktion. Laclau (1988) skriver bl.a. om hur politik kan förstås i en kontext av sociala konflikter. Kampen mot förtryck gör det möjligt att sammanlänka separata händelser genom förtätning.

I verket *Drömydning*⁵⁹ introducerade Sigmund Freud (1987 [1900], 141–162) två begrepp som senare har använts inom den tropologiska

⁵⁹ En central tanke i Freuds *Drömydning* (1987 [1900]) är att analysen handlar om förbindelserna mellan det manifesta dröminnehållet och det latent dröminnehållet, som han även kallar drömtankar. Han är intresserad av de processer genom vilka den manifesta drömmen uppstår. Enligt Freud finns det ingen slutgiltig sanning om drömmen, utan den

retoriken och diskursteorin: *förtätning* och *förskjutning*. I en dröm kan ingå en komplex kedja av händelser. Förbindelserna mellan de enskilda elementen i drömmen kallar Freud (1987 [1900], 142–146) förtätning. I drömmen kan det också finnas knutpunkter, eller nodalpunkter⁶⁰, dvs. förenande element mellan olika enskilda händelser. Förskjutning innebär att det som i drömtankarna är det centrala innehållet inte har någon motsvarighet i drömmen. Freud anser att de latent drömtankarna förvandlas till ett manifest dröminnehåll genom de båda processerna förtätning och förskjutning.⁶¹

Psykoanalytikern Jaques Lacan (1977) har diskuterat förbindelsen mellan Freuds begrepp förtätning och förskjutning och de lingvistiska begreppen metafor och metonymi. Liksom Freuds begrepp förtätning handlar metaforer om att ett ord får en överförd betydelse. Begreppet metonymi kan liksom Freuds begrepp förskjutning förstås som en betydelseförskjutning.⁶²

Metonymi innebär att benämningen för någonting används för att beteckna någonting annat, och innebörden av det nya ordet associeras till det ursprungliga begreppet. Medan en metafor är en överföring från ett område till ett annat, handlar metonymi om att orden är närliggande (Bergström & Boréus 2005, 264–265). Metonymi innebär m.a.o. att ett element av ett fenomen används som en kognitiv stämpel för hela fenomenet.

kan alltid omtolkas. Han betraktar drömtydning som ett sätt att studera människans trauman, och ser bortträngning av trauman som en form av förskjutning.

⁶⁰ I den svenska översättningen av Freuds (1987 [1900], 145) *Drömtydning* används begreppet knutpunkter, men i vissa engelska översättningar kallas knutpunkterna för *nodal points*. I diskursteorin brukar man på svenska använda begreppet nodalpunkt.

⁶¹ Exempelvis i Freuds dröm om den botaniska monografin är botaniken en nodalpunkt, som återkommer i drömmen genom olika element. Botaniken är ett element i drömmen som enligt Freuds terminologi är överdeterminerat, dvs. flerfaldigt representerat. Freud (1987 [1900], 159–162) tolkar drömmen som en förtätning av konflikter mellan kolleger i sitt arbetsliv och att han offerar för mycket tid på arbetet på bekostnad av sina hobbyer. Den manifesta drömmen hade m.a.o. en annan tyngdpunkt än de latent drömtankarna, som enligt Freuds tolkning inte hade någonting med botanik att göra. Denna process handlar om förskjutning.

⁶² Lacan kombinerade teorier av Ferdinand Saussure och Roman Jakobson i sina texter om metaforer och metonymi. Hos Saussure (1974, 121–125) motsvaras begreppen metafor och metonymi av begreppen *associativ relation* och *syntagmatisk relation*, men begreppsparen är ändå inte synonyma. Hos Saussure handlar det mer om språkets nivå, där någonting får en innebörd genom en inre logik i språket. En associativ relation kan t.ex. enligt Saussure (1974, 124) bygga på att två ord slutar med samma stavelse.

menet. Enligt Lacan (1977, 156–157, 164) bygger metonymin på ett samband *ord-till-ord*, medan metaforen bygger på sambandet *ett ord för ett annat*. En metonymisk struktur bygger på en koppling mellan två betecknande element, medan en metaforisk struktur bygger på utbyte av ett betecknande element mot ett annat.

4.4 Genomförandet av undersökningen

4.4.1 Kategorisering och kodning av materialet

En viktig del av mitt analysarbete på textnivån var kategoriseringen och kodningen av materialet. Genom att läsa igenom korpus, dvs. alla de diskussionsprotokoll och andra dokument som ingår i undersökningens material, lärde jag känna det empiriska materialet innan jag påbörjade den egentliga analysen.

För att kunna kategorisera och koda materialet överförde jag diskussionsprotokollen till Word och använde programmets sökfunktion. Jag kontrollerade förekomsten av centrala ord och uttryck i materialet, t.ex. barnets bästa, värden och olika religiösa uttryck.⁶³ Sökorden valde jag ut dels utgående från den första genomläsningen av korpus, dels med tanke på sökord som är centrala för avhandlingens frågeställning. När min kännedom om materialet ökade kunde jag göra antaganden om vilka ord och uttryck som förekom oftare än andra. Eftersom analysens syfte inte var att skapa statistik över de mest förekommande orden var fullständighet i valet av sökord inget självändamål. Genom dessa sökningar bildade jag mig en uppfattning om materialet som helhet, dvs. vilka begrepp och diskurser som var framträdande i ett visst dokument, eller rentav genomgående i hela korpusen. Genom att markera ord och uttryck i riksdagens diskussionsprotokoll kunde jag senare gå tillbaka till dessa avsnitt och studera kopplingar mellan olika ord och uttryck. Jag

⁶³ I början av analysprocessen använde jag också det kvalitativa analysprogrammet NVivo, som möjliggjorde att sökningar kunde sparas, och att flera ord kunde sökas samtidigt. Jag kunde därmed hitta kopplingar mellan ord.

gjorde t.ex. ett närstudium av yttranden där uttrycket barnets bästa förekom.⁶⁴

Jag kodade riksdagens diskussionsprotokoll genom att skapa listor med olika teman. Jag kategoriserade korta textavsnitt ur protokollen under dessa teman, eftersom denna struktur bidrog till överskådlighet i ett senare skede av analysprocessen. Dessa textavsnitt var möjliga att citera och analysera i detalj i analyskapiteln. De olika diskussionsprotokollen analyserades i första skedet separat, eftersom jag ansåg att det var viktigt att hålla isär dem i analyskedet och beakta deras skilda kontexter. I presentationen av materialet i analyskapiteln hämtade jag ändå citat från olika dokument sida vid sida och behandlade citaten huvudsakligen som exempel på genomgående diskurser i hela korpusen. När det var relevant påpekade jag ändå vilka begrepp och utsagor som var särskilt centrala i en viss debatt. Efter analysen på textnivån av enskilda anföranden som hade fått många träffar för sökord, eller på andra sätt framstått som centrala, gjorde jag kontrolläsningar av längre textavsnitt.

4.4.2 *Analysprinciper och citat*

En central del av analysprocessen var att hitta sådana debattinlägg som jag behövde ägna mer uppmärksamhet åt. Inlägg som framstod som mer centrala än andra kunde jag välja att framhäva genom citat. Citaten är mycket viktiga som illustration av utsagornas form och innehåll.

Vid urval av citat är kritiska moment och diskontinuitet i texten en bra princip (jfr Fairclough 1992, 230; Foucault 2002b [1969], 20–22, 47). I analysen eftersträvade jag att välja ut sådana citat som är beskrivande och som bidrar med någonting nytt till diskussionen, eller som innebär en gräns eller ett avbrott i diskussionen. En sådan vändpunkt kunde t.ex. uppkomma om en riksdagsledamot eller flera riksdagsledamöter kommenterade en annan ledamots påstående. Under skrivproces-

⁶⁴ Sökorden valde jag ut på finska, och om möjligt sökte jag på ordets stam utan ändelser för att få ett heltäckande sökresultat. Om flera böjningar av ordet var möjliga gjorde jag flera sökningar med olika varianter, t.ex. ”lapsen etu”, ”lasten etu”, ”lapsen edu#”, ”lasten edu#” och ”lapsen paras” (barnets bästa). Vissa inlägg i riksdagen är helt eller delvis på svenska och därför använde jag även de svenska uttrycken ”barnets bästa” och ”barnens bästa” som sökord, och gjorde kontrolläsningar av de inlägg som var helt eller delvis på svenska.

sen gjorde jag en gallring bland de möjliga citaten pga. upprepningar och att vissa citat innehöll mer intressanta formuleringar än andra. Sådana intressanta formuleringar var t.ex. metaforiska eller metonymiska uttryck. Jag studerade också vilka utsagor eller begrepp som fungerade som flytande signifikanter eller nodalpunkter för debatterna. Några fall av intertextualitet fanns även mellan olika debatter då en riksdagsledamot återknöt till vad som sades vid en tidigare session eller till andra texter. Jag valde också ut vissa citat för att jag uppfattade en utsaga i texten som central för en vidare diskurs.

Jag har översatt från finska majoriteten av citaten ur riksdagsdebatterna, samt en del citat ur dagstidningar och kyrkliga ställningstaganden. Jag eftersträvade en så ordagrann översättning som möjligt. I analysen kommenterar jag ibland om ett finskt ord eller uttryck inte har en direkt motsvarighet på svenska, eller kan översättas på olika sätt. Citatens finska originaltexter finns samlade i bilaga 1.

I analysen beaktade jag retoriska aspekter genom en medvetenhet om det politiska talets riktning: Vem är det som säger detta och till vem? Aktörernas roll (t.ex. talarnas politiska tillhörighet) är också relevant, eftersom jag i min analys utgår från ett claimsmaking-perspektiv. Det är inte godtyckligt vilka riksdagsledamöter jag citerar, eftersom en del ledamöter dominerade debatterna med både inledande anföranden och många svarsinlägg. Dessa riksdagsledamöter som är välrepresenterade både i debatten och bland mina citat var ofta mer insatta eller mer personligt engagerade i debatten. Flera av dem hade deltagit i utskottsdiskussioner och hade därför ett större inflytande. Av dessa orsaker innehåller dessa ledamöters inlägg ofta kritiska moment i diskussionen, vilket motiverar att citat väljs ur deras inlägg. Jag har valt att uppge talarnas namn, parti och protokollets dokumentnummer för varje citat, eftersom talarnas politiska tillhörighet ofta är relevant för analysen.

4.4.3 Voteringsanalys

I kapitel 5 kompletterar jag den retorik- och diskursanalytiska metoden med en fallstudieundersökning med voteringsanalys. Jag gör en voteringsanalys av riksdagens röstningsresultat för ett urval av lagförslag som har behandlats som politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag sedan 1990-talet.

Partisammanhållningen beräknas oftast m.h.a. Riceindexet, som mäter voteringskohesionen vid en omröstning. För Riceindexet används en skala från noll till ett, där noll betyder att gruppens röster har fördelats jämnt mellan ja- och nej-röster, medan ett betyder att gruppen har röstat helt unisont antingen ja eller nej. Riceindexet i sin ursprungliga form från år 1928, som jag använder i voteringsanalysen, beaktar enbart ja- och nej-röster och inte blanka röster. Det ger ingen information om varför en riksdagsgrupps röstningsresultat är splittrat eller enhetligt (Pajala & Jakulin 2007, 143, 147). Värdet för Riceindexet räknas ut genom att dividera värdet för det alternativ som fått flest röster vid en votering (antingen ja- eller nej-rösterna) med värdet för de sammanlagda ja- och nej-rösterna och subtrahera resultatet med 0,5 och därefter multiplicera summan med 2. Om t.ex. 50 riksdagsledamöter ur ett visst parti är närvarande vid en votering, och 30 röstar ja och 20 röstar nej, blir värdet för Riceindexet: $2 * (30/50 - 0,5) = 0,2$.

Jag kommer att räkna ut voteringkohesionen för omröstningar om politiska samvetsfrågor och därefter jämföra resultatet med medelvärdet för Riceindexet för alla omröstningar i riksdagen under motsvarande period. Det senare framgår ur en undersökning av Antti Pajala och Aleks Jakulin (2007), som jag redogör för i kapitel 5. Syftet med denna småskaliga voteringsanalys av endast 13 lagförslag är att studera hur stor avvikelser från partilinjen är i politiska samvetsfrågor, och vilka partier som har den största respektive minsta avvikelser vid riksdagens omröstningar om dessa samvetsfrågor. Jag analyserar enbart resultatet av huvudvoteringen, dvs. den avgörande omröstningen om lagförslagen. Voteringar där man endast kan ta ställning till ett lagförslag, och inga motförslag, återspeglar nämligen tydligast partisammanhållningen. Poängen med voteringsanalysen är främst att kontrollera resultatet av min analys av vilka typer av lagförslag som har behandlats som politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag sedan 1990-talet. Jag avser alltså att kontrollera om de lagförslag som i dagstidningar har kategoriserats som politiska samvetsfrågor uppvisar en låg partisammanhållning vid omröstningar. I kapitel 6 kommer jag att göra en särskilt ingående voteringsanalys av omröstningsresultatet om proposition RP 3/2006 om assisterad befruktning.

4.5 Sammanfattning

Jag kan sammanfattningsvis konstatera att en integrerad retorik- och diskursanalys är ett gott redskap för analys av ett politiskt material. Jag har integrerat Norman Faircloughs kritiska diskursanalys med några av Ernesto Laclaus diskursteoretiska begrepp, lingvistisk metaforanalys (bl.a. Lacan 1977; Lakoff 1996; 2004) och några retorikanalytiska begrepp (Perelman 2004). Genom denna integrerade metod kan jag på ett mångsidigt sätt analysera de tre dimensionerna text, diskursiv praktik och social praktik (Fairclough 1992).

Vid diskursanalys handlar studiens reliabilitet särskilt om möjligheten till intersubjektivitet och noggrannhet i utförandet av analysen. Validiteten handlar om att forskningsdesignen är relevant, och särskilt om att valet av material är relevant för undersökningens syfte (jfr Bergström & Boréus 2005, 352–353). Jag anser att undersökningens validitet är god, eftersom forskningsdesignen motsvarar avhandlingens syfte. Inom ramen för denna undersökning utgör det politiska materialet, metoden retorik- och diskursanalys och de teoretiska perspektiven en fungerande helhet. För att underlätta bedömningen av undersökningens reliabilitet har jag gett en ingående beskrivning av hur jag genomfört undersökningen. Användningen av citat i analyskapiteln ökar möjligheten till intersubjektivitet. Den diskursanalytiska uppgiften handlar om att undersöka mönster i diskurserna, men också om att studera vilka sociala konsekvenser diskurserna får. Vid studiet av metaforer handlar det dessutom om att lyfta fram dolda mönster i texten, och tolkningen av dessa förutsätter att metaforiska uttryck förstås på ungefär samma sätt inom ett språk (Boréus & Bergström 2005, 294). Ett utvecklat analysredskap och lingvistiskt inspirerade former av diskursanalys har enligt Göran Bergström och Kristina Boréus (2005, 352) ofta bättre möjligheter till god intersubjektivitet än andra samhällsvetenskapliga tillämpningar av diskursanalys.

5 Politiska samvetsfrågor

5.1 Definition av samvetsfrågor

Winston Churchill lär ha sagt: ”Some men change their party for the sake of their principles; others their principles for the sake of their party” (Churchill u.å., 11). En riksdagsledamot måste ibland överväga hur han eller hon kan förena sitt samvete med partiets linje och partiledningens vilja. Citatet belyser hur viktig partisammanhållningen är som utgångspunkt för en fungerande partipolitik, men också hur centrala individens övertygelse och självständiga tänkande är i det individualiserade samhället.

I det här kapitlet kommer jag att diskutera de politiska samvetsfrågorna och hur sådana sakfrågor behandlas inom partipolitiken i Finland. Av tradition behandlas vissa sakfrågor som berör t.ex. sexuella minoriteters rättigheter, alkohol och kärnkraft som samvetsfrågor i finländsk partipolitik. Det finns skäl att fråga på vilka grunder de betraktas som samvetsfrågor, som kräver att särskild hänsyn tas till politikernas övertygelser. Jag kommer i avsnitt 5.2 att diskutera vilka politiska mekanismer som föranleder att vissa ärenden behandlas utan partidisciplin i riksdagen. I avsnittet ger jag en funktionell definition av begreppet samvetsfråga genom att beskriva det som procedurbegrepp. I avsnitt 5.3 ger jag några exempel på ärenden som i finländsk politisk diskurs och ny-

hetsrapportering har betecknats som samvetsfrågor. Det kan betecknas som en substantiell definition, eftersom jag beskriver vilka frågor som behandlas som samvetsfrågor, och hur de anses skilja sig innehållsligt från andra politiska frågor.

Begreppet samvetsfråga innebär i vid mening en sådan politisk eller moralisk fråga, som individer tillåts ha avvikande åsikt om i relation till partiet eller en annan kollektiv gemenskap. När termen samvetsfråga används i vardagligt språkbruk syftar det vanligen på en fråga, som individen förväntas förhålla sig till genom att lyssna till sitt samvete eller följa sin övertygelse. I finländsk politik har termen en specifik betydelse som procedurbegrepp. Samvetsfrågor i riksdagen är sådana lagförslag som riksdagsgrupper behandlar utan partidisciplin, och ofta utan att fatta något partibeslut, vilket innebär att enskilda medlemmar av riksdagsgruppen har tillåtelse att rösta efter egen övertygelse. Det betyder att den enskilde gruppmedlemmen kan välja att rösta för eller emot ett lagförslag utan några påföljande sanktioner. Andra möjliga sätt att följa sin övertygelse vid en votering är att rösta blankt eller att vara frånvarande.

Principen bygger på att riksdagsledamoten inte ska behöva fatta ett beslut som går emot hans eller hennes samvete, men samvetsfrågorna är ändå ganska sällsynta i finländsk partipolitik (Pajala & Jakulin 2007, 145). Samvetsfrågorna innebär en avvikelse från den normala behandlingsgången i riksdagen, eftersom riksdagsgrupperna följer en partilinje i behandlingen av de flesta lagförslagen i Finland, liksom i de övriga nordiska länderna. För den enskilda riksdagsledamoten bygger vikten av röstning enligt partilinjens på lojalitet till riksdagsgruppen och partiprogrammet. Ifall en riksdagsledamot har alltför stark egen vilja, och röstar mot partiets linje i sakfrågor som inte betraktas som samvetsfrågor, kan det i vissa riksdagsgrupper betyda att han eller hon har mindre chanser att få en ministerpost i regeringen eller en eftertraktad plats i ett utskott. Vissa informella sanktioner kan förekomma om man avviker från gruppbeslut, t.ex. att man inte får delta i riksdagsgruppens beslutsfattande under ett par veckors tid. Enligt Antti Pajala och Aleks Jakulin (2007, 141) är sanktionerna vanligtvis anspråkslösa, men i särskilda fall

kan avvikande röstning betyda att ledamoten utesluts från riksdagsgruppen eller självmant lämnar gruppen.⁶⁵

I den här avhandlingen har jag valt att använda den finlandssvenska termen samvetsfråga, trots att man sällan använder denna benämning i den politiska diskursen i Sverige.⁶⁶ Min användning av termen är motiverad, eftersom den används i finländsk politisk diskurs. Den finska termen *omantunnonkysymys* motsvarar den finlandssvenska termen samvetsfråga. Jag anser att benämningen samvetsfråga belyser hur avsaknaden av partidisciplin är kopplad till individens övertygelse.⁶⁷

Jag betraktar de politiska samvetsfrågorna som ett uttryck för individualisering i partipolitiken. Jag gör denna tolkning diskursanalytiskt utgående från hur man talar om samvetsfrågor i den politiska diskursen i Finland. Jag påstår därmed inte att partisammanhållningen generellt skulle ha minskat, eller att avvikelser från partilinjen skulle ha ökat. Jag återkommer till diskussionen om graden av partisammanhållning i Finland i avsnitt 5.2. Inom politiken har individualiseringen lett till minskande partiidentifikation och sjunkande klassröstning. Kategorierna klass, religion, region, språk och etnicitet har minskat i betydelse för individernas val av parti (Oscarsson 2005, 61–64).

Ett vanligt förekommande sätt att förklara samvetsfrågornas särart är konstaterandet att de är etiska frågor. Statsvetaren Bjørn Erik Rasch (1999, 134–136) nämner att det är vanligast att man i partipolitiken lättar på partidisciplinen dels i etiska frågor, såsom abort, dels i frågor av regionalt intresse, som på ett särskilt sätt berör individen och hennes

⁶⁵ Av riksdagsgrupperna i Finland under valperioden 2003–2006 hade Centern, Kristdemokraterna, Samlingspartiet, Socialdemokraterna och De gröna skriftliga gruppregler, medan Sannfinländarna, Svenska folkpartiet och Vänsterförbundet följde etablerade oskrivna regler. Kristdemokraternas och De grönas gruppregler är de mest liberala, eftersom de inte nämner disciplinära metoder eller sanktioner (Pajala & Jakulin 2007, 144).

⁶⁶ I Sverige används oftast uttrycket att man ”röstar efter egen övertygelse”, eller kortare sagt: ”röstar efter övertygelse”. I statsvetenskaplig litteratur på engelska förekommer uttryck som påminner om den finlandssvenska termen samvetsfråga, t.ex. ”matters of personal conscience” (Bowler, Farrell & Katz 1999, 9).

⁶⁷ En diskurs om det individuella samvetet förekommer ändå inte bara i finländsk politik. Bowler, Farrell och Katz (1999, 11) nämner att motsvarande praxis förekommer i bl.a. Irland, Storbritannien och Norge. I dessa länders parlament tillåts ledamöter att rösta enligt sitt samvete i vissa kontroversiella frågor som anses ha att göra med moral, och i dessa fall utövas ingen partidisciplin.

livsvillkor. Som exempel på frågor av regionalt intresse nämner Rasch förändringar av infrastruktur och bostadsområden, t.ex. byggandet av ett flygfält. Regionala frågor är ofta budgetärenden, som enligt Pajala och Jakulin (2007, 147–148) generellt har lägre voteringskohesion. Samtidigt anser jag att det är viktigt att iakttä på vilket sätt en politisk fråga framställs som en etisk fråga. I den här undersökningen kommer jag därför att analysera hur assisterad befruktning ramades in diskursivt. Jag anser att framställandet av en sakfråga som etisk eller värde-laddad kan fungera som auktoritetsargument i en politisk debatt.

En orsak till att individen ges en så central roll vid behandlingen av dessa samvetsfrågor är troligtvis att de politiska partierna varken vill splittra sina partier på grund av olika åsikter bland medlemmarna eller förlora väljare genom att ha en allt för klar linje i en fråga som splittrar åsikterna bland befolkningen. Individen ställs m.a.o. i centrum på flera olika sätt. Det innebär enligt min tolkning att etiken får en instrumentell roll i denna politiska praxis. Enligt Bowler, Farrell och Katz (1999, 11) kan gruppleddare ha en fördel av att inte presentera en splittrande sakfråga som en vanlig partipolitisk fråga, och istället behandla den som samvetsfråga utan partidisciplin. Genom att omtala den som en moralisk fråga eller hänvisa till individens samvete undviker man nämligen att gruppleddarna blir illojala mot gruppleddningen.

Som procedurbegrepp är samvetsfrågan inte i första hand av juridisk betydelse, utan beskriver hur politisk praxis ser ut, och hur de politiska spelreglerna fungerar. Den har samtidigt ett visst samband med bestämmelserna om religions- och samvetsfriheten i både internationella avtal och 11 § i Finlands grundlag. Men det finns inga självklara regler för hur statliga instanser som riksdagen och regeringen ska förhålla sig till individens samvete eller hennes övertygelse (Aldén 2002, 7–8).⁶⁸ Teologen Mats Aldén (2002, 175–176) konstaterar att samvetsfriheten är grundad i en viss tolkning av demokratibegreppet. Det är i den här

⁶⁸ Människor kan åberopa sitt samvete i olika situationer som berör individens värderingar. Det kan handla om att man vill slippa utföra handlingar som man anser vara orätta, t.ex. vapentjänst. I det fallet handlar det om att en person är utsatt för yttre press att handla mot sin övertygelse. I andra situationer kan det handla om en inre press i betydelsen av en inre kamp mellan det människan önskar göra och det hon anser vara rätt. Ett annat slags samvetskonflikt kan uppstå då individen utsätts för yttre press att inte utföra en handling som individen uppfattar som påbjuden (Aldén 2002, 7–8).

meningen som samvetsfriheten kommer närmast de politiska samvetsfrågorna. Trots att lagstiftande organ fattar beslut enligt majoritetsprincipen är det viktigt i ett demokratiskt samhälle att en medborgare med avvikande åsikt respekteras. Det handlar om demokrati i betydelsen öppenhet för etisk och religiös pluralism. De politiska samvetsfrågorna har därför också ett samband med åsikts- och yttrandefriheten, som är också grundlagsskyddad.

5.2 Partisammanhållning och partidisciplin

I det här avsnittet kommer jag att reda ut några begrepp som är relevanta för att förstå de politiska processer som inverkar på partisammanhållningen och partidisciplinen, eftersom de är viktiga för att förstå bakgrunden till de situationer då en sakfråga behandlas som samvetsfråga.

En svag partisammanhållning vid en votering kan vara ett tecken på att denna sakfråga har behandlats som samvetsfråga, men medlemmar i en riksdagsgrupp kan också utan tillåtelse avvika från partilinjen om en sakfråga som inte betraktas som samvetsfråga. Partisammanhållning (partikohesion) innebär den observerade graden av gruppmedlemmars enhet i arbetet för gruppens gemensamma mål, vilket vanligen mäts genom röstningsresultatets enhetlighet. En stark partisammanhållning kan antingen bero på att gruppmedlemmarna är likasinnade och därför röstar på samma sätt, eller på att de genom partidisciplin uppmanas att agera enhetligt oberoende av sina personliga preferenser. Partidisciplin innebär att gruppledaren utövar makt för att åstadkomma en högre grad av partisammanhållning, och att gruppmedlemmarna agerar i enlighet med ledarens anvisningar. Medlemskap i ett parti innebär en frivillig och kontraktbaserad relation, som bygger på individens plikt att stöda partiets intressen. Partidisciplinen borde därför snarare betraktas som en relation än som gruppledarens piska, som är en vanlig metafor i sammanhanget. Partier kan redan vid kandidatnomineringen gallra bort potentiella ”bråkstakar”, som inte agerar enligt partiledningens vilja. Det sätt på vilket kandidatnomineringen går till – särskilt om den sker lokalt eller nationellt – brukar också ha en inverkan på vart gruppmedlemmens lojalitet riktas. En centraliserad nomineringsprocess tenderar att leda till starkare partisammanhållning, eftersom medlemmens lojali-

tet då riktas mot partiledningen och partilinjen istället för mot lokala organisationer (Bowler, Farrell & Katz 1999, 4–8).

I Finland är partisammanhållningen relativt stark, men ändå lite svagare än i de övriga nordiska länderna (Raunio 2004, 144; Pajala & Jakulin 2007, 142). Denna skillnad har sin förklaring bl.a. i det decentraliserade systemet för kandidatnominering i Finland och skillnader i ländernas valsystem.⁶⁹ Det decentraliserade nomineringssystemet gör att riksdagsgrupperna ofta innehåller någon ”bråkstake” som inte följer partilinjen. Andelen invalda riksdagsledamöter utan tidigare partipolitisk erfarenhet har ökat i Finland sedan 1980-talet, och sådana gruppmedlemmar tenderar att inte socialiseras i gruppen lika väl som partipolitiskt erfarna gruppmedlemmar (Raunio 2004, 143–144).

Enligt Pajalas och Jakulins (2007, 147–148) undersökning om de finländska riksdagsgruppernas voteringskohesion var medelvärdet av Rice-indexet för alla partier under perioden 1991–2006 0,9 i budgetomröstningar och 0,945 i övriga omröstningar. Medelvärdet för samtliga omröstningar under samma period var 0,945. Partisammanhållningen var lägre i budgetärenden för alla riksdagsgrupper förutom Svenska folkpartiet. Pajala och Jakulin (2007, 145) förklarar den lägre partisammanhållningen med att regionala intressen ofta är viktiga i budgetärenden, vilket ökar avvikelserna från partilinjen. Författarna behandlar inte samvetsfrågorna som en egen kategori i analysen. Jag antar att det beror på att samvetsfrågorna statistiskt är en så liten grupp bland alla voteringar i riksdagen. Därför omnämner de samvetsfrågorna bara som sällsynta avvikelser i riksdagsgruppernas röstningspraxis, medan budgetfrågorna är en statistiskt större avvikande kategori.

Riksdagsgruppernas voteringskohesion har generellt ökat i Finland sedan 1950-talet (Karvonen 2001, 45–49; Pajala & Jakulin 2007, 151). Lauri Karvonen (2001, 49) förklarar skillnaden med att 1950-talet kännetecknades av en högre konfliktnivå och en större politisk instabilitet,

⁶⁹ Samvetsfrågor förekommer på ett tydligare sätt i Finland än t.ex. i Sverige, vilket delvis kan förklaras med att Finland har en längre tradition av personval jämfört med Sverige. Förväntningarna på att vallöften hålls riktas därför i Finland inte enbart mot partierna utan också mot individuella ledamöter, och i valtider kan det vara fördelaktigt för riksdagsledamoten att demonstrera sina personliga åsikter vid voteringar, särskilt i brännande valfrågor.

vilket kan ha lett till en större avvikelse från partilinjen. Parlamentariseringen av det finländska politiska systemet är en annan förklaring till att partisammanhållningen har blivit starkare (Pajala & Jakulin 2007, 152). Partidisciplinen är i regel starkare i parlamentariska system än i presidentiella system, eftersom maktindelningen är större i de sistnämnda (Rasch 1999, 124; Johansson 2005, 34). Finland hade länge ett semipresidentiellt system, som skapades i 1919 års regeringsform. Efter grundlagsändringarna år 2000 kan det finländska systemet betecknas som parlamentariskt snarare än semipresidentiellt (Raunio 2004; Karvonen 2008, 54–59). Riksdagsgruppernas partidisciplin och sammanhållning förändras ändå inte över en natt, eftersom det handlar om traditioner och det konkreta riksdagsarbetets funktionssätt, och eftersom det finns många faktorer som samverkar.

Inom riksdagsgrupperna gäller olika normer och arbetssätt i riksdagsarbetet, och det sociala samspelet varierar både inom och mellan riksdagsgrupperna. Det innebär att individuella ledamöter har olika ställning och olika möjligheter att avvika från gruppbeslut. En del partier har en tydligare individualistisk partikultur, medan andra partier har en mer kollektivistisk partikultur (Barrling Hermansson 2004, 14–17). Olika riksdagsgrupper har också olika sammansättning i fråga om medlemmarnas sociala bakgrund och värderingar. En riksdagsgrupp som är ideologiskt enhetlig – dvs. dess medlemmar är så likasinnade som möjligt på skalan från vänster till höger och i sin inställning till värdepluralism och värdekonserveratism – kan också lättare skapa partisammanhållning i enskilda frågor. Några av de minsta partierna i Finlands riksdag har generellt sett varit de mest sammanhållna. Det gäller t.ex. Ungfinnarna (i riksdagen 1995–1999), Vänstergruppen (i riksdagen 1995–1999) och tidigare också Sannfinländarna (i riksdagen sedan 1995). Men Sannfinländarna kan efter framgången i riksdagsvalet år 2011 betraktas som ett stort och heterogent parti. Svenska folkpartiet är ett undantag bland de små partierna, eftersom det är ideologiskt splittrat och inte särskilt sammanhållet (Pajala & Jakulin 2007, 152). De grönas riksdagsgrupp har antytt att gruppen är ganska flexibel i förhållande till enskilda gruppmedlemmars röstningsbeslut, och riksdagsgruppen har också lägre kohesionsvärden än de flesta andra grupper i riksdagen (Pajala & Jakulin 2007, 151).

5.3 Samvetsfrågor i finländsk politik

5.3.1 Samvetsfrågornas särdrag

I avsnitt 4.1 beskrev jag hur jag har samlat in dagstidningsmaterialet ur *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet*. Sökningen på det finska ordet för samvetsfråga i *Helsingin Sanomats* elektroniska arkiv gav resultatet 46 texter för perioden 1990–2011. Det är ett litet antal texter med tanke på att sökningen omfattar artiklar från över tjugo års tid i Finlands största dagstidning. Jag kan därmed dra slutsatsen att samvetsfrågor inte är särskilt omdiskuterade i dagstidningen – åtminstone nämns inte själva ordet särskilt ofta. I finländska medier har både negativa och positiva kommentarer framförts om samvetsfrågor, men det inte har förekommit någon omfattande samhällsdebatt om denna politiska praxis.

Jag använder dagstidningstexterna som källa för att ta reda på vilken praxis riksdagsgrupperna i Finlands riksdag har haft, och vilka lagförslag de har behandlat som samvetsfrågor. Det är inte särskilt enkelt att utgående från artiklarna ge en definition av politiska samvetsfrågor. Vilka ärenden som blir samvetsfrågor i finländsk politik beror på tradition och politisk praxis, samtidigt som alla riksdagsgrupper inte tillämpar samma regler. I analysen av dagstidningstexterna fäster jag särskild uppmärksamhet vid vilken roll moraliska, religiösa och ideologiska övertygelser anses spela för behandlingen av vissa sakfrågor som samvetsfrågor.

Jag har kategoriserat de politiska ärenden som i dagstidningstexterna omnämns som politiska samvetsfrågor sedan början av 1990-talet. I tabell 2 ger jag exempel på ärenden som har behandlats i Finlands riksdag under perioden 1990–2012. De riksdagsärenden som nämns i tabellen är sådana som diskuteras i dagstidningsartiklarna som samvetsfrågor. De ska därför inte uppfattas som en uttömmande lista på alla lagförslag som har behandlats som politiska samvetsfrågor under perioden. De fem kategorierna är följande: (1) miljö- och energipolitik, (2) sexualitet, sexuella minoriteter, parförhållanden och reproduktion, (3) kyrka och religion, (4) regionala frågor och (5) individens handlingsutrymme. Den sistnämnda kategorin är ett exempel på att inte alla samvetsfrågor

har att göra med religiösa eller moraliska övertygelser. Det kan också handla om individens privatliv och handlingsutrymme.

Tabell 2

Politiska samvetsfrågor i Finlands riksdag. Sammanställning utgående från analys av dagstidningsartiklar om samvetsfrågor i *Helsingin Sanomat* (1990–2011) och *Hufvudstadsbladet* (2005–2011)

Tema		Politisk fråga	Riksdagsärende
1	Miljö- och energipolitik	utbyggnaden av kärnkraften	Ö 4/2001, Ö 2/2010, Ö 3/2010, Ö 4/2010
2	Sexualitet, sexuella minoriteter, parförhållanden och reproduktion	könsneutralt äktenskap	LM 2/2012
		intern adoption	RP 198/2008
		assisterad befruktning	RP 76/2002, RP 3/2006
		registrerat partnerskap	RP 200/2000
		könsbyte	RP 56/2001
3	Kyrka och religion	upphovsrättsersättning för kyrkomusik	RP 28/2004
		butikernas söndagsöppet	RP 51/1996, RP 49/2000
		lov att hålla en offentlig tillställning under vissa kyrkliga helger	RP 249/2001
4	Regionala frågor	Helsingfors stads annektering av västra Sibbo	(enbart regeringsbeslut)
5	Individens handlingsutrymme ⁷⁰	beskattning av alkohol-drycker	RP 80/2003
		gränsen för grovt rattfylleri	RP 18/1992

⁷⁰ Till kategori 5 kunde eventuellt räknas ett lagförslag om ändring av lagen om fiske, som innebar en begränsning av hobbyfisket. Lagförslaget uppfattades av vissa riksdagsledamöter försvaga individens rättigheter, och nämndes i *Helsingin Sanomat* som samvetsfråga (Luukka 2003). Men denna proposition (RP 105/2002) godkändes utan diskussion i riksdagen, och därför anser jag att den inte kan kallas en politisk samvetsfråga.

I några artiklar i *Helsingin Sanomat* från år 2006 omnämns också ett lagförslag om kriminalisering av sexköp, men det konstateras att flera riksdagsgrupper mot förväntningarna inte behandlade detta lagförslag som samvetsfråga, trots att frågan berör sexualitet. Avvikelser från partilinjen betraktades ändå som sannolika i detta gränsfall (Vuoristo 2006b; Vuoristo 2006c; Vuoristo 2006d). I en artikel i *Hufvudstadsbladet* konstateras att Centerns gruppordförande övervägde att behandla lagförslaget om sexköp som samvetsfråga, men att de övriga riksdagsgrupperna inte hade för avsikt att behandla det som samvetsfråga. Centergruppens viceordförande Aila Paloniemi höll inte heller med riksdagsgruppens ordförande och konstaterade: ”Här handlar det om att ge en signal, människan kan inte vara en handelsvara. Det är inte en samvetsfråga utan en fråga om förnuft” (Suominen 2006).⁷¹ I en artikel spekuleras att en förnyelse av miljölagen år 2011, som särskilt berörde en tvist om avloppsvattnet, skulle behandlas som samvetsfråga av Centern, eftersom frågor om landsbygden berör många av partiets ledamöter och partiets väljare (Akkanen 2010). I det fallet var det alltså regionala intressen gällande landsbygden som förväntades leda till svag voteringskohesion för Centern, vilket är kännetecknande för vissa samvetsfrågor (Rasch 1999, 134–136).

Jag har valt att kontrollera om de ärenden som omnämns som samvetsfrågor i dagstidningsartiklarna under perioden 1990–2011 även uppvisar en låg voteringskohesion vid riksdagens voteringar. Jag presenterar resultatet av voteringsanalysen i tabell 3.⁷²

⁷¹ Trots dessa tongångar i riksdagen fick regeringens förslag med ett totalt sexköpsförbud ge vika för ett kompromissförslag med ett partiellt förbud mot köp av sexuella tjänster (Ekström 2006).

⁷² I tabell 3 ingår inte proposition RP 18/1992 om gränsen för grovt rattfylleri, eftersom voteringsprotokollet för propositionen inte finns tillgängligt på riksdagens webbplats. I tabellen ingår inte heller RP 76/2002 om assisterad befruktning. Som jag har nämnt återtogs propositionen från riksdagsbehandlingen. Inte heller motion LM 2/2012 om könsneutralt äktenskap inkluderas, eftersom utskottsbehandlingen pågår i skrivande stund (augusti 2012).

Tabell 3

Finlands riksdags omröstningsresultat för 13 ärenden som i dagstidningar har betecknats som samvetsfrågor under perioden 1990–2011. Voteringskohesionen framgår av medelvärdet av Riceindexet för alla partier (n= 199).

Ärende	Ja	Nej	Blanka	Frånvarande	Riceindex
RP 51/1996	82	84	3	30	0,80
RP 49/2000	108	73	3	15	0,75
RP 200/2000	99	84	1	15	0,71
Ö 4/2001	107	92	0	0	0,63
RP 56/2001	104	67	2	26	0,83
RP 249/2001	115	51	1	32	0,87
RP 80/2003	127	44	0	28	0,90
RP 28/2004	121	34	0	44	0,76
RP 3/2006	104	54	3	38	0,74
RP 198/2008	108	29	1	61	0,84
Ö 2/2010	120	72	2	5	0,61
Ö 3/2010	159	35	0	5	0,79
Ö 4/2010	121	71	2	5	0,60

Källa: Riksdagens webbplats (u.å.)

Av tabell 3 framgår att voteringarna om dessa lagförslag hade lägre voteringskohesion än medelvärdet för samtliga omröstningar under perioden 1991–2006, som var 0,945 (Pajala & Jakulin 2007, 147–148). Vid riksdagens voteringar om byggandet av en ny kärnkraftverksenhet år 2002 (Ö 4/2001) och tre nya kärnkraftverksenheter år 2010 (Ö 2/2010, Ö 3/2010 och Ö 4/2010) var riksdagsgruppernas partisammanhållning särskilt svag. Av tabell 3 framgår att kärnkraftsbesluten genomgående har den lägsta voteringskohesionen. Både De gröna och Sannfinländarna röstade unisont nej vid de tre voteringarna år 2010, vilket innebär att värdet av Riceindexet för dessa riksdagsgrupper är 1. De riksdagsgrupper som hade lägst voteringskohesion vid kärnkraftsomröstningarna år

2010 var Svenska riksdagsgruppen, Socialdemokraterna och Kristdemokraterna. Vid kärnkraftsvoteringen år 2002 hade Centern, Kristdemokraterna och Socialdemokraterna den lägsta voteringskohesionen. Vid omröstningen år 2003 om alkoholbeskattning (RP 80/2003) hade riksdagsgrupperna däremot en ganska stark partisammanhållning, eftersom medelvärde för Riceindexet är 0,90. I kapitel 6 återkommer jag till en voteringsanalys av proposition RP 3/2006 om assisterad befruktning.

I några artiklar nämns att de politiska samvetsfrågorna möjliggör nya eller annorlunda koalitioner genom att motståndare till lagförslag söker stöd över partigränserna (Kaarto, Elonen & Rantanen 2010). Samarbetet mellan medlemmar av regeringsgrupper och oppositionsgrupper kritiserar i några artiklar med kommentarer av oroad gruppledare. I en artikel som berör byggandet av ett femte kärnkraftverk säger sig Samlingspartiets gruppledare ha misstankar om att Gröna förbundet söker samarbete med Centern.

Enligt gruppens ordförande Ben Zyskowicz konstaterade man i gruppen att kärnkraftverket inte är en regeringsfråga, utan det är en samvetsfråga för enskilda riksdagsledamöter. "Organiserat, institutionaliserat samarbete med huvudoppositionspartiet" bör ett regeringsparti inte inleda, beskrev Zyskowicz som gruppens ståndpunkt (Kokoomuksessa epäillään... 2002).

En skillnad görs i citatet mellan individintressen och gruppintressen genom organiserat samarbete. Kön fördelningen vid valingar som berör jämställdhetsfrågor och andra frågor av särskilt intresse för kvinnor, t.ex. assisterad befruktning, antyder att riksdagens kvinnonätverk har ett visst inflytande som organiserat partiöverskridande nätverk (jfr Kvinnonätverket u.å.). Kvinnonätverket omnämns ändå inte i artiklarna om samvetsfrågor. Förutom frågor som berör kön och jämlikhet anser jag att frågor som berör enskilda regioner, miljö och religion har en särskild potential att skapa lojaliteter över partigränserna.

En gemensam nämnare för vissa samvetsfrågor som omnämns i flera dagstidningstexter är att de berör religion (Hautamäki 2010; Lehtola 2010). Lojaliteten mot kyrkan inom några partier nämns i en artikel i *Helsingin Sanomat* som en splittrande faktor i frågan om könsneutralt äktenskap, vilket inte minst gäller Samlingspartiet, som i artikeln kallas "kyrkopartiet". Artikelförfattaren konstaterar att kyrkans ställnings-

tagande kommer att vara avgörande, eftersom många politiker respekterar det (Hautamäki 2010). Religion, kyrkan och traditionella kristna värderingar har därmed en särskild potential i samvetsfrågorna för att konstruera nya lojaliteter då enskilda riksdagsledamöter söker stöd över partigränserna, eftersom de i dessa frågor inte är bundna av partilojalitet. Den tredje kategorin bland samvetsfrågorna – kyrka och religion – kunde vara betydligt bredare än de exempel som jag nämner i tabell 2. Många samvetsfrågor som jag har placerat i den andra kategorin – sexualitet, sexuella minoriteter, parförhållanden och reproduktion – tolkas i riksdagens debatter som kopplade till kyrkliga värderingar och religion i allmänhet. Det gäller särskilt frågor som berör äktenskapets ställning, barn och sexuella minoriteter. Assisterad befruktning är ett bra exempel på sådana frågor som inte vid första anblicken handlar om kyrka och religion, men som i riksdagens debatter framställdes som en fråga som involverar kyrkliga aktörer samt berör religiösa normer och riksdagsledamöters personliga övertygelse.

Lagförslagen om söndagsöppet kunde även ha placerats i den femte kategorin – individens handlingsutrymme, eftersom det handlar om arbetsskyddet och inte bara om söndagen som vilodag enligt traditionella religiösa normer. I en artikel i *Helsingin Sanomat* hävdade Centerns dåvarande gruppleddare Mauri Pekkarinen att några av riksdagsgruppens motståndare till lagförslaget om söndagsöppet säkert hade ett religiöst perspektiv på frågan, men att frågan framför allt handlade om söndagen som en dag för avslappning och om butikspersonalens ställning. Han ansåg därmed att frågan huvudsakligen berörde andra saker än religiösa normer (Pyhäkaupasta taistellaan taas 2000). Samtidigt hänvisar flera artiklar till den religiösa historiska bakgrunden till söndagen som vilodag, vilket enligt en artikel gjorde lagförslaget till ”en fråga större än livet” (Pienten kauppojen aukiolo... 2000). Lagförslagen om butikernas söndagsöppet var således en fråga där en gränsdragning mellan religiös och sekulär diskurs var svår att göra.

Traditionen nämns i flera artiklar som avgörande för vilka slags frågor som behandlas som politiska samvetsfrågor. I flera artiklar räknas upp karikerade listor på frågor som brukar behandlas så i riksdagen: ”Exempelvis i flera frågor som berör sex, sprit och kärnkraft röstar riksdagsledamöterna fritt utan riksdagsgruppens anvisningar” (Rantanen 2006); ”Kärnkraft räknas till s.k. samvetsfrågor tillsammans med religiösa

on och sex” (Otollinen ajoitus 2007); ”Traditionellt har man i riksdagen behandlat förhållningssätt till alkohol, sexualitet och kärnkraft som samvetsfrågor. Borde också ekonomifrågor utsättas för känslotumulten?” (Virtanen 2010). Det nämns också i flera artiklar att samvetsfrågorna berör moral, etik och värderingar, eller att de är sådana frågor som väcker känslor.

5.3.2 Privat moral och offentlig politik

Utbyggandet av kärnkraften i Finland är den fråga som har beskrivits som samvetsfråga i flest artiklar i *Helsingin Sanomat* (t.ex. Ydinvoiman puolesta ja vastaan 2002; Hellman 2006; Kaarto, Elonen & Rantanen 2010). Kärnkraften har även beskrivits i några artiklar i *Hufvudstadsbladet* som en tydlig samvetsfråga (Hellman 2008; Westman 2008). Ett skäl till att kärnkraften har behandlats som samvetsfråga är att De gröna riksdagsledamöter brukar avvika från regeringens linje i kärnkraftsfrågan. De gröna har varit regeringsparti i Finland sedan år 1995 med ett avbrott under perioden 2003–2007. Det innebär att regeringsgruppernas medlemmar mer eller mindre ges fria händer att rösta som de vill i kärnkraftsfrågan. Att man i Finland förhåller sig känslomässigt till kärnkraft och energipolitik har konstaterats i några artiklar i *Helsingin Sanomat*.

I Finland och i många andra europeiska länder har man de senaste åren förhållit sig till energipolitiken mycket känslomässigt. Energipolitiken har därför gjorts till en med religion eller alkohol jämförbar samvetsfråga, som har delat partierna itu (Ydinvoiman vastustus... 1997).

Kärnkraftsdiskussionen får känslor att jäsa i alla riksdagsgrupper (Ydinvoiman puolesta ja vastaan 2002).

I en artikel i *Helsingin Sanomat* betecknas också könsbyte och assisterad befruktning på motsvarande sätt som ”samvetsfrågor som väcker känslor” (Sukupuolenvaihdos ja keinohedelmöitys... 2002).

Diskussionen i exemplen ovan handlar i förlängningen om huruvida kärnkraften och andra samvetsfrågor bör ha rollen av privata eller offentliga frågor. Jag ska här ge några fler exempel på hur man i finländsk politisk diskurs och i finländska nyhetsmedier talar om samvetsfrågor

dels i termer av moral och etik, dels som privata frågor i motsats till offentliga.

I en intervju i *Helsingin Sanomat* den 30 april 2006 konstaterar forskaren i politisk historia Milka Sunell att kärnkraften aldrig har politiserats i Finland till skillnad från Sverige. Kärnkraften beskrivs i artikeln som en "opolitisk samvetsfråga". Beteckningen opolitisk innebär i sammanhanget att frågan inte har blivit någon mur som åtskiljer partierna (Hellman 2006). Artikeln ger därmed ingen innehållslig definition av samvetsfrågorna, utan snarare en funktionell, eftersom den syftar på partiernas svaga voteringskohesion. Men det förekommer i andra artiklar att samvetsfrågor beskrivs som innehållsligt åtskilda från andra politiska frågor.

Många partier tillåter i "etiska frågor" sin ledamot att rösta "enligt sitt samvete". För samlingspartister är öppethållningen ändå ingen samvetsfråga, utan bara en regeringsproposition. För de grönas del framstår samvetssaken också lite fånig när man vet att gruppen inte i princip ens har någon gruppdisciplin (Pyhäkaupasta taistellaan taas 2000).

I citatet ovan betecknas "etiska frågor" som sådana som ofta behandlas som samvetsfrågor. Artikeln handlar om butikernas söndagsöppet. I den här frågan motsatte sig många medlemmar av De grönas riksdagsgrupp regeringens proposition, som föreslog att små butiker skulle få ha söndagsöppet. Liksom jag konstaterade i avsnitt 5.2 har De gröna generellt lägre kohesionsvärden än övriga riksdagsgrupper, men att de inte alls har någon gruppdisciplin är ändå en överdrift. Följande citat ur *Helsingin Sanomat* handlar om kärnkraften som värdefråga.

Enligt Kiljunen används nu inte bara sakargument; motparterna talar allmänt om samhället och dess värderingar. [...] Han beskriver också kärnkraftsdiskussionen som ett socialpsykologiskt problem. "Vi är alla för en hållbar energiutveckling, men av olika åsikt om medlen. Irrationella motiveringar avgör". Värdefrågorna är svåra i så här konkreta frågor, konstaterar Pirjo-Riitta Antvuori (Saml). "Värden förlorar sitt värde genom att de bedöms som känslomässiga och idealistiska. Jag vill ändå tro att vi visar på riktningen och påverkar Finlands image" (Epäroivät kansanedustajat... 2002).

I citatet ovan beskrivs kärnkraftsdiskussionen som en diskussion där värderingar och irrationella motiveringar avgör. Den känslobaserade

argumentationen beskrivs av båda riksdagsledamöterna som ett problem, men Pirjo-Riitta Antvuori (Saml) har samtidigt en positiv grundsyn på värden, och betonar kärnkraftsdiskussionens symboliska betydelse för framtiden och Finlands image.

Jag anser att det är möjligt att beskriva de flesta samvetsfrågorna med utgångspunkt i deras symboliska betydelser, eftersom de på den här punkten skiljer sig från många andra lagförslag som behandlas i riksdagen. Det statsvetenskapliga begreppet symbolpolitik handlar om hur människor gör tolkningar av politiska makthavares agerande och symboliska betydelser av politiska beslut. Man lägger därmed betoningen på de attityder som politiska beslut representerar och inte enbart på beslutens effekter (Santesson-Wilson 2003, 1–3). På ett motsvarande sätt drar filosofen Lars Hertzberg (2011, 27) slutsatsen att politiska samvetsfrågor handlar om frågor som anses ha andra symboliska betydelser än de bestämmelser som konkret regleras i lag. Han beskriver dem som frågor som ligger på gränsen mellan det politiska och det privata. Då användning av säkerhetsbälte blev obligatoriskt krävdes i en del länder inte partidisciplin. Det var därför enligt hans tolkning inte en politisk fråga i vanlig mening, utan en fråga som gällde gränserna för den politiska sfären. Säkerhetsbältet är ett exempel på den femte av mina kategorier av samvetsfrågor: individens handlingsutrymme. Andra politiska debatter som enligt Hertzberg på ett liknande sätt aktualiserar kontroverser om gränserna för den politiska sfären är bl.a. prostitution, cannabis och abort.

Även den politiska debatten om assisterad befruktning upplevdes som symboliskt viktig, vilket påpekades av flera ledamöter i riksdagens diskussioner. Paula Kokkonen (Saml) påpekade t.ex. i remissdebatten om propositionen RP 76/2002 att lagförslaget ur mänsklig synvinkel hade en stor principiell betydelse, och att diskussionen om utbyggnaden av kärnkraften var en småsak i jämförelse med diskussionen om assisterad befruktning (PR 76/2002). I sitt inledande tal i samma remissdebatt beskrev justitieminister Johannes Koskinen (SDP) lagförslaget om assisterad befruktning som ett lagförslag som förutsatte att politikerna skulle förena svåra moraliska principer med ett behov av ny lagstiftning (PR 76/2002).

5.4 Sammanfattning

Begreppet politisk samvetsfråga kan betraktas som ett procedurbegrepp, som beskriver att vissa lagförslag har låg voteringskohesion pga. riksdagsgruppernas svaga partidisciplin. Ur denna synvinkel har begreppet att göra med politisk praxis i riksdagsarbetet.

Det faktum att partisammanhållningen är något lägre i Finlands riksdag i jämförelse med parlamenten i de övriga nordiska länderna har sin förklaring i det decentraliserade systemet för kandidatnominering och Finlands tradition av personval. Samtidigt har utvecklingen mot en ökad politisk stabilitet och parlamentarisering av det finländska politiska systemet bidragit till att partisammanhållningen har blivit starkare i Finlands riksdag sedan 1950-talet. Bland ärenden med en låg voteringskohesion utgör de politiska samvetsfrågorna en statistiskt liten grupp, medan avvikelserna från partilinjen i budgetfrågor är en märkbart större grupp. De politiska samvetsfrågorna skiljer sig från avvikelserna i budgetfrågor genom att samvetsfrågorna bygger på en överenskommelse inom riksdagsgrupperna att avvikelser inte ska resultera i sanktioner, och medlemmarna ges fria händer vid voteringen. Det finns samtidigt skillnader i riksdagsgruppernas praxis och enskilda gruppmedlemmars möjlighet till avvikande röstningsbeteende, vilket kan förklaras som skillnader i partikulturen och partiernas interna organisation.

Ur en juridisk synvinkel handlar samvetsfrågorna i första hand om att en medborgare med avvikande åsikt (t.ex. av religiösa eller ideologiska skäl) bör respekteras i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle. Det handlar dels om samvetsfriheten, dels om åsikts- och yttrandefriheten.

Jag har också gett en innehållslig definition av begreppet samvetsfråga genom att analysera hur en distinktion görs i dagstidningstexter mellan politiska samvetsfrågor och andra partipolitiska frågor. Jag analyserade hur begreppet samvetsfråga har diskuterats i dagstidningarna *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet*. Jag indelade ärenden som nämndes som samvetsfrågor i fem kategorier: (1) miljö- och energipolitik, (2) sexualitet, sexuella minoriteter, parförhållanden och reproduktion, (3) kyrka och religion, (4) regionala frågor och (5) individens handlingsutrymme. Många av kategorierna kan sammanfattas som lagförslagets symboliska betydelser. Samtidigt konstaterade jag att den tredje kategorin som berör kyrka och religion smälter samman med andra

kategorier. Detsamma kan också sägas om den sista kategorin om individens handlingsutrymme.

6 En värdediskussion om assisterad befruktning

6.1 Dagstidningars bild av assisterad befruktning

Samhällsdebatten har varit betydelsefull för det fokus debatterna om assisterad befruktning fick i riksdagen. Debatten om assisterad befruktning i början av 2000-talet fokuserades i hög grad på barnets bästa, föräldraskap, familjeformer och sexuell läggning, medan enskilda behandlingsmetoder inte väckte debatt i någon stor utsträckning. Det var särskilt lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till behandlingar som diskuterades både i insändarspalter, ledarspalter och nyhetsartiklar i dagstidningarna *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet*.

De olika vändningarna i riksdagsdebatterna bevakades flitigt av både finländska medier och intresseorganisationer, särskilt vid de tidpunkter då ett nytt lagförslag bereddes och i samband med att vissa organisationers ställningstaganden fick offentlig uppmärksamhet under remissrundorna. Antalet artiklar om assisterad befruktning var särskilt många i dagstidningar under åren 2002–2003 och 2005–2006. Diskussionen om lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning blossade upp igen år 2005 då regeringspropositionen RP 3/2006 fortfarande låg under beredning. Även president Tarja Halonen uttryckte i det skedet sin åsikt om det planerade lagförslaget. I en intervju häv-

dade hon att lesbiska kvinnor borde ha rätt till assisterad befruktning (Halonen: lesbiska bör få hjälp... 2005).

Som exempel på uppmärksamheten i offentligheten kan även nämnas en namninsamling på Internet. Undertecknarna vädjade till regeringen att dra tillbaka proposition RP 3/2006 från riksdagen, och antalet namn ökade till närmare 2 000 redan under det första dygnet. De kunde inte godkänna att lagförslaget under utskottsbehandlingen hade begränsats till att gälla enbart heterosexuella par.⁷³

Det finns flera orsaker till att lagförslagen om assisterad befruktning fick denna uppmärksamhet. En orsak är att lagförslagen i hög grad inramades som en konflikt mellan dem som motsatte sig och dem som förespråkade ensamstående kvinnors och lesbiska pars rätt till assisterad befruktning. Frågor som berör samkönade pars rättigheter engagerar många människor på ett ideologiskt, religiöst eller moraliskt plan. Sådana lagförslag anses ofta ha andra symboliska betydelser än lagarnas faktiska konsekvenser, och kan därför kallas symbolpolitiska frågor (jfr Santesson-Wilson 2003). Ofrivillig barnlöshet berör dessutom många människor personligen. Ur en journalistisk synvinkel kan artiklar om assisterad befruktning och föräldraskap betraktas som intressanta att publicera, eftersom de berör många människors vardag. En annan orsak till medieuppmärksamheten är enligt min tolkning att lagförslaget tillskrevs en särskild karaktär i förhållande till samhällets lagstiftande roll, eftersom assisterad befruktning ansågs höra till de politiska frågor som kallas samvetsfrågor.

Jag ska i korthet beskriva den allmänna profilen för de två finländska dagstidningar, vars artiklar ingår i undersökningens empiriska material. Båda tidningarna har en betydande roll som opinionsbildare i Finland. *Helsingin Sanomat*, som tillhör Sanoma-koncernen, har i Finland rollen som den dominerande rikstidningen (upplaga 365 994⁷⁴). Enligt tidningens tradition uppfattas ledarna som tidningens officiella linje snarare än skribenternas personliga åsikter. I egenskap av dominerande riks-

⁷³ Initiativtagaren till namninsamlingen var Anna Moring. Denna vädjan lämnades in till riksdagen i början av september 2006 med ca 10 000 namnteckningar (Vädjan om att... 2006).

⁷⁴ Granskningsdag av upplagan den 27 januari 2012 (Levikintarkastus 2012).

tidning har *Helsingin Sanomat* ett betydande inflytande över både andra finländska medier och politiska aktörer (Berggren & Sirenius 1994, 8). Migrations- och minoritetsfrågor hör till de teman som mest frekvent behandlas i *Helsingin Sanomat*. Dessa teman behandlas vanligen neutralt med en distant rapporterande ton, och utan att artikelskribenterna tar ställning i enskilda frågor. De artiklar som tar ställning i migrations- och minoritetsfrågor är i regel för diversitet i samhället. I genusfrågor tenderar artiklar att vara neutralt eller positivt skrivna (Kraus, Creutz-Kämppi & Weide 2010, 22).⁷⁵

Hufvudstadsbladet är den största dagstidningen på svenska i Finland (upplaga 46 395⁷⁶). Dess roll bland de finländska dagstidningarna uppfattas traditionellt som Finlands fönster mot Norden. Tidningens ledare har en central roll, men representerar i högre grad den enskilda ledarskribentens åsikt (Berggren & Sirenius 1994, 8). *Hufvudstadsbladet* utges i Helsingfors, och hör till det finlandssvenska medieföretaget KSF Media. På tidningens webbplats beskrivs tidningens linje som obunden och liberal (Fakta om Hufvudstadsbladet u.å.). *Hufvudstadsbladets* artiklar förespråkar ofta mångfald i minoritets- eller genusfrågor. Det kan tolkas som en konsekvens av att tidningen representerar en språkminoritet, och minoriteter har ofta en positiv attityd till andra minoriteter (Kraus, Creutz-Kämppi & Weide 2010, 23).

Att assisterad befruktning behandlades som politisk samvetsfråga omnämndes i en notis år 2002, en insändare år 2003 och fem artiklar år 2005–2006 i *Helsingin Sanomat*. Artiklarna som behandlade proposition RP 3/2006 handlade till stor del om utskottsbehandlingen och särskilt hur lagutskottets medlemmar skulle behandla frågan om lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till behandlingar (Sippola & Vuoristo 2005). I en artikel den 8 april 2006 konstaterades att företrädare för regeringsgrupperna under veckans gång hade förhandlat om det problematiska i att en majoritet av lagutskottets medlemmar verkade motsätta sig propositionens förslag att tillåta behandlingar för lesbiska

⁷⁵ Informationen bygger på en forskningsrapport om diversitet och den offentliga sfären i Finland, som bl.a. kartlade tre dagstidningars innehåll under perioden maj–oktober 2008. Rapporten ingår i projektet EUROSHERE (Kraus, Creutz-Kämppi & Weide 2010).

⁷⁶ Granskningsdag av upplagan den 1 februari 2012 (Levikintarkastus 2012).

par och ensamstående kvinnor. Slutsatsen av förhandlingarna var ändå att det inte fanns medel att förändra situationen, eftersom ärendet var en samvetsfråga (Vuoristo 2006a).

Nyhetsrapporteringen i *Hufvudstadsbladet* år 2005 och 2006 om den politiska debatten om assisterad befruktning handlade i hög grad om oklarheten inom regeringspartierna gällande inställningen till lesbiska par och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning. Ett flertal artiklar behandlade också lagutskottets avvikande åsikt i förhållande till regeringens proposition RP 3/2006. Lagstiftningsprocessen framstod i nyhetsrapporteringen som vacklande. Paralleller drogs till den tidigare propositionen om assisterad befruktning, RP 76/2002, som hade återtagits efter att lagutskottet hade ändrat lagförslaget innehåll. I samband med beskrivningen av processens vacklande karaktär nämndes också i några artiklar att lagförslaget behandlades som samvetsfråga.

I *Hufvudstadsbladet* den 23 februari 2006 – dagen då remissdebatten om proposition RP 3/2006 inleddes – ingick en artikel om samvetsfrågor, där vice ordförande för Centerns riksdagsgrupp Aila Paloniemi intervjuades om sin inställning till lagförslaget om assisterad befruktning och sin syn på samvetsfrågor i allmänhet (Suominen 2006). I intervjun konstaterar Paloniemi:

För mig är frågan om assisterad befruktning en djupt etisk sak. Ska man över huvud taget tillåta medicinska ingrepp för att ge liv? Mitt samvete säger nej. Jag tycker att lagen, så som den är skriven handlar om vuxnas rätt att fortplanta sig, inte om barnens rätt till två föräldrar. Staten ska inte stöda faderlöshet (Suominen 2006).

Då Paloniemi i citatet diskuterar lagförslaget är det i relation till dess konsekvenser för familjen och barns rättigheter. Hon nämner propositionens betoning av vuxnas rätt att fortplanta sig och ställer den mot sin egen betoning av barnets rätt till två föräldrar. Jag tolkar hennes konstaterande att staten inte ska stöda faderlöshet som en retorisk omformulering av att hon inte understödde ensamstående eller lesbiska kvinnors rätt till assisterad befruktning, trots att det aldrig sägs i klartext i intervjun.

Paloniemis uttalande är radikalt, eftersom hon motiverar sitt förslag att förkasta lagförslaget med konstaterandet att hennes samvete säger nej till ”medicinska ingrepp för att ge liv”, och därmed ifrågasätter hon

den assisterade befruktningens legitimitet. Liksom jag konstaterade i avsnitt 2.3 är det ovanligt i dagsläget att assisterad befruktning i sig diskuteras i termer av moral. Däremot är det vanligare att olika delfrågor diskuteras som moraliska problem, t.ex. vilka mottagargrupper eller behandlingsformer som ska tillåtas, eller registrering av könscellsdonatorers identitet. Denna tolkning görs också av Göran Bexell (1995, 127–130), som anser att sakfrågor i partipolitiken som uppfattas som moraliskt laddade ofta splittras upp i mindre delfrågor, som man lättare kan bilda en partilinje om. Han kallar detta för en ideologisering av delfrågorna. Som exempel nämner han att en votering i riksdagen sällan direkt gäller om abort är rätt eller fel, utan snarare om vissa kriterier som ska uppfyllas för en legal abort. Jag anser att en motsvarande ideologisering av delfrågor skedde i de finländska debatterna om assisterad befruktning. Varken den politiska debatten eller voteringen i riksdagen gällde frågan om assisterad befruktning i sig skulle vara moraliskt rätt eller fel, men en moralisk diskussion fanns i högre grad om vissa delfrågor. I den finländska politiska debatten om assisterad befruktning åtskilde man särskilt följande delfrågor: könscellsdonatorers anonymitet, surrogatmoderskap och lesbiska pars respektive ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning. Dessa delfrågor ideologiserades i den mening som Bexell avser, men samtidigt valde flera riksdagsgrupper att inte utöva partidisciplin. Detaljfrågorna i lagförslagen om assisterad befruktning berörde på ett eller annat sätt synen på familjen.

Enligt en artikel i *Hufvudstadsbladet* den 26 maj 2005, skriven av den politiska reportern Jan-Anders Ekström, hade Justitieministeriet⁷⁷ medvetet valt en öppen och vag skrivning av frågan om tillgången till behandlingar. Syftet var att nå samförstånd kring propositionens innehåll istället för att splittras i frågan om lesbiska och ensamstående kvinnors rätt till behandlingar. Därför valde man på Justitieministeriet under justitieminister Johannes Koskinens⁷⁸ ledning att inte definiera

⁷⁷ Justitieministeriet ansvarade för formuleringen av lagtexten och propositionen. Det var huvudsakligen lagstiftningsråd Markku Helin vid Justitieministeriet som höll i pennan då lagtexten skrevs.

⁷⁸ Leena Luhtanen tog över posten som justitieminister den 23 september 2005. Det var således Luhtanen som presenterade proposition RP 3/2006 vid remissdebatten den 23 februari 2006.

vilken typ av parförhållande som en kvinna bör ha för att ha rätt till behandlingar. Jag tolkar denna vaga formulering som instrumentell, dvs. dess syfte var att effektivera argumentationen och retoriken i lobbyverksamheten. Men då lagförslaget presenterades för regeringen den 25 maj 2005 lät inte alla inom regeringen sig lugnas av den vaga formuleringen, och det blev enligt Ekström uppenbart att det krävdes en omröstning om lagförslaget inom regeringen innan propositionen gick vidare till riksdagen (Ekström 2005). Ekströms situationsanalys och hans bedömning av den vaga formuleringen får stöd av min analys av propositionstextens formuleringar. Jag återkommer till en diskussion om propositionens vaga formuleringar om parförhållande i kapitel 8.

En diskurs om jämlikhet mellan kvinnor förekom i flera artiklar. I en intervju i *Hufvudstadsbladet* jämförde filosofen Kristian Klockars lagförslaget om assisterad befruktning med lagförslaget om kriminalisering av sexköp, som behandlades år 2006 i riksdagen. Han konstaterade: "Här handlar det snarast om att trygga och bredda jämlikheten mellan olika grupper, medan sexköpslagen handlar om ett nytt förbud" (Bäck 2006a). De "olika grupper" som han syftade på utgjordes enligt artikeln av "alla kvinnor, oberoende av civilstånd eller sexuell inriktning" (Bäck 2006a). Följande citat ur en artikel i *Hufvudstadsbladet* är ett annat exempel på hur lagförslaget om assisterad befruktning framställdes som en fråga om jämlikhet mellan olika kategorier av kvinnor. I citatets första stycke talar den åländske riksdagsledamoten Roger Jansson. I andra stycket skriver artikelförfattaren Jenny Bäck.

Jag är förvånad över att resonemangen är så gammalmodiga, också hos många kvinnor. Det verkar vara helt accepterat att driva ganska grovt med jämställdhetsfrågor. Jämför man med debatten i Sverige är Finland som om vi befann oss på 1950- eller 60-talet.

Jansson är förbluffad över att man inte inser att också lesbiska kvinnor kan vara alldeles utomordentliga mödrar. I grundlagsutskottet lät han ändå bli att reservera sig mot en begränsning av behandlingarna (Bäck 2006b).

Jansson kommenterade i den ovan citerade artikeln riksdagens debatter om assisterad befruktning år 2006. Hans utgångspunkt var att lagförslaget var en fråga jämförbar med jämställdhetsfrågor mellan kvinnor

och män. Samtidigt reagerade han på värdekonservatismen bland riksdagsledamöterna, vilket antyder att definitionen av lagförslaget som jämlikhetsfråga inte fick det genomslag i riksdagens diskussioner som han hade förväntat sig. Det är anmärkningsvärt att han använder ett argument om ”gammalmodighet” då han beskriver debatterna om assisterad befruktning. Han använder detta auktoritetsargument för att distansera sig från en motpart, som han upplever att driver med jämställdhetsfrågor. Socialdemokraten Johannes Koskinen, som var justitieminister då lagförslaget RP 76/2002 behandlades i riksdagen, konstaterade i samma artikel: ”Traditionella värderingar och fokus på familjen är mer på ytan nu” (Bäck 2006b). Orden ”gammalmodig” och ”traditionell” kan i sammanhanget betraktas som olika benämningar för värdekonservatism, men ordet ”gammalmodig” har en tydligare värderande klang. Liksom jag nämnde i inledningskapitlet konstaterade den gröna riksdagsledamoten Heidi Hautala i samma artikel att riksdagen har blivit mer värdekonservativ, vilket är en paradox i ett samhälle som går i en riktning mot ökad värdeliberalism. Artikelskribenten Jenny Bäck drog slutsatsen:

Lagförslaget som skulle ge alla kvinnor oberoende av sexuell inriktning eller familjetyp rätt till assisterad befruktning befinner sig i stark motvind (Bäck 2006b).

Ledarskribenter i *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet* som kommenterade den politiska debatten om assisterad befruktning gav oftast sitt stöd till regeringens linje och förespråkade jämlik behandling av alla kvinnor i fråga om assisterad befruktning. Men det fanns också kritiska röster om regeringens förslag att tillåta assisterad befruktning jämlikt till alla kvinnor, särskilt i insändarspalterna. I de kritiska kommentarerna ställdes ofta kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning mot argument om barnets bästa.

En ledarskribent, Marjut Lindberg, skrev i *Helsingin Sanomat* att grundlagsändringen år 2000 hade varit en lätt uppgift jämfört med stiftandet av lagen om assisterad befruktning, som hade omdebatterats i ett par decennier. Hon försökte nyansera argumenten i diskussionen och ifrågasatte bl.a. talet om föräldraskap som en mänsklig rättighet. Samtidigt ifrågasatte hon begreppet ”barnets rättighet” med motiveringen att

ett foster strikt taget inte kan ha några rättigheter, och att barn inte heller kan välja sina föräldrar (Lindberg 2006).

6.2 Assisterad befruktning som samvetsfråga

6.2.1 Åsiktsspridningen i riksdagen och regeringen

Då regeringen fattade beslut om lagförslaget om assisterad befruktning (RP 3/2006) röstade tre ministrar emot lagförslaget: Seppo Kääriäinen (C), Hannes Manninen (C) och Kari Rajamäki (SDP).⁷⁹ Denna oenighet inom regeringen kan betraktas som huvudorsaken till att också riksdagsledamöterna fick rösta efter egen övertygelse (Suominen 2006). Trots denna bakgrund av oenighet inom regeringen fick riksdagsgrupperna avgöra i vilken mån gruppmedlemmarna fick fria händer i frågan.

Att lagförslagets innehåll var värdeladdat och att åsikterna i riksdagen var delade var samtidigt ingen nyhet, eftersom den tidigare propositionen RP 76/2002 drogs tillbaka av den dåvarande regeringen. Propositionen RP 3/2006 fortsatte att dela åsikterna inom de större partierna, medan bl.a. kristdemokratiska riksdagsgruppen hade en tydlig linje emot lagförslaget.

Vid riksdagens omröstning om regeringens proposition RP 3/2006 den 25 oktober 2006 antogs lagförslagen om assisterad befruktning och ändring av faderskapslagen med rösterna 104 ja, 54 nej, 3 blanka. 38 ledamöter var frånvarande vid omröstningen. Tabell 4 med resultatet inom regeringsgrupperna och oppositionsgrupperna visar att assisterad befruktning behandlades som samvetsfråga, eftersom inte alla regeringspartier hade mobiliserat sina gruppmedlemmar att rösta för propositionen. Ungefär en tredjedel av regeringspartiernas närvarande ledamöter röstade emot regeringens proposition. Fördelningen var ungefär densamma bland de närvarande ledamöterna från oppositionsgrupperna.

⁷⁹ Av dessa ministrar röstade ändå Seppo Kääriäinen och Kari Rajamäki för regeringens proposition vid riksdagens omröstning den 25 oktober 2006, medan Hannes Manninen röstade mot propositionen. Minister Liisa Hyssälä (C) var den andra ministern som röstade nej vid riksdagens omröstning.

Tabell 4

Omröstningsresultat efter riksdagsgrupp. Finlands riksdags omröstningsresultat den 25 oktober 2006 vid andra behandlingen av proposition RP 3/2006 med fördelning enligt riksdagsgrupp och regerings- och oppositionsgrupper

Riksdagsgrupp	Ja	Nej	Blanka	Från- varande	Totalt	RI
<i>Regeringsgrupperna</i>						
Centerns riksdags- grupp	20	27	0	8	55	0,15
Socialdemokratiska riksdagsgruppen	35	5	0	12	52	0,75
Svenska riksdags- gruppen	7	0	0	2	9	1
Regeringsgrupperna totalt	62	32	0	22	116	0,63
<i>Oppositionsgrupperna</i>						
Vänsterförbundets riksdagsgrupp	16	0	0	3	19	1
Gröna riksdagsgrup- pen	11	0	1	2	14	1
Samlingspartiets riksdagsgrupp	15	15	2	9	41	0
Kristdemokratiska riksdagsgruppen	0	6	0	0	6	1
Sannfinländarnas riksdagsgrupp	0	1	0	2	3	1
Oppositionsgrupperna totalt	42	22	3	16	83	0,8
Totalt	104	54	3	38	199	0,74

Källa: Riksdagens röstfördelning om RP 3/2006. (I tabellens sista kolumn finns min uträkning av riksdagsgruppernas voteringskohesion enligt Riceindexet).

Under år 2006 hade Centern åtta, Socialdemokraterna åtta och Svenska folkpartiet två ministerposter i regeringen.⁸⁰ Av regeringsgruppernas omröstningsresultat var Centern mest delat, och majoriteten av gruppmedlemmarna röstade mot regeringens proposition (20 ja, 27 nej, 0 blanka). Lagförslaget behandlades m.a.o. av Centern mycket tydligt som en samvetsfråga. En tydlig majoritet av den socialdemokratiska riksdagsgruppen röstade däremot för regeringens proposition (35 ja, 5 nej, 0 blanka). Samtliga av de närvarande från svenska riksdagsgruppen⁸¹ röstade för regeringens proposition (7 ja, 0 nej, 0 blanka) (se tabell 4). Lagförslaget var en samvetsfråga för Svenska folkpartiet, eftersom partidagen i Ekenäs år 2005 beslutade om partidagens motion 19 ”Kvinnans rätt till moderskap och barns rätt till föräldrar” att partidagen ”överlåter till partiets representanter i riksdag och regering att i dessa frågor handla i enlighet med sin övertygelse” (Svenska folkpartiet 2005). De två medlemmar av svenska riksdagsgruppen som ville begränsa rätten till assisterad befruktning till heterosexuella par – Nils-Anders Granvik och Pehr Löf – valde ändå i slutändan att vara frånvarande vid omröstningen. Detta är ett exempel på att flera av de riksdagsledamöter som inte var för regeringens proposition ändå valde att inte rösta emot den, utan röstade blankt eller var frånvarande (Lydén 2006).

Av regeringspartierna var det Socialdemokraterna som gav mest dubbla signaler om lagförslaget skulle behandlas som samvetsfråga. Några veckor före riksdagens omröstning fattade SDP:s partistyrelse den 5 oktober 2006 beslut att stöda regeringens proposition. Partistyrelsen betonade att assisterad befruktning borde tillåtas med respekt för principen om jämställdhet, och att inga krav skulle ställas på civilstånd. Partistyrelsen ansåg att det fanns skäl att skriva i lag den praxis som etablerats under de gångna tio åren. SDP:s partistyrelse gav därmed sitt stöd för att behandlingar skulle ges även till lesbiska och ensamstående kvinnor. Samtidigt betonade partistyrelsen att behandling inte ska ges om barnets trygga uppväxt inte kan garanteras (Socialdemokraterna

⁸⁰ Matti Vanhanens första regering verkade under perioden 24.6.2003–19.4.2007.

⁸¹ Svenska riksdagsgruppen består av Svenska folkpartiets ledamöter och en ledamot från Åland (Svenska riksdagsgruppen u.å.).

2006). Detta ställningstagande uppfattades kanske av vissa av riksdagsgruppens medlemmar enbart som riktgivande, eftersom fem gruppmedlemmar röstade nej, trots att den övervägande delen (35 ledamöter) röstade ja till regeringens proposition. Samtidigt var det ett tydligt försök av gruppordförande Jouni Backman att övertyga dem som hade tänkt rösta mot regeringens proposition. I en artikel i *Hufvudstadsbladet* den 6 oktober 2006 sade Backman: ”Jag vädjade till dem att tänka efter. Om de ändå tänker rösta mot regeringens förslag måste de meddela mig före omröstningen” (Lydén 2006). Enligt en artikel i *Helsingin Sanomat* den 24 maj 2006 uttryckte Backman redan då under våren 2006 en ambivalent inställning till gruppmedlemmarnas frihet att rösta efter egen övertygelse. Han betonade att enskilda gruppmedlemmar kunde tillåtas att rösta fritt, men då krävdes en skriftlig ansökan till riksdagsgruppen, och att endast samvetsskäl dög som motivering (Vuoristo 2006c).

Bland oppositionsgrupperna var inställningen till lagförslaget karakteriserad av samvetsfråga varierande. Samlingspartiets riksdagsgrupp var mycket delat vid omröstningen, och lagförslaget hade en uppenbar karakter av samvetsfråga. Av Samlingspartiets närvarande gruppmedlemmar röstade 15 ja, 15 nej och 2 blankt. Den jämna fördelningen mellan ja- och nejroster ger värdet 0 för Riceindexet, eftersom det tyder på att voteringskohesionen var obefintlig. Av de 16 närvarande gruppmedlemmarna från Vänsterförbundet röstade samtliga för regeringens proposition. Av de 12 närvarande från gröna riksdagsgruppen, röstade 11 ja, förutom en som röstade blankt.⁸² Däremot röstade hela den kristdemokratiska riksdagsgruppen mot regeringens proposition. Två av tre sannfinländare var frånvarande vid omröstningen, och den enda närvarande gruppmedlemmen röstade mot regeringens proposition (tabell 4). I den sista kolumnen i tabell 4 har jag räknat ut Riceindexet, som mäter riksdagsgruppernas voteringskohesion. Medelvärdet av Riceindexet för alla riksdagsgrupper vid voteringen är 0,74. Partisammanhållningen var därmed betydligt lägre än i vanliga omröstningar, eftersom medelvärdet

⁸² I en artikel i *Hufvudstadsbladet* den 6 oktober 2006 skrev Marianne Lydén (2006) att hela den gröna riksdagsgruppen antogs stöda regeringens proposition, förutom ett frågetecken för Merikukka Forsius del. Forsius röstade blankt. Hon bytte för övrigt parti till Samlingspartiet den 14 februari 2008 (Riksdagen: Forsius 2011).

av Riceindexet för samtliga omröstningar i Finlands riksdag under perioden 1991–2006 var 0,945 (Pajala & Jakulin 2007, 147–148; se avsnitt 5.2).

En annan aspekt som är relevant för tolkningen av omröstningsresultatet är könsfördelningen (se tabell 5). Majoriteten av både männen och kvinnorna i riksdagen röstade för regeringens proposition, men fördelningen av ja- och nejroster var betydligt jämnare bland männen, medan en klart övervägande del av kvinnorna röstade för regeringens proposition. Jag tolkar denna könsfördelning som ett resultat av att lagförslaget hade framställts som en fråga om jämlikhet mellan kvinnor, och det var troligtvis lättare för många kvinnliga ledamöter att identifiera sig med detta syfte. Assisterad befruktning behandlades alltså inte i första hand som en jämställdhetsfråga, vilket jag tolkar som jämställdhet mellan könen, utan en jämlikhetsfråga, vilket syftar på jämlikhet mellan kvinnor oberoende av sexuell läggning eller civilstånd. Som exempel kan nämnas ett uttalande av Vänsterförbundets kvinnoorganisation Vänsterkvinnorna den 20 mars 2005. Deras budskap var att lagen om assisterad befruktning inte får diskriminera, och att rätten till behandling därmed borde garanteras även för lesbiska par och kvinnor som lever ensamma (Vänsterkvinnorna 2005). Vänsterförbundets fem kvinnliga riksdagsledamöter gjorde även ett gemensamt uttalande den 2 februari 2006. I uttalandet påpekade ledamöterna att ett lagförslag om assisterad befruktning behövde ges utan dröjsmål i den form som Justitieministeriet hade förberett lagförslaget (Vänsterförbundet 2006).

Tabell 5

Omröstningsresultat efter kön. Finlands riksdags omröstningsresultat den 25 oktober 2006 vid andra behandlingen av proposition RP 3/2006 med fördelning enligt kön

	Ja	Nej	Blanka	Frånvarande	Totalt
Män	50	43	1	29	123
Kvinnor	54	11	2	9	76

Källa: Riksdagens röstfördelning om RP 3/2006.

De olika uppfattningarna om lagförslagetets karaktär av samvetsfråga i riksdagsgrupperna tolkar jag som ett resultat av att inställningen till delfrågorna i lagförslaget var polariserad – särskilt frågan om lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till behandlingar. Men skiljelinjen i åsikterna gick inte på samma sätt tvärs igenom samtliga partier, eftersom särskilt de mindre riksdagsgrupperna ofta lättare kan ena sina medlemmar kring en gemensam ideologi. De minsta partierna i Finlands riksdag har generellt sett varit de mest sammanhållna, trots att Svenska folkpartiet i egenskap av heterogent parti utgör ett undantag (Pajala & Jakulin 2007, 152; se avsnitt 5.2).

Genom att behandla ett lagförslag som samvetsfråga kan partierna undvika en splittring av riksdagsgrupperna. Men det handlar också om att gå väljarna till mötes, särskilt för de partier vars väljare har mycket varierande åsikter i frågan. Det sistnämnda var särskilt viktigt vid tidpunkten för omröstningen under hösten 2006, eftersom ett riksdagsval var på kommande i Finland i mars 2007. Samvetsfrågans betydelse av undvikande av intern splittring, och strävan efter att behålla väljare genom avsaknad av gruppdisciplin, innebär att samvetsfrågan som politisk praxis i första hand handlar om politiska syften. Men samtidigt kan samvetsfrågan framställas i den politiska diskursen som en fråga om moral och värderingar, vilket var mycket tydligt i riksdagens debatter om assisterad befruktning.

6.2.2 Samhällelig eller moralisk fråga

I riksdagsdebatterna om assisterad befruktning nämndes begreppen samvetsfråga, samvete och övertygelse ganska få gånger. Det var ändå underförstått att assisterad befruktning var en samvetsfråga, vilket präglade diskussionsklimatet i riksdagens plenum.

Under riksdagens första behandling av propositionen RP 3/2006 den 12 oktober 2006 riktade Sannfinländarnas partiledare Timo Soini en fråga till ”de gamla partiernas” ordförande vad det innebar att lagförslaget om assisterad befruktning betraktades som samvetsfråga. Jag uppfattar hans fråga som ett kritiskt moment i debatten. Liksom jag nämnde i metodkapitlet (avsnitt 4.2.2) är ett kritiskt moment ofta en förändring eller ett missförstånd, som skapar reaktioner i form av frågor, upprepningar eller korrigeringar (Fairclough 1992, 229–230).

Ärade fru talman! Jag är glad att en ledande politiker från ett stort parti kom hit och talade, även om jag är av annan åsikt om talets innehåll. Moralisk vägledning eller presentation av åsikter eller annat bör man göra här framifrån, så som ledamot Backman gjorde. Det skulle intressera mig av vilken åsikt de gamla partiernas ordförande är om den här saken, om detta är en samhällelig fråga. Om detta är en moralisk fråga, så är det ju varje ledamots ensak. Det bara förundrar jag mig över, att Socialdemokraternas riksdagsgrupp och partistyrelse vallade sina medlemmar i den här frågan, om det här en gång är en samvetsfråga (Timo Soini/Sannf, PR 100/2006).

Soini antydde att de större partierna hade gett otydliga signaler i vilken mån gruppmedlemmarna hade fria händer, och han pekade särskilt ut Socialdemokraterna, som "vallade" sina medlemmar. Denna metafor antyder att gruppmedlemmarnas röstningsbeslut styrdes som får vallas av sin herde. Kommentaren kan förstås mot bakgrund av att Socialdemokraternas partistyrelse den 5 oktober 2006 fattade beslut att stöda regeringens proposition (Socialdemokraterna 2006). Soini gör i citatet en distinktion mellan samhällliga frågor och moraliska frågor, och beskriver det kännetecknande för en moralisk fråga som att det är "varje ledamots ensak". Samtidigt hävdar Soini att "[m]oralisk vägledning eller presentation av åsikter" ska presenteras "här framifrån". Han syftar på plenisalens talarstol, som symboliserar offentligt tal. Jag tolkar hans poäng som att också de moraliska uppfattningarna eller personliga åsikterna ska kunna diskuteras offentligt. Jag anser att denna poäng är mycket intressant. Troligtvis skiljer sig denna bild av riksdagsdebatten från många människors uppfattning om hur riksdagsdebatter går till, eftersom riksdagsledamoten vanligen talar som representant för sitt parti. Men i denna kontext, då Soini framställer lagförslaget som samvetsfråga, och diskuterar villkoren för denna praxis, har beskrivningen en särskild relevans. Jag anser att Soinis tolkning av denna riksdagsdebatts karaktär stämmer då han beskriver talarstolen som en plats från vilken personliga åsikter presenterades. En del riksdagsledamöter uppfattade säkerligen framförandet av sina ståndpunkter som en moralisk vägledning, eftersom de använde normativa uttryck som auktoritets-

argument, t.ex. ”ur etisk synvinkel”.⁸³ Uttrycket ”barnets bästa” användes ofta i ett normativt syfte, trots att olika talare gav uttrycket olika innebörd. Andra riksdagsledamöter använde en retorik som framstod som mer faktabaserad och i lägre grad som moralisk vägledning. I kapitel 9 kommer jag att ge fler exempel på hur riksdagsledamöter använde olika auktoritetsargument.

Soini fick ganska lite respons på sin fråga till ”de gamla partierna” om lagförslagets karaktär av samvetsfråga, men centerpartisten Seppo Lahtela gjorde ett försök att sammanfatta partiernas inställning. I det sammanhanget konstaterade han att man i den socialdemokratiska riksdagsgruppen hade försökt få ledamöterna att ”glömma samvetet” (Seppo Lahtela/C, PR 100/2006). Påståendet om att Socialdemokraternas ledare hade utövat påtryckningar fick ändå mothugg av några socialdemokrater, som ansåg att de hade frihet att rösta efter sin övertygelse trots att partiledningen hade tagit ställning i frågan (t.ex. Heli Paasio/SDP, PR 100/2006).

I debatterna användes metaforen ”fria händer” för att beskriva assisterad befruktning som samvetsfråga.

Varför behandlar vi överhuvudtaget ärenden grundligt och länge om den enda rätta sanningen finns hos ministern? Minister Koskinen konstaterade i sitt anförande att regeringens proposition följer de grundrättheters linje, som har varit dominerande under hela den här valperioden, med partnerskapslagen som exempel. Bör den här nedkörningen av traditionella familjevården förverkligas i sin helhet under den här valperioden? Finns det en rädsla att nästa riksdag inte skulle vara lika liberal som den nuvarande? Det är underligt om regeringen i de fria händernas ärende beslutar att den inte tillåter förverkligandet av riksdagens vilja, och hotar hellre att återta regeringens proposition, om den modell som den föreslår inte godkänns. Betyder fria händer att man har fria händer att rösta enbart för regeringens proposition (Timo Seppälä/Saml, PR 198/2002)?

⁸³ Uttrycket ”ur etisk synvinkel” användes av Esa Lahtela (SDP) i remissdebatten om LM 150/2006 som handlade om legalisering av surrogatmoderskap. Lahtela ansåg att han ur etisk synvinkel inte såg en sådan konflikt i fråga om surrogatmoderskap som han såg i fråga om lesbiska pars tillgång till assisterad befruktning (PR 122/2006).

Timo Seppälä (Saml) uttrycker i citatet sin frustration över regeringens planer på att återta proposition RP 76/2002. I egenskap av medlem av ett oppositionsparti ställer han riksdagens vilja mot regeringens, och använder en ironisk utsaga om att ”den enda rätta sanningen” finns hos den ansvariga ministern, justitieminister Johannes Koskinen. Samtidigt ställer han regeringens liberala värderingar mot sina egna mer konservativa värderingar. Han nämner partnerskapslagen som exempel på regeringens dominerande linje, som han samtidigt betecknar som ”nedkörningen av traditionella familjevärden”. Registrerat partnerskap är samtidigt ett exempel på en annan samvetsfråga under samma valperiod. Genom sitt debattinlägg argumenterar Seppälä för att det var önskvärt behandla assisterad befruktning som samvetsfråga. I följande citat från den fortsatta första behandlingen av lagförslaget i RP 3/2006 jämför ställer kristdemokraten Toimi Kankaanniemi orden samvetsfråga och värdefråga.

Till ledamot Sirnö konstaterar jag att det här också är en samvetsfråga och en sådan värdefråga, att det är alldeles onödigt att skylla på andra eller försöka påverka saker, att man inte får uttrycka sin åsikt, inte får föreslå avslag, om någon vill någonting sådant. I all lagstiftning som riksdagen gör har ledamöterna genom grundlagen, och i enlighet med de befogenheter som den ger, en möjlighet att göra lösningar enligt sin egen bedömning och sitt samvete. (Ledamot Sirnö: Då måste man också vara ärlig, det är vad det betyder!) Så kommer vi att göra. Jag har gjort så hittills, och jag kommer även att göra så i den här frågan, och ingen kan hindra någon från det (Toimi Kankaanniemi/KD, PR 104/2006).

Sammanhanget handlar om att Minna Sirnö (VF) i föregående tal hade sagt att hon befarade att vissa ledamöter skulle använda möjligheten att föreslå att propositionen skulle avslås. Kankaanniemi hänvisar till samvetsfriheten i grundlagen. Han hänvisar till både rätten att få göra egna bedömningar och rätten att få uttrycka sin egen åsikt, och antyder därför att samvetsfrågan också handlar om individens åsikts- och yttrandefrihet.

6.3 Värdediskussion

6.3.1 Diskursens inramning som värdediskussion

En diskursordning är enligt Norman Fairclough (1992, 43, 124) ett socialt rum och en övergripande diskursiv ram inom vilken det pågår en kamp mellan olika diskurser. Förutom att riksdagens debatter är styrda till sin form kan en enskild debatt också få en särskild diskursiv inramning genom att en nodalpunkt framstår som central för en diskurs, eller genom att vissa hegemoniska mönster bildas under diskussionens gång.

Det som jag anser att är kännetecknade för riksdagsdebatterna om assisterad befruktning är att de uppfattades som en värdediskussion. Denna värdediskussion i riksdagen betecknar jag som den hegemoniska inramning inom vilken olika diskurser tävlade sinsemellan om beskrivningen av vilka värden som uppfattades som centrala för den lag som stiftades, och i förlängningen vilka normer som bör gälla i samhället. Som första exempel på denna inramning kan jag nämna lagutskottets betänkande LaUB 12/2006. I betänkandet betecknades bestämmelserna om assisterad befruktning som en känslig fråga, som berör etiska synpunkter med inverkan på samhällets framtid och värderingar. Det nämndes också uttryckligen i många av debatterna att detta var en värdediskussion.

Ärade talman! Här för vi förstås också en väldigt stor värdediskussion samtidigt som vi talar om assisterad befruktning (Pentti Tiusanen/VF, PR 116/2005).

I varje fall är det viktigt att lagen fås till stånd, för assisterad befruktning ges redan också annars. Å andra sidan anser jag att lagen har en stor betydelse helt ur värdediskussionens synvinkel och det finländska samhällets värden synvinkel. Nuvarande praxis är möjlig att förändra genom lagstiftning, om vi så vill. Det finns inte skäl att störta in i någon fatalism (Mikko Alatalo/C, PR 15/2006).

I det sistnämnda citatet konstaterar talaren att fatalism vore alternativet om inte politikerna är beredda att förändra rådande praxis genom ny lagstiftning. Han antyder att diskussionen handlar om det finländska samhällets värden, men ofta var det en personlig övertygelse som riksdagsledamöterna gav uttryck för när de talade om värden. Eftersom

lagförslagen om assisterad befruktning betraktades som en samvetsfråga hade riksdagsledamöter ett särskilt tillfälle att i talarstolen ge uttryck för sina personliga värderingar och inte enbart motivera partiets linje (i den mån partierna hade en linje). I riksdagens debatter smälte diskussioner om värderingar ofta ihop med en diskussion om religion och särskilt de kristna kyrkornas syn på de frågor som debatterades. Det ska jag ge exempel på i kapitel 7. Riksdagens första behandling av proposition RP 3/2006 (se PR 100/2006) var samtidigt redan från början mycket fokuserad kring talet om barnets bästa som det centrala värdet, vilket jag ska beskriva i kapitel 8. Men redan i remissdebatten om RP 3/2006 (PR 13/2006) definierades lagförslaget som en fråga som berör moral och etik. Följande citat av Seppo Särkiniemi från Centern är intressant, eftersom talaren för en metadiskussion. Han för en diskussion om formerna för den politiska diskussionen om assisterad befruktning och det språk som användes.

Men på ett ställe i det här lagförslaget konstateras att syftet är att göra värden av den ofrivilliga barnlösheten etiskt acceptabel. Först några ord om det där språket, eftersom språkbruk är makt: Enligt mig borde man tala om moral. När vi behandlar de principer genom vilka lagen bör skapas, i vilka man undersöker rätt och fel, gott och ont, då är det frågan om moral. Det synsätt som vi kallar etik är i vardagligt tal nästan som vetenskapens eller forskningens undersökningssätt, där människans moraliska beteende eller moraliska principer undersöks. Men jag förstår nog och upplever på något sätt, att det nu är fördelaktigt för lagstiftaren att för denna frågas del tala om etik, för det skapar ett intryck av neutralitet och låter de etiskt, eller mer precist moraliskt, känsliga frågorna vika undan.

Här argumenteras inte, här väljs som grund en etisk relativism. Det betyder till exempel att moral är subjektivt. Det avgör varje människa själv. Där finns inte något sådant som rätt eller fel, som andra kunde bedöma. Som gränsvärde kommer kanske fram en sådan tanke, att ingen ändå har lov att göra sådant, som kränker en annans rättigheter. Men egentligen motiverar inte lagförslaget varför en sådan här utgångspunkt har tagits i moraliska frågor (Seppo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

Seppo Särkiniemi konstaterar i början av citatet att ”språkbruk är makt”. Genom claims-making ägnar sig riksdagsledamöterna åt att definiera värden och moraliska problem, och samtidigt konstruerar de sin

verklighet, och vad som uppfattas som ”normalt” eller moraliskt rätt och fel. Särkiniemi gör en distinktion mellan moral och etik. Han talar om termen moral med människan som utgångspunkt då han nämner ”människans moraliska beteende eller moraliska principer”. Termen etik förknippar han snarare med ”vetenskapens eller forskningens undersökningssätt”, som i sin tur studerar moralen, som är förankrad hos människan. Användningen av termen etik i den politiska diskursen betecknar han som maktbruk, och som fördelaktig ur lagstiftarens synvinkel, eftersom termen etik antyder neutralitet. Hans poäng är att lagstiftarnas neutrala språkbruk i diskussioner om moraliskt känsliga frågor döljer de verkliga moraliska frågorna. Trots att han förespråkar användningen av termen moral gör han i slutet av första stycket en felsägning och rättar sig själv då han säger ”de etiskt, eller mer precist moraliskt, känsliga frågorna”. Denna felsägning visar samtidigt på svårigheten i att föra en metadiskussion om språkbrukets makt, eftersom termerna moral och etik ofta sammanblandas i vardagligt språkbruk.

Anförandet är ett gott exempel på att termerna moral och etik är gångbara i finländsk politisk diskurs. Situationen påminner därför inte om det som Göran Bexell (1995) beskrev som en avmoraliserad politisk diskurs i Sverige, utan snarare det som han beskrev som en remoraliserad politisk diskurs. Men en strävan efter neutralitet i språkbruket ligger ändå i bakgrunden. I citatet uttrycker Särkiniemi att det i den politiska diskursen finns en viss ambivalens mellan en strävan efter neutralitet och användandet av ett subjektivt och värderande språkbruk.

I citatets andra stycke konstaterar Särkiniemi att debatten om assisterad befruktning präglas av etisk relativism, som enligt honom kännetecknas av att ”moral är subjektivt”, och någonting som varje människa avgör själv. Det är troligt att han här syftar på att lagförslaget behandlades som samvetsfråga, inte minst eftersom han företrädde Centern, som hörde till de mest delade partierna vid omröstningen. Kränkning av en annans rättigheter betecknar han som ett ”gränsvärde”. Detta ordval är främst en matematisk term, men kan i sammanhanget förstås som ett värde som visar var en gräns går för det som kan betraktas som moraliskt acceptabelt.

Seppo Särkiniemi definierade sin utgångspunkt för värdediskussionen som grundad på en kristen tro och en kristen samhällssyn, vilket jag ska ge exempel på i kapitel 7. Men i remissdebatten om RP 3/2006 (PR

13/2006) handlade diskussionen om värden, moral och etik inte enbart om "traditionella kristna värden", utan en del riksdagsledamöter beskrev lagförslaget som en värdefråga, medan andra betonade att lagförslaget i första hand var en fråga om jämställdhet eller jämlikhet. I följande citat argumenterar en kristdemokratisk riksdagsledamot för det problematiska i att regeringens proposition uppfattades som en jämställdhetsfråga, eller vad jag hellre betecknar som en jämlikhetsfråga.

Utgångspunkten för lagen om assisterad befruktning kan inte vara en fråga om vuxnas jämställdhet. Att få barn är ingen subjektiv rättighet, så som det har sagts i den här salen, inte heller en mänsklig rättighet, trots att det ofta hävdas så i diskussioner i vårt land. Inget mänskligt eller grundrättsligt fördrag ger täckning för ett sådant påstående. Det står också på ett särskilt sätt i konflikt med barnets rättigheter.

Jag är av samma åsikt som regeringens sosseminister Rajamäki, och också det TV-ställningstagande han gjorde för en dryg vecka sedan, att om regeringens förslag betraktas som jämställdhetsfråga, så är det en logisk följd av detta att man härnäst borde få till stånd en lag om manliga pars fertilitetsbehandlingar (Kari Kärkkäinen/KD, PR 13/2006).

Här använder talaren en juridisk diskurs, eftersom han bl.a. nämner mänskliga rättigheter, grundrättigheter, jämställdhet och barnets rättigheter. Hans syfte är ändå att hävda motsatsen, att juridisk diskurs har lett diskussionen om assisterad befruktning i fel riktning. Mellan de finska termerna *arvokysymys* (värdefråga), som nämndes i flera inlägg under remissdebatten (PR 13/2006), och *tasa-arvokysymys* (jämställdhetsfråga), som förekommer i citatet av Kari Kärkkäinen ovan, finns en tydlig språklig parallell. Det är möjligt att Kärkkäinens ordval handlade om att framställa dessa som varandras motsatser. Hans huvudpoäng är en kritik av att lagen om assisterad befruktning hade uppfattats som en fråga om jämställdhet. Han ställer vuxnas rättigheter mot barnets rättigheter, vilket var en typisk form för argumentationen kring frågan varför assisterad befruktning borde begränsas till heterosexuella par. Jag anser att Kärkkäinens tolkning stämmer då han iakttar temat jämställdhet, eller rättare sagt jämlikhet, som mycket centralt i riksdagsdebatten om assisterad befruktning. Diskussionen gällde nämligen nästan uteslutande kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning, och inte om jämställdhet mellan könen, till skillnad från den bild som Kärkkäi-

nen målar upp. Frågan om hur homosexuella män kunde garanteras möjligheten att få barn diskuterades i mycket liten utsträckning i riksdagens debatter om assisterad befruktning, trots att möjligheten ibland nämndes när surrogatmoderskap kom på tal.

Kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning och barnets bästa var två mycket centrala diskurser som tävlade sinsemellan inom diskursordningen genom den övergripande förståelsen av riksdagsdebatten som en värdediskussion. I kapitel 8 kommer jag att fördjupa analysen av dessa diskurser.

6.3.2 Köttätande heteromän i lagutskottet

Både i kommentarer i massmedia och i diskussioner i riksdagen framkom ofta att assisterad befruktning betraktades som en särskilt viktig fråga, men också en särskilt omtvistad fråga. I massmedia påpekades tidigt att det var osäkert hur det skulle gå då propositionen RP 3/2006 behandlades i riksdagen. Anna-Lena Laurén skrev den 29 oktober 2005 en artikel i *Hufvudstadsbladet* med rubriken ”Köttätande heteromän hotar fälla fertilitetslagen”. Enligt artikeln var det tveksamt om lagutskottet skulle godkänna regeringens proposition. Rubriken syftade på följande uttalande av Lyly Rajala (Saml), som var medlem av lagutskottet:

Vi är en ganska stor grupp köttätande heteromän i utskottet som anser att alla barn skall ha rätt till en pappa och en mamma (Lyly Rajala/Saml i Laurén 2005).

Artikeln nämner också att ungefär hälften av medlemmarna i lagutskottet vid tidpunkten för intervjun ville tillåta assisterad befruktning för lesbiska par, medan hälften motsatte sig förslaget. Laurén förutsade framtiden korrekt i dagstidningsartikeln. En majoritet av lagutskottets medlemmar röstade den 30 maj 2006 för att begränsa assisterad befruktning till att ges på medicinska grunder enbart till heterosexuella par (Lagutskottets protokoll 43/2006). Lagutskottet gav följande motivering:

Också en lag som den föreslagna, som reglerar människolivets början bör vara kraftfullt förankrad i de rådande samhällsvärderingarna,

framhåller lagutskottet. Mot denna bakgrund har utskottet kommit fram till en lösning som innebär att lagens tillämpningsområde begränsas till att gälla behandlingar för kvinnor och män som tillsammans lever i äktenskap eller under äktenskapsliknande förhållanden. (LaUB 12/2006).

Efter att två sakkunniga jurister hade hörts beslutade lagutskottet att begära ett nytt utlåtande av grundlagsutskottet, eftersom lagutskottets förslag skiljde sig väsentligt från innehållet i regeringens proposition. Grundlagsutskottet såg inte några juridiska problem i att begränsa lagförslaget till att gälla enbart heterosexuella par. Däremot iakttog en del av grundlagsutskottets medlemmar problem av annan karaktär än strikt juridiska, men dessa problem ansågs falla utanför utskottets uppgift (GrUU 25/2006).

Efter att lagutskottet hade behandlat RP 3/2006 såg det alltså ut som att detta lagförslag var i samma situation som några år tidigare då lagförslaget RP 76/2002 på samma sätt förändrades till sitt innehåll i lagutskottet, vilket ledde till att propositionen återtog av president Tarja Halonen. Men sedan dess hade Finland fått en ny regering och en ny justitieminister, som var ansvarig för beredningen av propositionen. Den förra regeringens justitieminister Johannes Koskinen hade ersatts av Leena Luhtanen. Dessa nya aktörer agerade inte på samma sätt som man gjorde år 2002. Det är mycket ovanligt att en proposition återtas efter utskottsbehandlingen. En annan ovanlighet skedde under riksdagens första behandling av proposition RP 3/2006. Riksdagen godkände nämligen inte lagutskottets förslag, och ärendet remitterades därför till stora utskottet, vilket händer mycket sällan. Stora utskottet meddelade att det omfattade riksdagens beslut i ärendet. I sista hand var det alltså riksdagen som under hösten 2006 beslutade att inte godta lagutskottets förslag och istället röstades lagen igenom enligt en reservation som motsvarade regeringens ursprungliga förslag.

Dessa vändningar i utskottsbehandlingen och regeringens val att dra tillbaka RP 76/2002 visar att assisterad befruktning var en kontroversiell fråga i Finland. Liksom jag har nämnt handlade diskussionen om assisterad befruktning i massmedia och politiken under 2000-talet ändå inte huvudsakligen om att själva behandlingsmetoderna vore onaturliga ingrepp, utan i högre grad om vilka grupper av människor som ska få bilda familj och under vilka villkor.

I metodkapitlet (kapitel 4) underströk jag betydelsen av metaforer och metonymi i analysen av det empiriska materialet. Jag kan medge att metonymiska uttryck är svårare att upptäcka i materialet än metaforer, men jag kommer ändå att ge exempel på båda. En metafor är ofta ett bildligt uttryck av vardaglig och konkret karaktär som används för att beskriva ett abstrakt fenomen (Boréus & Bergström 2005, 264–267). En okonventionell metafor, som inte används i dagligt tal, kan i en offentlig diskussion lätt få rollen av ett kritiskt moment eller kan upptäckas i analysen av texter som en diskontinuitet. Lyly Rajalas (Saml) beteckning av sig själv och de andra medlemmarna av lagutskottet som ”köttätande heteromän” är ett gott exempel på ett metaforiskt uttryck. Jag anser att metaforen fick rollen av ett kritiskt moment, eftersom den lyftes fram i dagstidningsartikelns rubrik.

För att förstå metaforens innebörd måste den analyseras i relation till kontexten: lagförslagets behandlingsskede, lagutskottets makt och sammansättning. Det är också relevant att det tidigare lagförslaget RP 76/2002 drogs tillbaka av regeringen efter att lagutskottet hade förändrat lagförslagets innehåll. Med tanke på händelseförloppet kring den tidigare propositionen RP 76/2002 var Rajala sannolikt medveten om att lagutskottet hade ett stort inflytande över hur behandlingen av lagförslaget fortsatte. Lagutskottets agerande ansågs ha en avgörande betydelse, och metaforen syftade på att majoriteten i lagutskottet distanserade sig från vissa betoningar i regeringens proposition 3/2006, som ansågs ha en felaktig ideologisk utgångspunkt. Lagförslaget hade i hög grad definierats som en kvinnosaksfråga och jämlikhetsfråga, och i propositionen föreslogs att lesbiska par och singelkvinnor skulle ha rätt till assisterad befruktning.

Samtidigt kan man fråga sig varför det metaforiska uttrycket innehåller ordet ”köttätande”. Det tolkar jag som en föreställning om traditionella maskulina värderingar, som troligtvis står i kontrast mot gröna värderingar, som kan förknippas med vegetarianism. I kombination med ordvalet ”heteromän” ger det intrycket att talaren uppfattar sig tillhöra en grupp riktiga karlar, som har sådana traditionella maskulina värderingar. Rajala betonar i samma mening sin traditionella syn på familjen som en enhet av mamma, pappa och barn. Som retoriskt redskap kan en metafor ha betydelsen att förstärka vissa aspekter i en diskussion och dölja andra. I det här fallet riktar sig metaforen mot reger-

ingens ståndpunkt, som av Rajala ansågs vara för liberal särskilt i fråga om sexuella minoriteters rättigheter. Metaforen understryker att beslutsfattarnas syn på kön och sexuell läggning var av avgörande betydelse för hur lagförslaget om assisterad befruktning behandlades i riksdagen. Däremot dolde metaforen propositionens betoning av lagförslagets innehåll som en fråga om jämlika rättigheter för alla kvinnor.

Lagutskottets agerande ledde till att diskussionen om värden tillspetsades under riksdagens första behandling av proposition RP 3/2006. Med ett diskursanalytiskt begrepp tolkar jag att värden blev debattens nodalpunkt. Värden blev m.a.o. en knutpunkt inom olika diskurser, trots att diskurserna representerade olika ideologiska utgångspunkter. I följande citat ur riksdagens första behandling av RP 3/2006 ifrågasätter talaren lagutskottets utgångspunkter.

Enligt mig är det märkligt att utskottets betänkande så här starkt fastslår lagstiftning i det rådande värdeklimatet och framför allt förbehåller sig rätten att tolka de värden som just nu råder i samhället. En värde-diskussion är alltid helt rolig och intressant, men man borde genom lagstiftning sträva efter en så god vardag som möjligt för så många som möjligt. I detta avseende är en begränsad lag om assisterad befruktning inte i enlighet med barnets bästa (Pertti Salovaara/C, PR 100/2006).

Talaren antyder att det var lagutskottet som hade gett riksdagens debatter inramningen som värdediskussion, vilket han distanserar sig från genom att trivialisera den som ”rolig och intressant”. Det värde som han betonar är barnets bästa, som han tolkar till förmån för ensamstående kvinnors och lesbiska par. I följande citat ur samma debatt omtolkar talaren vad som borde betraktas som samhällets värden.

Samhällets värderingar bestäms inte med lagar, men lagar återspeglar samhällets värdegrund. I mina värderingar är Finland en rättsstat. Därför behöver vi lagstiftning om assisterad befruktning. I mina värderingar är Finland en civilstat. Det innebär också tolerans. I mina värderingar är Finland de mänskliga rättigheternas land, mänskliga rättigheter för såväl födda som ofödda barn. I mina värderingar är Finland jämställdhetens land. Det innebär medborgarnas lika behandling. Med allt detta som motivering, ärade talman, vill jag mycket starkt stöda ledamot Karvonens här presenterade förslag att paragrafutformningen i enlighet med reservationen och regeringens ursprungliga förslag skulle utgöra behandlingsgrunden här (Jouni Backman/SDP, PR 100/2006).

Liksom talaren i föregående citat uttrycker Jouni Backman (SDP) sitt missnöje med de värderingar som lagutskottets majoritet gav uttryck för genom att föreslå en begränsad tillgång till assisterad befruktning. Det var Backman som i egenskap av socialdemokraternas gruppordförande utövade påtryckningar för att få sina gruppmedlemmar att rösta för regeringens proposition. I citatet försöker han ändå inte byta inramning för diskussionen, utan använder för sin egen diskurs samma nodalpunkt som den värdekonserverativa diskursen, nämligen värden eller värderingar. Han understryker diskursens nodalpunkt genom att upprepa samma sats: ”I mina värderingar”. Denna upprepande stilfigur kallas anafor. Samtidigt ger han sina värden ett annat innehåll, som han anser att går i linje med regeringens ursprungliga förslag, nämligen tolerans, mänskliga rättigheter för både födda och ofödda barn, samt jämställdhet eller lika behandling av medborgare. Alla dessa värden är abstrakta värden, och liksom Chaïm Perelman (2004, 55) konstaterar, har abstrakta och universella värden ett högt övertalningsvärde till skillnad från konkreta värden som berör särskilda objekt, grupper eller insitutioner. Men samtidigt är det underförstått att han använder dessa abstrakta värden för att försvara konkreta grupper av människor, nämligen lesbiska par och ensamstående kvinnor som nu var på väg att uteslutas ur lagens målgrupp.

6.3.3 Barnlöshet som socialt problem

I den politiska debatten om assisterad befruktning i Finland definierades huvudsakligen ett socialt problem, nämligen ofrivillig barnlöshet. Den ofrivilliga barnlösheten identifierades som ett problem som berör många individer och i förlängningen hela samhället. Samtidigt definierades ett flertal saker som moraliska problem, trots att det rådde stor oenighet om vilka problem som skulle uppfattas som sådana. Den ofrivilliga barnlösheten beskrevs däremot inte i första hand som ett moraliskt problem. Den bedömdes m.a.o. inte på ett värderande sätt, utan snarare som ett kollektivt problem som många par och individer drabbas av. Surrogatmoderskap samt lesbiska pars och ensamstående kvinnors önskan att få barn beskrevs i högre grad som moraliska problem. Jag betraktar utsagor om begreppet barnets bästa som centrala för hur

dessa fenomen framställdes som moraliska problem i riksdagsdebatterna.

Barnlöshet ansågs vara ett grundläggande existentiellt problem långt innan assisterad befruktning utvecklades. Den diskursiva kopplingen mellan barnlöshet och religion är inte heller någonting unikt för denna politiska debatt. Kvinnor och män som har upplevt ofrivillig barnlöshet har i alla tider vänt sig till religionen för att söka antingen en lösning på problemet, eller åtminstone tröst. Även om assisterad befruktning har utvecklats i det moderna samhället, och infertilitet numera beskrivs med ett medicinskt och vetenskapligt språk, har den existentiella sidan inte försvunnit ur claims-making om barnlöshet.

I inledningen till propositionen RP 3/2006 nämns att ofrivillig barnlöshet har blivit allt vanligare. Genom hänvisning till statistiska uppgifter framställs barnlösheten som ett växande problem. Enligt propositionen berörs ca 15 procent av de par i fertil ålder som lever i äktenskap eller äktenskapsliknande förhållanden av ofrivillig barnlöshet i Finland. I följande citat ur inledningen av propositionen nämns att nästan alla par som lider av barnlöshet också lider av psykiska problem. Erfarenheterna av barnlöshet jämförs med sorgen efter förlusten av en nära anhörig.

Nästan alla par som lider av barnlöshet har psykiska problem av varierande svårighetsgrad och barnlöshet kan också vålla djupa psykiska kriser. Att förbli barnlös har jämförts med den sorg och det sorgearbete som förlusten av en närstående person medför. Till krisen ansluter sig ofta känslor av mindervärdighet och skuld. Med den kan också förknippas hatkänslor mot maken eller omgivningen. Nedstämdhet och ångest förekommer allmänt. Att klara sig ur krisen kan ta flera år i anspråk och kräva familjeterapi eller psykiatrisk hjälp (RP 3/2006, 4).

Genom de statistiska uppgifterna och framställningen av risken för psykisk ohälsa framställs ofrivillig barnlöshet som ett samhällsproblem. Barnlösheten är därmed inte enbart ett problem på individnivå för dem som drabbas, utan det är problem som kräver samhällsresurser. Samtidigt beskrivs utvecklingen av assisterad befruktning som en framgångshistoria. Det nämns i propositionen att behandlingsmetoderna har utvecklats snabbt under de senaste åren. Mikroinjektion (ICSI), som innebär att en spermie injiceras i äggcellen, nämns som en förbättring,

eftersom en graviditet kan åstadkommas med sädesvätska av sämre kvalitet, vilket tidigare inte hade varit möjligt. Assisterad befruktning beskrivs som ett forskningsområde där nya metoder utvecklas och existerande metoder förbättras. Propositionen framställer därmed assisterad befruktning som en lösning på det sociala problemet ofrivillig barnlöshet.

I riksdagens debatter om assisterad befruktning var de flesta överens om denna positiva beskrivning av assisterad befruktning. Den ofrivilliga barnlösheten betraktades som ett problem som kan lösas genom assisterad befruktning, som i sin tur behövde regleras genom lagstiftning. Det fanns dock vissa variationer av denna diskurs om den ofrivilliga barnlösheten som socialt problem. Vid några tillfällen påpekade riksdagsledamöter att det problem som de borde lösa var infertilitet och inte barnlöshet (t.ex. Sari Essayah/KD, PR 116/2005). Essayah ställde medicinsk infertilitet mot ensamstående kvinnors eller lesbiska pars barnlöshet. Men några riksdagsledamöter påpekade å andra sidan vilka risker och moraliska problem som kunde följa av en begränsning av tillgången till assisterad befruktning till enbart heterosexuella medicinskt infertila par. Följande citat är ur riksdagens första behandling av RP 3/2006, som ägde rum efter att lagutskottet hade föreslagit en begränsning av tillgången till behandlingar.

Den stora etiska frågan vi skall ställa oss är om vi överhuvudtaget skall godkänna fertilitetsvård som ett sätt att få barn. Och svaret till det är ja. Praxis i dag är att varje fertilitetsbehandlingsfall är ett fall för sig som föregås av läkarkonsultering och en bedömning där också psykologer är inblandade. I regeringens lagförslag stipuleras om processen och som en del av den undersöks också den eventuella moderns motiv. Om läkaren inte förordar behandlingen så kan den inte göras, och det skulle gälla alla kvinnor som uppsökt läkare för fertilitetsbehandling.

Lagutskottets betänkande utesluter kategoriskt ensamstående kvinnors och lesbiska pars rätt till fertilitetsvård. Vad kommer det här att leda till? En del av kvinnorna kommer troligen att i stället söka hjälp utomlands där verksamheten är laglig. Andra kanske löser sin barnlöshet på ett naturligt, men betydligt mera riskfyllt sätt. Men varför skulle vi ge en signal åt en kvinna som vill få barn men inte har hittat den rätta mannen att ta en risk genom tillfälliga förhållanden då hon teoretiskt med dagens medicin och teknik kunde välja ett tryggare sätt förutsatt att lagen tillåter det. Och varför skulle vi medvetet låta bli att förbättra rätts-

skyddet för dessa barn som ändå kommer att komma till (Christina Gestrin/SFP, PR 100/2006).⁸⁴

Christina Gestrin (SFP) betecknar godkännandet av assisterad befruktning som en etisk fråga. Att tala om assisterad befruktning i sig i termer av moral och etik är ovanligt. Men samtidigt är Gestrins svar ett omedelbart ja till ett moraliskt godkännande. Hon legitimerar dess existens genom att hänvisa till de processer som reglerar tillgången till behandlingarna, bl.a. läkarens bedömning av enskilda fall. Däremot iakttar Gestrin risker som skulle följa av uteslutandet av ensamstående kvinnors och lesbiska pars tillgång till assisterad befruktning. Hon nämner att dessa kvinnor kommer att söka sig utomlands för att få behandling eller ty sig till tillfälliga förhållanden, som hon betecknar som ”ett naturligt, men betydligt mer riskfyllt sätt”. Hon definierar slutligen uteslutandet av dessa risker som en fråga om förbättring av rättsskyddet för de barn som kommer till. Denna retorik att vända frågan till beaktande av barnets bästa var mycket typisk för riksdagens debatter om assisterad befruktning.

6.3.4 Diskriminering som moraliskt problem

Ett gott exempel på en metonymi fanns i remissdebatten om Kristdemokraternas partiledare Päivi Räsänen m.fl. lagmotion LM 140/2005. Istället för att tala om diskriminering använde Oras Tynkkynen (Gröna) ordet apartheid i remissdebattens andra anförande. Detta kan betraktas som en metonymi, eftersom det skedde en betydelseförskjutning. Det finns m.a.o. ett gemensamt element mellan orden diskriminering och apartheid, och det nya ordet associerades med det andra ordet. Samtidigt skapade denna retorik spänningar i debatten.

I den här lagmotionen undertecknad av ledamot Räsänen föreslås ett nytt apartheidsystem för assisterad befruktning. Där föreslås att kvinnor ska ställas i ojämlig position på basen av civilstånd och partners könen. Och inte nog med det, utan där går man ännu längre. Där föreslås att man inte heller i ett förhållande mellan en man och en kvinna skulle få använda utomstående donatorers könsceller. Detta är inte 2000-

⁸⁴ Det citerade avsittet är undantagsvis på svenska i originaldokumentet.

talet, detta hör inte till ett jämlikt, rättvist samhälle. Det här är helt i andra tiders och andra samhällens anda. Jag betraktar det inte på något sätt som acceptabelt att man i 2000-talets Finland på lagens nivå skulle institutionalisera diskriminering och olik värdering av människor (Oras Tynkkynen/Gröna, PR 116/2005).

Ordet apartheid väckte reaktioner, och det blev ett tydligt kritiskt moment i debatten. Det blev ett begrepp som riksdagsledamöterna i den fortsatta diskussionen kände sig tvungna att kommentera. Ordet apartheid syftar på en rasåtskillnadspolitik som var systematisk i ett helt samhälle. Genom användningen av detta ord ville talaren troligtvis påtala systematiska orättvisor som berör både kvinnor överlag och sexuella minoriteter. Men förutom dess egentliga betydelse har ordet apartheid ett starkt symbolvärde. Att talaren byter ut ordet diskriminering mot apartheid antyder att han vill skapa en reaktion hos sina åhörare. Apartheid handlar om systematiska orättvisor som på ett grundläggande sätt anses strida mot de mänskliga rättigheterna, och därmed ett system som saknar legitimitet. Min tolkning är att talaren avsåg att påtala diskrimineringen av vissa kvinnor på basis av civilstånd eller partners kön som ett moraliskt problem och en fråga som i förlängningen gällde samhällets och lagstiftningens legitimitet. Han påpekar att lagmoti- onens diskriminerande innehåll och förslaget att förbjuda användningen av donerade könsceller är i andra tiders eller andra samhällens anda. Detta definierar han som oacceptabelt och därmed är lagförslaget enligt hans perspektiv illegitimt.⁸⁵

⁸⁵ Tynkkynen är inte den första som iakttar paralleller mellan apartheid och diskriminering av sexuella minoriteter. Årkebiskop emeritus och mottagare av Nobels fredspris Desmond Tutu, som blev känd under 1980-talet som en av apartheidssystemets motståndare, har vid flera tillfällen likställt homofobi med apartheid. Det gjorde han bl.a. i förordet till boken *Sex, Love & Homophobia*, som publicerats av Amnesty International UK. I bokens förord beskrev Tutu homofobi som ett brott mot mänskligheten och lika orättvist som apartheid (Desmond Tutu u.å.). Denna interdiskursivitet behöver dock inte vara medveten, utan det kan vara en ren tillfällighet. Tynkkynen har även i andra sammanhang gjort liknande utsagor om apartheid och homofobi, exempelvis i debattprogrammet *Homoilta (Homokväll)* i TV-programmet A2 Teema som sändes den 12 oktober 2010 i Finlands TV 2. I TV-programmet var det en av programledarna som i en fråga riktad till Tynkkynen nämnde ordet apartheid i en diskussion om diskriminering av sexuella minoriteter.

Samtidigt som Tynkkynen framför en jämlikhetsdiskurs i ett ganska skarpt tonläge genom att använda metonymin *apartheid*, försöker han hitta gemensamma synsätt hos sig själv och motionens första under-tecknare, Päivi Räsänen (KD).

Jag är exakt av samma åsikt som ledamot Räsänen och många andra, att nyckelfrågan är barnets rätt till en trygg uppväxtmiljö. Barnet bör alltid som utgångspunkt ha rätt till en kärleksfull och ansvarsfull förälder eller föräldrar. Detta kärleksfulla och ansvarsfulla föräldraskap är inte beroende av sexuell läggning, det beror inte på kön, det beror inte på civilstånd, utan det beror på denna individs och hennes stödnätverks och omgivningens egenskaper och förmågor (Oras Tynkkynen/Gröna, PR 116/2005).

Den gemensamma nyckelfrågan som Tynkkynen ser både i sin egen och i kristdemokraten Räsänens argumentation betecknar han som ”barnets rätt till en trygg uppväxtmiljö”. I citatet är han noggrann med att formulera sig så inkluderande som möjligt då han talar om förälder och föräldrar i singularis och pluralis. I följande mening använder han det neutrala ordet föräldraskap. Den trygga uppväxtmiljön associerar han med föräldrarnas kärlek och ansvar och inte med föräldrarnas sexuella läggning, kön eller civilstånd. En liknande argumentation förekom ofta i riksdagens diskussioner som ett försvar av propositionernas inkluderande av ensamstående och lesbiska kvinnor i målgruppen för assisterad befruktning.

Kristdemokraten Sari Essayah inledde följande inlägg efter Oras Tynkkynen i remissdebatten (PR 116/2005) med att kritisera hans tal om *apartheid*. Den bild som hon skapade av verkligheten skiljde sig radikalt från Tynkkynens bild av verkligheten.

Ärade talman! Jag skulle vilja kommentera det här inlägget av ledamot Tynkkynen när han tog upp termen *apartheid*. Av vilken orsak i världen har vi i så fall en sådan här fortlöpande *apartheid* i kraft, att två kvinnor hos oss verkligen inte kan få barn sinsemellan, och inte heller kan två män få barn sinsemellan, och inte heller kan en kvinna ensam få barn? Vad beror det då på att naturen har ordnat saken hos oss på det här viset? Är det nu så här att vi borde förändra den här naturens biologiska ordning på något sätt, så att den motsvarade vissa människors uppfattning om jämställdhet och jämlikhet? (Sari Essayah/KD, PR 116/2005).

Sari Essayah hänvisade i citatet till naturens ordning där två kvinnor, två män eller en ensam kvinna inte kan få barn. För att understryka hur radikalt Tynkkynens synsätt skiljer sig från hennes användare hon ironi då hon frågar varför naturen har en fortlöpande apartheid. Hon ställer flera retoriska frågor, bl.a. den sista meningen. Naturen framställs som det stabila, medan människors uppfattningar om jämställdhet framställs som godtyckliga eller föränderliga. I kapitel 9 återkommer jag med fler exempel på utsagor om en naturlig ordning och andra auktoritetsargument.

6.4 Sammanfattning

Jag har i detta kapitel beskrivit hur lagförslagen om assisterad befruktning konstruerades som en samvetsfråga, vilket i sin tur bidrog till att riksdagsdebatten ramades in som en värdediskussion. Frågan om riksdagsgruppernas medlemmar fick rösta efter egen övertygelse har i min analys visat sig vara något komplicerad. Resultatet från riksdagens omröstning visar att det fanns en spridning inom partierna. Tabell 4 visade att ungefär en tredjedel av regeringspartiernas ledamöter röstade emot regeringens proposition. Samtidigt hade några partier antingen formellt tagit ställning till lagförslaget eller informellt utövat påtryckningar, så som Socialdemokraternas partiledning. Omröstningsresultatet hade troligtvis sett annorlunda ut om inga riksdagsledamöter kände någon lojalitet med regeringen eller sin egen riksdagsgrupp. Då jag mätte voteringskohesionen vid huvudomröstningen om RP 3/2006 blev medelvärdet av Riceindexet för alla riksdagsgrupper 0,74, vilket ligger tydligt under genomsnittet för alla voteringar i Finlands riksdag (se avsnitt 5.2). Det innebär att partisammanhållningen var betydligt lägre än i vanliga omröstningar.

En viktig faktor som bör beaktas i analysen av omröstningsresultatet är att processen att stifta en lag om assisterad befruktning redan hade pågått i ca 20 år. Många riksdagsledamöter var därför beredda att kompromissa med sin egen uppfattning i fråga om ensamstående kvinnors och lesbiska pars rätt till assisterad befruktning i stället för att lagförslaget än en gång lades på hyllan. Många ledamöter valde att vara frånvarande vid omröstningen, några röstade blankt, medan några röstade

för regeringens proposition, trots att de tidigare hade varit emot lagförslaget innehåll (t.ex. ministrarna Seppo Kääriäinen/C och Kari Rajamäki/SDP). Trots att debatten betecknades som en värdediskussion, där individens värderingar eller livsåskådning gavs en central plats, var det i slutändan också andra faktorer som spelade roll vid riksdagens omröstning. Röstning efter egen övertygelse kunde i det här fallet gynna många riksdagsledamöter som ville profilera sig inför det kommande riksdagsvalet i mars 2007.

Vems samveten tog man sammanfattningsvis hänsyn till i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning genom att behandla frågan som politisk samvetsfråga? De som enligt min tolkning gynnades mest av att få rösta efter egen övertygelse var de som hade samma inställning till lagförslaget som lagutskottets majoritet, dvs. de som ansåg att det var viktigt att inte tillåta assisterad befruktning för ensamstående kvinnor och lesbiska par. Det var också lagutskottets majoritet som bidrog till att värden blev en nodalpunkt för olika tävlande diskurser i debatten, och att diskussionen därmed ramades in som en värdediskussion.

Riksdagsdebatterna om assisterad befruktning är ett omfattande material, och därför har jag valt att fokusera på vissa aspekter. Mitt urval i analysen har styrts av frågeställningen hur värden och moraliska problem definierades i debatten, vilket har lett till att några teman framstod som centrala för analysen, nämligen hur diskussionen framställdes som en värdediskussion och samtidigt hur lagförslaget kännetecknades dels som samvetsfråga, dels som jämlikhetsfråga. Talet om barnets bästa är genomgående i materialet, och jag har valt att fördjupa diskussionen om vilken innebörd uttrycket barnets bästa gavs i diskussionerna. Jag har aktivt sökt exempel på hur riksdagsledamöterna talade om moral, etik, värderingar, religion och kyrka. Andra teman som jag har valt att studera är hur en "normal" familj, ett "normalt" föräldraskap och en "normal" tillämpning av assisterad befruktning framställdes i debatterna. Konstruktionen av "det normala" var viktig i riksdagsledamöternas process av claims-making om värden och moraliska problem. Jag anser samtidigt att dessa teman är representativa för diskussionen som helhet, och inte bara för denna avhandlings frågeställning.

Det är samtidigt klart att vissa aspekter av materialet av utrymmes-skäl måste uteslutas ur analysen. Delar av materialet har jag i andra sammanhang studerat mer i detalj. Det gäller t.ex. frågan om surrogat-

moderskap, som jag behandlar i kapitel 8, och som jag har fördjupat i en artikel (Kanckos 2012a). Surrogatmoderskap är en mycket intressant fråga i den finländska kontexten, eftersom surrogatarrangemang har tillämpats i begränsad utsträckning i Finland innan lagen om assisterad befruktning förbjöd dem. En annan viktig fråga som jag enbart i korthet behandlar i kapitel 9 gäller möjligheten att genom assisterad befruktning påverka barnets egenskaper. Jag har ändå upplevt att det vore svårt att fullständigt utesluta vissa teman ur avhandlingens analyskapitel, eftersom detta är en diskursanalytisk studie, och olika teman måste förstås i relation till varandra.

7 Religiös diskurs i debatten om assisterad befruktning

7.1 Kyrkan som remissinstans

I det här kapitlet kommer jag att studera vilken roll religiös argumentation hade i riksdagens debatter om assisterad befruktning, särskilt då debatterna inramades som en värdediskussion. Jag kommer inledningsvis att diskutera vilken roll den evangelisk-lutherska kyrkan har i Finland som remissinstans i beredningen av nationella lagar, och på vilka sätt kyrkan har deltagit i lagberedningsprocessen om assisterad befruktning. Jag kommer också att diskutera hur man ur ett religions-sociologiskt perspektiv kan förstå förekomsten av religiös argumentation i en sådan här partipolitisk debatt.

I Finland har två kyrkor särställning i egenskap av nationalkyrkor: den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och Finlands ortodoxa kyrka. Flera andra religiösa organisationer i Finland är registrerade som religions-samfund. Den evangelisk-lutherska kyrkans och den ortodoxa kyrkans särställning innebär att förhållandet mellan dessa religiösa samfund och staten har reglerats i lag. Därutöver har den evangelisk-lutherska kyrkan en särskild position som majoritetssamfund (Sundback 2008, 185–186). I det här kapitlet har jag valt att diskutera den evangelisk-lutherska kyrkans samhällsbetydelse – särskilt utgående från dess synlighet i den politiska debatten och lagberedningen om assisterad befruktning.

Då kyrkostyrelsen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland officiellt tar ställning till en sakfråga är det vanligtvis i form av ett svar till ett ministerium då kyrkan tar ställning till ett lagförslag. Det är m.a.o. oftast Kyrkostyrelsen som tillfrågas, men officiella ställningstaganden kan göras inom något av de beslutande organen inom kyrkan: kyrkomötet, biskopsmötet och kyrkostyrelsen (Hytönen 2003, 297). Kyrkostyrelsen har huvudansvaret för att ge till statsrådet de utlåtanden som har begärts av kyrkan, förutom i vissa fall då utlåtandet ges av kyrkomötet (Kyrkolagen [1054/1993], 22 kap. 2 § 3 mom.). Kyrkostyrelsen kan i sin tur begära ett utlåtande av biskopsmötet (Blomström 2008, 49). Kyrkomötet har ansvar för yttranden om sådana frågor som gäller kyrkans tro eller lära (Kyrkolagen [1054/1993], 20 kap. 7 § 2 mom.; Blomström 2008, 50).

Enligt kyrkolagen har Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland rätt att uttala sig om lagförslag som berör kyrkans förhållande till staten eller till andra religionssamfund, samt samhällliga frågor som berör kyrkans lära och uppgift (Kyrkolagen [1054/1993], 2 kap. 2 § 3–4 mom.). De politiska frågor som kyrkan uttalar sig om är vanligtvis ärenden som aktualiserar svårösliga värdekonflikter i samhället, frågor som har anknytning till kyrkans lära, eller sådana frågor som gäller kyrkans verksamhetsområden.⁸⁶

Efter en genomgång av en sammanställning av kyrkostyrelsens och kyrkomötets ställningstaganden, som finns tillgänglig på kyrkans webbplats, drar jag slutsatsen att kyrkan inte verkar uttala sig om alla slags värdekonflikter i politiken. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har vid flera tillfällen tagit ställning till lagförslag som berör mänskliga rättigheter, livets början och slut, familjevården, äktenskap och homosexualitet, t.ex. registrerat partnerskap, assisterad befruktning och intern adoption inom familjer som består av registrerade par. Men kyrkan har i mindre utsträckning uttalat sig om frågor som berör t.ex. kärnkraft, miljö eller allmän samhällspolitik, trots att även sådana frågor kan dela åsikterna och orsaka konflikter i partipolitiken. Ett undantag gäller i så

⁸⁶ Några exempel på frågor som berör kyrkans verksamhetsområde är kyrkostyrelsens uttalande den 28 februari 2005 om begravningslagen eller kyrkomötets uttalande den 10 maj 2001 om religionsfrihetslagen (Kirkolliskokouksen... u.å.).

fall ett flertal uttalanden om ekonomiska frågor kring millennieskiftet och under de efterföljande åren (Hytönen 2003, 297–298; Kirkolliskokouksen... u.å.). Som exempel kan jag nämna att biskoparna i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland gav år 1999 ett gemensamt uttalande under namnet *Att dela med sig av det goda. Biskoparnas uttalande om välfärdssamhällets framtid* (Kyrkostyrelsen 1999). Uttalandet behandlade frågor kring välfärdssamhällets värdegrund samt vilka utmaningar det finländska välfärdssamhället stod inför. En poäng som biskoparna gjorde var att politikens följder behövde granskas. Biskoparna ville genom uttalandet visa på moraliska aspekter av det ekonomiska livet och att staten och medborgarsamhället behöver reglera ekonomin så att samhällsklyftorna inte växer och så att välfärden kan tryggas (Kyrkostyrelsen 1999, 5–10). Biskoparna konstaterar: ”Välfärdsstaten är alltså ett moraliskt begrepp och inte bara en ekonomisk eller en sociologisk angelägenhet” (Kyrkostyrelsen 1999, 44).

Förutom genom skriftliga utlåtanden om enskilda lagförslag kan kyrkan också få inflytande över statlig lagstiftning genom sakkunniguppdrag i riksdagens utskott. Enligt Riitta Jallinoja (2006, 75) har kyrkliga representanter mycket sällan inbjudits som sakkunniga till Finlands riksdags utskott i sådana frågor som berör familjen. Under perioden 1999–2003 deltog en kyrklig sakkunnig endast vid 2 procent av utskottsbehandlingarna om lagförslag gällande familjefrågor. Enligt min bedömning tyder detta på att kyrkan överlag har ett mycket svagt inflytande på beredningen av landets lagstiftning. Men det utesluter inte att kyrkan engagerar sig som uttolkare av vissa utvalda frågor, t.ex. assisterad befruktning.

Ett skäl till att kyrkan uttalar sig mer om vissa slags frågor kan tänkas vara att kyrkliga ledare och beslutsfattare anser sig sakna kunskap om olika slags samhällspolitiska frågor, och ett annat skäl gäller den kyrkliga traditionen. Kyrkan har en lång tradition av diskussioner om familj och sexualitet, och många kyrkliga ledare upplever förmodligen att de kan falla tillbaka på både den kyrkliga traditionen och sin egen moraliska övertygelse när de deltar i offentliga samtal om sådana frågor. Dessutom har kyrkan vigselrätt, vilket ger denna institution ett särskilt samhällsligt inflytande i familje- och samlevnadsfrågor. Om ett lagförslag innehåller anknypningspunkter till kyrkans lära eller moraliska värderingar är det lättare för kyrkliga aktörer att närma sig frågan, och att

motivera på vilket sätt sakkunniguppdraget hör till kyrkans verksamhet (Hytönen 2003, 297–299). Ett annat skäl till att kyrkan uttalar sig om frågor som berör familjen och sexualiteten är att synen på dessa frågor har genomgått stora förändringar sedan efterkrigstiden i det finländska samhället. Det har bidragit till att kyrkliga aktörer har reagerat på dessa förändringar. Sedan efterkrigstiden har diskussionerna särskilt gällt skilsmässor och vigsel av frånskilda, samboende och homosexualitet. Senare blev registrerat partnerskap en fråga som engagerade kyrkliga aktörer i samhällsdebatten (Juva 2003, 23–32; Buchert 2010, 16).

Att den evangelisk-lutherska kyrkan har ett visst inflytande i samhället i egenskap av remissinstans vid lagberedning innebär inte automatiskt att kyrkan har ett direkt inflytande över hur den sociala ordningen konstrueras och tolkas. Webers kända auktoritetstypologi kan hjälpa oss att förstå sociala förändringar som har lett till kyrkans förändrade auktoritetsposition i samhället. Enligt Göran Gustafsson (1997, 213–220) har Svenska kyrkans auktoritet förändrats från en karismatisk eller traditionell till en rationell-legal auktoritet. Detsamma kan enligt min tolkning sägas om de övriga nordiska nationalkyrkornas auktoritet. Det har alltså skett en rationaliseringsprocess av kyrkans organisation, ledarskap och roll i samhället. En karismatisk auktoritet innebär att ledarskap baserar sig på personliga egenskaper och auktoriteten är därför knuten till en viss person, snarare än till en position. En traditionell auktoritet är knuten till positioner som traditionellt har makt (t.ex. biskopsämbetet), och som finns i ett samhälle eller en organisation där regler efterföljs och inte ifrågasätts. En rationell-legal auktoritet bygger däremot på att man följer lagar och regler för att de har beslutats i enlighet med de normer som gäller. Maktpositioner bygger enligt den rationell-legala auktoriteten på att personer har tilldelats dessa positioner.

De nordiska nationalkyrkorna har genom denna förändring närmat sig det övriga samhällets organisationsstruktur. Förändringen av hur auktoritet legitimeras inom kyrkan innebär samtidigt en förändring av hur kunskap legitimeras i samhället. Kyrkan har inte längre ett direkt inflytande över samhällets lagstiftning. Det hör inte till kyrkans roll med en rationell-legal auktoritet att gå i direkt opposition mot samhällets lagstiftning. Det är istället organisationer och rörelser med en karismatisk auktoritet som kan ställa sig i opposition mot samhällets normer, t.ex. vissa väckelserörelser. Olika religiösa organisationers samhälleliga

auktoritet inverkar också på vilka auktoritetsargument de vanligtvis använder.

7.2 Kyrkan som tolkningssamfund

7.2.1 *Kyrkans röst om familjevården och barnets bästa*

Begreppet barnets bästa används ofta av religiösa aktörer och religiösa institutioner, särskilt när kyrkliga organ formulerar ställningstaganden som riktar sig till lagstiftare. I ställningstaganden till lagförslag tjänar kyrkan på att använda retoriska formuleringar som är tydliga och som följer samma diskurs som politikerna använder. Detta följer logiken av de nordiska nationalkyrkornas rationell-legala auktoritet. Talet om barnets bästa är tacksamt eftersom det är ett gemensamt språk mellan olika aktörer, och uppfattas i socialpolitiska förhandlingar som ett juridiskt eller politiskt begrepp, trots att det också kan ha moraliska och religiösa dimensioner (jfr Sandin & Halldén 2003, 18–19).

De lutherska nationalkyrkorna i Norden har börjat omvärdera många av de värden som berör familj, sexualitet och reproduktion som tidigare legitimerades religiöst, men barnets bästa verkar fortfarande passa bra in i kyrklig retorik. Dels hör det till kyrkans roll att försvara barn i egenkap av den svagare parten, och därför prioritera barnets behov framom andras behov (Blomström 2008, 75–76, 112). Dels tenderar kyrkliga samfund att stöda en familjepolitik som eftersträvar att bevara kärnfamiljen – den primära familjemodellen bestående av ett gift par med ett eller flera barn – som beskrivs som den bästa familjemodellen för barnet. Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland betraktar fortfarande äktenskapet som den rekommenderande grunden för familjen (Buchert 2010, 11). Samtidigt kan kärnfamiljen och äktenskapet också omtolkas. Särskilt Svenska kyrkan har på senare år aktivt arbetat för att inkludera även lesbiska och homosexuella par i de familjemodeller som stöds, bl.a. genom att år 2005 införa välsignelse av registrerade partnerskap, och

genom att kyrkomötet i oktober 2009 godkände kyrklig vigsel för samkönade par (Ringborg 2009).⁸⁷

Även i Finland har några kyrkliga ställningstaganden till lagförslag under det senaste decenniet betonat vikten av att förbättra de juridiska villkoren för regnbågsfamiljer. Det har ofta motiverats som en förbättring av barnens situation. I ett utlåtande om ett lagförslag om intern adoption ställde sig kyrkostyrelsen positivt till lagförslaget, eftersom man upplevde att lagen förbättrade barnens rättsliga ställning. Barnets bästa framställdes i detta sammanhang snarare som en fråga om barnets friheter och rättigheter än en fråga om att beskydda barnet. Samtidigt betonades även kyrkans traditionella syn på familjen och att barnet har rätt till både en mor och en far, vilket handlar om barnets bästa i betydelsen av beskydd och omvårdnad (Kyrkostyrelsen 2008). Lagändringen om intern adoption som trädde i kraft den 1 september 2009 gav barn inom registrerade partnerskapsfamiljer arvsrätt och underhållsrätt av den icke-biologiska föräldern. Däremot var kyrkostyrelsen i Finland betydligt mer restriktiv då den år 2005 tog ställning till lagförslaget om assisterad befruktning (Kyrkostyrelsen 2005), vilket jag återkommer till i följande avsnitt. Det finns m.a.o. inom kyrkan olika attityder till homosexualitet, både inom det kyrkliga ledarskapet och bland kyrkans medlemmar (Buchert 2010, 23–27). I Akavas kyrkliga fackföreningars medlemsundersökning år 2006 ansåg var femte präst och var tionde kantor att assisterad befruktning borde tillåtas även för lesbiska par och ensamstående kvinnor. 58 % av prästerna och 40 % av kantorerna var beredda att godkänna assisterad befruktning för samboende par. 57 % av prästerna var för användning av donerade könsceller, medan 27 % var emot det. Motsvarande siffror bland kantorerna var 41 % och 31 %. Kantorerna var m.a.o. generellt mer värdekonserverativa än prästerna i det här fallet (Niemelä & Palmu 2006, 12–13).⁸⁸

⁸⁷ Barnets bästa var inte den mest framträdande diskursen i Svenska kyrkans diskussioner inför dessa förändringar, utan det var snarare kyrkans syn på äktenskapet och kärlek som låg i fokus. Men på ett generellt plan är barnets bästa aktuellt i diskussioner om äktenskap, eftersom rätten att gifta sig kan tolkas i relation till rätten att bilda familj.

⁸⁸ I Akavas kyrkliga fackföreningars medlemsundersökning år 2006 deltog 1076 präster och kantorer, vilket motsvarade 34 % av de fackföreningsmedlemmar som vid tidpunkten för undersökningen arbetade som präst eller kantor (Niemelä & Palmu 2006, 3).

På basis av en undersökning av texter om familjen i dagstidningen *Helsingin Sanomat* under perioden 1999–2003 konstaterade Riitta Jallinoja (2006, 74–76) att kyrkans syn på familjen får relativt lite utrymme i tidningen, trots att familjen är ett så centralt intresseområde för kyrkan. Trots att åsikterna varierar inom kyrkan är det enligt Jallinoja ofta de mest värdekonserverna kyrkliga ståndpunkterna som får mest publicitet. Hon gör tolkningen att dagstidningen begär kommentarer av kyrkliga representanter särskilt i sådana frågor i vilka kyrkans ståndpunkt tydligt avviker från majoriteten av befolkningen eller de synsätt som fått mest utrymme i offentligheten. Hon nämner registrerat partnerskap och assisterad befruktning som exempel på sådana frågor. Kyrkan får därmed rollen att representera ett traditionellt och konservativt perspektiv på familje frågor, som läsare kan förundras över eller andra diskussionsdeltagare kan reagera emot. Kyrkans mer progressiva sätt att närma sig familje- och sexualfrågor tenderar att få mindre uppmärksamhet i den offentliga diskussionen i Finland.

7.2.2 Kyrkans ställningstaganden till assisterad befruktning

Då Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland under de senaste tjugo åren vid några tillfällen har uttalat sig om assisterad befruktning har det varit ett utlåtande på begäran av ett ministerium.⁸⁹ De första ställningstagandena gjordes år 1985 och 1988 av biskopsmötet, eftersom kyrkostyrelsen remitterade ärendet till biskopsmötet. Det var Undervisningsministeriet som begärde det första utlåtandet. Nordiska rådet hade föreslagit att lagstiftningen om insemination borde harmoniseras i de nordiska länderna. År 1988 var det Justitieministeriet som begärde ett utlåtande om det betänkande som hade utarbetats av en arbetsgrupp vid ministeriet.⁹⁰

⁸⁹ Andra remissinstanser vid lagberedningen om assisterad befruktning har varit exempelvis den riksomfattande etiska delegationen inom hälso- och sjukvården (ETENE), Finlands Läkarförbund, Mannerheims barnskyddsförbund och Befolkningsförbundet. Förutom de nämnda har tiotals andra myndigheter och organisationer gett utlåtanden vid olika behandlingsskeden.

⁹⁰ Förutom dessa officiella utlåtanden utkom år 1987 ett informellt betänkande om regleringen av livet före födseln (Elämän säätely... 1987), som hade utarbetats av en arbetsgrupp inom centralen för kyrkans samhällsarbete (KYTK). Betänkandet hade ett informellt

Följande officiella utlåtande gavs av kyrkostyrelsen år 1997 på Justitieministeriets begäran. Justitieministeriets förslag ledde inte till någon proposition förrän år 2002. Under beredningen av den andra propositionen gav kyrkostyrelsen år 2005 ett utlåtande på begäran av Justitieministeriet och Social- och hälsovårdsministeriet (Blomström 2008, 50, 65–66). Jag kommer också att analysera två mer informella kyrkliga uttalanden: ärkebiskop Jukka Paarmas (2005) tal vid öppningen av kyrkomötet 2005, som berörde assisterad befruktning, och ett ställningstagande av kyrkans delegation för mänskliga rättigheter (KION 2006).⁹¹ Utöver de skriftliga utlåtandena om lagförslag har kyrkan även haft representanter i riksdagens utskott vid behandlingen av lagförslagen. Under tiden mellan kyrkostyrelsens ställningstaganden år 1997 och 2005 hördes ett flertal av kyrkans enskilda sakkunniga i riksdagen. Samtidigt behandlade en arbetsgrupp inom kyrkostyrelsens själavårdsenhet bl.a. ärendet assisterad befruktning (Paarma 2005). Vid behandlingen av proposition RP 3/2006 år 2006 hörde lagutskottet ecklesiastikråd Seppo Häkkinen från kyrkostyrelsen som sakkunnig, och därutöver inlämnade KION (2006) det redan nämnda skriftliga utlåtandet till utskottet (LaUB 12/2006). Social- och hälsovårdsutskottet hörde kyrkostyrelsens chef för enheten för familjeärenden, Martti Esko, som sakkunnig (ShUU 7/2006).

Det faktum att kyrkan riktar sitt uttalande till ett ministerium och inte exempelvis till individer som lider av ofrivillig barnlöshet märks i ställningstagandenas utformning och retorik. Syftet med dessa ställningstaganden är inte att själavårda berörda individer, utan snarare att övertyga lagstiftarna om vad som ur kyrkans synvinkel är rätt och fel. På grund av syftet att övertyga är de kyrkliga ställningstagandena relativt entydiga retoriskt och innehållsligt. Gemensamt för dem är deras betoning av barnets bästa och en gränsdragning mellan vilka behandlingsmetoder som borde tillåtas respektive förbjudas. Principerna om bar-

syfte som diskussionsunderlag och handlade om kyrkans syn på genetik, assisterad befruktning och fosterdiagnostik. Detta betänkande kommer jag dock inte att analysera.

⁹¹ I detta sammanhang bör nämnas att även Finlands ortodoxa kyrka har inlämnat remissuttalanden om lagförslagen om assisterad befruktning i Finland. I sitt utlåtande om RP 3/2006 konstaterade Finlands ortodoxa kyrkas biskopsmöte att barnets rättigheter och ett gott föräldraskap bör tryggas då assisterad befruktning används.

nets bästa och människovärdet går som en röd tråd genom de kyrkliga uttalandena om assisterad befruktning (Blomström 2008, 112–113).

De kyrkliga ställningstagandena har varierat en del under årens gång, och inställningen till assisterad befruktning verkar generellt ha förändrats i en positivare riktning. År 1985 ansåg biskopsmötet att insemination med donerade könsceller var onaturligt, och särskilt ”faderskapsfrågan” pekades ut som ett etiskt och juridiskt problem. Biskopsmötet ansåg att adoption var att föredra då ett gift par led av ofrivillig barnlöshet (Biskopsmötet 1985, 61–65).

Biskopsmötet betonar att barnets bästa och barnets hela framtida liv med alla de sociala relationer som ingår – relationen till föräldrarna och även den biologiska fadern – bör ställas i förgrunden vid bedömningen av insemination och dess förverkligande i konkreta fall (Biskopsmötet 1985, 63).

Av citatet ur ställningstagandet framgår att biskopsmötet betraktade spermadonatorn som den biologiska fadern, som barnet förväntas ha en relation till i sitt framtida liv. Det beskrevs som ett moraliskt problem att en man genom insemination kan bli biologisk fader till ett barn, som han inte behöver bära ansvar för. I sitt följande ställningstagande år 1988 betonade biskopsmötet att längtan efter att få barn är naturlig. Biskopsmötet gav en teologisk motivering varför medicinsk behandling av ofrivilligt barnlösa kan försvaras, och betonade särskilt att det hör till den kristna människosynen att man ska hjälpa människor som lider (Biskopsmötet 1988; Blomström 2008, 69–70).

I kyrkostyrelsens ställningstagande år 1997 betonades behovet av gränsdragning mellan olika behandlingsmetoder för att avgöra vilka som är etiskt försvarbara. Det gällde särskilt surrogatmoderskap som då fanns på den politiska agendan. Kyrkostyrelsen motiverade sin negativa syn på surrogatmoderskap genom att betona bandet mellan modern och barnet som skapas under graviditeten (Kyrkostyrelsen 1997; Blomström 2008, 70).

Tjugo år efter biskopsmötets värdekonservativa ställningstagande beskrev ärkebiskop Jukka Paarma i ett tal vid öppningen av kyrkomötet den 9 maj 2005 assisterad befruktning som någonting som tvärtom kan vara en välsignelse för familjen. Paarmas huvudpoäng i talet var att barnens rättigheter är det viktigaste perspektivet som bör beaktas i lagstift-

ning om assisterad befruktning. Samtidigt betonade han att kyrkans inställning till assisterad befruktning med donerade könsceller har förändrats, så att det sociala faderskapet numera betonas framom det biologiska.

De utlåtanden som har getts från kyrkans håll har varierat i någon mån då kunskapen och omständigheterna har förändrats. Framför allt har ståndpunkten förändrats från negativ till positiv i frågan om man vid assisterad befruktning kan använda andra könsceller än familjefaderns. Tonvikten har förskjutits från den biologiska faderns betydelse till att lyfta fram betydelsen av det sociala faderskapet. Samtidigt har man även i övrigt i vårt samhälle och vår kyrka velat mer än tidigare betona faderns och faderskapets betydelse för barnens trygga och goda uppväxt (Paarma 2005).

Trots sin hänvisning till kyrkans betoning av det sociala föräldraskapet betonade Paarma att huvudperspektivet fortfarande var detsamma som i de kyrkliga uttalandena 20 år tidigare, nämligen att det handlade om barnens rättigheter och människovärdet. Paarma påpekade att barnen har rätt till en mamma och en pappa, och att kyrkans ideal av ett livslångt äktenskap mellan man och kvinna är det bästa alternativet ur barnens synvinkel. Han betonade uttryckligen att det inte är önskvärt att man med lagens hjälp sätter faderlösa barn till världen. Av den orsaken sade han sig inte försvara tanken att ge ensamstående kvinnor eller lesbiska par rätt till assisterad befruktning. Paarmas tal var troligtvis menat som en personlig markering i relation till kyrkostyrelsens remissutlåtande, som låg under beredning. Förutom frågan om lesbiska och ensamstående kvinnors rätt till behandling tog han också ställning till de två andra stora debattfrågorna om surrogatmoderskap och könscellsdonatorers anonymitet. Han nämnde kortfattat att han betraktade surrogatmoderskap som allt för problematiskt för att kunna godkännas, och i fråga om könscellsdonatorer rekommenderade han att barnet i vuxen ålder bör kunna få reda på sitt biologiska ursprung (Paarma 2005).

Det kyrkliga utlåtande om assisterad befruktning, som gavs av kyrkostyrelsen i augusti 2005 till Justitieministeriet och Social- och hälsovårdsministeriet, var till sitt innehåll konservativare än ärkebiskop Jukka Paarmas tal. Till skillnad från biskopsmötets uttalande 20 år tidigare var det inte längre assisterad befruktning i sig som beskrevs som ett

onaturligt ingrepp, utan blicken riktades mot dess betydelse för familjen och äktenskapet. Utlåtandet betonade att det heterosexuella äktenskapet är den tryggaste familjeformen med tanke på barnets bästa, och hänvisade även till barnkonventionens formulering att barnets bästa ska komma i främsta rummet (Barnkonventionen 1989, artikel 3 [1]).

Som utgångspunkt har barnet rätt till sina föräldrar, till pappan och mamman. Det är inte önskvärt att man med lagens medel sätter barn till världen som inte har en pappa. Därmed bör assisterad befruktning inte tillåtas för kvinnor som lever ensamma eller kvinnopar (Kyrkostyrelsen 2005).

I jämförelse med Paarmas tal låg tyngdpunkten fortfarande på det biologiska föräldraskapet. Kyrkostyrelsen hävdade att endast äkta makars könsceller borde användas vid assisterad befruktning, och att donerade könsceller skulle försvaga äktenskapet. Kyrkostyrelsens ställningstagande använde talet om barnets bästa som auktoritetsargument. Uttalandet lade stor vikt vid äktenskapet och det biologiska föräldraskapet, och beskrev barnets rätt till en pappa och en mamma som en självklar rättighet. Enligt kyrkostyrelsen var det inte önskvärt att lagen om assisterad befruktning lät barn födas utan en pappa, dvs. kyrkostyrelsen ville inte tillåta assisterad befruktning för ensamstående kvinnor och lesbiska par. Det heterosexuella äktenskapet sades innebära den tryggaste familjeformen med tanke på barnets bästa (Kyrkostyrelsen 2005; Kanckos 2006, 155–156).

Kyrkans delegation för mänskliga rättigheter (KION 2006) skrev som en motreaktion till kyrkostyrelsens (2005) utlåtande ett eget ställningstagande. Det godkändes av delegationen den 31 januari 2006 och riktades till kyrkostyrelsens sammanträde den 28 februari 2006. KION är tillsatt av kyrkostyrelsen, och dess syfte är att främja utvecklingen av de mänskliga rättigheterna i det finländska samhället och att fungera som kyrkans sakkunnigorgan i sådana frågor. Då ställningstagandet behandlades vid kyrkostyrelsens sammanträde hade remissdebatten om proposition RP 3/2006 redan inletts i riksdagen, och andra delen av remissdebatten pågick samma dag. Huvudpoängen i ställningstagandet var att kyrkostyrelsens utlåtande var bristfälligt motiverat, särskilt dess hänvisningar till människorättsliga dokument. KION:s kritik inramades med

juridiska argument, som tolkades i relation till de teologiska argument om kristna värden som kyrkostyrelsens utlåtande innehöll.

Kyrkostyrelsen betonar ofta i sitt ställningstagande människans värde oberoende av familjerelationer, för *”ur en kristen synvinkel är varje människa lika värdefull oberoende av sina egenskaper”*. Kyrkostyrelsen understryker också att föräldraskapet inte handlar enbart om biologi utan *”kärleken skapar grunden för föräldraskapet”*. Tillståndet av assisterad befruktning endast för äkta par med deras egna könsceller står ändå kraftigt i strid med dessa principer (KION 2006).

Den intertextuella parallellen mellan de två ställningstagandena är tydlig, eftersom KION:s text innehåller många citat av kyrkostyrelsens utlåtande. KION kritiserade kyrkostyrelsen för rekommendationen att endast äkta pars könsceller får användas vid assisterad befruktning, och hävdade att föräldraskapet borde grunda sig på sociala faktorer och kärlek, snarare än biologi. KION betonade att jämställdhet är en allmänt godkänd människorättslig princip, vilket borde innebära att man vid assisterad befruktning inte ställer människor i olika position på basis av kön eller sexuell läggning. Ett långt avsnitt i uttalandet behandlade barnets bästa. I uttalandet framfördes kritik av hur argument om barnets bästa användes av kyrkostyrelsen.

Det är viktigt och motiverat ur en människorättslig synvinkel att barnets bästa lyfts fram i kyrkostyrelsens utlåtande. Det är en annan fråga hur barnets bästa bestäms i enskilda situationer.

[...] Enligt KION:s synsätt är det diskriminering att ställa olika familjer i olika ställning, om det inte finns godtagbara motiveringar för olika behandling. Att använda barnets bästa som en sådan här rättslig motivering är tveklöst. Kyrkan kan naturligtvis presentera sin läromässiga synpunkt att det är bra för barn att växa upp i en familj som grundar sig på äktenskap mellan man och kvinna. Detta är ändå en annan sak än att påstå att gynnandet av äktenskapet som barnets uppväxtmiljö är en juridiskt godtagbar motivering till att behandla kvinnor på olika sätt på basis av civilstånd, då man utvärderar rätten till behandling (KION 2006).

I citatets första stycke betonar KION att vad som ska betraktas som barnets bästa är kontextbundet. Det överensstämmer med hur barnets bästa har beskrivits i juridisk forskning, vilket jag redogjorde för i avsnitt

2.6. Johanna Schiratzki (2000, 53–54) har beskrivit barnets bästa som ett öppet begrepp, vilket syftar på att det tolkas på olika sätt i olika kulturer. Kyrkostyrelsen (2005) hade en specifik tolkning av begreppet, nämligen att barnets bästa förverkligas inom familjer som bygger på äktenskapet mellan man och kvinna. KION påpekade att barn som föds inom äktenskapet respektive utanför äktenskapet ställs i en ojämlig position om lagen stiftas i enlighet med kyrkostyrelsens rekommendationer. KION:s claims-making-strategi följde en juridisk och människorättslig diskurs. Enligt resonemanget kan kyrkan betona det livslånga äktenskapet mellan man och kvinna som ett läromässigt ideal, men inte med barnets bästa som juridisk motivering. Kyrkans synpunkt framställs av KION snarast som en bland många tolkningar i debatten. Samtidigt antyder KION i citatet ovan att det ligger utanför kyrkans auktoritetsposition att rekommendera att människor behandlas olika i lagstiftningen, vilket retoriskt framställs som en oönskad diskriminering.

KION:s beskrivning av kyrkans auktoritet och roll i den politiska debatten påminner om Jürgen Habermas (2008) synpunkt att kyrkor och andra religiösa samfund kan få ett större inflytande i postsekulära samhällen i egenskap av tolkningssamfund. Jag anser att den politiska regleringen av assisterad befruktning är ett gott exempel på värdekonflikter, där detaljfrågorna är så pass svåra att enas kring att de politiska partierna inte lyckas övertyga människor på ett moraliskt plan. Jag betraktar politiska samvetsfrågor som ett uttryck för de politiska partiernas svårigheter att tackla värdekonflikter i värdepluralistiska samhällen. I sådana situationer kan religiösa samfund ibland få rollen av tolknings-samfund.

7.3 Religiös argumentation i riksdagsdebatterna

7.3.1 Hänvisning till kyrkliga ställningstaganden

Ställningstagandet av kyrkostyrelsen (2005) blev mycket omdiskuterat i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning år 2005 och 2006. Diskussionerna om värden, moral och etik ledde ofta vidare till argument om religion, tro och personlig övertygelse. Eftersom kyrkan inte hade gett något officiellt utlåtande i direkt anslutning till proposition RP

76/2002, utan det senaste utlåtandet hade getts av kyrkostyrelsen år 1997, fick kyrkans ståndpunkt ingen stor uppmärksamhet i debatterna om propositionen. I detta kapitel har jag valt att analysera debatten om proposition RP 3/2006, eftersom religiös argumentation var betydligt mer framträdande i dessa debatter. Jag anser att kyrkan blev en nodalpunkt i debatterna om RP 3/2006.

Inför remissdebatten om den första propositionen RP 76/2002 gjorde kyrkan en informell petition som riksdagens ledamöter fick ta del av. Denna petition fick dock inget stort genomslag i debatterna. Jag ska ändå ge ett exempel på hur den uppmärksammades i remissdebatten om RP 76/2002.

De ensamstående kvinnornas eller lesbiska parens barnlöshet är ingen sjukdom utan ett naturligt tillstånd. Användningen av barnlöshetens medicinska behandling i dessa situationer är enligt mig inte motiverad. Situationer där barnets saknar en pappa ska man inte börja producera konstgjort. Det växer ändå beklagligt många barn som lider av avsaknaden av en pappa i vårt samhälle. Jag hade också hoppats att kyrkans för två månader sedan utkomna petition hade beaktats i lagförslaget. [Petitionen] kom också till alla ledamöter, och i den föreslogs att fertilitetsbehandlingarna skulle begränsas till par som lever i äktenskap (Päivi Räsänen/KD, PR 76/2002).

Liksom vid behandlingen av den andra propositionen (RP 3/2006) var det Kristdemokraternas ordförande Päivi Räsänen som aktivt lyfte fram kyrkans ståndpunkt. I citatet hänvisar hon till kyrkan för att få stöd för sin egen ståndpunkt i denna debatt. Kyrkan används därmed som en moralisk auktoritet. Hon använder ett medikaliserande tal om de heterosexuella parens barnlöshet. För att göra en distinktion mellan mottagarkategorierna definierar hon deras barnlöshet som ett sjukdomstillstånd, medan hon framställer ensamstående kvinnors och lesbiska pars barnlöshet som ett naturligt tillstånd. Genom beskrivningen av barnlöshet som en sjukdom respektive ett naturligt tillstånd framställer hon avsaknaden av en pappa som ett socialt och moraliskt problem. Hon framställer också assisterad befruktning som en konstgjord form av reproduktion, och samtidigt antyder hon att det är en verksamhet som beslutsfattarna kan begränsa i enlighet med kyrkans förslag.

Kyrkostyrelsens ståndpunkt framställdes i riksdagsdebatterna om proposition RP 3/2006 ibland som kyrkans enhetliga syn. Följande citat

är en direkt fortsättning på citatet av centerpartisten Seppo Särkiniemi som jag analyserade i avsnitt 6.3.1, där han förde en metadiskussion om begreppen moral och etik.

Enligt mig hade ledamot Akaan-Penttilä ett bra inlägg då han sade att till exempel de samfund i våra samhällen som traditionellt talar om moral, de religiösa samfunden och kyrkorna, har tenderat att i nästan samtliga fall, det är nog 6–0, uttala sig om dessa saker där man utgår från att det som Kyrkostyrelsen presenterade i stort sett är det som man förenar sig med. Alltså sådana samfund, som traditionellt behandlar moral, har presenterat en sådan här ståndpunkt, och nu är det enligt mig ytterst viktigt, att då lagförslaget går in på så djupa områden i det mänskliga livets frågor skulle vi säga varför ett sådant här moraliskt ställningstagande inte är viktigt eller varför vi väljer någon annan motivering (Seppo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

I det här citatet vänder Särkiniemi värdediskussionen till att handla om religiösa normer och den kristna värdegrund som moralen enligt hans synsätt bör vila på. Kyrkans auktoritet i frågor om moral definierar han utgående från traditionen. Men det är inte vilken kyrklig åsikt som helst som han definierar som ett ”moraliskt ställningstagande”, utan det är kyrkostyrelsens (2005) ställningstagande. Jag betraktar citatet som ett exempel på hur ledamöters religiösa argument i riksdagsdebatterna framställdes som ett enhetligt kristet synsätt. Synsättet legitimerades dessutom genom att det representerade en religiös institution, kyrkan.

Särkiniemi anser att de riksdagsledamöter som bortser från kyrkostyrelsens ståndpunkt borde motivera ”varför ett sådant här moraliskt ställningstagande inte är viktigt eller varför vi väljer någon annan motivering”. Han påpekar också att andra religiösa samfund och kyrkor i stora drag förenade sig med kyrkostyrelsens ställningstagande. Han använder formen av ett överlägset sportresultat, ”6–0”, för att framställa sitt påstående om de religiösa samfundens enighet på ett övertygande sätt. Genom att hävda att samtliga religiösa samfund under remissrundan hade en gemensam ståndpunkt blir religionen en tydlig enhetlig kategori, som ledamöterna subjektivt kan förhålla sig till. Religionen blir därmed ett auktoritetsargument (jfr Perelman 2004, 116–120). Kyrkostyrelsen (2005) rekommenderade som sagt att assisterad befruktning enbart skulle tillåtas för heterosexuella gifta par, och endast parets egna könsceller skulle få användas i behandlingarna. Särkiniemi klumpar

ihop olika religiösa samfund i samma kategori, som om de förenade sig med kyrkostyrelsens ståndpunkt. Samma poäng görs även i följande citat ur samma remissdebatt om RP 3/2006, och Särkiniemi hänvisade faktiskt till följande tal.

Likaså skulle det förmodligen löna sig att minnas i lagstiftningen här mot bakgrund av dessa fakta, vilket redan blivit en ganska komplicerad gröt, att den katolska kyrkan, ortodoxa kyrkan, judarna, islam och även Finlands nuvarande kyrkostyrelse är tydligt av åsikten att hela denna assisterade befruktning skulle få göras enbart med äkta makars könsceller. Personligen är jag för den mer liberala ståndpunkten med det heterosexuella förhållandet som grund för dessa frågor, men observera att hela den här stora debatten om religiösa samfund har förbisetts här på ett nedsättande sätt, och implicit hävdande att det är lite fel, och där inom sig kan man vara lite av en annan åsikt. Ja, nog skulle man tro att dessa saker respekterades lite bättre här (Eero Akaan-Penttilä/Saml, PR 13/2006).

Talaren hävdar att de religiösa samfundens synpunkter inte hade beaktats. Eftersom han talade under remissdebatten hade diskussionen om kyrkliga ställningstaganden inte ännu kommit igång. Citatet är framför allt ett gott exempel på hur kyrkostyrelsens ställningstagande gavs en ställföreträdande roll, som representant för en värdekonservativ syn på familjen och äktenskapet (jfr Davie 2007b). Till Grace Davies (2010, 172) begrepp ställföreträdande religion hör att kyrkliga ledare, men även enskilda kyrkobesökare, kan förkroppsliga moralisk auktoritet på andras vägnar. Kyrkan kan alltså ha en ställföreträdande roll i samhället, trots att en stor del av befolkningen inte omfattar kyrkans tro eller värderingar. Talaren framställer först kyrkostyrelsens ståndpunkt som någonting som förenar religiösa samfund. Men sedan påpekar han att han personligen har en mer liberal åsikt, eftersom han antyder att även samboende heterosexuella par kunde få tillgång till behandlingar. Det finns en tydlig intertextuell koppling mellan citatet och kyrkostyrelsens ställningstagande, eftersom det sistnämnda räknar upp samma religioner och kyrkor i ett avsnitt om donerade könsceller (Kyrkostyrelsen 2005). Argumentet om ekumenisk eller interreligiös enhet kan betraktas som en form av religiös legitimering av värdekonservativa familjevärden. Den lutherska teologiska traditionen ger den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland möjligheten att självständigt formulera en ståndpunkt i frågor

som dessa. Argument om ekumenisk enhet används ofta i debatter som ett auktoritärt sätt att skapa konsensus i en fråga som delar åsikterna inom kyrkan (Kanckos 2006, 156).

Samtidigt var inte alla riksdagsledamöter ense om beskrivningen av kyrkan eller religiösa samfund som en enhetlig värdekonserverativ auktoritet. Kirsi Ojansuu (Gröna) (PR 13/2006) påpekade i remissdebatten om RP 3/2006 att KION inte understödde kyrkostyrelsens linje, och att det inom evangelisk-lutherska kyrkan fanns olika synsätt. För att ytterligare komplicera situationen påpekade kristdemokraten Sari Essayah (PR 15/2006) i den andra delen av remissdebatten att hon hade kontaktats av en av KION:s medlemmar, som meddelade att det även inom KION fanns olika åsikter. I följande citat reflekterar Astrid Thors (SFP) kritiskt över referenser till kyrkans ståndpunkt och betydelsen av religiös argumentation i allmänhet.

Värderade talman! De senaste talarna liksom många tidigare här i kväll har påstått att det här är en debatt där det är fråga om kristliga värderingar mot liberala värderingar. Det är inte sant.

Som tur har vi svart på vitt att också de kyrkliga uppfattningarna varierar. Kyrkostyrelsens nuvarande uppfattning, kyrkostyrelsens tidigare uppfattning och kyrkans människorättsdelegation, alla inom vår samma evangelisk-lutherska kyrka, de anser olika. Och om man bara som exempel tar kyrkostyrelsens nuvarande uppfattning att rätt till fertilitetsbehandling skall begränsas så att det bara är parets egna celler, sperma eller ägg, som kan användas, är det alltså lyckligtvis inte det enda ställningstagandet.

Och om, konstaterar kyrkans människorättsdelegation, om kyrkostyrelsens nuvarande förslag skulle gå igenom skulle det betyda att 10-15 procent av barnen skulle bli ofödda.

[...] Då vi hänvisar väldigt mycket i den här diskussionen nu till de här kyrkliga värdena eller kyrkans uppfattning, så kan jag inte låta bli att misstänka att religionen nu missbrukas inom politiken.

De religiösa uppfattningarna är inte enhälliga och vi skall därför inte heller tvinga våra egna uppfattningar på andra. Det börjar gränsa till religiös fundamentalism (Astrid Thors/SFP, PR 100/2006).⁹²

Thors förenade sig med synpunkter som framfördes av kyrkans delegation för mänskliga rättigheter (KION) och påpekade att KION på centrala punkter kritiserade kyrkostyrelsens ställningstagande. Hon påpekar att kyrkostyrelsens ståndpunkt kunde få konkreta sociala följder genom ett minskat antal födda barn. Denna uppgift har hon hämtat ur KION:s ställningstagande, dvs. det finns en tydlig intertextualitet på den här punkten. Men hennes synpunkter i slutet av citatet är de mest intressanta. Hon hävdar att diskussionerna om kyrkliga värden och kyrkans uppfattning innebär att religionen ”missbrukas inom politiken”. Vad menar hon med missbruk? Jag tolkar att hon syftar på att kyrkostyrelsens ställningstagande användes i ett religiöst legitimerande syfte, samtidigt som hon hänvisar till den pluralistiska samhällssituationen i fråga om religion och värderingar. Kanske har hon en förförståelse att offentliga politiska diskussioner bör vara neutrala i religiöst avseende. En annan möjlig tolkning är att hennes kritik handlar om på vilket sätt religiösa argument framförs. Hon framställer religiös fundamentalism som icke önskvärd, och det kännetecknande för fundamentalistiskt tal är enligt henne att man tvingar sin uppfattning på andra människor. Hennes utgångspunkt påminner därmed om Habermas (2008) normativa tal om läroprocesser som ett ideal för hur religiösa argument i offentliga diskussioner borde anpassas till ett neutralt sekulärt språk.

Diskussionen om de olika sätten att resonera inom kyrkan ledde också till argument om vem som representerar kyrkans ståndpunkt, exempelvis i följande citat.

Det har hänvisats här flera gånger till kyrkan och församlingen, men vår egen kyrkas etiska delegation var mycket liberal kanske i jämförelse med kyrkostyrelsen, och drog linjer i jämställdhetens och toleransens namn i linje med regeringen, varefter det förstas fördes en diskussion om vem som för kyrkans del ger den officiella ståndpunkten (Sirpa Paatero/SDP, PR 100/2006).

⁹² Det citerade talet var huvudsakligen på svenska, förutom det nästsista stycket som var på finska.

Talaren, som är socialdemokrat, antyder att hänvisningar till kyrkan och församlingen oftast innebar hänvisningar till kyrkostyrelsens värdekonserverativa ställningstagande, medan KION:s värdeliberala ställningstagande fick mindre utrymme. Det sistnämnda framställer hon som tolerant och förespråkande jämställdhet. Det betraktar hon även som kännetecknande för regeringens proposition. I följande exempel hävdar en kristdemokrat bestämt att kyrkostyrelsen representerar kyrkans ståndpunkt.

Men till exempel ledamot Ojansuu hänvisade till kyrkans ståndpunkt. Det är ju med kyrkostyrelsens mun som kyrkans ståndpunkt hörs. Vi kan ju ha grupperingar av olika åsikt inom kyrkan. Själv är jag en före detta kyrkligt anställd och jag kan på ett särskilt sätt ha en egen åsikt såväl om den här frågan som om utrikespolitiken, men presidenten bestämmer om utrikespolitiken och kyrkostyrelsens ståndpunkt är den ståndpunkt som är kyrkans officiella ståndpunkt. Enskilda personer eller enskilda grupper kan så klart presentera vilka ståndpunkter de vill (Kari Kärkkäinen/KD, PR 13/2006).

Argumentet att kyrkostyrelsen förmedlar kyrkans ståndpunkt förstärker Kari Kärkkäinen (KD) retoriskt genom att påpeka att han tidigare har varit kyrkligt anställd. Samtidigt problematiserar han individers och gruppers övertygelse i förhållande till kyrkan som institution. Han ger bilden av att sambandet mellan individens övertygelse och kyrkans ståndpunkt är svagt, vilket är begripligt då det handlar om en majoritetskyrka med en så hög andel av befolkningen som medlemmar. Genom jämförelsen mellan presidentens och kyrkostyrelsens befogenheter förstärker han sitt underförstådda argument att kyrkostyrelsen i det här fallet har större auktoritet än KION.

7.3.2 Hänvisning till kristna värden och kristdemokratisk ideologi

I en analys av religiösa argument i partipolitiken faller det sig naturligt att ta en närmare titt på Kristdemokraterna som aktör i debatterna. På vilka sätt använder partiet och dess riksdagsledamöter religiösa eller moraliska argument och referenser till religiösa samfund? Då kristdemokrater hänvisade till kyrkan i debatterna valde de främst att tala om kyrkostyrelsens (2005) ställningstagande, som motsvarade partiets ide-

ologi i högre grad än KION:s (2006) ställningstagande. Det kom bl.a. tydligt fram i det föregående citatet av Kärkkäinen (KD).

Kristdemokraterna i Finland är ett relativt litet parti, som grundades år 1958. Partiet grundades i protest mot sekulariseringen av samhället och för att motverka den kyrkofientliga stämningen inom politiken, vilket särskilt handlade om kommunistpartiets politiska framgångar (Demker 1998, 44–45; Karvonen 1993, 30–31). Partiet har oftast varit i opposition, men är regeringsparti sedan riksdagsvalet våren 2011.⁹³ De europeiska kristdemokratiska partierna har enligt Marie Demker (1998, 52–54) sitt ursprung i sociala rörelser eller kyrkoorganisationer utanför partipolitiken. De religiösa partierna har vanligen en ideologi och ett starkt ledarskap som sammanbinder medlemmarna. Den gemensamma ideologin är inte i första hand traditionellt partipolitisk, utan bygger snarare på en religiös värdegrund.

I Finland kan Kristdemokraternas auktoritet med Webers auktoritetstypologi beskrivas som karismatisk. Många av partiets sympatisörer och riksdagsledamöter har frikyrklig eller väckelsekyrklig bakgrund. Det är kännetecknande för en karismatisk auktoritet att man ställer sig i opposition mot samhällets normer (Gustafsson 1997, 213–220). I Norge, Sverige, Danmark och Finland avviker de kristdemokratiska partiernas väljare inte från det nationella medeltalet i socioekonomiska eller allmänpolitiska frågor. De avviker däremot i värdefrågor, såsom alkohol, sexualitet, äktenskap och religionsundervisning i skolor. Bland partiernas sympatisörer är kvinnor och äldre människor överrepresenterade (Karvonen 1993, 38–40). Kristdemokraterna i Finland hävdar att de på ett särskilt sätt står för kristna värden i finländsk politik. Exempelvis i valprogrammet inför riksdagsvalet i mars 2007 kallade Kristdemokraterna sitt parti för ”värdepartiet” (Kristdemokraterna 2006). Det kristdemokratiska partiet har ofta en bestämd linje i politiska frågor som anses beröra moraliska problem och värderingar. Å andra sidan tenderar större partier att vara internt splittrade i samma frågor och behandla dem som politiska samvetsfrågor. Liksom jag konstaterade i avsnitt 5.2

⁹³ Finlands Kristliga Förbund (som partiet kallades fram till år 2001) hade också en ministerportfölj i regeringen 1991–1994 (Karvonen 1993, 43).

är mindre partier i Finlands riksdag i regel de mest sammanhållna (Pajala & Jakulin 2007, 152).

Diskussionen om assisterad befruktning är ett bra exempel på hur Kristdemokraterna har fungerat som en försvarare av konservativa kristna värderingar i riksdagen. I oktober 2005 lämnade Kristdemokraternas ordförande Päivi Räsänen m.fl. in en motion om assisterad befruktning (LM 140/2005). Innehållet i lagförslaget var mycket likt kyrkostyrelsen ställningstagande tidigare samma år (Kyrkostyrelsen 2005). Enligt min tolkning handlade partiet ställföreträdande i riksdagen, i försvar av kyrkans synsätt. Kristdemokraternas roll i riksdagen kan jämföras med en religiös minoritet, som förkroppsligar kristna värderingar på andras vägnar – särskilt på uppdrag av sina väljare, som antingen kan vara aktivt religiösa eller icke-religiösa. Lauri Karvonen (1993, 32–33) påpekar dock att de kristdemokratiska partierna i Norden inte representerar kyrkans officiella ståndpunkt eller något medeltal bland de nationella kyrkornas medlemmar. Tyngdpunkten i partierna ligger snarare på frikyrkliga och väckelsekyrkliga grupper. Till skillnad från de kristdemokratiska partierna i övriga Europa representerar de nordiska Kristdemokraterna en offensiv kristen protesthållning.

I motionen LM 140/2005 var ett centralt argument att man inte borde sätta faderlösa barn till världen. I motionen föreslogs en lag om användning av könsceller och embryon vid assisterad befruktning, och dess syfte var att begränsa målgruppen för assisterad befruktning till dem som lider av ofrivillig barnlöshet av medicinska skäl. Motionens avsikt var också att begränsa tillgången till behandling till gifta par, och enbart parets egna könsceller och embryon skulle få användas. Vid en behandling skulle man enbart få skapa så många embryon som får kvinnans graviditet att påbörjas (LM 140/2005). Jag betraktar motionen som ett värdekonserverativt debattinlägg i opposition mot regeringens mer värdeliberala linje, trots att propositionen RP 3/2006 fortfarande låg under beredning då motionen inlämnades till riksdagen. Räsänen påpekade själv i remissdebatten om motionen att den följde kyrkostyrelsens linje.

Jag konstaterar ännu att i den här motionen [...] följs i hög grad samma etiska linjedragningar som i kyrkostyrelsens nyligen godkända grundliga ställningstagande, i vilket framför allt betonas barnets rättigheter

och också äktenskapets betydande ställning i samhället (Päivi Räsänen/KD, PR 116/2005).

Räsänen betonade således att Kristdemokraterna och kyrkostyrelsen tillsammans försvarade barnets rättigheter och äktenskapets ställning.

Ärade fru talman! Ikväll tävlar två ideologier mot varandra här i salen, kristdemokratin och den liberala gröna. Kristdemokratin grundar sig på demokratins och den kristna trons mest centrala saker, som samhällen har byggts på under årtusenden. Den liberala gröna [ideologin] vilar långt på feminismens värden. De grönas principprogram hävdar att den gröna feminismen också är männens befrielseörelse. När det gäller den här lagen om assisterad befruktning framstår den gröna feminismen ändå som männens realisations- och nedsättningsörelse. Männens del i de grönas vision blir att vara spermaautomater när kvinnoparen och singelkvinnorna vill ha barn åt sig själva genom assisterad befruktning. (Ledamot Gustafsson: Valtal på gång!) – Ledamot Gustafsson, det här har inte alls med den saken att göra (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

I det här talet definierar kristdemokrat Kärkkäinen sitt partis mål och ideologi genom att identifiera en motsatt kategori, de grönas liberala feminism. I talet sig framställde han sig som representant för ”oss kristdemokrater”. Jag anser att bilden av de två konkurrerande ideologierna är en retorisk förenkling, men talaren gör en intressant tolkning av kristdemokratins roll i relation till synen på reproduktion, män och manlighet. Kristdemokratin beskriver han för det första som politiskt legitim eftersom den är demokratisk, och för det andra som historiskt grundad i kristendomen. Den kristna tron beskriver han som hållbar, eftersom den har utgjort en värdegrund för samhällen i årtusenden. Talaren tolkar faderskapets betydelse och hävdar att lesbiska par och singelkvinnor gör männen till spermaautomater ifall samhället tillåter dem att få barn genom assisterad befruktning. Han betonar att detta innebär en nedvärdering av männen, vilket understryks retoriskt genom det närliggande ordet realisation, vilket jag betraktar som en metonymi. Den spontana publikreaktionen av socialdemokraten Jukka Gustafsson visar att talets innehåll inte helt motsvarade förväntningarna om debattens oskrivna regler – att man ska hålla sig till ämnet. Trots att talaren förnekar valtidens relevans kan jag konstatera att riksdagsvalet i mars 2007 närmade sig, vilket troligtvis gjorde många riksdagsledamöter

medvetna om att assisterad befruktning kunde ha en symbolpolitisk funktion (jfr Santesson-Wilson 2003; se avsnitt 5.3.2). Den här frågan hade enligt min tolkning potential att inverka på partiets och enskilda ledamöters anseende inför riksdagsvalet, eftersom den ansågs symbolisera någonting viktigt: samhällets och enskilda ledamöters värderingar.

7.3.3 Hänvisning till trosföreställningar och religiös tillhörighet

I det här avsnittet ska jag exemplifiera hur hänvisningar till religiösa läror och trosföreställningar användes som stöd för argument, och på vilket sätt ledamöter beskrev sin religiösa tillhörighet. Trosföreställningar som berör uppfattningar om vad som är naturligt respektive onaturligt behöver inte nödvändigtvis vara fråga om religiös argumentation. Hänvisningar till barnets bästa och andra familjevärden kan också göras inom ramen för antingen en religiös eller en sekulär/juridisk diskurs. I det här avsnittet ger jag exempel på hänvisningar till religiösa läror. I kapitel 9 fördjupar jag analysen av auktoritetsargument om vad som uppfattas som naturligt och onaturligt. Jag vill inledningsvis studera närmare hur en kristdemokrat använder religiösa argument. Följande citat är hämtat ur samma tal som det föregående citatet.

Vi har blivit lärda som medlemmar av olika kyrkor, exempelvis i skriftskolan, att människans värde bestäms och människans värde ges i första hand av den treenige Guden, som har möjliggjort människans födelse. Det här är alltså bland annat skriftskolsundervisning. Som jag ser det grundar sig kyrkostyrelsens ställningstagande på det här teologiska synsättet. Samtidigt fortsätter den där tanken att i oss har också lagts ett behov av en naturlig faderslängtan, som inte på något sätt kan förnekas eller göras lönlös (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

Genom att tala i vi-form om medlemmar av olika kyrkor – och genom att dessutom två gånger referera till skriftskolan, som är en mycket populär del av kyrkans arbete i Finland – skapar Kärkkäinen (KD) retoriska anknytningspunkter, som många kan identifiera sig med genom sitt kyrkliga medlemskap. Han använder ett dogmatiskt religiöst språk genom att tala om ”den treenige Guden”, som enligt en krånglig formulering ”har möjliggjort människans födelse”. Dessutom beskriver han kyrkostyrelsens synsätt som ”teologiskt”. Detta dogmatiska språk kan

knappast betraktas som ett retoriskt medel för att skapa konsensus. Han representerar i första hand Kristdemokraternas kristna värderingar och ger uttryck för sin egen övertygelse, samtidigt som han använder läromässiga och kyrkliga utsagor som auktoritetsargument.

Hans beskrivning av ”en naturlig faderslängtan” är tvetydig, eftersom han nämner uttrycket i en diskursiv kontext av ett dogmatiskt tal om Gud, men den vidare kontexten handlade om faderskap i relation till assisterad befruktning. Jag tolkar därför fadern som ett metonymiskt uttryck, som ges en närliggande betydelse mellan den gudomliga fadern och den mänskliga. Hans slutsats i talets fortsättning var att assisterad befruktning borde ges enbart på medicinska grunder. Min tolkning av citatet påminner om George Lakoffs (1996) beskrivning av den stränga fadern som en underliggande modell för konservativ moralpolitik i USA. Enligt Lakoff appliceras gudsbilden som en sträng fader både på familjepolitik och helt andra samhällspolitiska frågor i amerikansk politik. Jag kan inte på basis av denna undersöknings material avgöra i vilken utsträckning ett värdekonserverativt perspektiv på föräldraskap tillämpas på andra politiska sakfrågor i Finlands riksdag. Men åtminstone förekommer liknande metonymiska uttryck om mänskligt och gudomligt faderskap inom finländsk familjepolitik.

Kristdemokraternas och Sannfinländarnas argumentation om trosföreställningar och kristna värden påminde mycket om varandra i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning; inte minst då Sannfinländarnas ordförande, katoliken Timo Soini, argumenterade utgående från sin kyrkas lära. Det faktum att Kristdemokraterna och Sannfinländarna gick i valförbund i valet till Europaparlamentet år 2009 kan eventuellt tolkas som ett tecken på att partierna upplevde sig arbeta delvis för samma frågor, trots att ett valförbund huvudsakligen har strategiska fördelar.

Ärade herr talman! Detta är ju en värdefråga. Dessa paragrafer kan man vända åt ett eller annat håll. Min ståndpunkt och min värdering är att åt dem som lever i äktenskap kan man ge dessa behandlingar med föräldrarnas egna könsceller. När det talas om kyrkans ståndpunkter, så hör jag till en minoritetskyrka, å andra sidan en majoritetskyrka i världen, och den motsvarar också i det här fallet min ståndpunkt. Nu talas det mycket om barnets rättigheter och rätten att födas, men hos oss aborteras ändå 10 000 friska barn varje år, och av den orsaken öppnar kvin-

nosaksrörelsen ingen diskussion om barnets rätt att leva, och det är en väldigt stor rätt i jämförelse med de här (Timo Soini/Sannf, PR 13/2006).

Soini framhåller i citatet sin egen ståndpunkt, som han bygger på den katolska kyrkans lära. Han så att säga ”bekände sin tro” vid flera tillfällen i debatterna om assisterad befruktning, och när han gjorde det betonade han vilket kristet samfund han hör till. I egenskap av katolik talar han i citatet om äktenskapet, samtidigt som han distanserar sig från användning av könscellsdonationer. I riksdagens debatter om assisterad befruktning omnämndes abortfrågan ändå mycket sällan. Enligt Soinis tolkning undvek kvinnoaksrörelsen medvetet frågan. Enligt min tolkning är sambandet mellan frågorna assisterad befruktning och abort svagt, trots att båda berör reproduktionen. Sambandet mellan frågorna finns snarast i den katolska diskursen om reproduktionen. Då Soini nämner argumentet om barnets rätt att födas som en kritik av abort, handlar det snarast om att abort är en central fråga i katolska läror om reproduktionen (jfr Landau & Blyth 2009, 21–31; se avsnitt 2.5).

I citatet ovan kombinerade Soini bekännelsen av sin övertygelse med en positionering till ett religiöst samfund. Samma mönster av bekännelse och positionering fanns i flera tal under riksdagsdebatterna, och det gällde både ledamöter som använde värdekonservativa argument och sådana som använde mer värdeliberala argument, vilket jag ska ge några exempel på. Jag tolkar detta diskursiva mönster av bekännelse och positionering som centralt i denna värdediskussion. Mönstret var särskilt tydligt efter utskottsbehandlingen då lagutskottets majoritet hade föreslagit att lagen skulle begränsa tillgången till behandlingar till heterosexuella par. Följande citat ur riksdagens andra behandling av proposition RP 3/2006 är ett exempel på hänvisningar till trosföreställningar och kristna läror.

[D]vs. lagutskottet lyfte fram värden. Det sätt på vilket jag för mig själv har analyserat den här saken har mycket starkt grundat sig på värden, och uttryckligen de värden som kommer från den kristna människobilden, den kristna världsbilden, där Gud har skapat människan till man och kvinna (Leena Rauhala/KD, PR 106/2006).

Kristdemokrat Leena Rauhala ansåg att det var lagutskottet som hade fört fram världens betydelse som inramning för diskussionen om assisterad befruktning, vilket överensstämmer med min tolkning av debatternas diskursiva inramning. Det föranledde att hon själv bekände sin kristna utgångspunkt i diskussionen. Hon framför ett heteronormativt argument om Guds skapelse som en naturlig ordning av män och kvinnor. Men det förekom som sagt också att riksdagsledamöter som stödde ensamstående kvinnors och lesbiska pars rätt till assisterad befruktning bekände sig som kristna eller positionerade sig som medlemmar av ett kristet samfund.

Jag vill också konstatera att inom kyrkans kretsar, oberoende av att kyrkostyrelsens ståndpunkt är som den är, verkar aktivt en grupp som uttryckligen försvarar det att assisterad befruktning kan ges jämlikt också till lesbiska par. Där verkar också aktivt en grupp av kyrkans medlemmar som också då när det var fråga om partnerskapslagen, verkade för den. Själv hör jag också till kyrkan. Ledamot S. Lahtela, förhoppningsvis börjar ni inte här att indela kyrkans medlemmar i olika fack. Kyrkan tillåter ju ändå diskussion (Outi Ojala/VF, PR 15/2006).

I citatet ovan positionerar sig vänsterpartisten Outi Ojala som medlem av kyrkan, dvs. underförstått den evangelisk-lutherska kyrkan. Det är tydligt att hon valde denna retorik i syfte att argumentera emot mer explicit religiöst motiverade argument, och emot kyrkostyrelsens ståndpunkt. Citatet innehåller inget bekännande tal, dvs. inga explicit religiösa utsagor. Men i ett annat tal senare i samma debatt nämnde hon kärleken till nästan, vilket kan beskrivas som en hänvisning till en trosföreställning.

Jag hoppas allvarligt att det i denna sal finns redighet, nästankärlek och förståelse för att godkänna denna lag, eftersom den inte tar bort någonting av någon (Outi Ojala/VF, PR 15/2006).

Ojala tilltalade centerpartisten Seppo Lahtela, och jag ska ge ett exempel på hans argumentation i samma debatt.

Då Skaparen ursprungligen har skapat människan, kvinnan och mannen, så växer det här barnet naturligt ur den här kvinnans och mannens förbund framåt och därigenom har det en mamma och en pappa i hemmet. Detta är grogrunden, och det är också mitt tals innehåll och

syfte att så här borde det vara och från detta borde man födas (Seppo Lahtela/C, PR 15/2006).

I citatet använder Lahtela ett värdekonserverande, sakraliserande tal om kärnfamiljen och det heterosexuella äktenskapet. Han beskriver förbundet mellan kvinnan och mannen som naturligt, eftersom de har skapats av Skaparen.

När det har krävts värdediskussion här, och enligt mig ifrågasatts en del ledamöters värdegrund, så vill jag här konstatera att jag själv uppfattar mig som kristen, jag är medlem av den evangelisk-lutherska kyrkan, men jag känner mig främmande för en sådan kyrka som inte godkänner människors jämlikhet. Om det är så, känner jag mig främmande för en sådan kyrka (Jouni Backman/SDP, PR 100/2006).

Liksom jag nämnde i avsnitt 6.2.1 strävade Jouni Backman (SDP) i egenskap av gruppordförande efter partisammanhållning och försökte övertyga medlemmarna av den socialdemokratiska riksdagsgruppen att rösta för regeringens proposition snarare än att följa en personlig övertygelse. I detta citat ur den första behandlingen av proposition RP 3/2006 konstaterar Backman att värdediskussionen hade kommit som ett krav, och han antyder att denna inramning av diskussionen ur hans synvinkel var oönskad. Men som svar på tal bekänner han sig som kristen och positionerar sig som medlem av den evangelisk-lutherska kyrkan. Liksom jag nämnde i kapitel 6 var betoningen på jämlikhet central i debatten, särskilt bland dem som företrädde regeringens synvinkel i fråga om rätten till assisterad befruktning. Här legitimerar han sin synvinkel religiöst, samtidigt som han drar gränser för i vilken mån han kan identifiera sig med kyrkan. En liknande bekännelse och positionering görs i följande citat ur samma debatt.

Ärade talman! I den här diskussionen har det hänvisats också till kristna värden och den kristna tron. Jag är medlem av den evangelisk-lutherska kyrkan och betraktar som en central tanke i den kristna tron att man bör sträva efter att undvika skenhelighet, man bör söka sanningen bakom saker och fenomen. I och med detta anser jag att det är helt i överensstämmelse med den kristna tron att anse att förslaget som bygger på regeringens proposition, som nu i detta behandlingsskede alltså är i enlighet med reservationen, är helt i överensstämmelse med kristna värderingar (Ulla Anttila/Gröna, PR 100/2006).

Liksom i citatet av Backman talade Ulla Anttila (Gröna) i detta behandlingsskede mot den ståndpunkt som lagutskottets majoritet hade formulerat, dvs. hon var i underläge och försvarade en reservation. Hon anpassade därför sin retorik till värdediskussionens mönster av bekännelse och positionering. Liksom flera värdekonservativa debattinlägg legitimerade hon sin ståndpunkt religiöst, särskilt genom att tala om sanning och skenhelighet, vilket är tydliga auktoritetsargument. Samtidigt använder talaren enbart abstrakta värden, vilket enligt Perelman (2004, 55–56) fungerar bra som övertalningsredskap. Inte heller uttrycket ”den kristna tron” konkretiseras. Jag tolkar att kristna tron i det här citatet – liksom i diskussionen som helhet – fick rollen av en flytande signifikant, som kunde användas för olika ändamål och fyllas med olika innehåll inom konkurrerande diskurser. I följande citat ur första behandlingen av RP 3/2006 kommenteras värderingarnas betydelse i debatten.

Det har hänvisats till barnets bästa i nästan varje tal, och det vill också jag göra. Jag anser att barnets bästa är att få sin början i säkra och hälsosamma förhållanden, och barnets bästa är att födas som önskat [...].

Det har talats här mycket om värden. Jag skulle vilja tala om nåd, som också är en kristen term, mycket väsentlig. Till detta har hänvisats av kyrkans företrädare som är av åsikten att det vore nådigt att låta också de barn födas, som inte föds i så kallade normala parförhållanden (Maija Perho/Saml, PR 100/2006).

Mellan de finska orden ”värde” (*arvo*) och ”nåd” (*armo*) finns en språklig parallell som är stilistiskt viktig i talet. Skillnaden mellan de två orden är bara en bokstav. Talarens poäng är att det finns ett nära samband mellan dessa ord, och nåd uppfattas i sammanhanget som en kristen term. Det är också anmärkningsvärt att hon talar om ”kyrkans företrädare”, som om kyrkan vore direkt representerad i riksdagen. I det här fallet syftar hon på ledamöter som gör värdeliberala utsagor om barn. Talarens ståndpunkt var att assisterad befruktning borde tillåtas även för lesbiska par och ensamstående kvinnor. Förutom att använda en specifikt religiös term i sitt inlägg använde hon i citatets första stycke också ett tal om barnets bästa, i bemärkelsen att barnet föds önskat.

7.3.4 Hänvisning till övertygelse och samvete

Liksom jag nämnde i avsnitt 3.3.2 kan enligt Pieper och Young (2009, 362–363) politiseringen av frågor som anses höra till det privata bidra till att den politiska diskursen sakraliseras, dvs. att religiös argumentation får ett större utrymme i debatter. Det kännetecknar t.ex. politiska diskussioner om familj, sexualitet och berusningsmedel. I avsnitt 5.3 konstaterade jag att sådana frågor ofta behandlas som samvetsfrågor i finländsk politik. Eftersom assisterad befruktning betraktades som en samvetsfråga krävdes inte partilojalitet i lika hög grad som i vanliga fall. Det var därför möjligt för ledamöter från olika riksdagsgrupper att känna lojalitet på andra grunder. En möjlig sammanbindande faktor över partigränserna var religiös övertygelse. En gemensam övertygelse kunde ena riksdagsledamöter när de valde hur de skulle rösta. I diskussionerna om assisterad befruktning byggde många ledamöter sin argumentation på hänvisningar till en värdekonservativ kristen tradition, men religiös diskurs ”smittade av sig” också till dem som stod för mer liberala eller moderata kristna värderingar. En partiöverskridande kristen lojalitet kommer till uttryck i följande citat av en centerpartist, som berömmar Kristdemokraternas och Sannfinländarnas religiösa argumentation.

När man ser på den här världen, så verkar det som att kristdemokraterna och sannfinländarna har rätta och ärliga linjer i den här frågan. Jag uppskattar deras rakryggade stil som parti, ledamöter och finländare genom att dessa fosterländska, kristna grundvärderingar är så klara, att de ställer sig bakom dessa värderingar ända till slutet (Seppo Lahtela/C, PR 100/2006).

I sitt tal inledde Lahtela flera avsnitt med samma sats: ”När man ser på den här världen”. Med ett retoriskt begrepp kallas denna stilfigur anafor. Förutom att bidra med en retorisk rytm i talet understryker upprepningen talets sammanfattade syfte. Han tolkade den vidare kontexten för diskussionen, bl.a. lagutskottets agerande i relation till regeringen, och den socialdemokratiska riksdagsgruppens påtryckningar så att ”samvetet glömdes bort” (se avsnitt 6.2.2). I citatet ovan säger han sig uppskatta Kristdemokraternas och Sannfinländarnas stil i denna värde-diskussion, eftersom de tydligt artikulerade sina värderingar. De värde-

ringar som han uppskattade beskriver han som både fosterländska och kristna.

Bland regeringspartierna hade Centerns riksdagsgrupp den lägsta partisammanhållningen vid voteringen om proposition RP 3/2006. Centerns riksdagsgrupp hade Riceindexet 0,15 (se tabell 4 i kapitel 6). Det tyder på att ledamöternas personliga övertygelse betonades starkt inom riksdagsgruppen. Jag ska ge ytterligare ett exempel på hur Centerns ledamöter resonerade om sin övertygelse.

Ärade talman! Jag vill snarast lyfta fram mitt eget synsätt i den här frågan. Min egen moraluppfattning bygger på övertygelsen att äktenskap ingås mellan en man och en kvinna, vilket är ett livslångt äktenskap, och därtill hör också den enkla synvinkeln att man tar emot de barn, som man kan få ta emot som gåva (Kyösti Karjula/C, PR 13/2006).

Kyösti Karjula (C) betonar att i citatet att hans uppfattning om lagförslaget grundar sig på hans eget synsätt, moraluppfattning och övertygelse. Då han konkretiserar vad dessa innebär nämner han äktenskapet, som han definierar dels som en enhet mellan en man och en kvinna, dels som livslångt. Då han nämner barn förtydligar han att de är en gåva. Därigenom argumenterar han emot uppfattningen att det skulle vara en rättighet att få barn.

I avsnitt 6.2.2 citerade jag Sannfinländarnas ordförande Timo Soini, som kritiserade Socialdemokraterna för tvetydighet i sina instruktioner om rätten att rösta efter övertygelse. Det var uppenbarligen viktigt för honom att assisterad befruktning var en samvetsfråga. Jag ska här ge ett exempel på hur Soini resonerar om sin övertygelse.

Jag talar ganska sällan här om religiös övertygelse, men nu vill jag ändå säga det här, för det är avgörande för min synpunkt. Min egen värdevärld kommer från den katolska kristna läran. Den här värdevärlden har en miljard människor i världen. Här är jag alltid politiskt i minoritet, men jag är medlem av en stor kyrka, som är världsomfattande. Den här kyrkans ståndpunkt påverkar mitt tänkande i alla moraliska frågor, det må sedan vara svårt för mig att acceptera eller ej. Det är inte alltid lätt, kraven är hårda, men man plockar inte russin från bullarna. Det är kyrkans lära, och det duger för kyrkans medlem. Det är frågan om detta för min del i det här ärendet.

Jag anser att människolivet är heligt, och därför förstår jag att barnets rätt att födas är ovillkorlig. Om kvinnans rätt till sin egen kropp och barnets rätt att födas står emot varandra, väljer jag den svagares, barnets rätt. Sagt på finska betyder detta att jag personligen inte kan godkänna till exempel abort (Timo Soini/Sannf, PR 100/2006).

Soini framhåller att den katolska kyrkans lära är avgörande för hans inställning till lagförslaget om assisterad befruktning. Begreppet ”värdevärld” är en direkt översättning av det finska ordet *arvomaailma*, som inte har någon direkt motsvarighet på svenska. Det kunde även översättas med begreppet livsåskådning, men det finska ordet uttrycker på ett tydligare sätt att det handlar om en uppsättning värden som individen betraktar som viktiga. Begreppet användes ofta i debatterna om assisterad befruktning då ledamöter talade om sin personliga övertygelse. I samma anförande påpekade Soini att han som medlem av lagutskottet hade varit tvungen att delvis kompromissa då han ställde sig bakom lagutskottets betänkande. I egenskap av medlem av den katolska kyrkan är han inte villig att kompromissa, vilket han understryker genom det metaforiska uttrycket ”plocka russinen från bullarna”. Han låter således sitt samvete styras av kyrkans lära. Han betonar att kyrkans ståndpunkt inverkar på hans tänkande i alla moraliska frågor, och han konstaterar att han personligen inte accepterar abort. Han betonar också vikten av att försvara barnet i egenskap av den svagare parten. Några ledamöter som fick ordet efter Soini tog upp tråden om hans försvar av barnet som den svagare parten, och ett ofta återkommande tema i debatten var det finländska samhällets kristna värdegrund.

Trots att Soini hävdade att den katolska kyrkans lära är avgörande för hans syn på moraliska frågor resonerade han reflexivt om sin egen ståndpunkt, sina egna värderingar och sin egen övertygelse. I avsnitt 3.4 konstaterade jag att individens moraliska auktoritet har ökat till följd av individualiseringsprocesser i samhället. Moralisk auktoritet som tidigare hörde till institutioner har i hög grad överförs till individen. Men liksom jag skrev i kapitel 3 kan individualiseringen av religionen och moralen ske parallellt med religionens ökade synlighet i den offentliga sfären. Ulrich Beck (2010) beskriver individualiseringen av religionen som att man väljer den gud man tror på. Det handlar enligt Beck om individens reflexiva självförverkligande. Värdediskussionens diskursiva mönster av beaktelse och positionering innebar m.a.o. att ledamöter dels positio-

nerade sig som medlemmar av religiösa samfund, dels reflexivt formulerade sin egen tro och sina värderingar i förhållande till assisterad befruktning och föräldraskap. Följande citat belyser på ett tydligt sätt hur ledamöternas personliga övertygelse och värderingar hade en särställning i debatterna.

Ärade herr talman! Tolerans och barnets bästa har lyfts upp på en plattform vid behandlingen av lagen om assisterad befruktning i kväll. Om vi inte är överens om allt, betyder det intolerans eller tvärtom? Eller om jag tänker på barnets bästa på ett annat sätt, är det också intolerans? Våra åsikter om lagen må vara vilka som helst, vi finner garanterat forskning som stöder vår ståndpunkt, både och, för och emot. I bakgrunden för förhållningssättet till ärendet finns ändå framför allt varje ledamots värdevärld, attityd till livet, övertygelsefaktorer, och inte forskning (Inkeri Kerola/C, PR 100/2006).

Inkeri Kerola (C) beskriver på ett intressant sätt olika auktoritetsargumentets betydelse i debatterna. Hon antyder att forskning ofta används som auktoritetsargument, och att det är möjligt att argumentera både för och emot en ståndpunkt m.h.a. forskning. Enligt Kerola vägde ledamöternas hänvisningar till övertygelse tyngre som auktoritetsargument än hänvisningar till forskning. Hon nämner synen på barnets bästa och tolerans som exempel på saker som delade åsikterna i debatten. Barnets bästa uppfattas i citatet som en flytande signifikant, eftersom det beskrivs som ett värde som fylls med olika innehåll beroende på talarens ståndpunkt.

Alltså så mycket känsla, och så mycket fördomsfullhet och så många attityder som har slängts in i den här diskussionen, så jag undrar verkligen var problemet ligger. Jag förstår det om någon anser att man inte kan godkänna på grund av religiös övertygelse, det kan man gott säga, men man ska ändå inte måla sådana skräckbilder av vad godkännandet av den här lagen skulle innebära (Outi Ojala/VF, PR 15/2006).

I avsnitt 7.3.3 konstaterade jag att vänsterpartisten Outi Ojala i remissdebatten om proposition RP 3/2006 nämnde att hon hör till kyrkan. I det här citatet ur samma debatt hävdar Ojala att känslor, fördomar och attityder hade fått ett för stort utrymme i debatterna. Hon framställer religiös övertygelse som ett gångbart skäl att inte godkänna lagen om assisterad befruktning, men kritiserar samtidigt ledamöter för att ha

använt religiösa utsagor för att framställa skräckbilder av lagens konsekvenser.

I det här kapitlet har jag gett många exempel på hänvisningar till kyrkliga ställningstaganden i debatterna om assisterad befruktning. Att kyrkan får samhällsligt inflytande i egenskap av remissinstans kan tolkas som en konsekvens av att det reflexiva samhället har skapat nya arenor för samtal mellan stater, organisationer och rörelser (Bäckström 2008). Anders Bäckström (2008, 27–28) beskriver de nordiska folkkyrkorna som semiofficiella institutioner. De kan delvis betraktas som en integrerad del av välfärdssamhället och den nordiska kulturen, eftersom de bidrar med samhällsnyttiga tjänster och riter. Men för att få inflytande under en lagberedningsprocess är kyrkliga organ beroende av att politiker, som ofta är medlemmar av kyrkan, lyfter fram kyrkans ståndpunkt i riksdagens utskott och plenum (Sundback 2008, 199). I behandlingen av samvetsfrågor har hänvisningar till trosföreställningar eller andra former av individuell övertygelse ett särskilt utrymme i partipolitiken. Susan Sundback (2008, 199) tolkar det höga antalet kyrkomedlemmar som huvudorsaken till att banden mellan kyrkan och staten fortfarande är starka i Finland, trots att kyrkans autonomi successivt har ökat. Kyrkomedlemskap i Finland ska ändå inte betraktas som ett mått på människors religiositet eller värderingar. I det här kapitlet har jag gett exempel på att riksdagsledamöter som var medlemmar av olika kyrkor hänvisade till kyrkan som moralisk auktoritet, trots att de ofta företrädde olika ståndpunkter.

7.4 Sammanfattning

I det här kapitlets analys kom jag fram till att olika former av religiösa argument förekom i debatterna om assisterad befruktning, särskilt efter att debatterna hade ramats in som en värdediskussion. Jag har gett exempel på hänvisningar till kyrkliga ställningstaganden, hänvisningar till kristna värden och kristdemokratisk ideologi, hänvisningar till trosföreställningar och religiös tillhörighet samt hänvisningar till övertygelse och samvete. Dessa hänvisningar till religion och övertygelse användes som stöd för olika argument och olika former av claims-making. I vissa debatter, bl.a. riksdagens första behandling av propositionen RP 3/2006

(PR 100/2006), blev religiös tillhörighet någonting som talarna rentav förväntades förtydliga. Många riksdagsledamöter positionerade sig som medlemmar av en viss konfession eller en viss kyrka – också sådana politiker som inte brukar framhålla sin kristna identitet eller kyrkliga medlemskap i offentliga sammanhang. Det är därmed svårt att dra en gräns mellan religiösa och sekulära aktörer i debatten.

I det här kapitlet har jag konstaterat att den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland kan beskrivas med Habermas (2008) uttryck som ett tolkningssamfund i den politiska debatten om assisterad befruktning. I situationer som denna kan kyrkan fortfarande ha offentligt inflytande, trots att samhället på många plan har genomgått sekulariseringsprocesser. Det är inte långsökt att beskriva situationen som postsekulär i betydelsen att religionen får en ny synlighet, och att gränsen mellan religiöst och sekulärt blir otydlig. Som exempel på detta har jag visat att kyrkostyrelsens ställningstagande (Kyrkostyrelsen 2005) och ett ställningstagande av kyrkans människorättsdelegation (KION 2006) blev objekt för en omfattande diskussion i riksdagens debatter om proposition RP 3/2006. Genom hänvisningar till kyrkliga ställningstaganden användes kyrkan som en moralisk auktoritet. Samtidigt bygger kyrkans roll som tolkningssamfund på att kyrkan är villig att ha en synlig roll i offentliga diskussioner och lagstiftningsprocesser. Liksom jag konstaterade avsnitt 7.1 brukar inte kyrkan uttala sig om alla slags politiska ärenden. Kyrkan tar särskilt ställning till sådana frågor som på ett tydligt sätt har anknytning till kyrkans lära, värderingar eller verksamhetsområde. I det här fallet berör assisterad befruktning inte i första hand kyrkans lära eller verksamhetsområde, utan snarare kyrkans värderingar. Det gäller särskilt äktenskapets betydelse, synen på sexuell läggning och barnets bästa.

Politiker i Finlands riksdag kunde öppet tala om religion och religiöst motiverade värderingar i debatterna om assisterad befruktning. Det tolkar jag som en ny synlighet för religionen i partipolitiken. Ledamöterna talade om religion i första hand på sina egna villkor, och inte auktoritärt, vilket jag tolkar som ett reflexivt förhållningssätt till religion och moral. Samtidigt inverkade också i det här fallet att assisterad befruktning behandlades som samvetsfråga, eftersom den personliga överzeugelsen betonades.

I kapitel 3 konstaterade jag att ett kännetecknande drag för den post-sekulära situationen är att religiösa och sekulära diskurser tenderar att sammansmälta. Det innebär att en riksdagsdebatt inte nödvändigtvis behöver uppfattas som värdeneutral eller neutral i religiöst avseende. En religiös utsaga eller ett moraliskt värde kan tillämpas för olika syften, och kan därmed tolkas som flytande signifikanter. Det innebär att den religiösa utsagan eller det moraliska värdet kan ha en enande effekt, åtminstone så länge de inte konkretiseras eller tillämpas. Jag betraktar barnets bästa som det huvudsakliga exemplet på detta fenomen. Men i det här kapitlet har jag också visat att mönstret av beaktelse och positionering var en gemensam modell för claims-makingprocesser med olika syften, både för dem som talade för alla kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning, och för dem som talade för lagutskottets begränsade modell.

Sammansmältningen av diskurser innebär ändå inte att det saknades hierarkisk ordning mellan diskurser. Kyrkans mer värdekonservativa ställningstagande (Kyrkostyrelsen 2005) ställdes i centrum för diskussionen, och kyrkan blev en nodalpunkt för debatten. Denna nodalpunkt bidrog till inramningen av debatten som värdediskussion, särskilt efter att lagutskottet hade ställt detta värdekonservativa perspektiv i en hierarkisk position över regeringens proposition. KION:s (2006) uttalande lyftes fram i debatten som en motreaktion. Uttalandet användes för claims-making om värdepluralismen inom kyrkan och bland kyrkans medlemmar, som också var representerade i den politiska debatten. KION:s uttalande använde en mer sekulär juridisk diskurs och gick i linje med regeringens proposition. Samtidigt är det av relevans att KION är en religiös aktör. Dess uttalande kunde användas retoriskt som svar på värdekonservativa religiösa argument, som redan hade fått ett övertag i värdediskussionen. Med hjälp av KION:s uttalande kunde en sekulär ståndpunkt översättas till en religiös diskurs. På grund av denna process är det i själva verket svårt att analytiskt åtskilja religiös diskurs från sekulär diskurs i debatterna, liksom det är svårt att åtskilja religiösa och sekulära aktörer i debatten. Men denna tendens till sammansmältning skedde inte helt smärtfritt. Det förekom också kritiska kommentarer om de religiösa argumentens plats i politiken, t.ex. en kritik av religiös fundamentalism (se citatet av Astrid Thors/SFP, PR 100/2006 i

avsnitt 7.3.1) eller en kritik av fördomar och skräckbilder (se citatet av Outi Ojala/VF, PR 15/2006 i avsnitt 7.3.4).

8 Kvinnans rättighet och barnets bästa

8.1 Propositionernas jämlikhetsretorik

I det här kapitlet kommer jag att behandla utsagor om barn och föräldraskap i debatterna om assisterad befruktning. Jag kommer att lyfta fram två särskilt framträdande diskurser, nämligen kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning och barnets bästa.

I avsnitt 6.1 hänvisade jag till en artikel i *Hufvudstadsbladet*, enligt vilken regeringens proposition RP 3/2006 under justitieminister Johannes Koskinens ledning fick en medvetet vag skrivning. I stället för att uttryckligen handla om lesbiska par och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning använde propositionstexten ett tal om kvinnors rätt till assisterad befruktning oberoende av parförhållande (Ekström 2005).

Mellan de två propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006 finns vissa skillnader i formuleringarna om mottagarkategorierna för assisterad befruktning. Regeringens proposition RP 76/2002 föreslog att ensamstående kvinnor och lesbiska par under vissa villkor skulle ha laglig rätt till behandlingar. Huvudprincipen var enligt propositionen ändå att assisterad befruktning skulle vara tillåtet för heterosexuella gifta eller samboende par. Denna princip motiverades med hänvisning till lagstiftningen om assisterad befruktning i de övriga nordiska länderna, som vid denna tidpunkt endast tillät assisterad befruktning för heterosexuella par. Enligt propositionen skulle behandlingar tillåtas även för övriga

kvinnor, dvs. lesbiska par och ensamstående kvinnor, men under förutsättning att spermadonatorn samtycker till behandlingen, och att han kan fastställas som barnets far (RP 76/2002, 15–16). Formuleringarna i propositionen är vaga, och framstår i ljuset av regeringens återtagande av propositionen som resultatet av en kompromisslösning. Att propositionen återtogs visar att regeringen betraktade lagutskottets förslag att förbjuda behandlingar för lesbiska par och ensamstående kvinnor som problematiskt. Positionerna var således låsta och frågan om vilka kvinnor som skulle ha rätt till assisterad befruktning blev omstridd i behandlingen av båda propositionerna. I den inledande beskrivningen av proposition RP 3/2006 sägs följande:

Något krav på att den som skall behandlas genom assisterad befruktning lever i ett parförhållande ställs inte i den föreslagna lagen (RP 3/2006, 1).

Formuleringarna om kravet på parförhållande hade således uppluckrats sedan den första propositionen skrevs. Standardbeteckningen för ensamstående kvinnor och lesbiska kvinnor i proposition RP 3/2006 är kvinnor ”som inte lever i parförhållande med en man” (t.ex. på s. 1, 5, 16, 17, 19, 20 i RP 3/2006). Lesbiska pars och ensamstående kvinnors relationsstatus definieras alltså genom avsaknaden av en man. Samtidigt som argumentationen bottnade i ett ideal om jämlikhet mellan kvinnor antyder formuleringen att faderskap var en känslig fråga i de politiska debatterna om assisterad befruktning.

I samband med ett avsnitt om surrogatmoderskap i propositionen används motsvarande formulering även om män.

I Finland har några tiotal surrogatmoderskapsarrangemang förekommit. I dem alla har det varit fråga om behandling av ett par bestående av en man och en kvinna. Därför förändrar den föreslagna lagen inte situationen för de mäns del som inte lever i parförhållande med en kvinna. Med anledning av vad som anförs ovan kan man anse att de föreslagna bestämmelserna inte står i strid med jämställdhetslagen (RP 3/2006, 23).

Homosexuella par och ensamstående män omnämns i citatet som en gemensam kategori, som kännetecknas av att de ”inte lever i parförhållande med en kvinna”. Det är alltså en spegelvänd formulering av stan-

darduttrycket för lesbiska par och ensamstående kvinnor. Uttrycket används i avsnittet som en retorisk konstruktion av jämställdhet. De politiska motiveringarna för jämställdhet formuleras ändå i propositionen med andra motiveringar än de rent språkliga. I den citerade propositionstexten konstateras i neutrala ordalag att lagförslaget inte inkluderar "surrogatmoderskapsarrangemang"⁹⁴, trots att jämställdhetsargument kunde tala för ett godkännande. Surrogatarrangemang är underförstått den form av assisterad befruktning som kunde användas av homosexuella och ensamstående män som önskar få barn. I samma avsnitt förklaras att lagen inte utgår från absolut likhet mellan könen, och att kvinnor och män är väsentligt olika i biologisk mening. En spermadonator och en surrogatmoder likställs inte, eftersom spermadonation enligt propositionstexten är en enklare och mindre riskfylld åtgärd än surrogatarrangemang. I avsnitt 8.3 kommer jag att analysera hur surrogatarrangemang diskuterades i några riksdagsdebatter. I dessa diskussioner förekom jämlikhetsargument, men de handlade sällan om homosexuella mäns rätt till surrogatarrangemang, utan snarare om olika kategorier av kvinnor.

Jag betraktar diskursen om parförhållande som ett försök att neutralisera lagförslaget, eftersom en retorik om jämlikhet för alla kvinnor antogs vara lättare att uppnå konsensus kring än en retorik som explicit betonar sexuella minoriteters rättigheter. Diskursens inramning byttes från ett explicit tal om lesbiska par och ensamstående kvinnor till ett tal om jämlikhet och om kvinnor "som inte lever i parförhållande med en man" (RP 3/2006).

8.2 Jämlikhetsargument i riksdagsdebatterna

Det är inte särskilt överraskande att jämlikhetsargument fick ett så stort genomslag i de politiska debatterna om assisterad befruktning, eftersom det är en typisk inramning för könsrelaterade frågor. Betoningen på

⁹⁴ Jag använder i första hand begreppet surrogatarrangemang, som är språkligt smidigare än "surrogatmoderskapsarrangemang". Båda termerna belyser att flera parter är inblandade, medan det vedertagna begreppet surrogatmoderskap framför allt synliggör kvinnan som bär barnet.

jämlikhet i de politiska debatterna om assisterad befruktning kan betraktas som resultatet av flera samverkande faktorer. Betoningen kan tolkas dels ur en retorisk synvinkel som undvikandet av ett explicit tal om sexuella minoriteters rättigheter, dels ur en diskursiv synvinkel, som handlar om argumentens innehåll. I min analys av riksdagsdebatterna har jag iakttagit fyra typer av jämlikhetsargument: (1) hänvisning till etablerad praxis, (2) jämförelse med de övriga nordiska länderna, (3) hänvisning till en stegvis utveckling av samkönade pars rättigheter och (4) hänvisning till en pluralistisk samhällssituation.

I debatterna nämndes många gånger att betoningen på jämlikhet följde en etablerad praxis vid många kliniker, som redan erbjöd behandlingar till ensamstående kvinnor och lesbiska par. Jag betraktar detta som ett pragmatiskt argument. Argumentet nämndes bl.a. av justitieminister Leena Luhtanen (SDP) i det inledande anförandet i remissdebatten om proposition RP 3/2006.

Den nu föreslagna lagen motsvarar i stor utsträckning den praxis som följs för givande av behandling. Eftersom cirka 1 500 barn årligen föds i dag som resultat av behandlingen, eller ungefär 2,7 procent av de barn som föds varje år, tycker jag det är viktigt att vi får juridiskt och etiskt hållbara regler för verksamheten. Det skulle skapa rättslig säkerhet för både dem som ger assisterad befruktning och dem som får behandling. Lagen skulle ju definiera bland annat de allmänna villkoren för vården, och därmed förbättra möjligheterna att övervaka verksamheten. Att skriva in en god och etiskt hållbar praxis i lagen motverkar att oönskade tillvägagångssätt uppstår (Leena Luhtanen/SDP, PR 13/2006).

Det var Justitieministeriet som ansvarade för beredningen av lagförslaget om assisterad befruktning. Som ansvarig minister ansåg inte Luhtanen att hon hade orsak att ändra på etablerad praxis, och hon nämner särskilt villkoren för givande av behandling. Det handlade underförstått bl.a. om att lesbiska par och ensamstående kvinnor kunde få assisterad befruktning. Hon förstärker dessutom sitt argument genom att beskriva den etablerade praxisen som ”god och etiskt hållbar”. I anförandet nämnde hon ändå att lagförslaget avvek från praxis på två punkter: Surrogatmoderskap skulle förbjudas och barnen som föds skulle i fortsättningen kunna få reda på sitt biologiska ursprung. I följande citat understryks att en viss praxis har följts under en relativt lång tid.

Som jag sa förut, förstår jag fullständigt den religiösa övertygelsen, som den föregående ledamoten, ledamot Tölli, pratade om. Men jag kan inte på något sätt förstå att vi, som inte har en religiös övertygelse, så starkt försöker fasthålla att assisterad befruktning inte får ges till en ensam kvinna, då det här redan i 20 år har varit praxis. Har alltså allt det här, som i 20 år har gjorts, gjorts fel? I forskningar har visats att ensamma kvinnors och kvinnopars barn, som redan har hörts i debatten, är ganska balanserade människor. Det finns inga forskningsuppgifter om att barn som vuxit upp i kvinnopars familjer skulle må dåligt på något sätt. Tvärtom. Sådana här fall är högst 3 procent av alla dem som får assisterad befruktning (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 100/2006).

I citatet hävdas att det hade varit praxis i 20 år att assisterad befruktning även kunde fås av ensamma kvinnor och kvinnopar. Sirpa Asko-Seljavaaras (Saml) vädjar till sina åhörare med en retorisk fråga om denna praxis har varit fel. Hennes utsaga ”vi, som inte har en religiös övertygelse” är ovanlig i debatterna om assisterad befruktning. Jag betraktar utsagan som en följd av att religiös övertygelse hade en synlig roll i debatterna. Talaren positionerar sig därför som icke-religiös och vädjar till likasinnade. Samtidigt hävdar hon att har förståelse för den religiösa övertygelsen. Hon framställer därmed övertygelsen som ett legitimt auktoritetsargument i debatten. I citatet använder hon också forskning som auktoritetsargument då hon omtalar om kvinnoparens barn med det ambivalenta uttrycket ”ganska balanserade människor”.

Jämförelser med de övriga nordiska länderna fungerade som argument både för och emot betoningen på jämlikhet, eftersom de nordiska länderna har utvecklat lagstiftning om assisterad befruktning i olika skeden och delvis med varierande innehåll. Det vanligaste var ändå att jämförelser med övriga Norden användes som argument för att assisterad befruktning skulle begränsas till gifta eller samboende heterosexuella par.

I propositionen RP 76/2002 konstaterades att ett gemensamt drag i de övriga nordiska lagarna om assisterad befruktning var att de tillät behandlingar enbart för äkta par eller för män och kvinnor som lever under äktenskapsliknande förhållanden. Samtidigt nämndes att det i Sverige fanns ett lagförslag om att tillåta assisterad befruktning för två kvinnor som lever i ett registrerat partnerskap eller samboförhållande (RP 76/2002, 10). Jämförelser med de övriga nordiska länderna användes ofta i riksdagens debatter om propositionen RP 76/2002 som moti-

vering varför tillgången till assisterad befruktning borde begränsas till heterosexuella par. I följande citat antyder justitieminister Johannes Koskinen att regeringens proposition byggde på ett kompromissförslag, som i det skedet avvek från de övriga nordiska länderna.

Ärade talman! Det här är verkligen kärnfrågor, tillåter vi överhuvudtaget, och på vilka villkor, givande av assisterad befruktning till andra än par bestående av man och kvinna. I regeringsarbetet stannade vi för en sådan här kompromiss, som nu har presenterats. Vid behov finns det sedan också färdiga regleringsförslag att man skulle begränsa sig till behandling av ofrivillig barnlöshet, som i de övriga nordiska länderna (Johannes Koskinen/SDP, PR 76/2002).

I citatet antyder Koskinen att regeringen kunde vara medgörlig och erbjuda alternativa lagförslag. Han använder uttrycket ofrivillig barnlöshet som en beteckning för heterosexuella pars barnlöshet. Vid beredningen av RP 3/2006 var situationen i Norden delvis en annan, och jämförelser med övriga nordiska länder kunde fungera som argument för att tillåta assisterad befruktning jämlikt för olika kategorier av kvinnor. Då var den nämnda lagändringen i Sverige högaktuell, eftersom Sveriges riksdag den 3 juni 2005 godkände ett lagförslag som gav lesbiska par tillgång till assisterad befruktning (Prop. 2004/05:137). Denna svenska lagändring nämns också i den finländska propositionstexten. Propositionen RP 3/2006 nämner också den danska praxis enligt vilken ensamstående kvinnor och lesbiska par erbjöds insemination vid åtminstone två kliniker som drevs av en barnmorska istället för läkare. Läkare hade nämligen enligt den danska lagen inte rätt att erbjuda dessa kvinnor assisterad befruktning (RP 3/2006, 11). I remissdebatten om RP 3/2006 var det Kristdemokraternas ledamöter som oftast gjorde jämförelser med de övriga Nordiska länderna, och jämförelserna fungerade då som argument för att begränsa tillgången till behandlingar till heterosexuella par. I följande citat framställs det finländska lagförslaget som relativt tillåtande i jämförelse med de övriga nordiska ländernas lagstiftning.

Också en praktisk utgångspunkt är i förmån för behandling av ensamstående kvinnor och kvinnopar, för det är ju faktiskt möjligt att bli gravid utan behandlingar. [...] Allt som allt är jag positivt inställd till tillåtandet av användning av donerade könsceller. Förslaget är ju mer tillå-

tande än i de övriga nordiska länderna. I jämställdhetens och jämlikhetens namn kan man så här behandla barnlöshet, den må bero på antingen kvinnan eller mannen. Detta är en mycket bra utgångspunkt (Anneli Kiljunen/SDP, PR 13/2006).

Socialdemokrat Anneli Kiljunen argumenterar för det finländska lagförslagets tillåtande utgångspunkt som en positiv sak i jämförelse med de övriga nordiska länderna. Hon nämner jämställdhet och jämlikhet som bra principer för behandlingen av barnlöshet. Alternativet att de ensamstående kvinnorna och lesbiska paren skulle bli gravida på andra sätt beskriver hon som mindre önskvärt.

Det förekom också jämlikhetsargument om att lagen om assisterad befruktning borde följa utvecklingen av lagar som motverkar diskriminering av samkönade par. Lagen om assisterad befruktning bereddes delvis parallellt med och delvis efter lagen om registrerat partnerskap, vilket hade en betydande inverkan på diskussionerna i riksdagen. Följande citat är ur första behandlingen av proposition RP 76/2002, efter att lagutskottet hade föreslagit en begränsning av tillgången till assisterad befruktning. Det hade börjat ryktas att regeringen övervägde att återta propositionen från riksdagsbehandlingen.

Lagutskottets majoritetsståndpunkt kriminaliserar ju nu helt en människogrups assisterade befruktning. Orsaken varför just kvinnor som lever ensamma förnekas assisterad befruktning har hamnat under ett dunkelt täcke. Hur kan detta göras? Åtminstone hör det inte till ett jämställt samhälle, som bygger på en människosyn att alla är lika värda och alla människor bör behandlas på samma sätt.

Jag har fått ett mycket stort antal meddelanden från människor. De säger rakt ut att de inte skulle vilja bo i ett land där assisterad befruktning skulle vara ett brott för en grupp människor, och där man därigenom ifrågasätter alla människors jämlika grundrättigheter. Därför måste riksdagen nu enligt mig stanna upp och tänka över den här lagen. Vi måste gå framåt som ett land, som kan uppträda internationellt som ett land i vilket man försvarar medborgarnas grundrättigheter och mänskliga rättigheter, och också kvinnors rättigheter. Det är därför jag tror att riksdagen nu i den här upphettade situationen skulle göra klokt i att ta en time-out och stanna upp under helgen och tänka och reflektera över denna fråga, vilken lösning vi verkligen är redo för (Tuula Haatainen/SDP, PR 198/2002).

Tuula Haatainen (SDP) betonar särskilt ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning, men talar också i en vidare mening om kvinnors rättigheter, ett jämställt samhälle och människors jämlika grundrättigheter. Människor som tagit kontakt med henne hade uttryckt hur förslaget av lagutskottets majoritet ändrade deras uppfattning om sitt land, vilket antyder att en ojämlig skrivning av lagen uppfattades som illegitim. Talaren bygger upp sin argumentation om lagförslagets illegitimitet genom att hänvisa till medborgares reaktioner, genom att använda ordet ”kriminalisera” och genom hänvisning till landets internationella rykte. Begreppet kriminalisering innebär att en handling beläggs med straff (Nationalencyklopedin: kriminalisering 2011). Under första behandlingen av proposition RP 76/2002 påpekade Henrik Lax (SFP, PR 197/2002) att talet om kriminalisering hade missförstått, eftersom sanktionerna inte skulle riktas mot ensamstående kvinnor eller lesbiska par som sökte behandling, utan mot dem som erbjöd dem behandlingar.

Liknande argumentation om enskilda lagförslags sociala och politiska konsekvenser har förekommit i flera andra riksdagsdebatter om kön och jämställdhet i Finland under de senaste decennierna. Det gäller bl.a. diskussioner om registrerat partnerskap och våld mot kvinnor. Ett gemensamt drag för sådana claims-making-processer är att talare påpekar hur ett enskilt lagförslag som upplevs som diskriminerande eller ojämligt kan ha konsekvenser för politiska auktoriteters legitimitet (se Kanckos & Björkgren 2011). Men i riksdagens debatter om assisterad befruktning hävdade flera ledamöter som motsatte sig lesbiska pars rätt till assisterad befruktning att de uppfattade betoningen på jämlikhet tvärtom som en önskad utveckling. Flera talare nämnde att intern adoption för samkönade par skulle bli följande steg i utvecklingen. I följande citat nämns också assisterad befruktning för homosexuella män som en logisk konsekvens av den aktuella lagen.

Om man betraktar regeringens proposition som en jämställdhetsfråga blir det en logisk följd att man närmast börjar syssla med en lag om de manliga parens assisterade befruktning och i framtiden rentav också adoptionsrätt. Så här går det bara till (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

Samma argument om en stegvis utveckling framfördes också av centerpartisten Seppo Lahtela (PR 100/2006), som kallade utvecklingen av

samkönade pars rättigheter för en ”kedja”. Kristdemokraternas partiordförande Päivi Räsänen (PR 100/2006) sade att ett lagförslag om samkönade pars adoptionsrätt redan ”väntar bakom dörren”. Dessa ledamöters argumentation överensstämmer med forskning om hur sexuella minoritets rättigheter tenderar att utvecklas stegvis. I avsnitt 3.1 beskrev jag hur en förändring av lagstiftning som förbättrar sexuella minoriteters rättigheter har en tendens att motivera följande steg, eftersom en lagändring ofta leder till att andra lagar upplevs som diskriminerande (Waaldijk 2001, 439–440).

I debatterna om assisterad befruktning förekom också hänvisningar till en samhällssituation som kännetecknas av individualism, värderingspluralism och religiös pluralism. Jag tolkar dessa hänvisningar som jämlikhetsargument, eftersom de byggde på antagandet att en pluralistisk samhällssituation innebär att lagstiftningen inte borde legitimera en viss familjemodell. Ett sådant argument framkom i t.ex. justitieminister Johannes Koskinens svar på två centerpartisters skriftliga spörsmål i juni 2005.

Att parförhållandets innehåll visat sig vara en problematisk fråga talar redan för att det skett förändringar i familjevärdena i vårt samhälle. Det verkar inte längre finnas någon sådan familjemodell som allmänt kan anses vara den enda rätta.

När man begrundar verkningarna av lagen om assisterad befruktning på de samhälleliga värdena måste man beakta att slopandet av kravet på parförhållande i lagen inte förändrar situationen i jämförelse med det faktiska nuläget (Johannes Koskinen/SDP, SS 551/2005).

Frågeställarna bad justitieministern motivera brådskan att stifta lagen om assisterad befruktning och förklara på vilket sätt lagförslaget förhöll sig till samhällets familjevärden. Genom att betona att familjevärdena i samhället har förändrats antydde justitieministern att dessa värden tidigare varit stabila, men numera kännetecknas av pluralism och individualism. Enligt ministern följde lagförslaget rådande praxis, eftersom det inte ställde krav angående civilstånd eller sexuell läggning. De samhälleliga praktiker som han beskrev som ”det faktiska nuläget” – att lesbiska par och ensamstående kvinnor kunde få behandling på barnlöshetskliniker – fick därmed fungera som en beskrivning av samhällets

familjevården. Talet om nuläget är samtidigt ett exempel på hänvisningar till etablerad praxis.

8.3 Surrogatmoderskap, altruism och jämlikhet

8.3.1 Surrogatarrangemang i Finland

Surrogatarrangemang var tillåtna i Finland till den 1 september 2007, då lagen om assisterad befruktning trädde i kraft. Den politiska diskussionen om huruvida surrogatmoderskap även skulle tillåtas under den nya lagen var tidvis livlig under den långa tid som lagen förbereddes. Frågan begravdes inte heller efter att lagen stiftades, och våren 2011 började Justitieministeriet utreda om surrogatarrangemang igen borde tillåtas (Ahokas 2011).

Eftersom de övriga nordiska länderna har haft lagstiftning om assisterad befruktning en längre tid än Finland, har lagen därmed gett mindre utrymme för surrogatarrangemang i dessa länder än i Finland. I den finländska lagen om assisterad befruktning (8 § 6 mom.) sägs att assisterad befruktning inte får genomföras om ”det finns anledning att anta att barnet kommer att ges bort som adoptivbarn”. I propositionen RP 3/2006 förklaras syftet med formuleringen att förhindra surrogatarrangemang.

Det var i praktiken fyra kliniker⁹⁵ som erbjöd surrogatarrangemang. Surrogatmodern var oftast en nära släkting eller vän till paret. Efter födseln överlämnade den födande kvinnan genast barnet till paret, som sedan adopterade barnet. Barnen var i de flesta fallen parets genetiska barn (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 748–750).⁹⁶ Det totala antalet inledda behandlingar med surrogatarrangemang vid finländska barn-

⁹⁵ Befolkningsförbundets fertilitetsklinik i Helsingfors, Felicitas-Kliniken i Helsingfors, Eira sjukhus i Helsingfors och Kuopio universitetssjukhus i Kuopio (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 748).

⁹⁶ Denna form av surrogatarrangemang kallas på engelska *gestational surrogacy*, som innebär att surrogatmodern bär ett embryo som hon inte har någon genetisk koppling till. *Traditional surrogacy* innebär att surrogatmoderns äggcell används (Markens 2007, 2–4).

löshetskliniker åren 1991–2007 var 46. De resulterade i 14 kliniska graviditeter och totalt 12 födda barn (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 748–750; Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 6, bilagetabell 2).⁹⁷ Enligt Söderström-Anttila m.fl. (2002) var mottagarna för behandlingen i samtliga fall heterosexuella par. De flesta kvinnorna saknade livmoder antingen från födseln eller till följd av en gynekologisk sjukdom eller förlossningskomplikationer. I artikeln betonar Söderström-Anttila m.fl. att surrogatarrangemangen i Finland har skett enbart på medicinska grunder och att paren har betalat de kostnader som förorsakats av graviditeten, men däremot inget arvode. Surrogatmödrarna beskrivs därmed som altruistiska volontärer. Inga allvarliga sidoeffekter rapporteras, förutom två fall av depression hos surrogatmodern. Surrogatmödrarnas motivering till att delta i behandlingarna beskrivs i artikeln som baserad på ”a true wish to help a less fortunate relative or a close friend” (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 751).

Inställningen till surrogatarrangemang har varierat mycket under den långa tid som lagen om assisterad befruktning förbereddes i Finland. Ingendera av de två regeringspropositionerna föreslog att surrogatarrangemang skulle tillåtas, men ett godkännande fanns länge med i planerna då Justitieministeriet förberedde den första propositionen RP 76/2002. En vändpunkt i lagberedningen skedde år 1997 då en arbetsgrupp vid Justitieministeriet förelag att surrogatarrangemang skulle godkännas (Justitieministeriets arbetsgrupp 1997). Hälften av arbetsgruppens sakkunniga motsatte sig i det skedet en legalisering, medan hälften förespråkade en legalisering (Assisted Reproduction... 2006,

⁹⁷ Enligt Viveca Söderström-Anttila m.fl. genomfördes under perioden 1991–2001 28 IVF-behandlingar med surrogatarrangemang i Finland med 17 kvinnor som mottagare för behandlingarna. Behandlingarna resulterade i 11 graviditeter och som resultat av dessa surrogatarrangemang föddes 11 barn (varav två barn var tvillingar) och en graviditet slutade i missfall (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 748–750). Under perioden 2002–2007 genomfördes 17 IVF-behandlingar med surrogatarrangemang, vilka ledde till endast en klinisk graviditet år 2002 och en till år 2006, men inga barn föddes som resultat av behandlingarna (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 6, bilagetabell 2). I statistiken saknas uppgifterna om ett barn, som jag har räknat med. Barnet föddes i maj 2002, men saknas i den finländska statistiken över surrogatarrangemang, eftersom det föddes i Sverige. Fallet är dokumenterat pga. en utragen vårdnadstvist i Sverige (NJA 2006 s. 505). I övrigt finns det också ett mörkertal, eftersom det inte har förts någon statistik över dem som rest utomlands för att genomföra ett surrogatarrangemang eller dem som har gjort privata surrogatarrangemang utanför klinikernas verksamhet, t.ex. homosexuella par.

68). Regeringspropositionernas främsta motivering för att inte godkänna surrogatarrangemang var att den födande kvinnan enligt finländsk lagstiftning – liksom i de flesta länders lagstiftning om moderskap – är den rättsliga modern till ett barn.

Jämsides med den första regeringspropositionen om assisterad befruktning (RP 76/2002) behandlades den gröna riksdagsledamoten Osmo Soininvaaras motion LM 79/2002. Den hade två huvudsyften, nämligen att godkänna surrogatarrangemang inom vissa bestämda ramar, samt att förbättra spermadonatorns rättskydd. Under behandlingen av den andra regeringspropositionen (RP 3/2006) fick surrogatarrangemang mindre utrymme i riksdagens debatter, eftersom lagutskottets sakkunniga bromsade ärendet. Efter att lagförslagen som ingick i RP 3/2006 redan hade godkänts av riksdagen behandlades ärendet i två separata motioner (LM 150/2006 och LM 23/2007). Surrogatarrangemang var därmed på väg att bli illegala, vilket väckte motreaktioner i form av dessa motioner. I följande avsnitt har jag valt att analysera remissdebatterna om de tre lagmotioner som förespråkade legalisering av surrogatarrangemang, dvs. LM 79/2002, LM 150/2006 och LM 23/2007. Inställningen bland riksdagsledamöterna som uttalade sig under dessa debatter var överlag positivare till surrogatarrangemang än i övriga riksdagsdebatter om assisterad befruktning.

8.3.2 Den altruistiska surrogatföderskan och den jämlika kvinnan

Jag kommer att lyfta fram några inslag som var särskilt framträdande i de tre riksdagsdebatterna, nämligen att de finländska surrogatmödrarna är altruistiska, att surrogatarrangemang handlar om jämlikhet mellan kvinnor, att surrogatarrangemang resulterar i biologiska barn, samt att riskerna finns utomlands – inte i Finland.

Jag läste en berättelse i Suomen Kuvalehti om en sådan här mamma. Paret har nu en fyraårig son, och det har berättats för pojken att han har vuxit i moster Gittas livmoder. Användningen av surrogatfödelse har alltså tydliga medicinska indikationer (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 122/2006).

I citatet nämner Sirpa Asko-Seljavaara (Saml) moster Gittas livmoder som exempel på att de finländska surrogatmödrarna är bekanta kvinnor och därmed altruistiska. I talet som helhet använder Asko-Seljavaara ett varierande språk. Hon hänvisar till statistik för att visa att detta redan är en inkörd praxis i Finland, och hon namnger också de kliniker som har erfarenhet av surrogatarrangemang. Genom berättelsen om moster Gitta ur den finska veckotidningen *Suomen Kuvalehti* tar hon ner diskussionen på en vardaglig nivå. I följande mening nämner hon ”tydliga medicinska indikationer”, vilket framstår som en medikaliserande utsaga, som är retoriskt legitimerande. Det är också av relevans att hon använder begreppet ”surrogatfödelse”. I riksdagsdebatterna var detta begrepp det vanligaste, liksom surrogatmodern oftast kallades ”surrogatföderska”. De är de vanligaste finska termerna för att beteckna det som svenska vanligen kallas ”surrogatmoderskap” och ”surrogatmoder”, så termerna är inte unika för dessa riksdagsdebatter. Dessa begrepp understryker att dessa kvinnor betraktas som föderskor och inte mödrar. Deras roll är att föda barnet och inte att vara dess moder. Samtidigt ges graviditeten en marginell betydelse, och fokus läggs vid själva födseln. Lite senare i samma tal hävdar Asko-Seljavaara att orsaken till att surrogatarrangemang förbjöds var fördomar.

Förbjudandet är ofta baserat på ogrundade fördomar. Man antar att surrogatföderskan inte överlåter barnet till sina biologiska föräldrar och konflikter uppstår. Man tänker också att det mellan surrogatföderskan och föräldrarna kommer att ske någon form av handel. I Finland har det inte gjorts, och inte har några andra problem heller identifierats. Det skulle därför finnas skäl att tillåta provrörsbefruktning för kvinnor som saknar livmoder, men vars äggstockar fungerar. Detta är en liten grupp kvinnor, men saken är desto viktigare för dem. Vi har för närvarande två sådana kvinnor i kö, och de kan nu inte få behandling då den nya lagen träder i kraft (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 122/2006).

I citatet identifierar talaren de kvinnor som har behov av surrogatarrangemang utgående från medicinska orsaker. Surrogatarrangemangen omnämns i neutraliserande ordalag som ”behandling” och ”provrörsbefruktning”, vilket är en välkänd metod, som oftast uppfattas av människor som en okontroversiell form av assisterad befruktning. Genom att hon därtill framhåller att det är fråga om ”en liten grupp kvinnor”,

och nämner två konkreta kvinnor, antyder hon att det är av jämlikhets-skäl som dessa kvinnor ska ha rätt till surrogatarrangemang.

Utsagor om diskriminering och jämlikhet var vanliga argument för godkännandet av surrogatarrangemang. Betoningen låg på vissa grupper av kvinnor som diskrimineras om surrogatarrangemangen förbjuds, medan surrogatarrangemang för homosexuella män bara förespråkades av ett fåtal ledamöter, t.ex. vänsterpartisten Minna Sirnö (PR 34/2007). Följande citat av samlingspartisten Eero Akaan-Penttilä är ett exempel på argument för godkännande av surrogatmoderskap av jämlikhetsskäl, men lesbiska och ensamstående kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning godkänns ändå inte av talaren.

Det som främst orsakat att detta ärende stör mig är att det inte ens är den enda minoritetsfrågan där detta lagstiftande organ så att säga struntar i de små människogrupperna när det finns en större fråga på agendan som måste fås igenom. Denna sal flåsade av entusiasm för ensamstående kvinnors och kvinnopars möjlighet till assisterad befruktning, och det var säkert helt riktigt att det kraftigt debatterades i uppförs- och nerförsbacke. Jag ska inte närmare gå in på den debatten nu längre, men hur är det möjligt att lagstiftaren inte är så tankfull att han kunde ta sådana här små grupper i beaktande, speciellt då regeringen kände till det redan när lagförslaget gjordes? I den dåvarande regeringspropositionen fanns också att läsa motiveringar varför man ansåg att denna surrogatfödelse, med ett annat namn, ärade talman, livmoderhyra, inte kan komma i fråga. Enligt mig kunde man med precis samma motiveringar ha motiverat varför dessa andra fertilitetsbehandlingar inte kunde komma i fråga så som de nu gjorde. Här fanns ett underligt slags livsåskådningstomrum och en viss typ av likgiltighet i behandlingen av hela den här frågan. Därför undertecknade jag mycket gärna detta lagförslag, så att detta ärende lugnt skulle tas upp till ny behandling, och i ett lämpligt skede är det fullt möjligt att förverkliga allt det här (Eero Akaan-Penttilä/Saml, PR 34/2007).

Akaan-Penttilä framställer godkännandet av surrogatarrangemang som en minoritetsfråga, och därmed en jämlikhetsfråga för kvinnor. Han hävdade tidigare i sitt tal att frågan om surrogatarrangemang ur en medicinsk synvinkel handlar om tre minoritetsgrupper av kvinnor. Dessa var kvinnor som fötts utan livmoder, kvinnor som till följd av förlossningskomplikationer eller en sjukdom har varit tvungna att få livmodern bortopererad och handikappade kvinnor. Han gör samtidigt en distinktion mellan godkännandet av surrogatarrangemang för dessa kvinnor

och assisterad befruktning för ensamstående kvinnor och lesbiska par. På ett karikerande sätt säger han att riksdagen struntade i den förstnämnda gruppen av kvinnor, medan den "flåsade av entusiasm" för den sistnämnda gruppen. Varför han mitt i allt nämner den stigmatiserande termen livmoderhyra är oklart, men kanske uppfattade han termen huvudsakligen som populär eller vardaglig. Termen antyder att surrogatarrangemang handlar om ekonomiska avtal, och används därför vanligen med en kritisk underton. Slutligen betecknar han behandlingen av lagförslaget om assisterad befruktning som ett livsåskådningstomrum. Det finska ord som han använder är *arvomaailmatyhjiö*. I avsnitt 7.3.4 översatte jag ordet *arvomaailma* med begreppen "värdevärld" eller "livsåskådning". Ordet *tyhjiö* betyder på svenska tomrum eller vakuum. Jag tolkar det här ovanliga ordvalet som ett metonymiskt uttryck. Med detta ordval uttrycker talaren att det fanns en likgiltighet inför värdefrågor under debatterna om assisterad befruktning. Han verkar syfta på att det fanns en inkonsekvens i motiveringarna varför lesbiska par och ensamstående kvinnor skulle få tillgång till assisterad befruktning, medan surrogatmoderskap inte godkändes.

I debatterna om motionerna om surrogatarrangemang förekom ofta jämförelser mellan surrogatarrangemang och lesbiska eller ensamstående kvinnors behandlingar. Dessa behandlingar vägdes mot varandra i spekulationer om vilketdera som är mer etiskt. I sitt inledande anförande i remissdebatten om LM 23/2007 sade Sirpa Asko-Seljavaara:

Det finns inte liknande etiska problem i samband med surrogatmoderskap som vid en ensamstående kvinnas assisterade befruktning, eftersom äggcellerna vid ett surrogatarrangemang uppsamlas från kvinnan och befruktas med hennes egen äkta mans spermier (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 34/2007).

Också Kristdemokraternas partiledare Päivi Räsänen, som i riksdagsdebatterna konsekvent motsatte sig lesbiska och ensamstående kvinnors tillgång till behandlingar, sade i remissdebatten om motion LM 79/2002 att hon "är redo att överväga" godkännandet av surrogatarrangemang inom vissa bestämda villkor (Päivi Räsänen/KD, PR 105/2002).

I följande citat ur remissdebatten om motion LM 150/2006 understryker Seppo Lahtela (Saml)⁹⁸ vikten av att barnet i surrogatarrangemangen har sitt biologiska ursprung i mammans och pappans könsceller. Talaren legitimerar dessutom sin argumentation religiöst, eftersom han hänvisar till kyrkans ståndpunkt.

Jag anser att detta initiativ är meningsfullt och bra, och jag hoppas att det i utskottsbehandlingen, här i riksdagens protokoll och framtida regeringars stora och visa program kunde leda den här framtida utvecklingen med en sådan medkänsla, att det kunde förverkligas i sak. Här är ju ett sådant viktigt ärende om att barnet som föds så här är biologiskt såväl mammans som pappans barn, vilket uppfyller alla dessa mått som var kyrkans ståndpunkt vid behandlingen av lagen om assisterad befruktning, där det konstaterades att endast barn som fötts av ett äkta pars celler är ett sådant som man kan behandla och göra. Detta uppfyller det måttet och rymms inom det (Seppo Lahtela/Saml, PR 122/2006).

Påståendet att surrogatarrangemang leder till ett barn som är det mottagande parets genetiska barn stämmer ganska väl med uppgifter i tidigare forskning om surrogatarrangemang i Finland. Bara ett av de par som genomgick IVF-behandling med surrogatmoder i Finland under perioden 1991-2001 rapporteras ha fått donerade äggceller (Söderström-Anttila m.fl. 2002, 750). Men det är förstås fullt möjligt att genomföra surrogatarrangemang med donerade könsceller. Däremot är hans hänvisning till kyrkans ståndpunkt en sanning med modifikation. Talaren syftar troligen på ställningstagandet av kyrkostyrelsen i augusti 2005, som föreslog att assisterad befruktning borde begränsas till heterosexuella gifta par, och att endast parets egna könsceller skulle få användas. Kyrkostyrelsen avfärdade däremot surrogatarrangemang med hänvisning till svåra etiska frågor och negativa erfarenheter av surrogatarrangemang från olika håll i världen, bl.a. medicinska och psykiska risker för surrogatmodern och risken för kommersialisering (Kyrkostyrelsen 2005, 5). Jag antar därför att Lahtela använde kyrkan som en moralisk

⁹⁸ Seppo Lahtela hörde tidigare till Centerns riksdagsgrupp, men enligt tidningen *Kaleva* den 16 juni 2006 meddelade han att han avsåg att byta parti för att han enligt egen utsago hade svartmålat av andra centerpartister. I artikeln nämns att han nu som då hade avvikit från Centerns gruppbeslut vid riksdagens voteringar (Lahtela syyttää... 2006). Han bytte till Samlingspartiets riksdagsgrupp den 26 oktober 2006 (Riksdagen: Lahtela 2012).

auktoritet. Hänvisningen till kyrkans ståndpunkt hade därför snarast en retorisk betydelse för att religiöst legitimera hans försvar av det biologiska föräldrskapet.

8.4 Barnlöshetens sociala, biologiska och ekonomiska dimensioner

Filosofen Kaija Rossi (2004, 403–404) påpekar att man i vardagligt tal ofta tar för givet att oförmågan att få barn är detsamma som biologisk oförmåga att få barn, vilket även beskrivs som ofruktbarhet eller infertilitet. Rossi påpekar att distinktionen mellan biologisk och social oförmåga att få barn kan förefalla problemfri, men ett pars barnlöshet kräver i själva verket ofta både biologiska och sociala förklaringar. Reproduktionen kan betraktas som en process med många dimensioner och det finns inte alltid en tydlig förklaring till varför ett par lyckas eller misslyckas med försök att få barn.

Distinktionen mellan ofrivillig barnlöshet och barnlöshet av andra orsaker hade i de två propositionernas lagförslag både juridiska, praktiska och ekonomiska konsekvenser. Enligt Katarina Westerlund (2002, 164–165) sätter ekonomiska faktorer gränser för hur många behandlingar ofrivilligt barnlösa har rätt till, vilka behandlingar som erbjuds i olika delar av landet och vilka patientgrupper som får ersättning genom sjukförsäkringen i Sverige. Hon anser att ekonomiska faktorer skapar samhälleliga praktiker för assisterad befruktning, men ofrivilligt barnlösa upplever ofta dessa praktiker som ambivalenta och otydliga. Jag anser att detsamma kan sägas om situationen i Finland.

Den behandlande läkaren ges en central roll i tillämpningen av lagen om assisterad befruktning i Finland. I propositionernas inledande allmänna motivering, som handlar om barnlöshet som fenomen, talas endast om ofrivillig barnlöshet som beror på biologiska eller medicinska orsaker (RP 76/2002, 5; RP 3/2006, 4). Ofrivillig barnlöshet står i fokus för båda lagförslagen, men det nämns också andra fall då assisterad befruktning kan tillämpas. Till dessa undantag hör ensamstående kvinnor och lesbiska par. Risken för en allvarlig sjukdom beskrivs som en annan orsak till att en man och en kvinna som lever i parförhållande kan få assisterad befruktning, t.ex. om barnet kan drabbas av en ärftlig sjuk-

dom. I samtliga fall är det läkaren som avgör om det finns skäl för att ge behandling. En förutsättning för behandling är dessutom att den som får assisterad befruktning kan garantera att barnet får en balanserad uppväxt. I RP 3/2006 sägs att det är läkarens ansvar att avgöra om kvinnans ålder utgör en hälsorisk för kvinnan eller barnet vid behandling. Någon åldersgräns för kvinnan nämns därför inte i lagförslaget, och inte heller i den slutgiltiga lagtexten (RP 3/2006, 16–17). I RP 76/2002 var den föreslagna åldersgränsen för kvinnor 46 år. Ingetdera lagförslaget föreslog en åldersgräns för män.

Åtskiljandet av ofrivillig barnlöshet och barnlöshet av andra orsaker handlar också om ekonomiska faktorer. Det handlar nämligen om vilka patientkategorier som har rätt att få kostnaderna för behandlingen ersätta genom sjukförsäkringen. Lagstiftningen om assisterad befruktning påverkas av de allmänna principerna inom hälso- och sjukvårdslagstiftningen, som i Finland har förändrats genom de lagändringar som trädde i kraft den 1 mars 2005. Lagändringarna handlade om patientens vårdbehov i relation till väntetiden, t.ex. vilka patienter som garanteras snabb vård inom den offentliga vården och för vilka det lönar sig att söka sig till den privata vården. De som i propositionen sägs ha rätt att få ekonomisk ersättning för behandlingen är de som har en konstaterad medicinsk orsak till sin infertilitet. Det innebär bl.a. att lesbiska par och ensamstående kvinnor inte får ersättning genom sjukförsäkringen. Efter att lagen trädde i kraft har kostaderna för olika behandlingar dessutom stigit märkbart. Om orsaken till barnlösheten är minskat antal äggceller pga. kvinnans ålder har kvinnan inte heller rätt till ersättning. Par som redan har två gemensamma biologiska barn, personer med en smittsam sjukdom (t.ex. HIV), samt steriliserade personer rekommenderas inte heller få assisterad befruktning inom den offentliga vården (RP 3/2006, 7–8).

I en intervju som publicerades i flera dagstidningar under lagberedningen förklarade justitieminister Johannes Koskinen i juli 2005 att trots att bl.a. lesbiska par och ensamstående kvinnor inte får sjukförsäkringsersättning för assisterad befruktning, så utesluts ingen helt från behandlingar. I *Helsingin Sanomat* nämndes att det var troligt att den offentliga vården med anledning av vårdköerna enbart skulle erbjuda behandlingar på medicinska grunder, och att lesbiska och ensamstående

kvinnor därmed skulle få vända sig till privata kliniker (Koskinen: Naisparien... 2005).

I en handbok om vårdprinciper som utgavs av Social- och hälsovårdsministeriet, *Enhetliga grunder för icke-brådskande vård* (2009), ges rekommendationen att enbart heterosexuella par ska ges assisterad befruktning. Läkare vid offentliga kliniker använder handboken när beslut fattas om patienternas tillgång till behandling. Debattprogrammet *Spotlight* på den finlandssvenska TV-kanalen FST5 gjorde en undersökning på offentliga barnlöshetskliniker år 2010. Tio av tolv kliniker uppgav att de inte erbjöd behandlingar till lesbiska par och ensamstående kvinnor. Det kritiserades i programmet av jurist Riitta Burrell vid Valvira, som är den myndighet som övervakar verksamheten inom hälso- och sjukvården. Burrell påpekade att denna praxis stred mot både lagen om assisterad befruktning och mot grundlagens förbud mot diskriminering (Inte utan en man 2010; Lagen om fertilitetsvård på villovägar 2010). I sin avhandling pro gradu i medicinsk rätt och biorätt vid Helsingfors universitet studerade Nita Harjula (2010) tillämpningen av lagen om assisterad befruktning och de tolkningsproblem som har aktualiserats. Harjula påpekade liksom Burrell att de barnlöshetskliniker som inte erbjöd alla kvinnor vård oberoende av civilstånd eller sexuell läggning stred mot lagen. Harjula (2010, 68–69) problematiserade att lagen om assisterad befruktning innehåller vissa öppna formuleringar, trots att en patients tillgång till behandling inte borde få bero på enskilda läkares tolkningar. Det gällde särskilt förbudet i lagen om assisterad befruktning av att vård ges ifall det är uppenbart att barnet inte kan tryggas en stabil uppväxt. Lagen ger inte heller patienten rätt att ansöka om ändring av ett nekande vårdbeslut, som läkaren har fattat på andra grunder än medicinska.

Det är möjligt att tolka den nämnda handbokens rekommendationer om vårdprinciper och klinikernas praxis som ett medvetet ifrågasättande av lagens legitimitet. Men lagstiftning och människors handlingar och attityder kan förändras i växelverkan med varandra. Ett exempel är att barnlöshetskliniker efter att lagen trädde i kraft fick nya spermatorer som uttryckligen önskade att de ville hjälpa lesbiska par att få barn (Harjula 2010, 72; Sauvala 2010). I avsnitt 3.1 redogjorde jag för Webers (1985 [1921]) beskrivning av rättsnormernas uppkomst. Han beskrev hur individers och grupperns nya sätt att handla kan leda till

betydelseförändringar och nya lagar. Men det nämnda exemplet med spermadonatorerna visar att processen också kan gå andra vägen, så att människors handlingar motiveras av en lagändring. Lagar som motverkar diskriminering på basis av sexuell läggning eller civilstånd kan m.a.o. bidra till att människors attityder blir mer tillåtande.

Ett annat exempel på hur lagstiftning kan inverka på samhällets normer aktualiserades i en debattartikel med rubriken ”Stiftar vi en queer lag?”⁹⁹ (Jämsä m.fl. 2005). Sociologerna Juha Jämsä och Kati Mustola, samt kulturanthropologen Antu Sorainen argumenterade för att den politiska debatten om assisterad befruktning handlade om vilka slags familjer som får finnas i Finland och hur föräldraskap ska definieras. Författarna påpekade samtidigt att dessa frågor inte kan avgöras genom lagstiftning. Mustola hävdade att Justitieministeriets lagförslag från år 2002 innebar en märklig kompromiss, som hade skapats i relation till ett värdekonserverativt försvar av kärnfamiljen, men som i verkligheten ledde till stiftandet av en queer familjelag. Hennes poäng var att det var osannolikt att spermadonatorer skulle ställa upp på lagförslagets lösning att fastställas som barnets far, vilket i praktiken skulle tvinga lesbiska par att söka andra alternativ. Det alternativ som enligt Mustola låg närmast till hands var att lesbiska par skulle bilda familj tillsammans med homosexuella män. Hon befarade således att de lesbiska par som egentligen ville bilda en kärnfamilj med två föräldrar tvingades till en familjemodell med tre eller fyra föräldrar (Jämsä m.fl. 2005, 52–53).

Enligt min bedömning har Mustolas framtidsscenario delvis besannats, men inte helt. Lagen om assisterad befruktning innehåller nämligen inget tvång att fastställa en spermadonator som fader för lesbiska och ensamstående kvinnors barn. Fastställandet av faderskap förutsätter båda parternas samtycke. Liksom jag konstaterade i avsnitt 1.2.3 minskade antalet spermadonatorer drastiskt efter det att lagen om assisterad befruktning trädde i kraft, eftersom att det inte längre är möjligt att donera könsceller anonymt (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 7–8). Detta bidrog till lesbiska och ensamstående kvinnors svårigheter att få behandling (Sauvala 2010). Men vid några kliniker har denna nedgång konstaterats vara tillfällig (Passi 2008; Harjula 2010, 70; Sauvala

⁹⁹ ”Queer-lakia säätämässä?”

2010). Överläkare Anne-Maria Suikkari vid Befolkningsförbundets klinik i Helsingfors konstaterade i en artikel i *Helsingin Sanomat* den 10 mars 2010 att nya spermadonatorer har kommit, men den genomsnittliga åldern för spermadonatorerna har stigit till 36 år efter det att lagen trädde i kraft (Sauvala 2010). Många lesbiska par och ensamstående kvinnor har sökt sig till utländska barnlöshetskliniker, och de kan därför fortsättningsvis bilda familj utan att behöva anlita en bekant donator.

Distinktionen mellan socialt och biologiskt föräldraskap diskuterades också i riksdagens plenum, vilket följande citat exemplifierar.

Ärade talman! Förslaget av lagutskottets majoritet anger att det stöder familjevården. Jag vill också själv stödja familjevården. Det är dock så att förslaget av lagutskottets majoritet behandlar endast biologiska familjevården. Det finns en mamma och en pappa, och den lyckliga familjen förverkligar dessa biologiska familjevården.

Men det finns också andra typer av familjer. Jag vill tala specifikt i förmån för det sociala föräldraskapet, som också säkert inbegriper det biologiska föräldraskapet. Men precis som det i vårt samhälle finns otypiska arbetsförhållanden, finns det också otypiska relationer, otypiska äktenskap och otypiska familjer. Precis som det i vårt samhälle finns snuttjobb, finns det också snuttäktenskap, snuttrelationer, och precis som i arbetslivet behöver just de här särskild vård, omsorg och särskilt beaktande. Mellan snuttjobben behövs trygghet och det behöver i synnerhet barnen. Jag är av åsikten att nyfamiljernas situation i Finland borde erkännas mycket mer än i dag; de borde betraktas som en del av vårt samhälle och dessa olika nya alternativ borde inte marginaliseras (Tarja Cronberg/Gröna, PR 100/2006).

Genom sina nyskapande ord ”snuttäktenskap” och ”snuttrelationer” understryker Tarja Cronberg (Gröna) sin poäng att familjen är ett föränderligt begrepp. Hon jämför nyfamiljer med nya former av arbete, som vanligen uppfattas som en neutral och inte värdeladdad förändring av sociala praktiker. Hon kritiserar värdekonservativa ideal om den heterosexuella kärnfamiljen, som hon troligtvis med lite ironi kallar den ”lyckliga familjen”, som förverkligar ”biologiska familjevården”. Cronberg försöker ändå inte byta den diskursiva inramning som lagutskottets majoritet gav värdedebatten, eftersom hon poängterar att hon också vill ”stödja familjevården”. Samtidigt omtolkar hon vad detta innebär ur en värdeliberal synvinkel. Begreppet familjevården används därmed som

en flytande signifikant. Talaren riktar sin kritik framför allt mot förslaget av lagutskottets majoritet. Då lagutskottet under våren 2006 beslutade att begränsa tillgången till assisterad befruktning till heterosexuella par förstärktes synsättet att medicinska orsaker till barnlöshet ska vara avgörande för rätten till assisterad befruktning. Jag tolkar det som en polarisering mellan föreställningar om ett socialt och ett biologiskt föräldraskap.

8.5 Barnets bästa

8.5.1 Barnets bästa som flytande signifikant och helig form

Barnets bästa används i olika samhällsdebatter som ett sammanbindande begrepp. Det behandlas ofta som ett bestämt värde och någonting absolut, men aktörer kan ändå komma till olika slutsatser om vad som är bäst för barnet. De lösningar som man definierar som de bästa för barnet kan nämligen bygga på olika ideologiska utgångspunkter. Begreppet barnets bästa kan användas retoriskt för olika ändamål. Jag tolkar det därför som en flytande signifikant. Det var inte minst tydligt i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning.

Barnets bästa får sin innebörd av de aktörer i välfärdsdebatter om barnens rättigheter som använder begreppet för att framställa förhållanden i barns liv som moraliska eller sociala problem. Utgående från juridisk forskning beskrev jag i avsnitt 2.6 barnets bästa som ett öppet begrepp, vilket betyder att det inte finns något universellt barnets bästa (Schiratzki 2000, 53–54, 57–59). I definitionen av barnets bästa i välfärdsdebatter är olika aktörer inblandade: barnet självt, föräldrarna, den utvidgade familjen, samhället, staten, föreningar och religiösa samfund (Alston 1994, 2–3). Jag anser att försöken att tillämpa barnkonventionens principer genom olika socialpolitiska förhandlingar om barnens rättigheter innebär viktiga diskussioner. Samtidigt måste man vara medveten om att barnets bästa ofta tolkas utgående från olika aktörers värderingar.

Teologen och människorättsforskaren Pamela Slotte beskriver de mänskliga rättigheterna som ett moraliskt och juridiskt begrepp. Hon betraktar "talet om mänskliga rättigheter" som ett mer omfattande fe-

nomen än juridiska formuleringar av mänskliga rättigheter. Ur detta perspektiv kan mänskliga rättigheter förstås som ett försök att formulera gränserna för när det mänskliga blir omänskligt. De mänskliga rättigheterna behandlas ofta som uppenbara moraliska spelregler och normativa artikuleringar av hur man ska förhålla sig till en människa (Slotte 2005, 421–422; Slotte 2007, 424). De mänskliga rättigheternas moraliska dimension är särskilt synlig i diskussioner om barnens rättigheter. Begreppet barnets bästa används för moralisk argumentation både i syfte att beskydda barn (rättsojekt) och garantera barnet vissa rättigheter som individ (rättssubjekt).

Politiska debatter om barn handlar inte enbart om juridiska lösningar som tillämpas på barnens konkreta liv, utan de har ofta en dimension av att skydda barnen, som representerar framtiden eller rentav någonting heligt. Enligt Gordon Lynch (2007, 139) behöver tolkningar av helighet i debatter inte motsvara traditionella institutionaliserade religioners tolkningar av det heliga. Debatter om barnets bästa kan sakraliseras om individer eller grupper tillskriver barn andlig mening eller visar dem en särskild respekt. Med Lynchs (2012) begrepp kan barnets bästa i den här meningen beskrivas som en ”helig form”. Barnen ingår alltså i en diskussion om vad som är heligt och vilka värden som behöver skyddas. I riksdagsdebatterna diskuterades barnets bästa framför allt i relation till frågan om vem som borde ha tillgång till assisterad befruktning, och vilka regler som borde gälla för fastställandet av faderskap. Barnets bästa diskuterades m.a.o. främst i relation till familjenormer.

Talet om barnets bästa kan också vara ett uttryck för idéen om barnet som bärare av framtidens möjligheter.¹⁰⁰ Människors föreställningar om framtiden är ofta bundna till individens världsbild eller livsåskådning. Konkurrerande aktörer som ser sig själva som beskyddare av barns rät-

¹⁰⁰ Barnet som bärare av framtidens möjligheter och barnet som någonting heligt är teman som förekommer i många apokalyptiska filmer. Ett bra exempel är filmen *Children of Men* (2006), som handlar om ett framtidsscenario där människan har förlorat sin reproduktiva förmåga, dvs. det råder en global infertilitet. I filmen föds det första barnet på 18 år. Den manliga huvudpersonen försöker skydda den höggravida kvinnan till varje pris. Det nyfödda barnet symboliserar framtiden på ett mycket konkret sätt och människorna betraktar spädbarnet som om det utstrålade en gudomlig kraft. Då spädbarnet skriker upphör skottlossningen och några soldater faller på knä inför barnet och gör korstecken (Axelsson 2007).

tigheter använder samma begrepp för att beskriva sin syn på barnets framtid (Sandin & Halldén 2003, 18–19). Följande citat ur remissdebatten om proposition RP 76/2002 är ett gott exempel på idén om barnen som samhällets framtid.

Men min egen utgångspunkt är att när den här lagen diskuteras, så bör mamma-pappa-barn-relationen framhåvas, och uttryckligen barnets ställning och rättighet, eftersom i barnen finns framtiden även för det här samhället. Detta är något som vi måste värna om på alla sätt. Vi vet alla att om någon av dessa tre saknas eller är avvikande, då saknar vi på något sätt den där äkta känslan, och den behöver vi stärka. [...] Även i den meningen borde vi som lagstiftare hitta de rätta sätten för ett så tryggt fortsatt liv som möjligt. Och finns det något tryggare än en normal familj, om det alls är möjligt? (Hannu Aho/C, PR 76/2002).

Centerpartisten Hannu Aho uttrycker att samhällets framtid finns i barnen, och samtidigt använder han det som argument för behovet av att beskydda barnen. Trygga familjeformer beskrivs som en förutsättning för hur barnets ställning och rättigheter i praktiken ska tryggas, och avvikelser från kärnfamiljen bestående av ”mamma-pappa-barn” beskrivs som ett bristtillstånd. Enligt talarens logik är en ”normal familj” en trygghet och ett värde som lagstiftarna måste värna om. I andra tal nämns däremot brister inom kärnfamiljen som en orsak att beskydda barnen. I följande exempel ur remissdebatten om RP 3/2006 talar Timo Soini (Sannf) om övergivna barn och behovet av en känsla för helighet.

Oj, om vi kunde ha lika omfattande diskussioner om de 15 000 omhändertagna barnen. Om vi ändå kunde strida och diskutera om vem som tar hand om de redan befintliga övergivna barnen, som har lämnats, som försummas också i kärnfamiljer, beklagligt nog. De barn som har fått som gåva måste man ta hand om inom familjerna, och om familjerna inte klarar av det, så inom gemenskapen, grannskapet, samhället. Om känslan av helighet försvinner i samhället är det en dålig och ond sak. (Timo Soini/Sannf, PR 13/2006).

Soini framställer sig själv i det citerade talet som en katolik som försvarar människolivets och äktenskapets helighet, vilket jag analyserade i föregående kapitel. Han verkar i citatet syfta på att tillåtandet av assisterad befruktning för ensamstående kvinnor och lesbiska par är detsamma som att överge barnen och att försumma dem. Han försvarar istället

kärnfamiljerna, som borde ta ansvar för barnen. Med tanke på att han samtidigt erkänner kärnfamiljens bristfällighet, utvidgar han ansvaret för barnen även till ”gemenskapen, grannskapet, samhället”.

8.5.2 Barnets bästa i propositionerna och lagtexten

Liksom jag har nämnt begränsades kvinnors jämlika rätt till assisterad befruktning i propositionstexten och lagtexten med betoning på att barnet ska garanteras en balanserad uppväxt. I lagen om assisterad befruktning är det särskilt 8 § och 11 § som betonar hur barnets bästa ska tryggas, vilket diskuteras i följande citat ur remissdebatten om RP 3/2006.

Finns det att tillgå tydligare vägledning från Sverige eller från oss exempelvis vid Befolkningsförbundets redan etablerade praxis, hur lagens 8 §:s goda och viktiga krav att barnet bör garanteras en balanserad utveckling, och 11 §:s krav att den vårdande läkaren måste utreda bland annat den här saken? Finns det tydligare anvisningar och praxis på vilket sätt det blir, och borde vi i riksdagen ännu kontrollera den här punkten, så att verkligen barnets bästa, dess framtid, skulle garanteras i lagen oberoende av föräldrarnas civilstånd?

Jag vet att bland annat Befolkningsförbundet ibland har nekat både sambopar och ensamstående kvinnor behandling ifall det har varit uppenbart att behandlingens motiv har varit olämpliga och inte garanterat barnets bästa. Barnets bästa tryggas bäst enligt mig om vi lyckas skriva 8 och 11 § ordentligt (Tuija Brax/Gröna, PR 13/2006).

Tuija Brax (Gröna) upphöjer i citatet lagtextens sätt att garantera barnets bästa som ”goda och viktiga krav”. Med Befolkningsförbundet syftar hon på Befolkningsförbundets barnlöshetskliniker, som finns i Helsingfors, Åbo och Uleåborg (Befolkningsförbundet u.å.). Trots att hon försvarar lagtextens formuleringar frågar hon sig om riksdagen ännu borde försäkra sig om att barnets bästa kan garanteras oberoende av föräldrarnas civilstånd. Hon föreslår jämförelser med Sverige och rådande praxis på barnlöshetskliniker. I lagtextens 8 § nämns sex punkter som innebär hinder för assisterad befruktning, bl.a. om graviditeten medför betydande fara för kvinnans eller barnets hälsa, eller om ena parten i ett par som får behandling är gift med en tredje person. I 8 § 5 mom. nämns att vikten av att barnets balanserade uppväxt ska kunna

tryggas, och 8 § 6 mom. är lagens förbud mot surrogatmoderskap. I 11 § betonas att den behandlande läkaren har ansvaret att bedöma vilka kvinnor eller par som ska få behandling.

I propositionstexterna nämns uttrycket barnets bästa bara ett fåtal gånger, men det har ändå en kvalitativt central roll. Barnets bästa framställs i propositionerna som en central princip för regleringen av vem som ska få behandling, för vilket syfte och med vilka metoder (RP 76/2002, 15; RP 3/2006, 16). I ett avsnitt om fastställande av faderskap i propositionen RP 3/2006 (s. 15–16) hänvisas både till artikel 3 i barnkonventionen och till artikel 16 i FN-konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, enligt vilka barnets bästa ska komma i främsta rummet. Beaktandet av barnets bästa motiveras i mycket allmänna ordalag.

Det är av väsentlig betydelse att barnets intressen tryggas genom lag, eftersom ett barn inte på samma sätt som andra parter själv kan bevaka sina intressen (RP 3/2006, 16).

Propositionen betonar m.a.o. barnets roll som beroende av andra. I avsnitt 2.6 nämnde jag att barnkonventionens beskrivning av barnet som både kompetent och beroende kan verka motsägelsefullt. När man bedömer ett enskilt barns bästa i familjerättsliga tvister handlar det ofta om ett val mellan olika möjliga levnadsöden för barnet. Uppgiften har jämförts med att svara på frågan vad som är meningen med livet. En sådan helhetsbedömning av barnets framtid är förstås mycket svår, men mycket viktig (Schiratzki 2000, 21). I riksdagens debatter om assisterad befruktning diskuterades barnets bästa på en mer principiell nivå. En aspekt som försvårar definitionen av barnets bästa i relation till assisterad befruktning är att det handlar om det s.k. ”ofödda barnet”. Därför ligger det närmare till hands att beskriva barnet som beroende snarare än som en kompetent, självständig individ. Det ”ofödda barnet” kan inte ha en egen uppfattning om frågor som diskuteras. Fostret är också i hög grad juridiskt oskyddat. Till följd av detta är det ofta de blivande föräldrarnas behov och rättigheter som står i fokus för diskussionen (Westerlund 2009, 54–57).

8.5.3 Föräldraperspektiv och barnperspektiv

Diskussionerna om assisterad befruktning i Finlands riksdag kännetecknades av en ambivalens mellan ett barnorienterat perspektiv och ett föräldraorienterat perspektiv. Enligt filosofen Demetrio Neri (1996, 145–146) är motsatta barnorienterade och föräldraorienterade positioner vanliga i diskussioner om assisterad befruktning. Enligt Neri uttrycker företrädare för barnperspektivet ofta farhågor om assisterad befruktning, och perspektivet är ganska konservativt. Detta synsätt bygger på en traditionell familjeuppfattning, och understryker vikten av att begränsa tillgången till assisterad befruktning genom lagstiftning. De vanligaste argumenten är barnets rätt till hälsa, välfärd, till föräldrar av olika kön och kunskap om sitt genetiska ursprung. Föräldraperspektivet är å andra sidan i allmänhet mer liberalt när det gäller olika typer av metoder och behandlingsalternativ. En central diskurs inom detta perspektiv är rätten att fortplanta sig, enligt Neri.

Utgående från min analys av riksdagsdebatterna ser jag anledning att nyansera bilden. Debatten var inte lika polariserad som den borde vara enligt Neris framställning. Både värdekonservativa och värdeliberala utsagor innehöll en betoning på föräldrarnas betydelse och barnets bästa, men ur olika synvinklar. Jag ska illustrera situationen med ett fyrfält (se figur 3).

Figur 3

Den värdekonservativa och den värdeliberala modellen för claims-making i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning

	<i>Värdekonservatism</i>	<i>Värdeliberalism</i>
För- äldra- pers- pektiv	<ul style="list-style-type: none"> • faderskapets betydelse • faderlöshet som risk • normativ heterosexuallitet • mannen nedvärderas som spermbank/spermaautomat • biologiskt/genetiskt föräldraskap • religiösa argument om kärnfamiljen och äktenskapets helighet • religiös och moralisk diskurs 	<ul style="list-style-type: none"> • moderskapets betydelse • jämlikhet mellan kvinnor • sexuella minoriteters rättigheter • könsscellsdonatorer har svag/symbolisk betydelse • socialt föräldraskap • religiösa argument om kärleken till nästan och människovärdet • juridisk, religiös och moralisk diskurs
Barn- pers- pektiv	<ul style="list-style-type: none"> • barnets bästa förverkligas inom kärnfamiljen • barnets rätt att födas jämförs med abortfrågan • barnets rätt till en mamma och en pappa • föräldrarnas och samhällets ansvar att ge barnet en trygg uppväxt 	<ul style="list-style-type: none"> • barnets bästa förverkligas om barnet är önskat och älskat • barnets rätt att födas inom pluralistiska familjereformer • barn till ensamstående och lesbiska finns redan • läkarens ansvar att avgöra om barnet kan få trygg uppväxt

Vardera kolumnen representerar en modell för claims-making, som innehåller både barn- och föräldraperspektiv. Fyrfältet illustrerar typiska utsagor i debatterna om assisterad befruktning om barnets bästa, en "normal" familj och ett gott föräldraskap. Den värdeliberala modellen för claims-making följde regeringens agenda att bevara alla kvinnors rätt till assisterad befruktning, och därför var ett föräldraperspektiv mer dominerande bland dessa utsagor. Ett barnperspektiv var vanligare för

värdekonservativa utsagor. Det är inte sagt att enskilda riksdagsledamöter kan betecknas som antingen värdeliberala eller värdekonservativa, och det är därför lättare att sortera enskilda utsagor enligt fyrfältet. Skiljelinjen på skalan värdekonservatism–värdeliberalism gick också delvis rakt igenom partierna, vilket bidrog till behovet av röstning efter egen övertygelse.

Följande citat ur remissdebatten om RP 3/2006 av Kristdemokraternas partiledare, Päivi Räsänen, får exemplifiera ett värdekonservativt barnperspektiv.

Lagstiftaren måste göra ett centralt värdeval mellan två behov: barnlöshet och faderlöshet. Om vi måste ställa mot varandra en manlös kvinnas barnlöshet och ett barns faderlöshet, bör lagstiftaren enligt min mening ställa sig på den svagare partens, barnets, sida (Päivi Räsänen/KD, PR 13/2006).

Barnets bästa förekom också i värdeliberala utsagor som förespråkade regeringens agenda. Begreppet hade som sagt funktionen av en flytande signifikant, eftersom det gavs olika innebörd av olika talare. Räsänens ovan citerade inlägg fick en hel del mothugg i remissdebatten. Det betonades bl.a. att sådana omdiskuterade faderlösa barn redan finns, och att barnen själva inte tänkte att det vore bättre om de inte fanns. Enligt sådana kommentarer borde inte barnperspektivet ställa barnen som objekt för analysen, utan också låta barnet ha en egen röst. Andra inlägg lyfte fram viljan att bli förälder som en positiv sak, och att det inte skadar någon människa om en förälder får ett önskat barn och barnet får en kärleksfull förälder.¹⁰¹ Följande citat är ett gott exempel på hur barnets bästa och ett gott föräldraskap formulerades utgående från det värdeliberala perspektivet.

Ledamot Räsänen tog i sitt anförande upp motsatsförhållandet, att i en situation där en kvinna som inte lever i ett förhållande med en man vill ha ett barn är det precis som att denna kvinnas önskan att bli förälder och barnets bästa ställs emot varandra, och då är denna önskan mot barnets bästa. Jag tror inte att ett sådant motsatsförhållande existerar. Barnets bästa och gott föräldraskap består av en situation där en män-

¹⁰¹ Se till exempel Osmo Soininvaara/Gröna och Kirsi Ojansuu/Gröna, PR 13/2006.

niska har en önskan att bli förälder, och när hon har denna önskan kommer den att ge henne förutsättningarna att också förverkliga barnets bästa (Anni Sinnemäki/Gröna, PR 13/2006).

I citatet betonar Anni Sinnemäki (Gröna) att barn- och föräldraperspektiven inte är varandras motsatser, vilket överensstämmer med min tolkning av debatten. Hon förstärker sin poäng retoriskt genom att upprepa att kvinnans önskan att bli förälder och barnets bästa inte ska ställas mot varandra. Hon upprepar också formuleringen ”önskan att bli förälder”. Kanske betonar hon ordet ”önskan” för att skapa en kontrast mot argument om rätten att bli förälder.

Följande citat är ur riksdagens första behandling av proposition RP 3/2006. Minna Sirnö från Vänsterförbundet påpekade att en viktig dimension av begreppet barnets bästa saknades då betoningen i riksdagsdebatten lades vid att beskydda barnet i syftet att förhindra att barn föds av kvinnor som är ensamstående eller lesbiska. Citatet exemplifierar det värdeliberala barnperspektivet.

Under behandlingen av lagen om assisterad befruktning har vi också här i dag hört mycket tal om barnets bästa. Det hänvisas till barnets bästa när man talar om assisterad befruktning på ett sätt som är svårt att argumentera emot utan att samtidigt tala om människovärdet, de mänskliga rättigheterna och kärleken till nästan. Barnets bästa bör inte användas mot barnet självt. Ändå hänvisar en stor del av debattörerna till de ofödda barnens rättigheter och intressen på ett sätt, liksom Maija Sakslin som talade i Grundlagsutskottet påpekade, så att barnets bästa används för att förhindra barnets födelse, vars bästa man vill värna om. Barnets bästa kan inte vara att det inte finns. För att fritt låna av min vän, ledamot Virtanen: Självt skulle jag hellre vara faderlös och existera än att ha en fader och inte existera (Minna Sirnö/VF, PR 100/2006).

Liksom Sirnö påpekar blev barnets bästa särskilt under riksdagens första behandling av propositionen RP 3/2006 omdiskuterat, och begreppet användes både av dem som motsatte sig och av dem som understödde ensamstående och lesbiska kvinnors rätt till behandlingar. Enligt min tolkning blev barnets bästa därför en nodalpunkt under propositionens första behandling. Barnets bästa användes på ett normativt sätt, som ”är svårt att argumentera emot utan att samtidigt tala om människovärdet, de mänskliga rättigheterna och kärleken till nästan”, liksom Sirnö uttryckte det ovan. Hon menar att dessa tre kan användas som auktoriti-

tetsargument, eftersom både de mänskliga rättigheterna och kristna värden kan användas för att ge det egna resonemanget moralisk auktoritet. Under första behandlingen förekom talet om barnets bästa i värdekonservativa utsagor framför allt i relation till argument om kärnfamiljen, om barnets behov av både en mamma och en pappa, samt om en trygg uppväxt. I värdeliberala utsagor användes barnets bästa särskilt i relation till argument om barnets rätt att vara önskat och älskat, om pluralistiska familjeformer – särskilt ensamstående eller lesbiska kvinnors familjer – och om att dessa barn redan finns (PR 100/2006; se figur 3). I följande citat av samma talare kritiserar värdekonservativa tolkningar av barnets bästa.

Ärade talman! Barnets bästa är inte att en grupp vuxna från Arkadia-backen ställer familjer i värdeordning; barnets bästa är inte att en grupp vuxna från Arkadia-backen meddelar att en viss typ av familjer inte får finnas, och barnets bästa är inte att en grupp vuxna från Arkadia-backen i själva verket uttrycker att en del redan existerande barn inte har rätt att finnas. Vuxna som är utrustade med precis motsatta attityder uppfosttrar sina barn till tolerans eller skolmobbare. Enligt min egen uppfattning är första steget till kärleken till nästan att man accepterar en annan människa sådan hon är, utan att hennes ursprung eller uppväxtmiljö inverkar på saken (Minna Sirnö/VF, PR 100/2006).

Sirnö konstaterar att en grupp vuxna i riksdagen (som finns på Arkadia-backen) ger sken av att föra barnens talan genom att tala om barnets bästa, men i själva verket företräder de ett vuxenperspektiv, som jag har kallat ett föräldraperspektiv. För sin tolkning av barnets bästa använder hon argument om pluralistiska familjeformer, och att barn till ensamstående och lesbiska kvinnor redan finns. I citatet nämner hon både tolerans och det kristna värdet kärleken till nästan som önskvärda i människors förhållningssätt till varandra, medan skolmobbing nämns som motsatsen.

8.5.4 Faderlösa barn

En fråga som debatterades mycket i riksdagsdebatterna var faderskap. Det gällde dels könscellsdonatorernas anonymitet, och därmed om barnet borde ha rätt att vid 18 års ålder få veta könscellsdonatorns identitet,

dels fastställandet av faderskap i de fall där kvinnan som behandlas inte lever i ett parförhållande med en man.

Det har diskuterats här i någon mån om faderskap. Enligt mig är detta inte alls den lag där vi utgående från våra uppfattningar reglerar någonting om faderskapet. Det är säkert i sig bra om vi får den här lagen till stånd och det finns laggrund för hur faderskap fastställs i dessa fall av assisterad befruktning. Det är förståeligt att det skrivs in i lagen, men enligt mig ger den här lagen ingen allmän förklaring av faderskapet. Kanske som tröst för de ledamöter, som inte har sett den här lagen som den bästa möjliga ur synvinkeln av främjandet av faderskapet, konstaterar jag att vi har ännu väldigt mycket jobb kvar att göra här i huset och möjligheter att stärka faderskapet, bland annat att vi skulle ge de fäder, som inte är sitt barns vårdnadshavare, rätt till vårdledighet eller vård av ett sjukt barn, för att nämna ett exempel (Anni Sinnemäki/Gröna, PR 13/2006).

Fastställandet av faderskap hade alltså en central roll i riksdagens debatter, men diskussionen handlade också om ett försvar av faderskapet på en symbolisk nivå, vilket antyds i citatet ovan. Följande citat antyder ändå en besvikelse över att betoningen på jämställdhet eller jämlikhet mellan kvinnor hade gjorts på bekostnad av pappans roll.

Jämställdheten mellan kvinnor betonas, men jämställdheten mellan kvinnor och män glömmes man fullständigt i det här sammanhanget. Mannen har ingen rätt. Är det ansvarslöst om vi stiftar en lag där vi glömmes bort pappans roll? (Nils-Anders Granvik/SFP, PR 100/2006).

I citatet syftar Anders Granvik (SFP) troligtvis på spermadonatorn då han talar om "pappan" och "mannen". Spermadonatorn representerade i flera tal ett ambivalent faderskap: Han är den biologiska pappan, men är åsidosatt.

I några tal nämndes risken att barn utsätts för mobbning i skolan som ett skäl att garantera barnet två föräldrar av olika kön. I följande citat ur remissdebatten om proposition RP 3/2006 framställer den socialdemokratiska riksdagsledamoten Esa Lahtela mobbning som en okontrollerbar situation och ett öde som det föreställda barnet Jussi kommer att råka ut för.

Vi tänker oss det lesbiska paretts lille Jussi, som går i dagis och som man frågar av hurdan familj han kommer ifrån. Han säger att jag har två

mammor, mycket mer än andra har. Men sedan frågar man av honom, att hur är det med pappan? Nå, pappa är en bank, spermabank. Pappa trivs i kalla förhållanden, uppenbarligen i frysen. Man kan tänka sig vad det verkligen skulle orsaka. Där kommer ett svart hål för barnet, fram till 18 års ålder ett svart hål, då han inte egentligen känner till sin bakgrund, vad han än förklarar där. Det som har varit på tal om skolmobbing är sannolikt, det kan vi inte någonting åt, för nog är skolan i vilket fall som helst en ganska rå plats. Varken lärarna eller föräldrarna, eller någon alls, kan hantera den här situationen. Om vi känner till en sådan här situation, så blir lille Jussi alldeles säkert skolmobbad (Esa Lahtela/SDP, PR 13/2006).

Den frånvarande pappan beskrivs som liktydig med en spermabank och ett svart hål. Bildspråket är kraftigt, samtidigt som talaren använder ironi och humor som retoriska medel. Med hjälp av metaforerna spermabank och svart hål antyder Lahtela (SDP) att den biologiska pappan nedvärderas eller åsidosätts av de lesbiska par som får barn genom assisterad befruktning. Barnet i berättelsen talar om sin pappa som om han inte visste vad en pappa är. Jag betraktar dessa metaforer, och talet om skolmobbing av lille Jussi, som ett kritiskt moment i diskussionen. Talet gav upphov till kraftiga reaktioner av andra talare. Argumentet om skolmobbing kallades bl.a. för den ”överlägset sämsta poängen” i debatten (Pertti Salovaara/C, PR 13/2006).

I propositionen RP 3/2006 nämns att det är en utgångspunkt i Finlands lagstiftning att faderskap ska kunna fastställas. Detta kan betraktas dels som en följd av att fastställandet av faderskap är en central människorättslig princip, som uttrycks bl.a. i barnkonventionen, dels ett svar på den kritik som framkommit under lagberedningen. Enligt lagen om assisterad befruktning kan en spermadonator fastställas som fader om kvinnan inte lever i parförhållande med en man, under förutsättning att både donatorn och kvinnan eller kvinnoparet samtycker till fastställandet av faderskapet. Lagförslaget i RP 3/2006 skilde sig på den här punkten från RP 76/2002, eftersom den sistnämnda propositionen inte krävde spermadonatorns samtycke till fastställandet av faderskapet, utan det kunde ha skett på initiativ av modern eller barnet efter att det fyllt 15 år. I RP 76/2002 ingick det i donatorns samtycke till behandlingen att han var medveten om att han senare kunde fastställas som barnets far. Donatorns rättställning förbättrades därför i det senare lagförslaget RP 3/2006, vars formuleringar också skrevs i lagen.

Debatten i riksdagen om könsellsdonatorers anonymitet var i huvudsak inriktad på spermadonatorer, och de gavs därmed en stor symbolisk betydelse. Äggcells- och embryodonatorer nämndes sällan explicit, trots att äggcells- och embryodonationer länge hade varit tillåtna i Finland. Det fördes knappt någon diskussion om vare sig det sociala moderskapet i förhållande till det biologiska, eller om donerade äggcellers och embryons betydelse för föräldraskapet. Det är anmärkningsvärt inte minst för att äggcellsdonationer under de senaste åren har varit vanligare än spermadonationerna enligt Finlands officiella statistik om assisterad befruktning (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 6).¹⁰² Moderskapet problematiserades inte, eftersom den födande kvinnan är den rättsliga modern till ett barn i finsk lagstiftning. Men barnets rätt att vid 18 års ålder få veta könsellsdonatorns identitet berör likaväl äggcellsdonatorer. Barnets tillgång till detta register har ändå inte att göra med fastställandet av juridiskt föräldraskap.

Som jämförelse kan nämnas att den svenska lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2005. Genom lagändringen fick lesbiska par rätt till assisterad befruktning. I den svenska lagen kallas den födande kvinnan för moder och en kvinnlig partner kallas förälder. Juridiskt sett kan det alltså inte finnas två mödrar till ett barn. Denna lagändring i Sverige berättigade däremot inte behandling åt ensamstående kvinnor. I det finländska lagförslaget RP 3/2006 sägs att en kvinnlig partner till den kvinna som fött barnet inte kan fastställas som barnets andra förälder. I propositionen motiveras detta med en avsaknad av omfattande medborgardebatt om frågan i Finland. Diskussionen om intern adoption, som tog fart år 2008 då propositionen RP 198/2008 presenterades i riksdagen, kan eventuellt tolkas som en sådan medborgardebatt.

¹⁰² År 2010 var äggcellsdonationerna i Finland 191 till antalet, medan spermadonationerna samma år var 110 och embryodonationerna var 38 (Hedelmöityshoidot 2009–2010... 2011, 6).

8.6 Sammanfattning

I början av det här kapitlet diskuterade jag betoningen på jämlikhet mellan kvinnor, som fanns på regeringens agenda vid behandlingen av båda propositionerna om assisterad befruktning (RP 76/2002 och RP 3/2006). Jag iakttog fyra typer av jämlikhetsargument i riksdagsdebatterna: (1) hänvisning till etablerad praxis, (2) jämförelse med de övriga nordiska länderna, (3) hänvisning till en stegvis utveckling av samkönade pars rättigheter och (4) hänvisning till en pluralistisk samhällssituation. Samtidigt kan jag konstatera att betoningen låg på en politisk användning av begreppet jämlikhet, som inte helt motsvarar beskrivningen av begreppet jämlikhet i feministisk forskning. Jag påpekade i avsnitt 8.4 att den politiska retoriken om jämlikhet mellan olika kategorier av kvinnor inte motsvarar verklig jämlik behandling, eftersom ekonomiska faktorer och läkares vårdbeslut vid enskilda barnlöshetskliniker har bidragit till att lesbiska par och ensamstående kvinnor inte har haft samma tillgång till behandlingar som heterosexuella par. I regeringens två propositioner gjordes en diskursiv åtskillnad mellan ofrivillig barnlöshet på medicinska grunder och barnlöshet av sociala orsaker. Jämlikhetsdiskursen var i propositionerna avgörande för att alla kvinnor skulle få tillgång till assisterad befruktning, men det görs ändå i propositionerna en kategorisering av kvinnorna, vilket har fått praktiska och ekonomiska konsekvenser för verksamheten.

Trots propositionernas betoning på jämlikhet diskuterades faderskap mycket ingående i propositionerna RP 76/2002 och RP 3/2006, medan definitionen av moderskap inte problematiserades på samma sätt. Om argumentationen i propositionstexterna hade varit konsekvent och könsneutral hade man lagt lika stor vikt vid betydelsen av donerade äggceller som vid betydelsen av donerade spermier för föräldraskapet.

I min analys av hur begreppet om barnets bästa användes i debatterna om assisterad befruktning konstaterade jag att både värdeliberala och värdekonservativa tolkningar gjordes genom hänvisningar till barnets bästa, liksom både värdeliberala och värdekonservativa tolkningar gjordes utgående från ett föräldraperspektiv. Barnets bästa diskuterades ofta som någonting absolut – inte enbart i människorättslig mening, utan också i religiös eller moralisk mening.

Barnets bästa är tydligt besläktat med mänskliga rättigheter, vilket är naturligt eftersom begreppet härstammar från juridiska dokument som formulerar barnens mänskliga rättigheter. Både talet om barnets bästa och talet om mänskliga rättigheter används i politiska debatter som allmänmänskliga normer. Barnets bästa har tydliga moraliska dimensioner, eftersom det handlar om beskyddandet av barn och om att garantera barnen både rättigheter och friheter. I de finländska riksdagsdebatterna om assisterad befruktning blev barnets bästa ofta en fråga om att beskydda det ofödda barnet, och därmed försnävades begreppet från dess dubbla betydelse i barnkonventionen. Barnet som kompetent och innehavare av rättigheter är nämligen en annan viktig dimension av barnets bästa som juridiskt begrepp.

9 Medicinen, naturen och vetenskapen som auktoriteter

9.1 Den medikaliserade barnlösheten

I det här kapitlet kommer jag att analysera hur auktoritetsargument användes i de finländska riksdagsdebatterna om assisterad befruktning, särskilt hänvisningar till medicin, natur och vetenskap. I en artikel om riksdagsdebatterna om assisterad befruktning lyfter Tiina Mahlamäki (2008, 238) fram naturen, vetenskapen och kyrkliga ställningstaganden som tre huvudsakliga motiveringar som ledamöter använde för att styrka sina argument. Jag anser att dessa typer av auktoritetsargument behöver nyanseras och analyseras närmare. I kapitel 7 nyanserade jag på vilka olika sätt hänvisningar till religion användes som auktoritetsargument. Jag vill också betona betydelsen av medikalisering. En omdiskuterad fråga var i vilken mån ofrivillig barnlöshet ska betraktas som en sjukdom. Argument som beskriver infertilitet som en sjukdom som bör behandlas genom assisterad befruktning kan tolkas som medikaliserande (jfr Conrad 1992).

Talaren i följande citat ur remissdebatten om proposition RP 76/2002 framför kritik av medikaliseringsdiskursen i samhället. Paula Kokkonen (Saml) börjar med att rama in diskussionen som en fråga om barnets bästa. Hon gör inte barnets bästa till ett konkret värde, eftersom hon inte specificerar vad hon tolkar som det bästa för barnet (jfr Perel-

man 2004, 55). Omnämmandet av barnets bästa som ett abstrakt värde bidrar därmed till att skapa konsensus.

Jag förenar mig med de uppfattningar, i vilka man talar om att barnets bästa är den viktigaste saken som här måste tas fram. Under hela den tid när de här frågorna har beretts både i internationella sammanhang och hos oss har jag frågat mig själv och andra om vi kan tala om medicinska behandlingar då det är fråga om en ny individs födelse. Enligt mig är det då inte fråga om en medicinsk behandling, utan det är frågan om en mycket större samhällelig sak. Enligt mig borde man också tänka på att när vi motiverar konstbefruktning, assisterad befruktning, eller vad man än kallar det, med just medicinska termer, medikaliserar vi än en gång ett område av människolivet. Jag tycker att det är en allvarlig sak.

[...] Jag anser att utgångspunkten självklart måste vara det att livets grund är biologisk-genetisk, föräldraskap är däremot å ena sidan biologiskt, å andra sidan socialt.

[...] Dessutom blir mänsklig reproduktion allt mer en scen för medicinsk granskning, medicinskt beslutsfattande och kontroll. I den händelseserie som kallas medikalisering sprids läkarnas och läkarvetenskapens institutioners inflytande till områden, som mer korrekt borde höras till beslutsfattande som grundar sig på samhällelig, etisk och juridisk kunskap, eller området för hälsovårdskundernas egen privatautonomi (Paula Kokkonen/Saml, PR 76/2002).

Kokkonen framställer medikaliseringen som ett moraliskt problem. Hennes medikaliseringsskritik riktar sig mot sociala praktiker i samhället – särskilt mot läkare och läkarvetenskapen – och inte specifikt mot den politiska diskursen. Samtidigt menar hon antagligen att det politiska sättet att tala om assisterad befruktning var inspirerat av medikaliserande processer i samhället. Hennes beskrivning av medikaliseringsbegreppet följer en akademisk stil. I själva verket gör hon en god sociologisk analys av medikaliseringen. Hon tvekar lite mellan termerna ”konstbefruktning” och ”assisterad befruktning”, eftersom hennes poäng gäller användandet av medicinska termer i talet om sociala fenomen – i det här fallet föräldraskap och processen att bli förälder. Till skillnad från polariserande argument om socialt eller biologiskt föräldraskap, som ofta var kännetecknande för riksdagsdebatterna (se avsnitt 8.4), betonar hon att föräldraskapet både är biologiskt och socialt. I det sista

avsnittet talar hon om reproduktionen som ”en scen för medicinsk granskning”. Sociologen Erving Goffman (1959) använder scenen som metafor för offentliga former av social interaktion. Då aktörerna agerar i offentliga sociala situationer står de på scenen och är iakttagna av en publik. Scenmetaforen fungerar på motsvarande sätt i detta citat. Reproduktionen har genom medikaliseringen blivit offentlig. Den granskas av den medicinska publiken, särskilt genom läkarnas och läkarvetenskapens sociala kontroll. I slutet av citatet betonar talaren att de områden som har medikaliseras snarare borde grunda sig på ”samhällelig, etisk och juridisk kunskap” eller ”hälsovårdskundernas egen privatautonomi”. Med det sistnämnda uttrycket betonar hon ett individperspektiv, som kontrasteras mot offentliggörandet av reproduktionen genom medikaliseringen.

Trots att medikaliseringsprocesser har medicinens auktoritet i samhället genomgått stora förändringar. Inom sjukvården har etiska nämnder blivit allt vanligare under de senaste decennierna. Jag anser att etiska nämnder kan tolkas som en institutionalisering av den moraliska auktoriteten i samhället. Behovet av etiska nämnder kan också beskrivas som en konsekvens av det moderna samhällets reflexiva karaktär (Beck 2010, 66–68; se avsnitt 3.2). Medicinsk etik, eller bioetik som det även kallas, utvecklades till en egen disciplin under andra hälften av 1900-talet. Det allmänna intresset i samhället har ökat för hälso- och sjukvårdens premisser, särskilt genom den ökade betoningen på medborgerliga rättigheter sedan 1960- och 1970-talet. Genom denna utveckling har uppfattningen blivit vanlig att läkare inte själva ska fatta beslut av etisk karaktär, inte minst eftersom patienter har blivit allt mer benägna att ta till juridiska åtgärder om de upplever att läkaren har gjort ett fel. De dilemman som läkare ställs inför i sitt arbete har också blivit mer komplicerade genom medicinsk och teknisk utveckling, bl.a. utvecklingen av assisterad befruktning. Dessa förändringar har i sin tur bidragit till att etiska nämnder har grundats inom sjukvården och i anslutning till lagstiftande organ (Eisenberg & Schenker 1996, 689–691).

Under beredningen av lagen om assisterad befruktning gav den riksomfattande etiska delegationen inom hälso- och sjukvården (ETENE) två utlåtanden (ETENE 1999; ETENE 2000). Syftet med nationella etiska nämnder inom bioetikens område är vanligen antingen att övervaka tillämpningen av lagar och regler, utfärda licenser för medicinsk forsk-

ning eller praktik, publicera årlig statistik, eller att utforska en specifik fråga som aktualiseras av biologisk eller medicinsk utveckling (Eisenberg & Schenker 1996, 694). ETENE är ett exempel på nationella etiska nämnder som har syftet att utforska aktuella frågor om hälso- och sjukvård.¹⁰³ I sitt utlåtande år 2000 konstaterade ETENE (2000, 6–7) att tillåtandet av assisterad befruktning för ensamstående eller lesbiska kvinnor kan tolkas som ett politiskt ställningstagande om vilka familjer samhället betraktar som önskvärda. I utlåtandet gav ETENE inget entydigt svar om dessa grupper av kvinnor borde få tillgång till behandlingar. Utgående från en betoning av barnets bästa nämnde ETENE att samkönade par borde få adoptera varandras barn om de tilläts assisterad befruktning. ETENE:s utlåtanden fick ändå ingen stor uppmärksamhet i riksdagsdebatterna. I remissdebatten om RP 76/2002 nämnde centerpartisten Jaana Ylä-Mononen (PR 76/2002) att hon i egenskap av medlem i ETENE hade följt med beredningen av lagen under några års tid.

Behöver vi den här lagen? Själv tror jag nog på den medicinska etikens höga nivå i vårt land, åtminstone hittills, att jag inte skulle tro att den här lagen därför är så nödvändig, men ur andra synvinklar blir den viktig (Jaana Ylä-Mononen/C, PR 76/2002).

Jag tolkar Ylä-Mononens tal om den medicinska etikens höga nivå som en medikalisering uttalande. Hennes ifrågasättande av behovet av en lag om assisterad befruktning handlade uppenbarligen om att hon var nöjd med den etablerade verksamheten på barnlöshetsklinikerna, eftersom hon gav sitt stöd till propositionen, som i hög grad byggde på kliniker-
nas etablerade praxis.

Följande citat är ett gott exempel på en medikalisering uttalande, som legitimerar en värdekonserverad syn på familjen.

¹⁰³ ETENE har ett vidare syfte än sådana etiska nämnder som verkar t.ex. inom ett sjukhus eller inom ett företag. På ETENE:s webbsida uppges organisationens syfte vara främjandet av diskussioner i det finländska samhället om etiska frågor relaterade till hälsovård och patienternas rättigheter. Delegationen ger också rådgivande yttranden och rekommendationer om etiska frågor gällande sjukvård (ETENE 2012).

Då den här diskussionen fördes under förra perioden, om detta är en sjukdom eller ej, så konstaterade de lärda att barnlöshet inte är en sjukdom, men enligt mig är den nog sådan till sin natur. Och om man antar detta, om det här inte lyckas på naturlig väg, så varför använder man inte den här provrörmöjligheten och nutidens medicin och den teknik som så här långt finns tillgänglig, så att man får vid familjens början ett äkta och helt eget barn (Seppo Lahtela/C, PR 116/2005).

I citatet hänvisar Seppo Lahtela (C) till ”de lärda” som under behandlingen av den första propositionen RP 76/2002 konstaterade att barnlöshet inte är en sjukdom. Jag antar att han syftar på de sakkunniga experterna som uttalade sig i riksdagens utskott. Men han bestrider ändå dessa auktoriteters slutsats. Han ställer reproduktionen ”på naturlig väg” mot den så kallade ”provrörmöjligheten”, vilket understryker den kliniska och medicinska kontexten för assisterad befruktning. Samtidigt upphöjer han ”nutidens medicin” och tekniken som en väg för att få ett barn, som underförstått har genetiska band till båda föräldrarna, eftersom han beskriver barnet som ”äkta och helt eget”. Genom denna medikaliseringdiskurs framställer Lahtela underförstått assisterad befruktning som ett bättre medel att få barn än adoption, eftersom assisterad befruktning möjliggör en genetisk koppling mellan föräldrarna och barnet. Argumentet bygger på ett antagande om att ett autentiskt barn föds inom kärnfamiljen med föräldrarnas egna könsceller.

Lahtela antyder i citatet ovan att en sjukdomsdiskurs var vanlig i riksdagsdebatterna om den första propositionen (RP 76/2002). Enligt min tolkning hade talet om barnets bästa och familjevården delvis ersatt sjukdomsdiskursen vid behandlingen av proposition RP 3/2006. Jag ska ge några exempel ur debatterna om proposition RP 76/2002. I följande citat hävdar kristdemokraten Sakari Smeds att det är medicinsk utvärdering som bör gälla i hälso- och sjukvården, vilket han använder som argument för att begränsa tillgången till assisterad befruktning.

Borde ett medicinskt skäl vara ett centralt kriterium vid inriktningen av hälso- och sjukvårdens tjänster? Enligt mig, ja. Vart skulle det leda om hälso- och sjukvårdens tjänster också i vidare avseende lösgjordes från medicinsk bedömning? En persons eller ett samkönat pars barnlöshet beror inte på medicinska orsaker. Världen är byggd och uppbyggd så att man för livets födelse behöver både en kvinna och en man. Därför säras enligt mig ingens rättigheter ifall fertilitetsbehandlingar inriktas på basis av medicinska skäl (Sakari Smeds/KD, PR 198/2002).

Talaren framställer världen som ordnad på ett naturligt sätt, och det centrala för denna ordning är att reproduktionen har sin grund i heterosexuella förhållanden. Citatet är ett exempel på att naturlighetsargument kan fungera på ett medikaliserande sätt. Medicinen ska enligt talaren tjäna syftet att upprätthålla denna naturliga ordning. Han ställer två retoriska frågor, eftersom svaret är givet: Oftast grundar sig vårdbeslut inom hälso- och sjukvården på medicinska bedömningar.

9.2 Den naturliga ordningen och det autentiska barnet

I debatterna förekom claims-making om hur assisterad befruktning kan innebära en manipulation av en naturlig ordning. Argumenten om naturen gällde dels möjligheten att inverka på barnets kön och andra egenskaper, dels föreställningar om heterosexualiteten som den naturliga sexualiteten eller den naturliga grunden för föräldraskap.

Inom barnrätten framhålls vikten av barnets relation till sina båda föräldrar, och att det ska ha två rättsliga föräldrar. Enligt artikel 7 (1) i barnkonventionen ska barnet så långt som möjligt ha rätt att få vetskap om sina föräldrar och tas om hand av dem. Detta argument var också vanligt i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning, men därtill betonades betydelsen av föräldrarnas kön. Enligt ett vanligt resonemang i debatterna är lesbiska pars familjer inte tillräckliga, trots att barnet har två sociala föräldrar. Argumentet om barnets behov av en mamma och en pappa motiverades ofta med hänvisning till en biologiskt given ordning där könen kompletterar varandra. Den biologiska ordningen legitimerades ibland religiöst, t.ex. genom hänvisning till Guds skapelseordning.

Ärade talman! Hos mig väcks tankar och principiella frågor, som kanske borde övervägas mer. I det här fallet finns det fler frågor än svar. Min grundfråga lyder: Är det biologiska föräldraskapet en subjektiv rätt då vi med vetenskapliga medel manipulerar naturen och hindren för det biologiska föräldraskapet, som har lagts av den Högsta makten?

Antalet föräldralösa barn i världen är enormt. Med detta som utgångspunkt borde vi komma ihåg att adoption är ett naturligt alternativ. Dessa är frågor som man borde fundera på och borde utreda ur etisk synvinkel i utskottsbehandlingen (Nils-Anders Granvik/SFP, PR 76/2002).

Svenska folkpartisten Nils-Anders Granviks ståndpunkt är radikal och ovanlig, eftersom han försvarar den naturliga ordningen till den grad att han ifrågasätter användningen av assisterad befruktning. Samtidigt medger han sig ha fler frågor än svar, vilket tyder på att han inte är säker på sin ståndpunkt. I detta sammanhang framställer han vetenskapen som en risk, eftersom den används för att manipulera naturen. ”Hindren” som han talar om syftar troligtvis på att två kvinnor eller en ensam kvinna inte kan reproducera utan en mans könceller. Talaren nämner också adoption som ett naturligt alternativ. Jag anser att detta citat inte är ett exempel på medikalisering, eftersom användningen av medicinska och vetenskapliga medel snarare uppfattas som moraliskt problematisk. Han legitimerar snarare sin argumentation religiöst, eftersom han nämner ”den Högsta makten”, som den som har konstruerat den naturliga ordningen. Detta uttryck kan betraktas som den retoriska figuren *synekdoke*¹⁰⁴, eftersom uttrycket ersätter ordet Gud med ett begrepp med snävare betydelse. Den högsta makten är alltså en del av den underförstådda helheten, dvs. en egenskap hos Gud. Poängen med denna retoriska figur är att ordvalet är aningen neutralare än om han hade sagt ”Gud”, eftersom ordet *makt* inte synliggör en aktör eller en konkret person, utan snarare en föreställd egenskap hos denna aktör. Han använder alltså ett religiöst uttryck, men uttrycket är inte bundet till någon särskild religion eller konfession. Följande citat är ett exempel på argument om samkönade pars sexualitet som onaturlig.

Nämligen, här ingår mycket starkt ett perspektiv att med lagstiftningen, när vi tar den här moraliska grunden för lagens innehåll, gör vi det onaturliga naturligt. Var och en av oss vet att inte samkönade par kan föröka sig naturligt (Kyösti Karjula/C, PR 13/2006).

Talaren framställer lagstiftningen som ett sätt att skapa nya samhällsnormer, som han i det här fallet tolkar kritiskt som att göra ”det onaturliga naturligt”. Liknande utsagor om heterosexualitet som den naturliga sexualiteten respektive samkönade pars sexualitet som onaturlig var vanligare än utsagor om att assisterad befruktning i sig innebär en ma-

¹⁰⁴ *Synekdoke* är ett specialfall bland metonymiska uttryck, som innebär att ett ord ersätts med ett annat ord med antingen snävare eller vidare betydelse.

nipulation av en naturlig ordning. Följande talare betonar släktens fortgång. För denna talare blir också könscellsdonationer problematiska då de betraktas ur en strikt biologisk/genetisk synvinkel.

Det har här använts många goda anföranden om den här saken, men mitt eget synsätt är att då, när det är fråga om dessa saker och om släktens fortgång, bör vi ha en tillgivenhet för barnet, dess framtid. Om vi går in på det här med donation av könsceller, då är vi nog tvungna att fråga om vi har grundligt funderat på saken. För min egen del, alltid när vi börjar vänta barn i familjen, är det redan i tankarna vilket slags barn det är, vilket slags barn föds till oss. Om det inte heller är enligt förväntningarna, bevaras då vår tillgivenhet lika väl som om det hade varit en genuin, biologisk händelse inom familjen? Enligt mig är de här på djupet allvarligare frågor än vad som ofta kastas fram och diskuteras om den här saken (Hannu Aho/C, PR 76/2002).

Centerpartisten Hannu Aho antyder liksom Seppo Lahtela (PR 116/2005; se citatet i avsnitt 9.1) att genetiska band till båda föräldrarna innebär att barnet är äkta. Reproduktionen som får sin början i det heterosexuella samlaget representerar en ”genuin, biologisk händelse inom familjen”. Han uppfattar det genetiska bandet som en garanti för att föräldrarna ska kunna känna tillgivenhet till barnet, och ställer en retorisk fråga om samma emotionella relation kan bildas om barnet har sitt ursprung i en donerad könszell, eller om ”det inte heller är enligt förväntningarna”. Samtidigt antyder han att dessa frågeställningar inte stod i fokus för den politiska debatten. Men den övergripande frågan om betydelsen av socialt respektive biologiskt föräldraskap hade en stor betydelse också för lagens sociala och ekonomiska verkningar, liksom jag konstaterade i avsnitt 8.4.

9.3 Vetenskap och forskning som auktoriteter

En kolumn på ledarsida i *Helsingin Sanomat* den 20 januari 2006 av professor Tuula Tamminen fick mycket uppmärksamhet i riksdagens debatter om proposition RP 3/2006. Eftersom Tamminen är professor i barnpsykiatri vid Tammerfors universitet och ordförande för Mannerheims barnskyddsförbund, användes hennes kolumn i debatterna som vetenskaplig auktoritet för definitionen av barnets bästa. Tamminen

hävdade i kolumnen att de ansvariga för lagberedningen hade glömt barnets bästa. Hon argumenterade för att talet om vuxnas jämlikhet skedde på bekostnad av barnens grundläggande rätt till en mamma och en pappa. Hon hänvisade till FN:s barnkonvention, som förpliktar att ställa barnets bästa i främsta rummet, och drog slutsatsen att barnets bästa därmed bör betraktas som den enda etiskt hållbara utgångspunkten (Tamminen 2006). Följande citat är ett exempel på hur hennes kolumn citerades i remissdebatten om proposition RP 3/2006.

Ärade fru talman! Här är det verkliga frågan om en lag som inte borde låtas gå vidare. Man ska inte genom lagstiftning fastställa faderlöshet.

Jag citerar här barnpsykiatriker Tuula Tamminen, då här talades om vetenskaplig forskning och ifall sådan finns, och hurdan den är. Hon har sagt: "Vi har rikligt med både vetenskaplig kunskap och erfarenhet som bevis på faderlöshetens skadliga effekter för barnets välmående. Den enda säkra slutsatsen som man i detta skede kan dra är att faderlöshet inte är i enlighet med barnets bästa. Till och med modern gen- och hjärnforskning understryker behovet av modern och fadern för barnets utveckling. Människohjärnan och sinnet mognar till stor del genom det kontinuerliga föreställandet av likhet och olikhet och genom vardaglig erfarenhet". Uppväxtmiljön, som alltså är det hur man som pappa och mamma växer med ett barn, förverkligas verkligen inte i den här lagen. Av det skälet anser jag att det här är frågan om en viktig värdefråga (Talmannen: En minut!) och en etiskt viktig fråga (Leena Rauhala/KD, PR 13/2006).

I citatet legitimerar Leena Rauhala sin kritik av lagförslaget dels genom talet om etik och att det är en värdefråga, dels genom att hänvisa till vetenskaplig forskning – i det här fallet ett citat av Tamminens (2006) kolumn i *Helsingin Sanomat*. Tamminen hävdar att faderlöshet har skadliga effekter för barnets utveckling, och att det därmed inte är i enlighet med barnets bästa. Jag tolkar utsagorna om faderlöshet som ett uttryck för en värdekonservativ familjesyn. Barn till lesbiska par och ensamstående kvinnor beskrevs ofta i riksdagens debatter som faderlösa, vilket jag gav exempel på i avsnitt 8.5.4. Avsaknaden av en pappa i dessa familjer beskrevs ofta som ett hot mot barnets bästa. Talarens definition av uppväxtmiljön verkar för övrigt vara en felsägning, eftersom hon nämner att föräldrarna växer med barnet och inte tvärtom.

I debatterna om assisterad befruktning hade hänvisningar till vetenskap eller forskning ofta en medikaliserande karaktär. Det gäller även Tuula Tamminen, som använde en medikaliserande retorik genom hänvisning till ”modern gen- och hjärnforskning” som argument för barnets behov av en mamma och en pappa. I följande citat ur remissdebatten om proposition RP 3/2006 resonerar Tapani Tölli (C) om förhållandet mellan vetenskap, medicin och värden.

Ärade talman! Vetenskapens utveckling i vår tid är mycket snabb. Olika vetenskapsområdens framgångar är betydande. Vetenskapen, som till exempel medicinen och biotekniken, skapar inte i sig värden. Vetenskapen behöver moraliska ramar och gränser för sin verksamhet. Vetenskapen bidrar inte med svar på de yttersta frågorna om livet och dess mening, om döden, om det ofödda livets värde eller om äktenskapets ställning. Medicinen bidrar nog med metoder för behandling av bland annat barnlöshet och många andra saker, men den löser inte frågan om på grundval av vilka värden och i vilka situationer dessa metoder borde användas.

Ärade talman! Jag hoppas att riksdagen och riksdagens utskott i sin behandling av lagförslaget om assisterad befruktning ska ha barnets bästa och rättigheter i åtanke och förlita sig på hållbara värden (Tapani Tölli/C, PR 13/2006).

I citatet ovan beskriver Tölli vetenskapen med uttrycken ”snabb utveckling” och ”betydande framgångar”, vilket antyder en stark tilltro till vetenskapen och dess möjligheter. I det här sammanhanget kan man anta han uppfattar assisterad befruktning som en vetenskaplig praktik, som präglas av framgångar och snabb utveckling. Han betonar ändå behovet av gränsdragning och att skapa moraliska ramar för medicinen och biotekniken, eftersom dessa vetenskaper inte tar ställning till den värdegrund, som enligt Tölli borde styra tillämpningen av assisterad befruktning. Han verkar därför anse att det är riksdagen och dess utskott som bör ta ställning och bidra till att skapa dessa moraliska ramar. I slutet av citatet sammanfattar Tölli vad han anser bör stå i centrum för riksdagens behandling av lagförslaget, nämligen ”barnets bästa och rättigheter”. Barnets bästa framställs som den lins genom vilken riksdagsledamöterna ska kunna iaktta vilka värden som är hållbara. Barnets bästa uppfattades m.a.o. som diskursens nodalpunkt.

Ett liknande perspektiv på förhållandet mellan vetenskap och värden finns i följande citat, som är hämtat ur samma remissdebatt, några inlägg efter det föregående citatet.

Det har hänvisats här i några inlägg till vetenskapen. Man har alltså låtit oss veta att man i behandlingen av den här lagen borde ta forskningsresultat i beaktande, med vilka man sedan betraktat ur olika synvinklar kan motivera, eller låta bli att motivera, barnets ställning i olika slags familjer. Så kan man nog inte lösa moraliska frågor. Vetenskapen tar inte ställning till en sådan sak. Det är fejk, det är viljan att bortse från ett moraliskt problem i den här frågan.

Jag hänvisar enbart till tre frågor. I lagförslaget granskas barnets rätt till föräldrar, vuxnas rätt till barn, samt faderskap. Enligt mig förverkligas här den gamla principen, att en affär för två blir den tredjes örfil, och här får nu barnet örfilen. Enligt mig går det i det här lagförslaget på ett märkvärdigt sätt, så att man uttryckligen gör sig av med dessa moraliska frågor. Det blir en sådan soppa, att ingen riktigt kan avgöra enligt vilken princip lagstiftaren nu vill få den här saken löst (Seppo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

Tidigare i sitt anförande betonade centerpartisten Seppo Särkiniemi vikten av att använda ordet moral och inte etik, samt vikten av att lyssna på de samfund som traditionellt har talat om moral, och att riksdagen därmed bör beakta Kyrkostyrelsens ståndpunkt. I kapitel 6 och 7 analyserade jag dessa frågor utgående från andra citat ur samma tal, och jag beskrev riksdagens debatter om assisterad befruktning som en värde-diskussion. Jag uppfattar detta debattinlägg som mycket innehållsrikt, både till sin språkliga utformning och till sitt innehåll. Innan jag går in på de innehållsliga poängerna vill jag nämna några ord om retoriken. Talaren använder i citatet ett rikligt bildspråk. Han använder också andra retoriska medel, bl.a. sammanfattar han tre frågor i lagförslaget och varierar mellan formellt språk och urban slang genom det finska ordet *feikki* (fejk). Han använder också ett finskt ordspråk: "*Kahden kauppa on kolmannen korvapuusti*", vilket jag har översatt ordagrant som "En affär för två blir den tredjes örfil". Hans tillägg att det är barnet som får örfilen är retoriskt effektivt. Med hjälp av ordspråket säger Särkiniemi att de vuxnas rätt till barn går före barnets rätt till föräldrar i lagförslaget. Han ställer alltså ett barnperspektiv mot ett föräldraperpektiv. Den centrala innehållsliga poängen i citatets första stycke är att

man inte kan lösa moraliska frågor genom hänvisning till vetenskapen och forskningsresultat. I citatet definierar Särkiniemi, liksom sin partikamrat Tapani Tölli, barnets ställning i familjen som den centrala moraliska frågan. Liksom Tölli drar han en gräns mellan vetenskapen och moralen. I det andra stycket betonar han att lagstiftarna inte ska bortse från de moraliska frågorna. Han använder metaforen soppa för att beskriva konsekvenserna av att lagstiftarna har försökt göra sig av med de moraliska frågorna.

Kristdemokrat Leena Rauhala iakttar liksom talarna i de föregående citaten en brist hos vetenskapen och medicinen, eftersom de inte skapar värden.

Vi vet att den medicinska tekniken möjliggör reproduktion separat från traditionellt sexuellt beteende, men vi vet också att medicinen ändå inte skapar värden på vars grundval de här metoderna bör användas, utan den behöver moraliska ramar och gränser för sin egen verksamhet. Vi vet också att vetenskapen inte ger svar på de grundläggande frågorna såsom det ofödda livets värde. Just dessa värdefrågor är ytterst viktiga då den här lagen stiftas. I lagen om assisterad befruktning ska definieras förhållandet till moderskap, faderskap, äktenskap, människolivets början, eller dessa är den här lagens grundbegrepp (Leena Rauhala/KD, PR 13/2006).

Rauhala anser att vetenskapen och medicinen, och därmed även assisterad befruktning, behöver ”moraliska ramar och gränser”. Genom att beteckna assisterad befruktning som ”medicinen” och ”vetenskapen” använder hon metonymiska uttryck, eftersom medicin och vetenskap är mindre specifika ord. Hänvisning till vetenskapen på det här sättet är ett typiskt auktoritetsargument. Här antyder talaren ändå att man behöver förhålla sig reflexivt till vetenskapen genom att spegla den mot moraliska normer. Hennes slutsats är att riksdagsledamöternas uppgift är att reglera de centrala värdefrågorna genom att stifta lagen om assisterad befruktning. Med ”värden” och ”värdefrågor” syftar talaren på frågor som gäller både föräldraskap, äktenskap och människolivets början.

9.4 Gränsdragning mellan eugenik och terapeutiska ingrepp

Begreppet eugenik är kontroversiellt, eftersom det för tankarna till rashygien. Jag har ändå valt att använda begreppet i detta avsnitt, eftersom det har en viss relevans för riksdagens debatter om assisterad befruktning. I ett försök att komma förbi detta begreppsliga problem gör Habermas (2003, 26–31) en begreppslig distinktion. Han anser att det är möjligt att göra en åtskillnad mellan terapeutiska ingrepp för att förhindra att ärftliga sjukdomar går vidare och förbättrande ingrepp för att förändra barnets egenskaper. En liberal eugenik är enligt Habermas en sådan eugenik som inte erkänner en gräns mellan dessa. Han påpekar att det är politikernas uppgift att skilja prevention från eugenik, vilket innebär att man gör en begreppsmässig åtskillnad.

I följande citat påpekar justitieminister Leena Luhtanen i det första anförandet i remissdebatten om proposition RP 3/2006 att lagförslaget inte förespråkade någon form av eugenik.

Man borde inte genom assisterad befruktning få sträva efter att ge önskade egenskaper åt barnet. Som undantag från detta skulle ändå tillåtas valet av en sådan donators könsceller, som till yttre egenskaper påminner om parets andra part. Bestämmandet av barnets kön skulle man få påverka endast om ett barn av det ena könet, som föds med parets egna könsceller, skulle ha stor risk att insjukna i en viss ärftlig sjukdom (Leena Luhtanen/SDP, PR 13/2006).

Luhtanen påpekar att det enligt lagförslaget inte ska vara möjligt att med teknikens hjälp välja ut vissa egenskaper hos barnet som föds genom assisterad befruktning. Hon nämner ändå att det finns undantag till regeln. Vid användningen av donerade könsceller kan man efterlikna det genetiska/biologiska bandet genom att välja donator utseendemässigt påminner om den ena föräldern. I det fallet handlar det med Habermas (2003) begrepp inte om terapeutiska ingrepp ur en medicinsk synvinkel. Samtidigt framstår Habermas distinktion som ett trubbigt tolkningsredskap i det här fallet, eftersom det inte heller är frågan om att förbättra barnets egenskaper enligt en liberal eugenik. Önskemål om yttre likhet mellan föräldern och barnet kan snarare tolkas som ett psykologiskt behov av att efterlikna det genetiska föräldrskapet.

Bestämmelserna motiveras på motsvarande sätt i propositionstexten – att det handlar om en regel med vissa undantag. Enligt propositionen ska det vara tillåtet att inverka på barnets kön ifall det medverkar till att barnet blir friskt (RP 3/2006, 19). Motiveringen om barnets hälsa antyder att det handlar om terapeutiska ingrepp. Ofta uppfattas inverkan på barnets kön som kontroversiellt då det motiveras med icke-medicinska orsaker, t.ex. att föräldrarna önskar sig en flicka för att det redan ingår pojkar i familjen. I remissdebatten om kristdemokrat Päivi Räsäns motion LM 140/2005 gjorde centerpartist Seppo Lahtela en jämförelse mellan assisterad befruktning och rasförädling.

Herr talman! Om vi tänker på den här lagen om assisterad befruktning och dess yttersta behov, varifrån det har kommit och fötts, så om vi skulle tänka oss 30-40-talets värld – om vi ännu säger: ett visst monsters, Hitlers, värld – så hans mål var ju tydligen lite den här rasförädlingen, och som en sida av detta, varför en lag av det här slaget behövs, är det att sådan vild förädling inte kan uppstå, så att det för mammor av någon orsak skulle uppstå ett behov att välja en tilltalande, kantig pappa, mörk och lång, och vad skulle man sedan mer behöva (Seppo Lahtela/C, PR 116/2005).

Lahtela gör här kopplingar till Hitlers värld och rasförädling, vilket är ett exempel på de associationer som eugenikbegreppet brukar ge. Det är väsentligt att han framställer mamman som den som gör valet av en ”tilltalande, kantig pappa, mörk och lång”. Troligtvis syftar han i det här sammanhanget på en kvinnas val av könscellsdonator. När han använder adjektivet ”kantig” (*kulmikas*) menar han antagligen inte att den ideala pappan är en lite svår person, så som ordet brukar användas på både svenska och finska. Det verkar vara en felsägning. Han menade antagligen att den ideala pappan är muskulös. I riksdagens debatter om assisterad befruktning var det ofta kvinnor som framställdes som de aktiva aktörerna som strävar efter att få barn – antingen med eller utan hjälp av en manlig partner (jfr diskussionen om jämlikhet i kapitel 8). Citatet av Lahtela berör därför inte enbart eugenik som en vetenskaplig eller medicinsk praktik, utan det handlar om mammors val av lämpliga pappor. Kvinnornas aktiva val av idealiska män framställs som ett hot mot faderskapet.

9.5 Embryot och det ofödda barnets bästa

Jag tolkar utsagorna om den medikaliserade barnlösheten, den naturliga ordningen, vetenskapen och moralen som delar av den övergripande inramningen av debatten, nämligen uppfattningen att denna politiska debatt var en värdediskussion. I citaten i detta kapitel motiveras talet om gränsdragning och moraliska ramar för vetenskapen ofta med argument om barnets bästa, särskilt i debatterna om proposition RP 3/2006. Assisterad befruktning upplevdes som en vetenskaplig eller medicinsk praktik, som bör anpassas till det ofödda barnets bästa.

Enligt min analys av riksdagsdebatterna diskuterades regler för hanteringen av embryon och könsceller i mycket liten utsträckning, t.ex. hur länge de får förvaras nedfrysta och om huruvida antalet mottagare av en donators könsceller bör begränsas. Vissa gränsdragningar av det här slaget hade redan gjorts under lagberedningen. Men det är ändå värt att fråga varför hanteringen av embryon inte fick ett större utrymme i debatterna. En diskussion av det här slaget aktualiserades då Kristdemokraternas ordförande Päivi Räsänen lämnade in motion LM 131/2007. Hon föreslog att de embryon som redan fanns innan lagen trädde i kraft inte skulle förstöras. Dessa embryon härstammade från könsceller av en anonym könscellsdonator, och uppfyllde därmed inte lagens krav på registrering av könscellsdonatorer. Lagen innehöll ändå en övergångsperiod på tre år, vilket innebar att sådana embryon kunde användas för att ett syskon kunde födas till ett redan fött barn. Enligt Räsänen var övergångsperioden för kort, och hon föreslog att dessa embryon också skulle få doneras istället för att förstöras. I motionen motiverar hon på ett färggrant sätt vikten av att bevara dessa embryon.

De personer som uppfattar sig som föräldrar till dessa embryon godkänner inte förstörandet av embryona. En mamma uttryckte saken så här: "Åtminstone för mig är embryona redan mina älskade barn. Den som rör dem är i mina ögon en mördare."

Fertilitetsklinikerna har uttryckt sin oro också om att det inte har staddats i lagen vems uppgift det är förstöra embryona. Personalen är inte villig att sköta uppgiften, utan betraktar det som etiskt problematiskt. De embryon som är i frysen har producerats med dyra och svåra behandlingar, och de är livskraftiga. Om de används i behandlingar kan det födas ett barn av dem (LM 131/2007).

I motionen beskrevs embryon också som ”det påbörjade människolivet”, som behövde skyddas och respekteras. Beskrivningen av embryon som ”människoliv” och som ”mina älskade barn” är metaforiska uttryck som ger en retorisk effekt. Mammans tal om sina älskade barn och om mördaren som rör embryona ger texten en emotionellt laddad karaktär. Samtidigt byggs motionens trovärdighet upp genom beskrivningen av barnlöshetsklinikernas ovilja att förstöra embryon, eftersom det uppfattas som etiskt problematiskt. Räsänen hade en tydlig claims-making-strategi genom att hänvisa till olika inblandade aktörer, som påpekade det moraliskt problematiska i förstörandet av dessa embryon vid övergångsskedet. Trots sin emotionellt laddade claims-making fick hon inget gensvar av andra ledamöter. Under remissdebatten var Räsärens presentation av motionen det enda anförandet.¹⁰⁵ Ärendet förföll efter att ha behandlats i lagutskottet. Jag betraktar denna tystnad som ett tecken på att hanteringen av embryon överlag inte uppfattades som ett moraliskt problem, och att det fanns ett tyst godkännande av lagens formuleringar. Tystnaden var kanske också ett resultat av att andra debattämnen engagerade ledamöterna mer, t.ex. lesbiska pars och ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning.

Trots att den konkreta hanteringen av embryon inte väckte debatt förekommer mer symboliska utsagor om livets födelse och det ofödda barnets bästa. Utsagor om det ofödda barnet motiverades ofta med religiösa föreställningar om livets början, som av många människor upplevs som någonting heligt. En sådan tanke om livets början som det allra heligaste kommer till uttryck i följande citat ur remissdebatten om RP 3/2006 av centerpartisten Simo Rundgren.

Ärade talman! Vi sysslar ju här enligt mig med en ytterst allvarlig sak. Av den orsaken väcker den också starka känslor. Vi håller här på att diskutera livets födelse. Det har traditionellt upplevts som ett område som är det allra heligaste som människan kan uppleva och förstå, det nya livets början, deltagande i den skapelseprocessen. Det är förståeligt att det också är en ytterst svår sak för de gifta par som inte får barn på

¹⁰⁵ Då motionen presenterades i riksdagen följde två inlägg, men dessa gick inte in på motionens innehåll, utan ärendet bordlades till följande session, eftersom Räsänen inte var närvarande (PR 96/2007). Vid följande session var Räsänen den enda som uttalade sig (PR 97/2007).

det här sättet. I den meningen är detta en intressant diskussion, att medborgarna när de lyssnar nog märker att de lyssnar på en värdediskussion och lyckas nog utvärdera våra värderingar.

Ärade talman! Det största problemet i regeringens proposition är enligt mig etiskt. Regeringen håller alltså här en moralpredikan till Finlands folk, trots att ministern konstaterade att den inte gör det. Just genom att göra den här lagen gör man så. (Talmannen: En minut!) Kort sagt: Enligt min åsikt är barnets synvinkel, det nya livets synvinkel, det mest centrala. Att få barn är ingen grundrättighet (Simo Rundgren/C, PR 13/2006).

Rundgren använder uttrycken "livets födelse" och "det nya livets början" som metaforer för mänskliga embryon eller foster, samtidigt som han sammankopplar dem med religiösa uttryck som "det allra heligaste" och "skapelseprocessen". I slutet av citatets första stycke konstaterar han att detta är en värdediskussion. Poängen betonas och förtydligas genom upprepningar av ordet "värderingar", som därför blir en tydlig nodalpunkt i citatet. Han säger att "medborgarna när de lyssnar nog märker att de lyssnar på en värdediskussion och lyckas nog utvärdera våra värderingar." Jag tolkar att han syftar på att riksdagens debatter om assisterad befruktning inte var en isolerad partipolitisk diskussion, utan den åstadkom svallvågor bland medborgarna genom insändardebatter i dagstidningar. I insändare gjorde medborgare så att säga en utvärdering av riksdagsledamöternas värderingar. Enligt min tolkning verkar han anse att politiker har en offentlig roll, men eftersom värderingar i första hand uppfattas som privata, kan medborgarna utvärdera deras värderingar.

I citatets andra stycke kritiserar Rundgren regeringens proposition RP 3/2006, som han definierar som en moralpredikan från regeringen till Finlands folk. Ordet "moralpredikan" ges en negativ innebörd, till skillnad från ordet "värdediskussion" som ges en neutral eller möjligtvis positiv innebörd. Han syftar antagligen på regeringens normativa angreppssätt på frågan om vilka grupper av kvinnor som skulle ges tillgång till behandlingar. I detta tal markerade han sin egen ståndpunkt genom att säga att barnlöshet är en svår sak för gifta par, och därmed utesluter han andra kategorier av barnlösa människor. Det är intressant att Rundgren som medlem av ett regeringsparti ger regeringen en sådan skarp kritik, medan riksdagsledamöternas debatt framställs som en

värde Diskussion och en diskussion om en ”ytterst allvarlig sak”. Kritiken av regeringen var möjlig, eftersom lagförslaget behandlades som samsvetsfråga, och Centern hörde till de partier som var särskilt splittrade i frågan. Då talaren blir tvungen att kort sammanfatta sin ståndpunkt i en mening hänvisar han till ”barnets synvinkel, det nya livets synvinkel”. Därmed gör han en återkoppling till diskussionen om barnets bästa. I slutet av sitt tal använder han ”det nya livet” som ytterligare en metafor för det mänskliga embryot eller fostret.

9.6 Sammanfattning

I det här kapitlet har jag analyserat hur hänvisningar till medicin, natur och vetenskap användes som auktoritetsargument i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning. Då riksdagsledamöter hänvisade till vetenskap eller forskning syftade de ofta på medicinen som auktoritet, och en medikaliserande retorik var vanlig. Utsagor om assisterad befruktning som en medicinsk eller vetenskaplig praktik var samtidigt ambivalenta: Assisterad befruktning representerade både vetenskapliga framsteg och en riskfylld teknik. Det överensstämmer med Ulrich Becks (2000, 30, 329–334) beskrivning av en ambivalent upplevelse inför teknisk utveckling, vilket han uppfattar som kännetecknande för det moderna. I kapitlet har jag gett exempel på utsagor om att politikernas uppgift var att dra gränser och skapa de moraliska ramarna för assisterad befruktning. De värden som ledamöter betonade som viktiga i det här sammanhanget var främst familjevärden och barnets bästa, särskilt det ofödda barnets bästa. Regleringen av bioetiska normer och familjenormer gick mycket in i varandra under lagberedningen och i riksdagsdebatterna.

I avsnitt 2.3 konstaterade jag att moraliska diskussioner om assisterad befruktning inte längre i första hand handlar om att själva tekniken är onaturlig. Tyngdpunkten i samhällsdebatter har förskjutits till att handla om barnets bästa och synen på familjen och föräldraskapet. I det här kapitlet har jag gett några exempel på hänvisningar till en naturlig ordning i riksdagsdebatterna. Argument om heterosexualiteten som den naturliga sexualiteten, eller den naturliga grunden för föräldraskap, var vanligare än argument om att en naturlig ordning skulle rubbas t.ex. genom inverkan på barnets kön och andra egenskaper. Jag tolkar sam-

mansmältningen av diskurser om medicin, natur och vetenskap respektive familj, föräldraskap och barnets bästa som ett resultat av att assisterad befruktning i hög grad har "normaliserats" i samhället som ett sätt att få barn. En förutsättning för att assisterad befruktning ska fungera som ett medel för den mänskliga reproduktionen är att tekniken lyckas samexistera med de familjenormer som förekommer i samhället. Samtidigt bidrog riksdagsdebatternas inramning som värdediskussion till den starka betoningen på familjenormer.

10 Avslutande diskussion

10.1 Värden och moraliska problem i debatterna om assisterad befruktning

Assisterad befruktning är ett mångfacetterat ämne, som behöver diskuteras inte enbart ur ett medicinskt eller juridiskt perspektiv, utan också ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv. Utvecklingen av nya behandlingsmetoder öppnar nämligen ett stort spektrum av frågor om hur sociala relationer förändras. Den utmanar många av de normer om föräldraskap, reproduktion och sexualitet som tidigare har tagits för givna. Assisterad befruktning kan även användas för att förstärka normer i ett samhälle. Som exempel kan nämnas den allt vanligare metoden mikroinjektion (ICSI), som har bidragit till att insemination med donerad sperma allt mer sällan behövs för att åtgärda manlig infertilitet. Genom ICSI kan mannens egna spermier ofta användas för att befrukta en äggcell, trots att de är av dålig kvalitet. Användningen av ICSI understryker samtidigt betydelsen av det biologiska föräldraskapet, vilket har gjort metoden populär t.ex. i flera sunnimuslimska samhällen, där barn födda m.h.a. donerade könsceller ofta uppfattas som utomäktenskapliga (Inhorn 2003, 93–100; Inhorn 2011). I patriarkala länder kan möjligheten att välja barnets kön genom embryodiagnostik (PGD) ha radikala sociala konsekvenser, så att manliga embryon prioriteras vid assisterad befruktning. Dessa är några exempel på enskilda behandlingsmetoders sociala dimensioner. Egentligen skulle de sociala konsekvenserna av

varje enskild behandlingsmetod förtjäna att diskuteras separat. I den här undersökningen har jag i ganska liten utsträckning skilt åt metoderna, eftersom riksdagens debatter huvudsakligen rörde sig på en övergripande nivå om assisterad befruktning. Surrogatmoderskap är den behandlingsform som tydligast lyftes fram som ett specialfall. Denna stämpel som specialfall bidrog också till att surrogatmoderskap förbjöds i lagen om assisterad befruktning.

För att kunna accepteras som ett legitimt sätt att få barn måste den assisterade befruktningen överensstämma med existerande familjenormer i ett samhälle. I avhandlingen har jag beskrivit hur riksdagsledamöter i debatterna om assisterad befruktning diskuterade värden och moraliska problem, särskilt utgående från sina uppfattningar om familj, föräldraskap, jämlikhet och barnets bästa. De värden som diskuterades handlade däremot inte i någon stor utsträckning om att assisterad befruktning skulle vara ett onaturligt sätt att få barn.

I den här avhandlingen ingår tio kapitel. I kapitel 1–4 redogör jag för undersökningens bakgrund och tolkningsramar: tidigare forskning, teori och metod. För studiet av riksdagsdebatterna har jag använt diskurs- och retorikanalys, som är en lämplig metod för analys av politiska debatter. De följande kapitlen (kapitel 5–9) utgör undersökningens analysdel. I analysen har jag strävat efter att belysa mina slutsatser med många citat, eftersom citaten ökar möjligheten till intersubjektivitet. I kapitel 5 och 6 analyserar jag vilken betydelse det hade att ledamöterna i den här frågan fick rösta efter egen övertygelse, och vad som är karakteristiskt för sådana s.k. samvetsfrågor. I kapitel 6 redogör jag också för hur riksdagsdebatten inramades som en värdediskussion. I kapitel 7 analyserar jag vilka typer av religiösa argument som förekom i debatterna om assisterad befruktning, och vilken betydelse religiösa normer hade i denna så kallade värdediskussion. Jag diskuterar också på vilka grunder några kyrkliga ställningstaganden (Kyrkostyrelsen 2005; KION 2006) fick en framträdande roll i debatterna. Kapitel 8 handlar om hur jämlikhet, föräldraskap och barnets bästa diskuterades i riksdagens debatter om assisterad befruktning. Jag analyserar hur en god barndom och dess motsats beskrevs, och med vilka mått ett gott föräldraskap bestämdes. Jag studerar hur lesbiska par och ensamstående kvinnor beskrevs som föräldrar, och vilka moraliska problem som målades upp. I kapitel 9 studerar jag hur utsagor om medicin, vetenskap och natur

användes som auktoritetsargument. I kapitlet ger jag bl.a. exempel på medikaliserande retorik i debatterna.

Trots att jag har delat upp kapitlen tematiskt är några teman återkommande i de olika kapitlens citat, bl.a. utsagor om religion, övertygelse, värden, jämlikhet, föräldraskap och barnets bästa. I avhandlingen tolkar jag Finlands riksdags debatter om assisterad befruktning i förhållande till förändringar av värderingar och religiösa normer i samhället. I analysen fäster jag särskild vikt vid religiösa och moraliska argument, och diskuterar i vilken mån den samhällseliga kontexten för riksdagens debatter kan beskrivas som en postsekulär situation. Jag studerar de diskurser om värden som tävlade mot varandra i riksdagens debatter om assisterad befruktning – särskilt jämlikhet och barnets bästa – och på vilka sätt dessa värden gavs olika innehåll av olika talare.

I inledningskapitlet citerade jag politikern Heidi Hautala (Gröna), som ansåg att orsaken till att lagförslaget om assisterad befruktning var i blåsväder i samband med utskottsbehandlingen i riksdagen år 2006 var att värdekonservatismen i riksdagen hade ökat, trots att samhället i övrigt präglas av ökande värdeliberalism (Bäck 2006b). Jag förmodar att Hautala reagerade på att värdekonservativa argument ofta fick ett övertag i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning. Mot bakgrund av detta reagerade Hautala på att riksdagen verkade ha blivit mer värdekonservativ.

Riksdagsdebatterna om assisterad befruktning fick år 2006 en hegemonisk inramning som en värdediskussion. Det rörde konsensus om att diskussionen handlade om moral och värderingar. Värdediskussionen präglades av normativa uttalanden, t.ex. utsagor om autenticitet, normalitet, moral, etik, religion och övertygelse. Denna inramning blev särskilt tydlig efter att riksdagens lagutskott under våren 2006 föreslog att lesbiska par och ensamstående kvinnor inte längre skulle ges assisterad befruktning på finländska barnlöshetskliniker. Efter utskottsbehandlingen av proposition RP 3/2006 fick värdekonservativa argument en dominerande ställning i debatten. Diskursen ramades in på ett effektivt sätt som en diskussion om värden och barnets bästa. En möjlig förklaring till detta är att de som först talar om värden ofta får övertaget i moralpolitiska debatter. Vilka som uttalade sig med värdekonservativa argument bestämdes inte nödvändigtvis av partitillhörighet, men bland värdekonservativa utsagor var Kristdemokraterna välrepresenterade,

som i sitt valprogram kallades "värdepartiet" (Kristdemokraterna 2006). Kristdemokraternas uppgift beskrevs därmed som att försvara kristna värden. Lagförslagen om assisterad befruktning – som berörde familjen, sexualiteten och reproduktionen – uppfattades ur den synvinkeln som viktiga för partiet.

Meningsskiljaktigheterna tvärs igenom riksdagsgrupperna gällde å ena sidan en värdeliberal syn på kvinnors rätt till assisterad befruktning och sexuella minoriteters rättigheter, och å andra sidan en värdekonservativ, och ofta religiöst legitimerad, syn på familjen. Men det fanns också ståndpunkter som rörde sig på en skala mellan dessa. Polariseringen av ståndpunkterna var främst synlig i den dragkamp som pågick mellan lagutskottet och både statsminister Lipponens andra regering i behandlingen av propositionen RP 76/2002 och statsminister Vanhanens första regering i behandlingen av propositionen RP 3/2006.

Men i debatterna om proposition RP 3/2006 hade ledamöter som förespråkade propositionens mer värdeliberala linje ändå ett politiskt övertag i sin claims-making om jämlikhet mellan olika kategorier av kvinnor. Regeringens linje vann nämligen i riksdagens votering om lagförslaget. Talare som följde den värdeliberala modellen för claims-making anpassade ofta sina utsagor till debattens hegemoniska inramning som en diskussion om värden. De följde ofta mönstret för diskursen genom att anknyta sin argumentation till barnets bästa, religion eller kyrkliga ställningstaganden. I kapitel 8 illustrerade jag dessa parallella utsagor i ett fyrfält, som jag beskrev som olika modeller för claims-making: det värdeliberala föräldraperspektivet, det värdeliberala barnperspektivet, det värdekonservativa föräldraperspektivet och det värdekonservativa barnperspektivet (figur 3). Genom fyrfältet illustrerade jag att både värdekonservativa och värdeliberala utsagor innehöll ett försvar av föräldrars och barns rättigheter, men de ledde till olika slutsatser om vad som kännetecknar barnets bästa och ett gott föräldraskap.

Vid behandlingen av de båda propositionerna om assisterad befruktning kunde regeringsfronten i riksdagen inte hållas ihop. Propositionernas betoning på jämlikhet mellan kvinnor fick varken under behandlingen av RP 76/2002 eller RP 3/2006 det genomslag i riksdagen och utskottsbehandlingen som regeringen hade önskat. Den första propositionen RP 76/2002 drogs tillbaka, medan regeringen lät processen fortsätta i riksdagen år 2006, trots att även proposition RP 3/2006 hade

mött kraftigt motstånd under utskottsbehandlingen. Men berodde blås-vädret på att värdekonservatismen i riksdagen hade ökat, såsom Heidi Hautala tolkade situationen (Bäck 2006b)? Jag anser att bilden av värdekonservatism och värdeliberalism som två motpoler är förenklad. Då jag talar om värdekonservatism och värdeliberalism uppfattar jag begreppen som två parallella modeller för claims-making i enlighet med fyrfältet i kapitel 8 (figur 3). Båda modellerna anknöt till liknande diskurser, men ur olika perspektiv. Båda modellerna innehöll ett försvar av barnets bästa och ett försvar av föräldraroller, men byggde på olika tolkningsramar. En möjlig förklaring till varför värdeliberalism och värdekonservatism både i medierapportering och i samhällsvetenskapliga analyser av partipolitiska diskussioner ibland framställs som motpoler är att finländsk partipolitik uppfattas som en spegelbild av amerikansk partipolitik, vilket är ett missförstånd. Amerikansk partipolitik präglas av den amerikanska kristna högerns stora politiska inflytande vid sidan av en sekulär liberal politik.

Frågan gäller i vid mening hur vi ska förklara förhållandet mellan moral och religion, och hur förhållandet uppfattas i partipolitiken. Ulrich Beck (2010, 143–145) anser att sambandet mellan religion och moral sällan ifrågasätts. Nästan alla politiska positioner bygger på antagandet att institutionaliserade religioner har resurser att motivera och legitimeras. Religionen uppfattas därmed som utgångspunkten för moraliskt beteende eller moraliska tolkningar. I min analys av riksdagsdebatterna om assisterad befruktning kunde jag iaktta hur ledamöter från olika partier förhöll sig till kyrkliga ställningstaganden. Kyrkostyrelsens ställningstagande (2005) och KION:s uttalande (2006) hade ett stort inflytande på debatten, vilket antyder att många riksdagsledamöter har en stor respekt för kyrkan som auktoritet. Dessa kyrkliga ställningstaganden användes som resurs för att motivera och legitimera ståndpunkter och moraliska tolkningar, vilket överensstämmer med Becks tolkning.

En följd av att riksdagsdebatterna om assisterad befruktning inramades som en värdediskussion var alltså att religiösa organisationer gavs en central roll i lagberedningsprocessen som tolkningsamfund, vilket Habermas (2008) betraktar som ett kännetecken för en postsekulär situation. Att kyrkan fick rollen av ett tolkningsamfund tyder på att sambandet mellan religion och moral togs för givet. I användningen av de kyrkliga ställningstagandena framhöll ledamöterna ofta sin egen

trosinriktning eller religiösa tillhörighet. Självreflexiviteten i individers religiositet och världsåskådning i den postsekulära situationen kan också exemplifieras med det ökade utträdet ur Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Utträdet ur kyrkan behöver inte nödvändigtvis innebära att individer som skriver ut sig ur kyrkan saknar reflektioner om religion och trosfrågor, utan de tolkar snarare sin tillhörighet till ett religiöst samfund på ett nytt sätt. Hos många människor som skriver ut sig ur kyrkan i dag verkar kyrkomedlemskapet vara beroende av individens värderingar, trosföreställningar och livshistoria. Samtidigt finns det en stor kategori av kyrkans medlemmar i Finland, som tillhör kyrkan utan att ifrågasätta sin tillhörighet. I riksdagsdebatterna om assisterad befruktning förekom också att ledamöter hänvisade till kyrkostyrelsens ställningstagande (Kyrkostyrelsen 2005), samtidigt som de medgav att de personligen inte höll med kyrkostyrelsen till 100 procent.

Många människor har en förförståelse att Finland är ett sekulärt samhälle och att sekulariseringen har resulterat i en uppdelning mellan den religiösa privata sfären och den sekulära offentliga sfären. I den här undersökningen har jag gett exempel på hur religiösa och sekulära diskurser sammanflätades i den politiska debatten om assisterad befruktning, vilket jag tolkar som kännetecknen för en postsekulär situation.

10.2 Politiska samvetsfrågor, värden och moraliska problem

I konstruktionen av moraliska problem i riksdagens debatter om assisterad befruktning var ett värdekonserverativt förhållningssätt till lesbiska pars rättigheter en viktig faktor. Enligt de oskrivna reglerna för finländsk partipolitik hör sexuella minoriteters rättigheter till de politiska samvetsfrågorna. Jag betraktar politiska samvetsfrågor som en institutionaliserad konstruktion av moraliska problem i partipolitiken. Avsaknaden av partidisciplin försvårar beslutsprocesser, eftersom det är betydligt effektivare att fatta majoritetsbeslut om voteringen styrs av gruppledaren. Processen att stifta en lag om assisterad befruktning är ett gott exempel på detta, eftersom det krävdes 20 år av lagberedning och flera lagförslag innan riksdagen kunde godkänna lagen om assisterad befruktning. Lagen berör bl.a. de omtvistade frågorna surrogat-

moderskap, könscellsdonatorers anonymitet och lesbiska och ensamstående kvinnors rätt till behandling.

Det verkar samtidigt i dag finnas ett behov av att behandla vissa politiska frågor som samvetsfrågor. I kapitel 5 nämnde jag att samvetsfrågor i dagstidningsartiklar i *Helsingin Sanomat* och *Hufvudstadsbladet* beskrevs som politiska frågor som ”väcker känslor” eller uppfattas som symboliskt viktiga. De typer av politiska frågor som definieras som samvetsfrågor anses ofta ligga på gränsen mellan det individuella och det politiska. Denna praxis i riksdagen speglar vårt samhällsklimat, där individens självbestämmanderätt värderas högt. Det finns också strategiska skäl bakom denna praxis att man får rösta efter egen övertygelse. Gruppledaren vill kanske undvika intern splittring, och partiet vill kanske inte profilera sig i en brännande valfråga. Att rösta efter sin övertygelse kan betraktas som en lagstadgad rätt enligt samvetsfriheten, som är grundlagsskyddad. Men om inte annat meddelas förutsätter riksdagsgruppens interna regler att gruppmedlemmarna är lojala mot partiet vid voteringar. I praktiken är det alltså huvudsakligen riksdagsgruppernas spelregler som styr denna praxis.

Religiös argumentation hade en stor betydelse vid inramningen av debatterna om assisterad befruktning som en värdediskussion, men politiska samvetsfrågor har långt ifrån alltid samma diskursiva inramning. Jag anser att de politiska samvetsfrågorna inte enbart ska tolkas i termer av religion, moral och värderingar, eftersom det handlar om riksdagsgruppernas arbetssätt och politiska strategier. En gruppmedlems beslut att avvika från majoriteten vid en votering behöver inte byggas på någon moralisk eller religiös övertygelse, men religiös och moralisk argumentation är ändå vanligare i voteringar om samvetsfrågor än t.ex. budgetfrågor. Det finns också stora individuella variationer mellan riksdagsledamöter i vilken mån de motiverar sina åsikter religiöst.

Utgående från min analys i kapitel fem av dagstidningsartiklar som omnämner politiska samvetsfrågor indelade jag de politiska samvetsfrågorna i Finlands riksdag i fem kategorier: (1) miljö- och energipolitik, (2) sexualitet, sexuella minoriteter, parförhållanden och reproduktion, (3) kyrka och religion, (4) regionala frågor och (5) individens handlingsutrymme. Då politiska partier i Finland definierar vissa sakfrågor som samvetsfrågor utgår partiledningen från att dessa frågor i första hand

kan lösas självreflexivt snarare än auktoritärt, vilket präglar det individualiserade samhället.

Utgående från diskussionen om samvetsfrågorna drar jag slutsatsen att det är svårt att iakttä de ideologiska gränserna i dagens finländska partipolitik. Gränserna går nämligen delvis tvärs igenom partierna, särskilt i frågor som berör de ovan nämnda fem kategorierna av samvetsfrågor. I kapitel 7 gav jag exempel på hur religionen kan förena riksdagsledamöter över partigränserna då partiloyaliteten är svag. Jag beskrev hur Kristdemokraterna agerade som försvarare av kristna värderingar i den politiska debatten om assisterad befruktning. Också många andra riksdagsgruppers medlemmar hänvisade till kyrkliga ställningstaganden eller använde andra former av religiös argumentation. Samvetsfrågorna möjliggör partiöverskridande samarbete, eftersom voteringen inte styrs av partidisciplinen, men det är bara möjligt inom vissa gränser. När samarbetet mellan medlemmar av regeringsgrupper och medlemmar av oppositionsgrupper framstår som organiserat och institutionaliserat kan gruppledare inom regeringen reagera, vilket jag gav exempel på i avsnitt 5.3.1.

10.3 Jämlikhet och barnets bästa

I riksdagsdebatterna om assisterad befruktning ställdes den diskursiva konstruktionen av familjevården på sin spets i frågan om olika kvinnors rätt till assisterad befruktning. Till dessa familjevården hörde ett försvar av barnet och dess livsvillkor, inte minst genom begreppet barnets bästa. Enligt flera författare som jag refererade till i kapitel 2 är erfarenheten av att få ett barn någonting meningsskapande (Beck & Beck-Gernsheim 1995; Westerlund 2002; Repokari 2008). Eftersom erfarenheten av att få barn har en så central roll i många människors liv är det inte särskilt förvånande att regleringen av vilka som ska få tillgång till en sådan meningsskapande erfarenhet engagerade riksdagsledamöterna. Samtidigt bidrog uppfattningen att barn behöver skyddas till att frågor ställdes om vilka som passar som föräldrar.

Barnets bästa kan i juridiskt avseende beskrivas som ett öppet begrepp, som kan tolkas kulturspecifikt (Schiratzki 2000, 53–54). I barnkonventionen, som innehåller den viktigaste formuleringen av barnets

bästa, betonas att barnet ska garanteras rättigheter som individ, men samtidigt skyddas. Begreppets mångsidighet gör också att det har potential att användas i politiska debatter med mycket olika innehåll beroende på vem som talar. I den här undersökningen har jag beskrivit barnets bästa med det diskursanalytiska begreppet flytande signifikant. Det förklarar varför det i olika debatter kan uppstå en kamp mellan diskurser om den rätta tolkningen av begreppet. I de politiska debatterna om assisterad befruktning behandlades barnets bästa som en moralisk utmaning. Barnets bästa definierades särskilt tydligt under första behandlingen av proposition RP 3/2006 som det centrala värdet i denna värde-diskussion. Debattens olika tolkningar av barnets bästa gällde om ofrivillig barnlöshet och föräldraskap skulle definieras strikt medicinskt och biologiskt eller snarare socialt. Den diskursiva kampen gällde också synen på kön, sexualitet och jämlikhet. Lagutskottets majoritet beskrevs av en av dess medlemmar med det metaforiska uttrycket ”köttätande heteromän” (Lyly Rajala/Saml i Laurén 2005), vilket jag tolkar som ett exempel på denna diskursiva kamp om beslutsfattarnas uppfattning om kön, sexualitet och jämlikhet.

I nordiska socialpolitiska diskussioner om barnets bästa och i enskilda juridiska tvister är religiösa aktörer och religiösa argument generellt mer ovanliga än i de finländska debatterna om assisterad befruktning. Religiöst legitimerade argument tenderar inte att ha någon större genomslagskraft i nordisk familjelagstiftning, eftersom lagstiftningen behöver vara flexibel för att kunna tillämpas på olika individers livssituationer.¹⁰⁶ Trots det anser jag att riksdagsdebatterna som studeras i den här undersökningen är ett exempel på hur religiös och sekulär diskurs kan sammanflätas i en postsekulär situation. I utsagorna om barnets bästa finns ingen tydlig skiljelinje mellan det religiösa och det sekulära. I riksdagsdebatterna kombinerades utsagor om barnets bästa på olika sätt med hänvisningar till religion. I debatterna användes begreppet barnets bästa av religiösa aktörer eller religiösa institutioner. Det tolkades inom ett religiöst meningssammanhang, eller som en s.k. helig form, samt

¹⁰⁶ Denna poäng förekommer t.ex. i citatet av Johannes Koskinen i avsnitt 8.1.2 (Johannes Koskinen/SDP, SS 551/2005).

användes som ett religiöst legitimerande begrepp. Jag ska kort beskriva dessa olika användningar av barnets bästa.

I kapitel 7 nämnde jag att begreppet barnets bästa ofta används av religiösa aktörer och religiösa institutioner i ställningstaganden som riktar sig till lagstiftare. Kyrkostyrelsens (2005) tolkning att barnets bästa förverkligas inom äktenskapet mellan man och kvinna är ett gott exempel på hur religiösa institutioner kan använda begreppet som ett retoriskt redskap. Samtidigt gick en annan kyrklig aktör, KION (2006) i polemik med kyrkostyrelsen, vilket visade att tolkningarna av barnets bästa var olika inom kyrkan.

Då barnets bästa används för moralisk argumentation tolkas det ofta inom ett religiöst meningssammanhang. Debatter om barnets bästa kan sakraliseras, så att religionen får en ny synlighet i debatterna. En orsak till att begreppet har så stort inflytande i politiska debatter är att barnet uppfattas som en symbol för det heliga, eftersom det behöver skyddas. Det används m.a.o. som en helig form (jfr Lynch 2012).

Religiös argumentation kan vara ett sätt att legitimera en viss syn på barnets bästa. Debatterna om assisterad befruktning i Finlands riksdag är ett gott exempel på att barnets bästa kan legitimeras religiöst för att försvara en viss familjemodell. I riksdagsdebatterna om assisterad befruktning förekom många inlägg av riksdagsledamöter som försvarade en värdekonservativ syn på barn och föräldraskap genom att hänvisa till kyrkliga ställningstaganden, eller till sin tro, kyrkotillhörighet, trosföreställningar eller övertygelse.

I kapitel 8 analyserade jag jämlikhetsargumentens centrala roll i debatten, och iakttog flera samverkande faktorer. Jag konstaterade att retoriken i propositionerna neutraliserades. Explicit tal om lesbiska eller ensamstående kvinnor undveks i propositionerna, medan de istället innehöll utsagor om kvinnor som inte lever i ett parförhållande med en man. I riksdagsdebatterna om assisterad befruktning motiverades propositionernas jämlikhetsprincip genom (1) hänvisning till etablerad praxis, (2) jämförelse med de övriga nordiska länderna, (3) hänvisning till en stegvis utveckling av samkönade pars rättigheter (vilket av olika talare uttrycktes antingen som en farhåga eller som en nödvändighet) och (4) hänvisning till en pluralistisk samhällssituation. Även samhällsdebatten underströk regeringspropositionernas betoning på jämlikhet mellan kvinnor. Artiklar i dagstidningar uttryckte ofta en förhoppning

att riksdagen skulle godkänna lagförslaget enligt regeringens ursprungliga förslag, snarare än lagutskottets reviderade förslag.

Det är viktigt att förstå den finländska politiska debatten om assisterad befruktning inom ramen för en viss kultur med särskilda uppfattningar om normalitet. Samtidigt kan flera synsätt existera parallellt, eftersom det finländska samhället kännetecknas av en mångfald av livsåskådningar. Det finns olika uppfattningar om vad som är en "normal" familj, ett "normalt" föräldraskap, en "normal" barndom eller en "normal" tillämpning av assisterad befruktning. Dessa antaganden om normalitet betraktar jag som resultatet av claims-making-processer. I argumentationen i riksdagsdebatterna förutsattes talarna vara säkra på sin sak och kunna underbygga sina påståenden. De hänvisade till olika dokument eller expertutlåtanden från lagberedningen eller forskningsresultat, men ibland användes riksdagsledamotens egen övertygelse som huvudsaklig motivering till ett påstående. Dessa normer som konstrueras genom claims-making i riksdagen har genomgått en diskursiv process. Processen börjar med att ett fenomen m.h.a. auktoritetsargument definieras som ett socialt problem eller ett moraliskt problem. Småningom börjar dessa problem uppfattas som sociala fakta, dvs. man uppfattar någonting som normalt respektive onormalt.

10.4 En postsekulär situation?

Man skulle kanske kunna tro att västerländska samhällsdebatter om assisterad befruktning främst präglas av en sekulär bioetisk diskurs med utsagor om rättigheter, konsekvenser och rättvisa. Men det stämmer inte överens med denna undersökning av de finländska riksdagsdebatterna om assisterad befruktning. Argument om religion och övertygelse var tvärtom vanliga i riksdagsdebatterna. Men vilken betydelse har religiös diskurs i en politisk debatt som denna? Finns det en villighet hos religiösa debattörer att använda religiös argumentation i den offentliga sfären – här representerad av partipolitiken? I vilken mån går sekulära debattörer med på att religiös diskurs används? Motsvarande frågor ställde John H. Evans (2010) i sin intervjustudie om hur religiösa och sekulära individer i USA ställer sig till s.k. reproduktiv genteknik, som jag redogjorde för i avsnitt 2.5. Evans drog slutsatsen att både religiösa

och sekulära aktörer i USA var beredda att låta religiösa perspektiv komma fram i debatten. Undvikandet av religiös diskurs var därför inte en förutsättning för offentlig debatt om frågan. Trots att villkoren för religion och politik är annorlunda i den amerikanska och den finländska kontexten har jag kommit till ett liknande resultat som Evans. Många riksdagsledamöter som inte vanligtvis betonar sin kristna identitet gjorde det i debatterna om assisterad befruktning. I avsnitt 8.2 gav jag ett exempel på en riksdagsledamot som betonade att hon inte själv var religiös, men att religiösa argument var en legitim motivering i debatten (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 100/2006).

Enligt Marcia Inhorn (2003, 88–89, 93) kan religiösa normer ha en stor betydelse för diskussioner om assisterad befruktning, eftersom tillämpningen av assisterad befruktning ofta upplevs som en situation av moralisk osäkerhet. Jag anser att begreppet postsekulär kan användas för att tolka denna situation då religiös diskurs får utrymme i ett samhälle som har genomgått sekulariseringsprocesser. I min beskrivning av begreppet postsekulär har jag utgått huvudsakligen från Habermas (2008) tolkning av religionens förändrade roll i postsekulära samhällen. Liksom Inhorn (2003) tar Habermas (2008) fasta på religionens ökade offentliga synlighet i situationer av ökad moralisk osäkerhet, men också en ökad religiös pluralism. Han betonar tre förändringar av det allmänna medvetandet: (1) Globala konflikter sammankopplas med religiösa stridigheter, (2) religiösa samfund får ett ökat inflytande i den nationella offentliga sfären och (3) ökad immigration har bidragit till en ökad religiös pluralism. Jag har fokuserat på den nationella nivån genom att studera förekomsten av religiös argumentation i riksdagsdebatterna om assisterad befruktning, och genom att diskutera på vilka sätt referenser gjordes till kyrkliga ställningstaganden. Religiös argumentation var särskilt framträdande i debatterna om proposition RP 3/2006.

En postsekulär situation kännetecknas av ambivalens, eftersom gränsdragningen mellan religiöst och sekulärt har blivit svårare att göra. Det är inte särskilt långsökt att anta att en postsekulär samhällssituation kan komma till uttryck i partipolitiken, eftersom det handlar om gränsdragningar mellan det offentliga och det privata. Politiskt tal i riksdagen uppfattas vanligen som offentligt tal. Enligt sekulariseringsteorin borde partipolitiken vara neutral i religiöst avseende, eftersom religionen genom sekulariseringsprocesser förflyttas från det offentliga till det priva-

ta. Enligt José Casanova (1994) har religionen på många håll i världen tvärtom avprivatiserats under de senaste decennierna, vilket kan betecknas som ett tecken på en postsekulär situation. Inom partipolitiken kan diskursiva förändringar iaktas genom att politiken sakraliseras. Utgående från denna undersöknings resultat drar jag slutsatsen att trots att det finländska samhället i många avseenden har genomgått sekulariseringsprocesser kan religiös och moralisk argumentation fortfarande ha en plats i politiska debatter. Religiösa samfund tar ibland ställning till svårlösliga värdefrågor i samhället, och värderingar och religion kan i Finland fortsättningsvis diskuteras i politikens främsta rum, riksdagen. Sekulariseringen har därmed inte satt punkt för religionens eller religiösa institutioners inflytande i offentligheten.

En intressant fråga är hur finländsk sakraliserad politik skiljer sig från amerikansk sakraliserad politik. Jag tror att skillnaden framför allt ligger i dess omfattning, som kan förklaras som historiska skillnader i fråga om sekulariseringen av dessa samhällen (jfr Berger, Davie & Fokas 2008). George Lakoff (1996) har iakttagit hur det moralpolitiska tolkningsmönstret enligt den stränga faderns modell återfinns i debatter om helt olika slags politiska sakfrågor. Han återfinner denna inramning t.ex. i president George W. Bushs retorik i kriget mot terrorismen efter 9/11. I Finlands riksdag är de politiska debatterna om assisterad befruktning ett undantag i egenskap av värdediskussion. Denna undantagsstatus markerades genom de avvikande reglerna för partisammanhållningen, eftersom assisterad befruktning behandlades som politisk samvetsfråga. Den personliga övertygelsen ställdes i centrum, vilket gav debatten en särskild potential att inramas som värdediskussion och därmed sakraliseras. Det är värt att fråga varför värdekonservativa religiöst legitimerade utsagor fick ett övertag vid inramningen av diskussionen. En möjlig förklaring är att det kan ha en retorisk betydelse att man *tror* på vad man argumenterar för. Denna poäng gör Lakoff (2004, 102–103) i sin tolkning av varför amerikanska konservativa politiker som bygger sin politik på sin religiösa övertygelse ofta får ett övertag vid den diskursiva inramningen av politiska debatter i USA. Religionen fungerar därför på ett effektivt sätt som auktoritetsargument i debatterna.

Tolkningar av det postsekulära vilar på antagandet att sekulariseringen inte är en statisk process eller ett konstant tillstånd, utan religionens samhällsroll förändras. Dessa förändringar kan med fördel studeras bl.a.

genom diskursanalytiska undersökningar. Forskningslitteraturen om begreppet postsekulär har ökat snabbt under de senaste åren. Det är viktigt, eftersom det behövs fler empiriska undersökningar som tillämpar begreppet och undersöker dess användbarhet. Talet om det postsekulära samhället täcker samtidigt inte alla förändringar av det religiösa livet, eftersom fokus ofta läggs på den offentliga sfären. Andra analyser av religiös förändring inom den privata sfären kan därför komplettera diskussionen om religionens samhällsbetydelse.

Källor och litteratur

Källor

Dagstidningstexter

Ahokas, Peppiina (2011) ”Sijaissynnytykseen uusi kanta syksyllä”. *Helsingin Sanomat* den 21 maj 2011.

Akkanen, Juha (2010) ”Jätevesikiistassa on vahvasti astian makua” *Helsingin Sanomat* den 3 december 2010.

Bäck, Jenny (2006a) ”Samvetsfrågor splittrar politiken”. *Hufvudstadsbladet* den 23 februari 2006.

Bäck, Jenny (2006b) ”Värdekonserveratism i riksdagen. ’Det är som på 1950- eller 60-talet’” *Hufvudstadsbladet* den 21 juni 2006.

Carp, Ossi (2010) ”Nobelpriset i medicin till Robert Edwards”. *Dagens Nyheter* den 7 oktober 2010.

Ekström, Jan-Anders (2005) ”Alla kan få rätt till fertilitetsvård”. *Hufvudstadsbladet* den 26 maj 2005.

Ekström, Jan-Anders (2006) ”Kompromisslösningen vann. Bara 19 röster för totalt sexköpsförbud”. *Hufvudstadsbladet* den 17 juni 2006.

Epäröivät kansanedustajat... (2002) ”Epäröivät kansanedustajat uskovat äänestäväsä eettisin perustein”. *Helsingin Sanomat* den 19 januari 2002.

Halonen: lesbiska bör få hjälp... (2005) ”Halonen: lesbiska bör få hjälp med att skaffa barn”. *Hufvudstadsbladet* den 10 mars 2005.

Hautamäki, Jaakko (2010) ”Vihkimisistä tuli poliittinen pommi”. *Helsingin Sanomat* den 28 juli 2010.

Hellman, Heikki (2006) ”Ei Suomessa voi sattua”. *Helsingin Sanomat* den 30 april 2006.

Hellman, Sonja (2008) ”Partierna öppna för kärnkraft”. *Hufvudstadsbladet* den 8 februari 2008.

Kaarto, Hanna; Elonen, Piia & Rantanen, Miska (2010) ”Ydinvoiman vastustajat alkavat parsia rivejään” *Helsingin Sanomat* den 23 april 2010.

Kokoomuksessa epäillään... (2002) ”Kokoomuksessa epäillään vihreitä keskustayhteistyöstä”. *Helsingin Sanomat* den 5 februari 2002.

Koskinen: Naisparien... (2005) ”Koskinen: Naisparien hedelmöityshoidoille ei Kela-korvausta”. *Helsingin Sanomat* den 25 juli 2005.

Könsneutrala äktenskap främjas (2011) ”Könsneutrala äktenskap främjas”. *Hufvudstadsbladet* den 20 juni 2011, 7.

Lahtela syyttää... (2006) ”Lahtela syyttää keskustalaisia mustamaalauksesta”. *Kaleva* den 16 juni 2006.

Laukka, Minna (2009) ”Hedelmöityshoitolaki ajanut lapsettomia ulkomaisille klinikoille”. *Helsingin Sanomat* den 6 augusti 2009.

Laurén, Anna-Lena (2005) ”Köttätande heteromän hotar fälla fertilitetslagen”. *Hufvudstadsbladet* den 29 oktober 2005.

Lehtola, Jussi (2010) ”Onko oikeusvaltiossa sijaa omantunnonkysymyksille?”. *Helsingin Sanomat* den 13 maj 2010.

Lindberg, Marjut (2006) ”Syntyvän vai synnyttäjän oikeus?” *Helsingin Sanomat* den 8 februari 2002.

Luukka, Teemu (2003) ”Näin syntyi kalastuslain muutos, josta eturivissä kampaillivat Pertti Mäki-Hakola ja Kari Rajamäki. Mitä kansanedustaja työkseen tekee?” *Helsingin Sanomat* den 9 mars 2003.

Lydén, Marianne (2006) ”Sdp tar strid för lesbiska”. *Hufvudstadsbladet* den 6 oktober 2010.

Nobelpris för... (2010) ”Nobelpris för provrörsbefruktning”. *Hufvudstadsbladet* den 4 oktober 2010.

Otollinen ajoitus (2007) ”Otollinen ajoitus”. *Helsingin Sanomat* den 31 mars 2007.

Passi, Minna (2008) ”Jenni Lönnroos päätti lahjoittaa elämän”. *Helsingin Sanomat* den 16 mars 2008.

- Pienten kauppojen aukiolo... (2000) ”Pienten kauppojen aukiolo sunnuntaisin hyväksyttiin eduskunnan väliäänestyksessä”. *Helsingin Sanomat* den 29 november 2000.
- Pyhäkaupasta taistellaan taas (2000) ”Pyhäkaupasta taistellaan taas”. *Helsingin Sanomat* den 4 november 2000.
- Rantanen, Miska (2006) ”Gallupin arvoinen asia”. *Helsingin Sanomat* den 19 november 2006.
- Ringborg, Maria (2009) ”Kyrkomötet öppnade för enkönade äktenskap”. *Dagens Nyheter* den 22 oktober 2009.
- Sauvala, Milka (2010) ”Yhä useampi lapsi saa tietää syntyneensä luovutetusta munasolusta”. *Helsingin Sanomat* den 10 mars 2010.
- Sippola, Anna-Riitta & Vuoristo, Pekka (2005) ”Hedelmöityshoidot jakavat eduskunnan lakivaliokunnan”. *Helsingin Sanomat* den 16 november 2005.
- Sukupuolenvaihdos ja keinohedelmöitys... (2002) ”Sukupuolenvaihdos ja keinohedelmöitys herättävät tunteita eduskunnassa”. *Helsingin Sanomat* den 1 februari 2002.
- Suominen, Anne (2006) ”Aila Paloniemi röstar nej till fertilitetsvård. 'Sprit och nikotin kan också vara en samvetsfråga'”. *Hufvudstadsbladet* den 23 februari 2006.
- Tamminen, Tuula (2006) ”Hedelmöityshoitolaisten laatijat ovat unohtaneet lapsen edun”. *Helsingin Sanomat* den 20 januari 2006.
- Vuoristo, Pekka (2006a) ”Hedelmöityshoidot etenivät riittävästi eduskunnassa”. *Helsingin Sanomat* den 8 april 2006.
- Vuoristo, Pekka (2006b) ”Ministeri Luhtanen kieltäytyi vetämästä takaisin seksinostolakia”. *Helsingin Sanomat* den 24 mars 2006.
- Vuoristo, Pekka (2006c) ”Sdp asettui tukemaan rajattua seksinostokieltoa”. *Helsingin Sanomat* den 24 maj 2006.
- Vuoristo, Pekka (2006d) ”Sdp:n Rahkonen vaatii ryhmäkurin käyttöä ostokielossa”. *Helsingin Sanomat* den 10 februari 2006.
- Virtanen, Jenni (2010) ”Oisko hetki aikaa?” *Helsingin Sanomat* den 7 maj 2010.
- Westman, Johanna (2008) ”Ingen nöjd – god kompromiss?” *Hufvudstadsbladet* den 13 november 2008.
- Ydinvoiman puolesta ja vastaan (2002) ”Ydinvoiman puolesta ja vastaan”. *Helsingin Sanomat* den 16 februari 2002.
- Ydinvoiman vastustus... (1997) ”Ydinvoiman vastustus hiljalleen hiipumassa”. *Helsingin Sanomat* den 3 november 1997.

Lagar och konventioner

Finlands grundlag (1999/731). Tillgänglig på:
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731> (4.12.2011).

Barnkonventionen (1989). FN:s konvention om barnets rättigheter (1989). Tillgänglig på:
http://www.humanrights.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf (4.12.2011).

Kyrkolagen (1054/1993). Tillgänglig på:
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931054> (4.12.2011).

Lag om assisterad befruktning (1237/2006). Tillgänglig på:
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2006/20061237> (21.10.2008).

Lag om faderskap (700/1975). Tillgänglig på:
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1975/19750700> (21.10.2008).

Lov nr. 460 af 10. juni 1997 om kunstig befrugtning (Danmarks lag om assisterad befruktning).

Kommittébetänkanden och ställningstaganden

Biskopsmötet (1985) ”Biskopsmötets yttrande till Undervisningsministeriet den 13.2.1985 angående Nordiska rådets förslag till en enhetligare lagstiftning om insemination”. Piispainkokouksen pöytäkirja 12–13.2.1985. I *Piispainkokouksen pöytäkirjat vuosilta 1891–2001*. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Biskopsmötet (1988) ”Ehdotus laeiksi ihmisen keinotekoista lisäätymismenettelmistä sekä isyyslain muuttamisesta. Biskopsmötets yttrande till Kyrkostyrelsen den 14 september 1988”. Piispainkokouksen pöytäkirja 13–14.9.1988. I *Piispainkokouksen pöytäkirjat vuosilta 1891–2001*. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Elämän säätely... (1987) *Elämän säätely ennen syntymää. Genetiikan, hedelmöityksen ja sikiödiagnostiikan eettisiä ongelmia*. Kirkon yhteiskunnallisen työn keskus. Helsingfors: SKSK-Kustannus Oy.

Enhetliga grunder för icke-brådskande vård (2009) Social- och hälsovårdsministeriet. Tillgänglig på:
http://www.stm.fi/sv/publikationer/publikation/_julkaisu/1396269 (27.04.2011).

ETENE (1999) *Lausunto hedelmöityshoidoista*. Utlåtande till Social- och hälsovårdsministeriet 15.6.1999. Tillgängligt på:
http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=17203&name=DLFE-548.pdf (13.8.2012).

ETENE (2000) *Lausunto hedelmöityshoitolaista*. Utlåtande till Social- och

hälsövärdministeriet 18.12.2000. Tillgängligt på:
http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=17210&name=DLF-E-550.pdf (13.8.2012).

ETENE (2011) *Sijaissyntyshoito Suomessa*. Utlåtande till Social- och hälsövärdministeriet 28.9.2011. Tillgängligt på:
http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=72662&name=DLF-E-2319.pdf (6.2.2012).

Justitieministeriets arbetsgrupp (1988) ”Ehdotus Hallituksen esitykseksi Eduskunnalle laeiksi ihmisen keinotekoisista lisääntymismenetelmistä sekä isyyslain muuttamisesta”. Oikeusministeriön työryhmän mietintö. Lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988.

Justitieministeriets arbetsgrupp (1997) ”Sukusolujen ja alkioiden käyttö lääketieteellisessä hedelmöityshoidossa”. Oikeusministeriön työryhmän mietintö 14.10.1997.

KION (2006) *Kirkkohallituksen täysistunnolle 28.2.2006. Asia: Kirkkohallituksen kannanotto hedelmöityshoitolaain valmistelusta (2005-00426), 17.8.2005*. Helsingfors: Kirkon ihmisoikeuskysymysten neuvottelukunta.

Kyrkostyrelsen (1997) *Lausunto hedelmöityshoitoryhmän mietinnöstä*. Kyrkostyrelsens yttrande till Justitieministeriet den 11.12.1997. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Kyrkostyrelsen (1999) *Att dela med sig av det goda. Biskoparnas uttalande om välfärdssamhällets framtid*. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Kyrkostyrelsen (2005) ”Lausunto oikeusministeriölle ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle hedelmöityshoitolaain valmistelusta”. (Utlåtande till Justitieministeriet och Social- och hälsövärdministeriet om beredningen av lagen om assisterad befruktning). Ärendenummer 2005-00426.

Kyrkostyrelsen (2008) ”Lausunto oikeusministeriölle työryhmämietinnöstä Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parin perheessä”. (Utlåtande om arbetsgruppsbetänkande gällande intern adoption). Ärendenummer 2007-00775.

Paarma, Jukka (2005) *Lapsen oikeudet ensisijaiset hedelmöityshoidoissa*. Kyrkomötets öppningstal i Åbo den 9 maj 2005. Tillgängligt på:
<http://www.evl.fi/arkkipiispa/kirkolliskokous09052005.htm> (4.9.2011).

Socialdemokraterna (2006) ”Partistyrerelsens ställningstagande om assisterad befruktning”. Tillgängligt på:
<http://sdp.fi/politiikkamme/kannanottoja/ph051006> (3.4.2007).

Vänsterförbundet (2006) ”Hedelmöityshoitolaki annettava viipymättä”. Vänsterförbundets kvinnliga riksdagsledamöters meddelande den 2 februari 2006. Tillgängligt på:
http://www.vasemmistoliitto.fi/organisaatio/eduskuntaryhma/ajankohtaista/tiedotteet_2006/fi_FI/1139232215579/ (30.3.2007).

Vänsterkvinnorna (2005) "Hedelmöityshoitolaki ei saa syrjiä". Vänsterkvinnornas uttalande den 20 mars 2005 Tillgängligt på: http://www.vasemmistoliitto.fi/politiikka/kannanotot_2005/fi_FI/552/ (30.3.2007).

Riksdagshandlingar¹⁰⁷

GrUU 25/2006 Grundlagsutskottets utlåtande.

Lagutskottets protokoll 43/2006.

LaUB 12/2006 Lagutskottets betänkande.

LM 157/1998 Lagmotion: Förslag till lag om användning av könsceller och embryon vid assisterad befruktning och lag om ändring av lagen om faderskap.

LM 79/2002 Lagmotion: Lag om användning av könsceller och embryon vid assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap.

LM 140/2005 Lagmotion: Lag om användning av könsceller och embryon vid assisterad befruktning.

LM 150/2006 Lagmotion: Lag om upphävande av 8 § 6 punkten i lagen om assisterad befruktning.

LM 23/2007 Lagmotion: Lag om upphävande av 8 § 6 punkten i lagen om assisterad befruktning.

LM 131/2007 Lagmotion: Lag om ändring av 38 § i lagen om assisterad befruktning.

LM 2/2012 Lagmotion: Lagar om ändring av äktenskapslagen och om upphävande av 1 kap. i lagen om registrerat partnerskap och 2 § 2 och 3 mom. i lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet.

Motion 2009/10:So469 Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor. Tillgänglig på: <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2009/10&bet=So469> (3.12.2011).

PR 76/2002 Plenarprotokoll den 10 juni 2002.

PR 105/2002. Plenarprotokoll den 26 september 2002.

PR 197/2002 Plenarprotokoll den 6 februari 2003.

¹⁰⁷ Om inte annat anges finns riksdagshandlingarna tillgängliga på Finlands riksdags webbplats: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/riksdagen/index.htm?lng=sv> (5.12.2011).

PR 198/2002 Plenarprotokoll den 7 februari 2003.

PR 116/2005 Plenarprotokoll den 9 november 2005.

PR 13/2006 Plenarprotokoll den 23 februari 2006.

PR 15/2006 Plenarprotokoll den 28 februari 2006.

PR 100/2006 Plenarprotokoll den 12 oktober 2006.

PR 104/2006 Plenarprotokoll den 19 oktober 2006.

PR 106/2006 Plenarprotokoll den 24 oktober 2006.

PR 122/2006 Plenarprotokoll den 28 november 2006.

PR 96/2007 Plenarprotokoll den 12 december 2007.

PR 97/2007 Plenarprotokoll den 13 december 2007.

PR 34/2007 Plenarprotokoll den 6 juni 2007.

Prop. 2004/05:137 Proposition 2004/05:137 Assisterad befruktning och föräldraskap. Tillgänglig på:
http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=37&dok_id=GS03137
 (5.12.2011).

RP 18/1992 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av 23 kap. strafflagen.

RP 51/1996 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om minuthandelns och vissa arbetsrörelsers affärstider.

RP 49/2000 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om minuthandelns öppettider och om upphävande av 3 § 23 punkten lagen angående rättighet att idka näring.

RP 200/2000 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om registrerat partnerskap.

RP 56/2001 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall och till lagar som har samband med den.

RP 249/2001 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om upphävande av 12 § 2 mom. lagen om sammankomster.

RP 76/2002 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om användning av könsceller och embryon vid assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap.

RP 105/2002 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av 11 § lagen om fiske.

RP 80/2003 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av lagen om påförande av accis samt lagen om accis på alkohol och alkoholdrycker.

RP 28/2004 Regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av upphovsrättslagen och 49 kap. strafflagen.

RP 3/2006 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om assisterad befruktning samt till lag om ändring av lagen om faderskap.

RP 198/2008 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 9 § i lagen om registrerat partnerskap.

ShUU 7/2006 Social- och hälsovårdsutskottets utlåtande.

SS 551/2005 Skriftligt spörsmål: Etiska frågor kring assisterad befruktning.

Ö 4/2001 Statsrådets principbeslut av den 17 januari 2002 om Industrins Kraft Ab:s ansökan om byggandet av en kärnkraftverksenhet.

Ö 2/2010 Statsrådets principbeslut av den 6 maj 2010 om Teollisuuden Voima Oy:s ansökan om byggandet av en kärnkraftverksenhet.

Ö 3/2010 Statsrådets principbeslut av den 6 maj 2010 om Posiva Oy:s ansökan om att slutförvaringsanläggningen för använt kärnbränsle skall uppföras utbyggd.

Ö 4/2010 Statsrådets principbeslut av den 6 maj 2010 om Fennovoima Ab:s ansökan om byggandet av ett kärnkraftverk.

Rättsfall

NJA 2006 s. 505. Rättsfall i Högsta domstolen i Sverige.

TV-program och filmer

Children of Men (2006) Producent: Marc Abraham m.fl., regissör: Alfonso Cuarón.

Homoilta (2010) *A2 Teema*. Finlands TV 2 den 12 oktober 2010.

Inte utan en man (2010) *Spotlight*. FST5 den 19 maj 2010.

Webbsidor

Beckford, James (2009) "Religion in the UK: post-secularity?" Föredrag vid Centre for Research in Ethnic Relations den 8 december 2009. Tillgängligt på:

<http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/academicstaff/beckford/jimbeckforhomepage> (4.12.2011).

Befolkningsförbundet (utan årtal). Befolkningsförbundet. Tillgängligt på: http://www.vaestoliitto.fi/pa_svenska/barnloshet/kliniker/ (21.8.2011).

Churchill (utan årtal) *Quotes by Churchill, Winston from QuotationsBook.com*. Tillgängligt på: <http://quotationsbook.com/assets/shared/pdf/author/1520.pdf> (30.11.2011).

Cryos International (2011). Cryos International. Tillgänglig på: <http://www.cryosinternational.com> (25.8.2011).

Desmond Tutu (utan årtal) Desmond Tutu: "Homophobia equals apartheid". *Afrol News*. Tillgänglig på: <http://www.afrol.com/articles/13584> (28.11.2011).

ETENE (2012) Riksomfattande etiska delegationen inom social- och hälsovården ETENE. Tillgänglig på: <http://www.etene.fi/sv> (13.8.2012).

Fakta om Hufvudstadsbladet (utan årtal). "Fakta om Hufvudstadsbladet". Tillgänglig på: <http://hbl.fi/om-hbl/fakta> (16.5.2012).

Finlands riksdags webbplats (utan årtal). Tillgänglig på: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/riksdagen/index.htx?lng=sv> (5.12.2011).

HS digilehden arkisto (utan årtal) *HS digilehden arkisto*. Tillgänglig på: <http://www.hs.fi/arkisto> (20.9.2011).

Kirkolliskokouksen... (utan årtal) Kirkolliskokouksen ja kirkkohallituksen täysinuston kannanotot. Tillgänglig på: <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/E1BFB5AF1DD09232C22570A3003D7A4A?OpenDocument&lang=FI> (3.9.2011).

Kristdemokraterna (2006) Tro det eller ej. Kristdemokraternas riksdagsvalsprogram. Tillgängligt på: <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kdvalprogrammet2006> (20.9.2011).

Kvinnonätverket (utan årtal) "Kvinnonätverket". Tillgängligt på: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/riksdagen/organisation/riksdagsledamoterna/kvinnonatverket/index.htx> (9.8.2011).

Kvist, Gitte (2009) Århus tiltrækker fertilitetsturister. DR den 27 juli 2007. Tillgänglig på: <http://www.dr.dk/Regioner/Aarhus/Nyheder/AarhusBy/2009/07/27/061621.htm> (25.8.2011).

Lagen om fertilitetsvård på villovägar (2010). *Svenska YLE nyheter* 19.05.2010. Tillgänglig på: <http://svenska.yle.fi/nyheter/sok.php?id=186636&sokvariant=arkivet&lookfor=Burrell&advanced=&starttid=&sluttid=&antal=10> (27.04.2011).

Levikintarkastus (2012) ”Vuoden 2011 tarkastukset tarkastusjärjestyksessä”. <http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Tuoreimmat.pdf> (16.5.2012).

Merck & Co (2010) Fertilitetsguiden.nu Ordlista. Tillgänglig på: <http://www.fertilitetsguiden.nu/main/glossary.asp?Is=toBe#e> (25.8.2011).

Merck Serono (2010) Fertility.se. Ordlista. Tillgänglig på: <http://www.fertility.se/sweden/glossary/index.jsp> (25.8.2011).

Nationalencyklopedin: assisterad... (2011) ”Assisterad befruktning”. *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig på: <http://www.ne.se/lang/assisterad-befruktning> (31.10.2011).

Nationalencyklopedin: kriminalisering (2011) ”Kriminalisering”. *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig på: <http://www.ne.se/lang/kriminalisering> (31.10.2011).

Nilsson, Dan (2008) Endast KD säger nej till insemination. *Svenska Dagbladet* den 20 januari 2008. Tillgänglig på: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/endast-kd-sager-nej-till-insemination_789495.svd (27.4.2011).

Plenum (utan årtal) *Plenum*. Tillgängligt på: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/riksdagen/valkommen/plenum.htx> (16.9.2011).

Riksdagen: Forsius (2011) ”Merikukka Forsius. Kansanedustajana 24.03.1999 – 19.04.2011”. Tillgänglig på: <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm> (12.8.2011).

Riksdagen: Lahtela (2012) ”Seppo Lahtela. Kansanedustajana 24.03.1999 – 20.03.2007”. Tillgänglig på: <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm> (6.6.2012).

Riksdagens röstfördelning om RP 3/2006. Tillgänglig på: [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=aanestysu_ru&\\${BASE}=aanestysu_ru&\\${THWIDS}=0.49/1313144929_502253&\\${oohtml}=aax/aax5100_ru&\\${html}=aax/aax5100_ru&\\${snhtml}=aax/aaxnosyn_ru&\\${s avehtml}=/thwfakta/aanestys/aax/aax_ru.htm](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=aanestysu_ru&${BASE}=aanestysu_ru&${THWIDS}=0.49/1313144929_502253&${oohtml}=aax/aax5100_ru&${html}=aax/aax5100_ru&${snhtml}=aax/aaxnosyn_ru&${s avehtml}=/thwfakta/aanestys/aax/aax_ru.htm) (12.8.2011).

Surrogacy bill... (2012) ”Surrogacy bill to be prepared for Icelandic parliament”. *IceNews*. Tillgänglig på: <http://www.anhourago.eu/show.aspx?l=52362019&d=504> (31.1.2012).

Svenska folkpartiet (2005) ”Alla beslut från Svenska folkpartiets partidag i Ekenäs 2005”. Tillgänglig på: http://sfp.fi/sv/start/politiska_program/ (12.8.2011).

Svenska riksdagsgruppen (utan årtal). ”Svenska riksdagsgruppen”. Tillgänglig på: <http://riksdagsgruppen.fi/sv/riksdagsgruppen/riksdagsgruppen/> (16.5.2012).

The 2010 Nobel Prize... (2010) ”The 2010 Nobel Prize in Physiology or Medicine - Advanced Information”. *Nobelprize.org*. Tillgängligt på:

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2010/adv.html (24.8.2011).

THL (2009) Institutet för hälsa och välfärd. Stakes. Tillgänglig på: <http://www.stakes.fi/SV/indexsv.htm> (25.8.2011).

Vädjan om att... (2006) Vädjan om att fertilitetsvården i Finland inte begränsas. Tillgänglig på: <http://www.adressit.com/hedelmoityshoidot> (12.8.2011).

Litteratur

Aldén, Mats (2002) *Samvete och samvetsfrihet. En analys av samvetskonflikter i det svenska samhället och av begreppen samvete och samvetsfrihet*. Lund: Lund Studies in Ethics and Theology (Diss.).

Alston, Philip (1994) "The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights". I Alston, Philip (red.) *The Best Interest of the Child. Reconciling Culture and Human Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1–25.

Assisted Reproduction... (2006) *Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A Comparative Study of Policies and Regulation*. TemaNord 2006:505. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet. Tillgänglig på: <http://ncbio.org/nordisk/publikationer/> (16.8.2011).

Axelsson, Thomas (2007) "Apokalyptisk film och samhällsklimat – den filmiska undergångsvisionens attraktionskraft som gestaltning och samhällskommentar". I Liljefors Persson, Bodil & Gustafsson Lundberg, Johanna (red.) *Apocalypse now: fakta, ideologi och domedagsscenarior i klimatförändringarnas kölvatten*. Stockholm: Föreningen Lärare i religionskunskap.

Barrling Hermansson, Katarina (2004) *Partikuler. Kollektiva självbilder och normer i Sveriges riksdag*. Skrifter utgivna av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 159. Uppsala: Uppsala universitet (Diss.).

Beck, Ulrich (2000) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Beck, Ulrich (2010) *A God of One's Own. Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.

Beckford, James A. (1990) "The Sociology of Religion and Social Problems". *Sociological Analysis* 51 (1): 1–14.

Beckford, James A. (2010) "The Return of Public Religion? A Critical Assessment of a Popular Claim". *Nordic Journal of Religion and Society* 23 (2): 121–136.

- Beckford, James A. (2012) Public Religions and the Postsecular: Critical Reflections. *Journal for the Scientific Study of Religion* 51 (1): 1–19.
- Bellah, Robert N. (1985) *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.
- Berger, Peter L. (1967) *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc.
- Berger, Peter L. (1980) *The Heretical Imperative. Contemporary Possibilities of Religious Affirmation*. London: Collins.
- Berger, Peter L. (red.) (1999) *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Berger, Peter; Davie, Grace & Fokas, Effie (2008) *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Aldershot: Ashgate.
- Berggren, Camilla & Sirenius, Kim (1994) *Två studier över integrationsdebatten/Kaksi tutkielmaa yhdentymiskeskustelusta*. SSKH Meddelanden 30. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005) "Diskursanalys". I Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, 305–362.
- Bexell, Göran (1995) *Svensk moralpolitik. Några moraliska frågors behandling i riksdags- och regeringsarbetet sedan 1950-talet*. Lund: Lund University Press.
- Blomström, Frida (2008) *Se till den som svagast är? En analys av två kyrkors ställningstaganden till assisterad befruktning*. Avhandling pro gradu i teologisk etik med religionsfilosofi för teologie magisterexamen. Åbo: Åbo Akademi (opublicerad).
- Blyth, Eric & Farrand, Abigail (2005) "Reproductive tourism – a price worth paying for reproductive autonomy?" *Critical Social Policy* 25 (1): 91–114.
- Blyth, Eric & Landau, Ruth (red.) (2004) *Third Party Assisted Conception Across Cultures. Social, Legal and Ethical Perspectives*. London and New York: Jessica Kingley Publishers.
- Boréus, Kristina & Bergström, Göran (2005) "Lingvistisk textanalys". I Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, 263–303.
- Botvar, Pål Ketil (1996) "Belonging without believing? The Norwegian religious profile compared with the British one". I Repstad, Pål (red.) *Religion and Modernity: Modes of Coexistence*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Botvar, Pål Ketil (2001) "Tro uten tilhørighet, tilhørighet uten tro. De nordiske folkkirkene og den religiøse pluralismen". I Henriksen, Jan-Olav & Krogseth, Otto (red.) *Pluralisme og identitet. Kulturanalytiske perspektiver på nordiske nasjonalkirker i møte med religiøs og moralsk pluralisme*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 187–215.
- Bowler, Shaun; Farrell, David M. & Katz, Richard S. (1999) "Party Cohesion, Party Discipline, and Parliaments". I Bowler, Shaun; Farrell, David M. & Katz, Richard S. (red.) *Party Discipline and Parliamentary Government*. Columbus: Ohio State University Press, 3–21.
- Braidotti, Rosi (2008) "In Spite of the Times: The Postsecular Turn in Feminism". *Theory, Culture & Society* 25 (6): 1–24.
- Brody, Baruch (1990) "Current Religious Perspectives on the New Reproductive Technologies". I Bartels, Dianne M.; Priester, Reinhard; Vawter, Dorothy E. & Caplan, Arthur L. (red.) *Beyond Baby M: Ethical Issues in New Reproductive Technologies*. Clifton, NJ: Humana Press, 45–63.
- Bruce, Steve & Voas, David (2010) "Vicarious Religion. An Examination and Critique". *Journal of Contemporary Religion* 25 (2), 243–259.
- Buchert, Maria (2010) *Rakkauden välittäjä vai moraalin vartija? Narratiivinen tutkimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon papeista perhe- ja seksuaalisympyksten äärellä*. Helsingfors: Helsingfors universitet (Diss.).
- Burrell, Riitta (2003) *Naisia ja sikiöitä. Avustetusta lisääntymisestä ja sikiön oikeuksista*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. (Diss.)
- Butler, Judith (2008) "Sexual politics, torture, and secular time". *The British Journal of Sociology* 59 (1): 1–23.
- Bäckström Anders (1993) "Believing in Belonging. The Swedish Way of Being Religious". I Ryökäs, Riika & Ryökäs, Esko (red.) *Urban Faith 2000*. Publications of Church Sociology A8/1993. Helsingfors: Helsingfors universitet, 31–42.
- Bäckström, Anders (2002) "Att definiera religion i en senmodern kultur". I Dahlgren, Curt; Hamberg, Eva M. & Pettersson, Thorleif (red.) *Religion och sociologi – ett fruktbart möte*. Lund: Skrifter utgivna av Teologiska institutionen i Lund, 79–95.
- Bäckström, Anders (2008) "Religionens återkomst?" I Kanckos, Lise & Kauranen, Ralf (red.) (2008) *Social samhörighet och religion. Festskrift till Susan Sundback*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 19–30.
- Bäckström, Anders & Davie, Grace (2010) "Welfare and Religion in Europe: Themes, Theories and Tensions". I Bäckström, Anders; Davie, Grace; Edgardh, Ninna & Pettersson, Per (red.). *Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 2. Gendered, Religious and Social Change*. Farnham: Ashgate.
- Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

- Casanova, José (1994) *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Cohen, Stanley (1987 [1972]) *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. Oxfors: Basil Blackwell.
- Conrad, Peter (1992) "Medicalization and Social Control". *Annual Review of Sociology* 18: 209–232.
- Culley, Lorraine & Hudson, Nicky (2009) "Fertility Tourists or Global Consumers?: A Sociological Agenda for Exploring Cross-border Reproductive Travel". *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences* 4(10): 139–150.
- Culley, Lorraine; Hudson, Nicky & van Rooij, Floor (2009) "Introduction: Ethnicity, Infertility and Assisted Reproductive Technologies" i Culley, Lorraine; Hudson, Nicky & van Rooij, Floor (red.) *Marginalized Reproduction. Ethnicity, Infertility and Reproductive Technologies*. London: Earthscan, 1–14.
- Davie, Grace (1990) "Believing without belonging: Is this the future of religion in Britain?" *Social Compass* 37 (4): 455–469.
- Davie, Grace (2000) *Religion in Modern Europe: A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press.
- Davie, Grace (2006) "Is Europe an Exceptional Case?" *The Hedgehog Review*. Spring/Summer 2006, 23–34.
- Davie, Grace (2007a) *The Sociology of Religion*. London: Sage.
- Davie, Grace (2007b) "Vicarious Religion: A Methodological Challenge". I Ammerman, Nancy (red.) *Everyday Religion: Observing Modern Religious Life*. Oxford: Oxford University Press, 21–36.
- Davie, Grace (2010) "Resacralization". I Turner, Bryan (red.) *The New Blackwell Companion to the Sociology of Religion*. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell, 160–177.
- Demker, Marie (1998) *Religion och politik. Den europeiska kristdemokratins dilemma*. Stockholm: SNS Förlag.
- Dobbelaere, Karel (2002) *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Brüssel: P.I.E.-Peter Lang.
- Dürkheim, Émile (1973) *On Morality and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eisenberg, Vered H. & Schenker, Joseph G. (1996) "The Duties of Ethical Committees Applied to Human Reproduction." *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 13 (9): 689–697.
- Eisenhart, Christopher & Johnstone, Barbara (2008) "Discourse analysis and rhetorical studies". I Johnstone, Barbara & Eisenhart, Christopher (red.) *Rheto-*

- ric in Detail. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 3–21.
- Evans, Donald (1996) "Creating the child". I Evans, Donald (red.) *Creating the Child.* The Hague/London/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 3–11.
- Evans, John H. (2010) *Contested Reproduction. Genetic Technologies, Religion, and Public Debate.* Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Fagerholm, Mirja (2008) *Lapsen etu, naisen oikeus ja perheavvot hedelmöityshoitoja sääntelemän lain valmistelussa.* Avhandling pro gradu i sociologi för politices magisterexamen. Helsingfors: Helsingfors universitet (opublicerad).
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change.* Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language.* London/New York: Longman.
- Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research.* London/New York: Routledge.
- Finlands Läkarförbund (1996) *Lääkärin etiikka.* Helsingfors: Finlands Läkarförbund.
- Finlands Läkarförbund (2005) *Lääkärin etiikka.* Helsingfors: Finlands Läkarförbund.
- Foucault, Michel (1993 [1970]) *Diskursens ordning.* Stockholm: Symposion.
- Foucault, Michel (2002a [1976]) *Sexualitetens historia. Band 1: Viljan att veta.* Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel (2002b [1969]) *Vetandets arkeologi.* Lund: Arkiv förlag.
- Freud, Sigmund (1987 [1900]) *Drömtydning.* Stockholm: Bonnier Fakta Bokförlag AB.
- Furseth, Inger & Repstad, Pål (2005) *Religionssociologi – en introduktion.* Malmö: Liber.
- Giddens, Anthony (1995) *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället.* Nora: Nya Doxa.
- Giddens, Anthony (1999) *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken.* Göteborg: Daidalos.
- Goffman, Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life.* Garden City (N.Y.): Doubleday.
- Goode, Erich & Ben-Yehuda, Nachman (1994) *Moral Panics. The Social Construction of Deviance.* Oxford/Cambridge: Blackwell.

Greil, Arthur L. (2002) "Infertile Bodies: Medicalization, Metaphor, and Agency". I Inhorn, Marcia C. & van Balen, Frank (red.) *Infertility around the Globe: New Thinking on Childlessness, Gender and Reproductive Technologies*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 101–118.

Gupta, Jyotsna Agnihotri (2006) "Towards Transnational Feminisms. Some Reflections and Concerns in Relation to the Globalization of Reproductive Technologies". *European Journal of Women's Studies* 13 (1): 23–38.

Gustafsson, Göran (1997) *Tro, samfund och samhälle. Sociologiska perspektiv*. Örebro: Libris.

Habermas, Jürgen (1989 [1973]) *Legitimation Crisis*. Cambridge: Polity Press.

Habermas, Jürgen (2003) *Den mänskliga naturens framtid. På väg mot en liberal eugenik?* Göteborg: Daidalos.

Habermas, Jürgen (2008) "Notes on a post-secular society". *Signandsight.com*. Tillgänglig på: <http://www.signandsight.com/features/1714.html> (21.10.2008).

Harjula, Nita (2010) *Hedelmöityshoitolaki. Soveltamiskäytännöistä ja tulkin-taongelmista*. Avhandling pro gradu i medicinsk- och biorätt för juris magisterexamen. Helsingfors: Helsingfors universitet (opublicerad).

Hedelmöityshoidot 2009–2010... (2011) *Hedelmöityshoidot 2009–2010. Assi-sterad befruktning 2009–2010. Assisted fertility treatments 2009–2010*. Tilas-toraportti 15/2011. Finlands officiella statistik, Hälsa 2011. Institutet för hälsa och välfärd. Tillgänglig på: http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr15_11.pdf (25.8.2011).

Heelas, Paul & Woodhead, Linda (2005) *The Spiritual Revolution: Why Reli-gion is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell.

Heino, Anna (2004) "Ja mikä on sen turvallisempaa kuin normaali perhe?" – eduskunnan konservatiivinen perhekeskustelu vuoden 2002 hedelmöityshoi-to-lakiesityksestä. Avhandling pro gradu i socialpolitik för politices magisterexa-men. Helsingfors: Helsingfors universitet (opublicerad).

Hertzberg, Lars (2011) "Legitimacy and the Political Community". I Kurten, Tage & Hertzberg, Lars (red.) *Legitimacy: the Treasure of Politics*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 15–32.

Hjelm, Titus (2005) *Saatananpaltvonta, media ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino/Nuorisotutkimusverkosto (Diss.).

Hytönen, Maarit (2003) *Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset*. Kirkon tutki-muskeskuksen julkaisuja. Tammerfors: Kirjapaja.

Inhorn, Marcia C. (2003) *Local Babies, Global Science. Gender, Religion and In Vitro Fertilization in Egypt*. London/New York: Routledge.

- Inhorn, Marcia C. (2011) *The New Arab Man. Emergent Masculinities, Isalm, and Assisted Reproduction in the Middle East*. Föredrag på konferensen "New Reproductive Techniques, Gender and Parenting" den 14–15 november 2011 i Lyon, Frankrike (opublicerat).
- Jagger, Gill & Wright, Caroline (1999) "Introduction: Changing family values". I Jagger, Gill & Wright, Caroline (red.) *Changing Family Values*. London: Routledge, 1–16.
- Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisuus. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Johansson, Karl Magnus (2005) "Är partier internt demokratiska?" I Erlingsson, Gissur Ó; Håkansson, Anders; Johansson, Karl Magnus & Mattson, Ingvar (red.) *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur, 25–60.
- Juva, Mikko (2003) "Suomen kirkko seksuaalisen murroksen vuosina 1944–2002". I: Nissinen, Martti & Tuovinen, Liisa (red.) *Synti vai siunaus. Homoseksuaalit, kirkko ja yhteiskunta*. Helsingfors: Kirjapaja, 23–32.
- Juvonen, Tuula (2006) "Barnet med badvattnet? Kvinnans ställning i diskussionen om assisterad befruktning". I Moring, Anna (red.) *Kön och politik. 100 år av kvinnlig rösträtt i Finland*. Helsingfors: Ottawa, 44–55.
- Jämsä, Juha; Mustola, Kati & Sorainen, Antu (2005) "Queer-lakia säätämässä?" *Naistutkimus* 18 (2): 52–57.
- Kanckos, Lise (2006) "Negotiating Reproduction: Religion, Gender and Sexuality in Political Conflicts". I Ahlbäck, Tore (red.) *Exercising Power: The Role of Religions in Concord and Conflict*. Based on Papers Read at the Symposium on Exercising Power: The Role of Religions in Concord and Conflict Held at Åbo, Finland, on 17–19 August 2005. Åbo: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 149–159.
- Kanckos, Lise (2008). "Postsekulära drag i finländsk politik". I Kanckos, Lise & Kauranen, Ralf (red.) *Social samhörighet och religion. Festskrift till Susan Sundback*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 125–141.
- Kanckos, Lise (2011) "Barnets bästa som religiös och moralisk diskurs. Diskursiva konstruktioner av barnets bästa i den politiska debatten om assisterad befruktning". I Blåder, Niclas (red.) *Och han tog dem i famnen. Texter om barn i kyrka och teologi*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 24–38.
- Kanckos, Lise (2012a) "Den finländska altruistiska surrogatmodern och den utländska hydra livmodern". *K & K Kultur og klasse* 112.
- Kanckos, Lise (2012b) "Using Their Reproductive Autonomy or Buying Their Way Out of Moral Dilemmas? The Rhetorical Construction of Cross-border Reproductive Travel in and from the Nordic Countries". I Henriksen, Jan-Olav & Kurtén, Tage (red.) *Crisis and Change. Religion, Ethics and Theology under*

Late Modern Conditions. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 52–70.

Kanckos, Lise & Björkgren, Malena (2011) "Legitimacy Challenges in Gender Politics – Challenges to Political Legitimacy in Parliamentary Debates concerning LGTB Rights, Assisted Reproduction and Domestic Violence". I Kurten, Tage & Hertzberg, Lars (red.) *Legitimacy: the Treasure of Politics*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 185–207.

Karvonen, Lauri (1993) "In from the Cold? Christian Parties in Scandinavia". *Scandinavian Political Studies* 16 (1): 25–48.

Karvonen, Lauri (2001) "Partival och personval". I Anckar, Dag; Karvonen, Lauri & Isaksson, Guy-Erik (red.) *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS Förlag, 23–62.

Karvonen, Lauri (2008) *Statsskick – att bygga demokrati*. Stockholm: SNS Förlag.

Kauranen, Ralf (2008) *Seriedebatt i 1950-talets Finland. En studie i barndom, media och reglering*. Åbo: Åbo Akademis förlag (Diss.).

Kinnari, Eva-Mikaela (2009) "Between the Ordinary and the Deeply Religious – Re/Negotiating the Religious and the Secular in the Finnish Parliamentary Debate on Assisted Reproduction". *Graduate Journal of Social Science* 6 (1): 72–94.

Kraus, Peter A., Creutz-Kämppi, Karin & Weide, Marjukka (2010) *Diversity and the European Public Sphere: The Case of Finland*. EUROSPHERE Country Reports. Online Country Report No. 6, 2010. Tillgänglig på: <http://eurospheres.org/files/2010/06/Finland.pdf> (13.8.2012).

Kuosmanen, Paula (2000) *Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita. Performatiivis-diskursiivinen tarkastelu*. Helsingfors: Tasa-arvoasiain Neuvottelukunta. Sociaali- ja terveysministeriö.

Kuosmanen, Paula (2007) "Johdanto: Satenkaariperheet, julkiset tilat ja queerpolitiikka Suomessa. *SQS* 2(1): I–XXI. Tillgänglig på: http://www.helsinki.fi/jarj/sqs/sqs1_07/sqs12007johdanto.pdf (4.12.2011).

Lacan, Jaques (1977) *Ecrits. A Selection*. New York: Norton.

Laclau, Ernesto (1988) "Metaphor and Social Antagonisms". I Nelson, Cary & Grossberg, Lawrence (red.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press, 249–258.

Lagerspetz, Mikko (1996) *Constructing Post-Communism. A Study in the Estonian Social Problems Discourse*. Åbo: Turun Yliopiston julkaisuja (Diss.).

Lakoff, George (1996) *Moral Politics. What Conservatives Know that Liberals Don't*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

- Lakoff, George (2004) *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the debate*. Vermont: Chelsea Green Publishing Company.
- Landau, Ruth & Blyth, Eric (red.) (2009) *Faith and Fertility. Attitudes Towards Reproductive Practices in Different Religions from Ancient to Modern Times*. London and New York: Jessica Kingley Publishers.
- Legislation on Biotechnology... (2006) *Legislation on Biotechnology in the Nordic Countries – An Overview*. TemaNord 2006:506. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet. Tillgänglig på: <http://ncbio.org/nordisk/publikationer/> (4.12.2011).
- Lindgren, Sven-Åke (1993) *Den hotfulla njutningen. Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890–1970*. Stockholm/Stehag: Symposion Graduale (Diss.).
- Luckmann, Thomas (1967) *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York: Macmillan.
- Lundin, Susanne (1997) *Guldägget. Föräldraskap i biomedicinens tid*. Lund: Historiska Media.
- Lynch, Gordon (2007) "What is this 'Religion' in the Study of Religion and Popular Culture?" I Lynch, Gordon (red.) *Between sacred and Profane: Researching Religion and Popular Culture*. London: I.B. Tauris, 125–142.
- Lynch, Gordon (2012) *The Sacred in the Modern World. A Cultural Sociological Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Mahlamäki, Tiina (2008) "Ydinperheen rajoja määrittelemässä. Kansanedustajien keskusteluja hedelmöityshoitolaista". I Mahlamäki, Tiina; Pyysiäinen, Ilkka & Taira, Teemu (red.) *Pyhä. Raja, kielto ja arvo kansanomaisessa uskonnossa*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 226–252.
- Malin, Maili (2006) *Biovalta, toiseus ja naisten toimijuus hedelmöityshoidoissa*. Helsingfors: Helsingfors universitet (Diss.).
- Malin, Maili & Burrell, Riitta (2004) "Unregulated Practices, Familiarity and Legality". I Blyth, Eric & Landau, Ruth (red.) *Third Party Assisted Conception Across Cultures. Social, Legal and Ethical Perspectives*. London and New York: Jessica Kingley Publishers, 73–93.
- Markens, Susan (2007) *Surrogate Motherhood and the Politics of Reproduction*. Berkeley: University of California Press.
- Martindale, Don (1957) "Social Disorganization: The Conflict of Normative and Empirical Approaches". I Becker, Howard & Boskoff, Alvin (red.) *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 340–368.
- Merton, Robert K. & Nisbet, Robert (red.) (1971 [1961]) *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt Brace Jovanivich.

Miller, Gale & Holstein, James A. (2007 [1993]) "Reconsidering Social Constructionism". I Holstein, James A. & Miller, Gale (red.) *Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory*. New Brunswick/New Jersey: Transaction Publishers, 5–23.

Mills, Sara (1997) *Discourse*. London/New York: Routledge.

Moring, Anna (2007) "Kolmen kerroksen vanhempia? Hetero- ja parisuhdenormatiivisuuksia Suomen ja Ruotsin hedelmöityshoitolaieissa" *SQS* 2(1): 15–31. Tillgänglig på: http://www.helsinki.fi/jarj/sqs/sqs1_07/sqs12007moring.pdf (4.12.2011).

Mustola, Kati (1998) "Itselliset naiset ja naisparit vaihtoehtoista lisääntymistä koskevassa lakiehdotuksessa". *Oikeus* 26 (2): 71–81.

Mustola, Kati (2000) "Uudet lisääntymismenetelmät. Lääketieteellistäminen ja rotuhygienian haamu". *Naistutkimus* 13 (2): 76–88.

Mustola, Kati (2001) "Avusteinen lisääntyminen ja perinteiset perhearvot". *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 38 (4): 316–318.

Nash, Kate (2000) *Contemporary Political Sociology. Globalization, Politics, and Power*. Oxford: Blackwell Publishers.

Neri, Demetrio (1996) "Child or parent oriented controls of reproductive technologies?" i Evans, Donald (red.) *Creating the Child. The Ethics, Law and Practice of Assisted Procreation*. The Hague/ London/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 145–156.

Niemelä, Kati & Palmu, Harri (2006) *Papisto ja kanttorit 2006. Akavan kirkollisten ammattiliittojen jäsenkyselyn raportti*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Tillgänglig på: [http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/o/F6F2C22DE24E53F7C225737E0040F3E3/\\$file/11_niemelapalmu.pdf](http://apostoli6.evl.fi/julkaisut.nsf/o/F6F2C22DE24E53F7C225737E0040F3E3/$file/11_niemelapalmu.pdf) (4.9.2011).

Nieminen, Liisa (2005) "Oikeus synnyttää anonymisti – lapsen oikeus saada tietää geneettinen alkuperänsä". Näkökohtia puolesta ja vastaan. *Naistutkimus* 18 (3): 4–18.

Nätkin, Ritva (2003) "Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä". I Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (red.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perheentutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Oscarsson, Henrik (2005) "Om individualisering". I Bjereld, Ulf; Demker, Marie; Ekecrantz, Jan & Ekengren, Ann-Marie (red.) *Det hyperindividualiserade samhället?* Umeå: Borea.

Pajala, Antti & Jakulin, Aleks (2007) "Eduskuntaryhmien äänestyskoheesio vuosien 1991–2006 valtiopäivillä". *Politiikka* 49 (3): 141–154.

Pennings, Guido (2002) "Reproductive tourism as moral pluralism in motion". *Journal of Medical Ethics* 28(6): 337–341.

- Pennings, Guido & Mertes, Heidi (2010) "The State and the Infertile Patient Looking for Treatment Abroad: a Difficult Relationship". I Tupasela, Aaro (red.) *Consumer Medicine*. TemaNord 2010:530. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, 99–116. Tillgänglig på: <http://ncbi.org/english/publications/> (3.12.2011).
- Perelman, Chaïm (2004) *Retorikens imperium. Retorik och argumentation*. Stockholm: Symposion.
- Pettersson, Per (2008) "The Nordic Paradox – Simultaneously most Secularised and most Religious. A case study of the increasing role of the Church of Sweden in public disaster management". I Ziebertz, Hans-Georg & Riegel, Ulrich (red.) *Europe: Secular or Post-secular?* International Practical Theology vol. 9. Münster: LIT Verlag, 79–92.
- Pieper, Christopher & Young, Michael P. (2009) "Religion and Post-secular Politics". I Leicht, Kevin T. & Jenkins, J. Craig (red.) *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective*. Handbooks of Sociology and Social Research. New York: Springer Science+Business Media, 349–365.
- Rasch, Bjørn Erik (1999) "Electoral Systems, Parliamentary Committees, and Party Discipline: The Norwegian Storting in a Comparative Perspective". Bowler, Shaun; Farrell, David M. & Katz, Richard S. (red.) *Party Discipline and Parliamentary Government*. Columbus: Ohio State University Press, 121–140.
- Raunio, Tapio (2004) "The Changing Finnish Democracy: Stronger Parliamentary Accountability, Coalescing Political Parties and Weaker External Constraints". *Scandinavian Political Studies* 27 (2): 133–152.
- Repokari, Leena (2008) *Transition to Parenthood After Assisted Reproductive Treatment: Followup Study of Singleton Pregnancies*. Helsingfors: Helsingfors universitet (Diss.).
- Rosengren, Mats (2004) "Återkomst och transformation – Perelmans nya retorik". I Perelman, Chaïm (2004) *Retorikens imperium. Retorik och argumentation*. Stockholm: Symposion, 7–18.
- Rossi, Kaija (2003) *Teknologia-avusteisen lisääntymisen etiikka*. Turku: Turun Yliopisto (Lic.).
- Rossi, Kaija (2004) "Teknologia, lisääntyminen ja järjestys – Lapsettomuuden ongelman lähestymisestä filosofiasa". *Ajatus. Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikirja* 61, 397–421.
- Rossi, Kaija (2007) "Vähemmistöt ja oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa". I Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (red.) *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Yliopistopaino, 62–75.
- Salminen, Sakari (2006) "Keinoalkuisen lapsen oikeusasema". I Lehtonen, Lasse (red.) *Bio-oikeus lääketieteessä*. Helsinki: Edita Publishing Oy, 81–124.

Salminen, Sakari; Burrell, Riitta & Lehtonen, Lasse (2007) ”Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu”. *Oikeustiede: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja* vol 40.

Sandin, Bengt & Gunilla Halldén (2003) ”Välfärdsstatens omvandling och en ny barndom”. I Sandin, Bengt & Gunilla Halldén (red.) *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 7–23.

Santesson-Wilson, Peter (2003) *Studier i symbolpolitik*. Lund Political Studies 129. Lund: Lunds universitet. (Diss.).

Saussure de, Ferdinand (1974) *Course in General Linguistics*. London: Fontana.

Schiratzki, Johanna (2000) *Barnets bästa i ett mångkulturellt samhälle: en rättsvetenskaplig undersökning*. Stockholm: Stiftelsen Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet.

Schiratzki, Johanna (2003) ”Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation”. I Sandin, Bengt & Gunilla Halldén (red.) *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 25–52.

Schiratzki, Johanna (2005) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Shenfield, F. m.fl. (2010) ”Cross border reproductive care in six European countries”. *Human Reproduction* 25 (6): 1361–1368.

Sigurdson, Ola (2009) *Det postsekulära tillståndet. Religion, modernitet, politik*. Göteborg: Glänta.

Slotte, Pamela (2005) *Mänskliga rättigheter, moral och religion. Om de mänskliga rättigheterna som moraliskt och juridiskt begrepp i en pluralistisk värld*. Åbo: Åbo Akademis förlag (Diss.).

Slotte, Pamela (2007) ”’Med rätten att synas och bli sedd’. Mänskliga rättigheter som rättsfigur och moralisk tolkningsnyckel”. I Lindfelt, Mikael & Johanna Gustafsson Lundberg (red.) *Uppdrag samliv. Om äktenskap och samlevnad*. Stockholm: Verbum, 423–452.

Soini, Sirpa (2006) ”Hedelmöityshoidot ja alkiodiagnostiikka”. I Lehtonen, Lasse (red.) *Bio-oikeus lääketieteessä*. Helsinki: Edita Publishing Oy, 37–61.

Soini, Sirpa; Kääriäinen, Helena & Tuuri, Timo (2006) ”Mitä tiedetään hedelmöityshoitosten avulla syntyneiden lasten terveydestä? Miten pareja tulisi informoida?” *Suomen lääkärilehti*. Helsinki: Suomen lääkäriliitto. 61 (10): 1103–1109.

Spector, Malcolm & Kitsuse, John I. (2008 [1977]) *Constructing Social Problems*. New Brunswick/London: Transaction Publishers.

- Sundback, Susan (1997) ”Kön, religion och politik i Norden. Om kvinnlighet, religiositet och mjuka värden”. I Helander, Voitto & Sandberg, Siv (red.) *Festskrift till Krister Ståhlberg. 50 år den 31.5.1997*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 363–380.
- Sundback, Susan (2003) Kirkko Pohjoismaissa. I Helander, Eila (red.) *Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*. Helsingfors: Kirjapaja, 86–98.
- Sundback, Susan (2008) ”Förändringarna av kyrka-stat relationerna i Finland”. I Stifoss-Hanssen, Hans & Furseth, Inger (red.) *Mellom prinsipper og pragmatisme. Analyser av høringen om staten og Den norske kirke*. KIFO perspektiv 18. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 185–202.
- Sunesson, Sune (2002) ”Sociala problem och samhällsbekymmer i historien”. I Meeuwisse, Anna & Swärdh, Hans (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur, 54–72.
- Söderström-Anttila, Viveca et al. (2002) Experience of *in vitro* fertilization surrogacy in Finland. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 81, 747–752.
- Taira, Teemu (2012) Ateismens ökade synlighet i samhällsdebatten. *Ad Lucem* 104 (1), 5–9.
- Tulipää, Anna (2005) ”Naisparin vanhemmuus: perheideologia ja perusoikeudet hedelmöityshoitoja koskevassa lakihankkeessa”. *Oikeus* 34 (2): 185–195.
- Vaahtera, Elina (2007) ”Naisparit ja itselliset naiset yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjinä – hedelmöityshoitolakikeskustelusta vuosina 2005–2006”. *SQS* 2 (1): 78–84. Tillgänglig på: http://www.helsinki.fi/jarj/sqs/sqs1_07/sqs12007vaahtera.pdf
- VanEvery, Jo (1999) ”From modern nuclear family households to postmodern diversity? The sociological construction of ‘families’”. I Jagger, Gill & Wright, Caroline (red.) *Changing Family Values*. London: Routledge, 165–184.
- Waldijk, Kees (2001) ”Small Change. How the Road to Same-Sex Marriage Got Paved in the Netherlands”. I Wintemute, Robert & Andenæs, Mads (red.) *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships. A Study of National, European and International Law*. Oxford: Hart Publishing, 437–464.
- Ward, Graham (2009) *The Politics of Discipleship. Becoming Post-material Citizens*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Weber, Max (1985 [1921]) *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder*. Lund: Argos.
- Westerlund, Katarina (2002) *Sammanhangets mening. En empirisk studie av livsåskådningar i föreställningar om genteknik och i berättelser om barnlöshet, assisterad befruktning*. Uppsala: Uppsala Universitet (Diss.).

Westerlund, Katarina (2009) "Den normala familjen. Föräldraskap, assisterad befruktning och barnens perspektiv". I Lindfelt, Mikael & Johanna Gustafsson Lundberg (red.) *Kärlekens förändrade landskap. Teologi och samlevnad*. Stockholm: Verbum, 41–65.

Wetherell, Margaret & Potter, Benjamin (1992) *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York/London/Toronto/Sydney/Tokyo/Singapore: Harvester Wheatsheaf.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Wood, Matthew & Altglas, Véronique (2010) "Reflexivity, Scientificity and the Sociology of Religion: Pierre Bourdieu in Debate". *Nordic Journal of Religion and Society* 23 (1): 9–26.

Woodhead, Linda & Heelas, Paul (2000) *Religion in Modern Times. An Interpretive Anthology*. Oxford: Blackwell Publishers.

Zegers-Hochschild, Fernando m.fl. (2009) "International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technology (ICMART) and the World Health Organization (WHO) revised glossary of ART terminology". *Fertility & Sterility* 92 (5): 1520–1524.

Ziebertz, Hans-Georg & Riegel, Ulrich (2008) "Post-secular Europe – a Concept Questioned" I Ziebertz, Hans-Georg & Riegel, Ulrich (red.) *Europe: Secular or Post-secular?* International Practical Theology vol. 9. Münster: LIT Verlag, 9–25.

Bilagor

Bilaga 1

Citatens finska originaltexter

Avsnitt 5.3.1

”Ryhmän puheenjohtajan Ben Zyskoviczin mukaan ryhmässä todettiin, että ydinvoimalla ei ole hallituskysymys, mutta se on yksittäisten kansanedustajien omantunnonkysymys. ’Organisoituun, institutionalisoituun yhteistyöhön pää-oppositiopuolueen kanssa’ ei yksi hallituspuolue saisi ryhtyä, Zyskowicz kuvasi ryhmän kantaa” (Kokoomuksessa epäillään... 2002).

”Esimerkiksi monissa seksiin, viinaan ja ydinvoimaan liittyvissä kysymyksissä kansanedustajat äänestävät vapaasti ilman eduskuntaryhmän ohjeistusta” (Rantanen 2006).

”Ydinvoima luetaan ns. omantunnonkysymysten joukkoon uskonnon ja seksin kanssa” (Otollinen ajoitus 2007).

”Perinteisesti eduskunnassa omantunnonkysymyksinä on käsitelty suhtautumista alkoholiin, seksuaalisuuteen ja ydinvoimaan. Pitäisikö myös talouskysymykset altistaa tunnevyörylle?” (Virtanen 2010).

Avsnitt 5.3.2

”Energiapolitiikkaan on Suomessa ja monissa muissa eurooppalaisissa maissa viime vuosina suhtauduttu hyvin tunteenomaisesti. Energiapolitiikasta on sen vuoksi tehty uskontoon tai alkoholiin verrattava omantunnonkysymys, joka on jakanut puolueita kahtia” (Ydinvoiman vastustus... 1997).

”Ydinvoimakeskustelu kuohuttaa tunteita kaikissa eduskuntaryhmissä” (Ydinvoiman puolesta ja vastaan 2002).

”Monet puolueet näet sallivat ’eettisissä kysymyksissä’ edustajansa äänestää ’omantuntonsa mukaan’. Kokoomuslaisille aukiole ei ole kuitenkaan mikään omantunnonkysymys, vaan pelkkä hallituksen esitys. Vihreidenkin kohdalla omantunnonasia vaikuttaa hieman hassulta, kun tietää, ettei ryhmällä ole edes periaatteessa mitään ryhmäkuria” (Pyhäkaupasta taistellaan taas 2000).

”Kiljusen mukaan nyt käydäkään pelkin asia-argumentein; vastapuolet puhuvat yleisesti yhteiskunnasta ja sen arvoista. [...] Hän kuvaakin ydinvoimakeskustelua sosiaalipsykologiseksi ongelmaksi. ’Me kaikki olemme kestävän energiakehityksen kannalla, mutta eri mieltä keinoista. Irrationaaliset perusteet ratkaisevat.’ Arvokysymykset ovat vaikeita näin konkreettisissa asioissa, toteaa Pirjo-Riitta Antvuori (kok). ’Arvoilta viedään arvo tuomitsemalla ne tunteenomaisiksi ja idealistisiksi. Haluaisin kuitenkin uskoa, että me näytämme myös suuntaa ja vaikutamme Suomen imagoon” (Epäröivät kansanedustajat... 2002).

Avsnitt 6.2.2

”Arvoisa rouva puhemies! Olen iloinen siitä, että täällä kävi yksi suuren puolueen johtava poliitikko puhumassa, vaikka puheen sisällöstä olen eri mieltä. Moraalista ohjausta tai mielipiteiden esittämistä tai muita pitää tehdä edestäpäin täältä, niin kuin ed. Backman teki. Minua kyllä kiinnostaisi, mitä mieltä vanhojen puolueiden puheenjohtajat ovat tästä asiasta, jos tämä on yhteiskunnallinen kysymys. Jos tämä on moraalinen kysymys, niin sittenhän se on jokaisen edustajan oma asia. Sitä vaan ihmettelen, että sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä ja puoluehallitus paimensi tässä asiassa jäseniään, jos tämä on kerran omantunnon kysymys” (Timo Soini/Sannf, PR 100/2006).

”Miksi me yleensäkin käsittelemme asioita perusteellisesti ja pitkään, jos ainoa oikea totuus löytyy ministeriltä? Ministeri Koskinen totesi puheenvuorossaan, että hallituksen esitys noudattaa sitä perusoikeuksien linjaa, joka on ollut hallitseva koko tällä vaalikaudella, siitä esimerkkinä parisuhdelaki. Pitääkö tämä perinteisten perhearvojen alasajo toteuttaa kokonaisuudessaan tällä vaalikaudella? Onko olemassa pelko, että seuraava eduskunta ei olisikaan yhtä liberaali kuin tämä nykyinen? On kummallista, jos hallitus vapaiden käsien asiassa päättää, ettei se salli eduskunnan tahdon toteutumista, vaan uhkaa mieluummin peruuttaa hallituksen esityksen, jos sen esittämää mallia ei hyväksytä. Tarkoittaako vapaat kädet sitä, että on vapaat kädet äänestää vain hallituksen esityksen puolesta” (Timo Seppälä/Saml, PR 198/2002)?

”Ed. Sirnölle totean, että kyllä tämä on myös omantunnon kysymys ja sellainen arvokysymys, että on aivan turha syyllistää toisia tai yrittää sillä tavalla vaikuttaa asioihin, että ei saa mielipidettään lausua, ei saa esittää hylkäystä, jos joku selaista haluaa. Kaikessa lainsäädännössä, mitä eduskunta tekee, on edustajilla perustuslain myötä ja sen antaman valtuuden mukaisesti mahdollisuus tehdä oman harkintansa ja omantuntonsa mukaisia ratkaisuja. (Ed. Sirnö: Sitten pitää myös olla rehellinen, sitä se tarkoittaa!) Näin tulemme tekemään. Olen tehnyt tähän asti ja tulen tässäkin asiassa tekemään, eikä sitä kukaan voi sitoa” (Toimi Kankaanniemi/KD, PR 104/2006).

Ausnitt 6.3.1

”Arvoisa puhemies! Tässä tietysti käydään myös erittäin suurta arvokeskustelua samalla, kun puhutaan hedelmöityshoidoista” (Pentti Tiusanen/VF, PR 116/2005).

”Joka tapauksessa on tärkeää, että laki on saatu koottua, koska hedelmöityshoidot annetaan jo muutenkin. Toisaalta olen sitä mieltä, että lailla on suuri merkitys ihan arvokeskustelun kannalta ja suomalaisen yhteiskunnan arvojen kannalta. Nykykäytäntöä on lainsäädännön kautta mahdollisuus muuttaa, jos me niin haluamme. Mihinkään fatalismiin ei siis ole syytä sortua” (Mikko Alatalo/C, PR 15/2006).

”Mutta tämän lakiesityksen eräässä kohdassa todetaan, että tarkoituksena on saada tahattoman lapsettomuuden hoito eettisesti hyväksyttäväksi. Ihan ensin muutama sana tuosta kielestä, koska kielenkäyttö on valtaa: Minusta pitäisi puhua moraalista. Kun käsitellään niitä periaatteita, joiden mukaan laki tulee laatia, joissa tarkastellaan oikeaa ja väärää, hyvää ja pahaa, silloin on kysymys moraalista. Se näkökulma, jota me kutsumme etiikaksi, on tavallisessa kielenkäytössä ikään kuin tieteen tai tutkimuksen tarkastelutapa, jossa ihmisen moraalista käyttäytymistä tai moraalisia periaatteita tutkitaan. Mutta minä kyllä ymmärrän ja jotenkin koen, että lainsäätäjälle on nyt edullista puhua tämän kysymyksen osalla etiikasta, koska se luo sellaisen neutraalisuuden mielikuvan ja häivyttää alleen eettisesti tai nyt nimenomaan moraalisesti kipeät kysymykset.

Tässä ei argumentoida, tässä valitaan pohjaksi eettinen relativismi. Se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että moraalit ovat subjektiivisia. Sen päättää jokainen ihminen itse. Siinä ei ole mitään sellaista oikeaa tai väärää, jota toiset voisivat arvioida. Raja-arvona ehkä tulee esiin sellainen ajatus, että kenelläkään ei ole kuitenkaan lupa tehdä sellaista, mikä loukkaa toisen oikeuksia. Mutta oikeasti

lakiesityksessä ei perustella sitä, miksi tällainen lähtökohta moraalisiin kysymyksiin on otettu” (Seppo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

”Hedelmöityshoitolaian lähtökohtana ei voi olla aikuisten tasa-arvokysymys. Lapsen saaminen ei ole subjektiivinen oikeus, niin kuin tässä salissa on sanottu, eikä myöskään ihmisoikeus, vaikka keskustelussa maassamme niin usein väitetään. Mikään ihmisoikeus- ja perusoikeussopimus ei anna katetta tällaisille väitteille. Se on myös tietyllä tavalla ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa.

Olen samaa mieltä hallituksen demariministerin Rajamäen kanssa ja myös hänen reilu viikko sitten antamansa tv-lausunnon kanssa, että jos hallituksen esitys nähdään tasa-arvokysymyksenä, looginen jatkumo siitä on, että seuraavaksi pitäisi alkaa puuhata lakia miesparien hedelmöityshoidoista” (Kari Kärkkäinen/KD, PR 13/2006).

Avsnitt 6.3.2

”Minusta on perin omituista se, että valiokunnan mietintö paaluttaa näin voimakkaasti lainsäädäntöä vallitsevaan arvoilmastoon ja ennen kaikkea pidättää itsellään oikeuden tulkita yhteiskunnassa juuri nyt vallitsevia arvoja. Arvokeskustelu on kyllä aina ihan hauskaa ja mielenkiintoista, mutta lainsäädännöllä tulisi pyrkiä mahdollisimman hyvään arkeen mahdollisimman monelle. Tältä osin rajattu laki hedelmöityshoidoista ei ole lapsen edun mukaista” (Pertti Salovaara/C, PR 100/2006).

”Yhteiskunnan arvoista ei päätetä lailla, mutta lait kuvastavat yhteiskunnan arvopohjaa. Minun arvoissani Suomi on oikeusvaltio. Siksi tarvitsemme lainsäädännön koskien hedelmöityshoitoja. Minun arvoissani Suomi on sivistysvaltio. Se tarkoittaa myös suvaitsevaisuutta. Minun arvoissani Suomi on ihmisoikeuksien maa, ihmisoikeuksien niin syntyneille kuin syntymättömille lapsille. Minun arvoissani Suomi on tasa-arvon maa. Se tarkoittaa kansalaisten tasavertaista kohtelemista. Kaikkeen tähän perustuen, arvoisa puhemies, haluan kannattaa hyvin vahvasti ed. Karvosen täällä esittämää pohjaesitystä, että vastalauseen mukainen ja hallituksen alkuperäisen esityksen mukainen pykälämuotoilu muodostaisi täällä käsittelyn pohjan” (Jouni Backman/SDP, PR 100/2006).

Avsnitt 6.3.4

”Tässä ed. Räsäsen allekirjoittamassa lakialoitteessa esitetään hedelmöityshoitoihin uudenlaista apartheid-järjestelmää. Siinä esitetään naisten asettamista eriarvoiseen asemaan parisuhdeaseman ja puolison sukupuolen perusteella. Eikä tämäkään vielä riitä, vaan siinä mennään vielä pitemmälle. Siinä esitetään, että myöskään naisen ja miehen välisessä suhteessa ei voitaisi käyttää ulkopuo-

listen luovuttajien sukusoluja. Tämä ei ole 2000-lukua, tämä ei kuulu tasa-arvoiseen, oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan. Tämä on ihan joittenkin muitten aikojen ja muitten yhteiskuntien aatetta. En pidä mitenkään hyväksyttävänä, että 2000-luvun Suomessa institutionalisoitaisiin lain tasolla ihmisten syrjintä ja eriarvoistaminen” (Oras Tynkkynen/Gröna, PR 116/2005).

”Siitä olen ed. Räsäsen ja monien muiden kanssa ihan tismalleen samaa mieltä, että avainkysymys on lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön. Lapsella tulee aina lähtökohtaisesti olla oikeus rakastavaan ja vastuulliseen vanhempaan tai vanhempiin. Tämä rakastava ja vastuullinen vanhemmuus ei vain riipu seksuaalisesta suuntautumisesta, se ei riipu sukupuolesta, se ei riipu parisuhdeasemasta, vaan se riippuu tämän yksilön ja hänen tukiverkostojensa ja ympäristön ominaisuuksista ja kyvyistä” (Oras Tynkkynen/Gröna, PR 116/2005).

”Arvoisa puhemies! Olisin tähän ed. Tynkkynen puheenvuoroon halunnut kommentoida, kun hän otti esille termin apartheid. Minkä ihmeen takia meillä sitten luonnossa on tällainen jatkuva apartheid käytössä, että meillä todellakaan kaksi naista ei voi keskenään saada lasta eikä kaksi miestä voi saada keskenään lasta tai nainen ei yksinään voi saada lasta? Mistä sitten johtuu, että meillä luonto on tämän asian tällä tavoin järjestänyt? Onko nyt sitten näin, että meidän pitäisi lähteä tätä luonnon biologista järjestelmää jollakin tavalla muuttamaan, jotta se vastaisi joittenkin ihmisten käsitystä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta?” (Sari Essayah/KD, PR 116/2005).

Ausnitt 7.2.2

”Piispaikokous painottaa sitä, että lapsen paras ja lapsen koko tuleva elämä kaikkine siihen liittyvine sosiaalisine suhteineen – suhde vanhempiin ja myös biologiseen isään – on asetettava etualalle arvioitaessa inseminaatiota ja sen toteuttamista konkreettisissa tapauksissa” (Biskopsmötet 1985, 63).

”Kirkon taholta annetut lausunnot ovat vaihdelleet jonkin verran, kun tietämys ja olosuhteet ovat muuttuneet. Ennen kaikkea kanta siihen, voidaanko keinohedelmöityksessä käyttää muun kuin perheen isän sukusoluja, on muuttunut kielteisestä positiiviseksi. Korostus on vaihtunut biologisen isän merkityksestä sosiaalisen isyyden korostamiseen. Samalla on muutenkin yhteiskunnassamme ja kirkossamme tahdottu entistä enemmän painottaa isän ja isyyden merkitystä lasten turvallisessa ja hyvässä kasvamisessa” (Paarma 2005).

”Lähtökohtaisesti lapsella on oikeus vanhempiinsa, isään ja äitiin. Ei ole toivotavaa, että lain turvin saatettaisiin maailmaan lapsia, joilla ei ole isää. Näin ollen

hedelmöityshoitoja yksin eläville naisille tai naispareille ei pidä sallia” (Kyrkos-tyrelsen 2005).

”Lapsen edun nostaminen esille kirkkohallituksen lausunnossa on tärkeää ja perusteltua ihmisoikeuksien näkökulmasta. Eri asia on, miten lapsen etu yksittäisissä tilanteissa määritellään.

[...] KIONin näkemyksen mukaan erilaisten perheiden erilaiseen asemaan asettaminen on syrjintää, ellei erilaiselle kohtelulle ole hyväksyttäviä perusteita. Lapsen edun käyttäminen tällaisena oikeudellisena perusteena on kyseenalaista. Kirkko voi toki esittää opillisen näkemyksensä, että lapsen on hyvä kasvaa naisen ja miehen avioliittoon perustuvassa perheessä. Tämä on kuitenkin aivan eri asia kuin väittää, että avioliiton suosiminen lapsen kasvuympäristönä on oikeudellisesti hyväksyttävä peruste kohdella naisia eri tavoin siviilisäädyn perusteella, kun arvioidaan oikeutta hoitoon” (KION 2006).

Avsnitt 7.3.1

”Yksinäisten naisten tai lesboparien lapsettomuus ei ole sairaus vaan luonnollinen olotila. Lapsettomuuden lääketieteellisen hoidon käyttäminen näissä tilanteissa ei ole mielestäni perusteltua. Tilanteita, joissa lapselta puuttuu isä, ei pidä keinotekoisesti ryhtyä tuottamaan. Isän puutteesta kärsiviä lapsia kasvaa yhteiskunnassamme muutenkin jo valitettavan paljon. Olisin myös toivonut, että esityksessä olisi huomioitu kirkon kaksi kuukautta sitten julkistama vetoamus, joka tuli kaikille edustajillekin ja jossa ehdotettiin hedelmällisyshoidot rajattavan avioliitossa eläville pareille” (Päivi Räsänen/KD, PR 76/2002).

”Minusta ed. Akaan-Penttilä käytti hyvän puheenvuoron, kun sanoi, että esimerkiksi ne yhteisöt yhteiskunnissamme, jotka perinteisesti puhuvat moraalista, uskonnolliset yhteisöt ja kirkot, ovat tainneet aivan lähestulkoon kaikki lausua näistä asioista kannan, joka on kyllä 6-0, jossa lähdetään siitä, että se, mitä Kirkkohallitus esitti, noin suurin piirtein on se, mihin yhdytään. Siis sellaiset yhteisöt, jotka perinteisesti käsittelevät moraalialia, ovat esittäneet tällaisen kannan, ja nyt minusta olisi äärettömän tärkeää, että kun lakiesitys menee ihmiselämän kysymyksissä näin syville alueille, sanottaisiin, miksi tällainen moraalinen kannanotto ei ole tärkeä tai miksi valitaan jokin toinen perustelu” (Sepo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

”Samaten tässä lainsäädännössä varmaan kannattaisi taustalla näiden seikkojen takia, joista jo tulee aika monimutkainen puuro, muistaa se, että katolinen kirkko, ortodoksinen kirkko, juutalaiset, islam ja myös Suomen nykyinen Kirkkohallitus ovat selkeästi sitä mieltä, että koko tämä hedelmöityshoito kuuluisi ainoas-

taan aviopuolisoiden sukusoluilla tehtäväksi. Itse olen liberaalimmalla kannalla heterosuhteen pohjalla näissä asioissa, mutta huom., koko tämä laaja uskonto-kuntakeskustelu on sivuutettu täällä jonkinlaisilla vähättelevillä maininnoilla ja implisiittisesti väittämällä, että se on vähän väärin ja siellä sisällä voidaan olla vähän muutakin mieltä. Kyllä luulisi, että näitä asioita vähän paremmin tässä kunnioitettaisiin” (Eero Akaan-Penttilä/Saml, PR 13/2006).

”[...] Kun me viittaamme hyvin paljon tässä keskustelussa nyt näihin kirkollisiin arvoihin tai kirkon käsitykseen, niin en voi olla epäilemättä, että uskontoa nyt väärinkäytetään politiikassa” (Astrid Thors/SFP, PR 100/2006).

”Täällä on viitattu useamman kerran kirkkoon ja seurakuntaan, mutta meidän oman kirkkomme eettinen toimikunta oli hyvin liberaali ehkä sitten Kirkkohallitukseen verrattuna ja linjasi tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden nimissä hallituksen linjojen mukaisesti, minkä jälkeen käytiin tietenkin keskustelu, kuka antaa kirkon puolelta virallista kantaa” (Sirpa Paatero/SDP, PR 100/2006).

”Mutta esimerkiksi ed. Ojansuu viittasi kirkon kantaan. Kirkkohallituksen suulahan kuullaan kirkon kanta. Meillähän voi olla ryhmiä eri mieltä kirkon sisällä. Itse olen entinen kirkon työntekijä ja tietyllä tavalla minulla voi olla oma mieliala asioihin niin tässä asiassa kuin voi olla ulkopoliitikkaankin, mutta presidentti päättää ulkopoliitikkasta ja Kirkkohallituksen kanta on se kanta, joka on kirkon virallinen kanta. Yksittäiset henkilöt tai yksittäiset ryhmät toki voivat esittää minkä näköisiä kantoja kukin haluaa” (Kari Kärkkäinen/KD, PR 13/2006).

Ausnitt 7.3.2

”Vielä totean, että tässä aloitteessa [...] noudatetaan hyvin pitkälti samoja eettisiä linjauksia kuin Kirkkohallituksen hiljattain hyväksymässä perusteellisessa kannanotossa, jossa korostetaan ennen muuta lapsen oikeuksia ja myös avioliiton merkittävää asemaa yhteiskunnassa” (Päivi Räsänen/KD, PR 116/2005).

”Arvoisa rouva puhemies! Tänä iltana tässä salissa kilpailee kaksi aatevirtausta, kristillisdemokratia ja liberaali vihreys. Kristillisdemokratia perustuu demokration ja kristinuskon keskeisimpiin asioihin, joilla yhteiskuntia on rakennettu vuosituhsia. Liberaali vihreys lepää pitkälti feminismin arvoissa. Vihreiden periaateohjelma väittää, että vihreä feminismi on myös miesten vapautusliike. Tämän hedelmöityshoitolain kohdalla vihreä feminismi esittäytyy kuitenkin miesten alennus- ja alentamisliikkeenä. Miesten osaksi vihreiden visiossa jää oleminen siittiöautomaatteina, kun naisparit ja sinkkunaiset tahtovat lasta itsel-

leen hedelmöityshoitojen kautta. (Ed. Gustafsson: Vaalipuhe menossa!) - Ed. Gustafsson, tämä ei liity siihen asiaan missään määrin” (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

Avsnitt 7.3.3

”Meille eri kirkkojen jäsenille on vaikkapa rippikoulussa opetettu, että ihmisen arvon määrittää ja ihmisen arvon antaa ensisijaisesti kolmiyhteinen Jumala, joka on mahdollistanut ihmisen syntymän. Tämä on siis muun muassa rippikouluopetusta. Nähdäkseni Kirkkohallituksen lausunto perustuu tähän teologiseen näkemykseen. Samalla tuo ajatus jatkuu, että meihin on asetettu myös tarve luonnolliseen isänkaipuuseen, jota millään lailla ei voida kieltää eikä turhentaa” (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

”Arvoisa herra puhemies! Tämähän on arvokysymys. Näitä pykälää voidaan veivata suuntaan tai toiseen. Minun kantani ja arvoni on se, että avioliitossa oleville voidaan antaa vanhempien omilla sukusoluilla näitä hoitoja. Kun kirkon kannoista puhutaan, niin kuulun vähemmistökirkkoon, tosin maailmassa enemmistökirkkoon, ja se vastaa myös tässä suhteessa kantaani. Nyt puhutaan paljon lapsen oikeuksista ja oikeudesta syntyä, mutta kuitenkin meillä 10 000 tervettä lasta abortoidaan joka vuosi, ja sen johdosta ei naisasialiike nosta mitään keskustelua lasten oikeudesta elää, ja se on aivan erinomaisen iso oikeus verrattuna näihin” (Timo Soini/Sannf, PR 13/2006).

”[E]li lakivaliokunta nosti esille arvot. Siinä, millä tavalla tätä asiaa olen itselleni jäsentänyt, on hyvin vahvasti perusteluina ollut arvot ja nimenomaan arvot, jotka nousevat kristillisestä ihmiskuvasta, kristillisestä maailmankuvasta, jossa Jumala on luonut ihmisen mieheksi ja naiseksi” (Leena Rauhala/KD, PR 106/2006).

”Haluan myös todeta sen, että kirkon piirissä, siitä huolimatta, että Kirkkohallituksen kanta on se, mikä se on, toimii aktiivisesti ryhmä, joka nimenomaan puolustaa sitä, että hedelmöityshoitoja voidaan antaa tasavertaisesti myöskin lesbopareille. Siellä toimii myöskin aktiivisesti ryhmä kirkon jäseniä, jotka myöskin silloin, kun oli kyse parisuhdelaista, toimivat sen puolesta. Itse kuulun myös kirkkoon. Ed. S. Lahtela, toivottavasti te ette rupea täällä jakamaan kirkon jäseniä erilaisiin kuppikuntiin. Kirkkokin sallii sentään keskustelun” (Outi Ojala/VF i PR 15/2006).

”Toivon vakaasti, että tästä salista löytyy ryhtiä, lähimmäisenrakkautta ja ymmärrystä hyväksymään tämä laki, koska tämä ei vie keneltäkään meiltä mitään pois” (Outi Ojala/VF, PR 15/2006).

”Kun Luoja on alun perin luonut ihmisen, naisen ja miehen, niin tämä lapsi kasvaa luonnollisesti tämän naisen ja miehen liitosta eteenpäin ja sen kautta sillä on kodissa äiti ja isä. Se on tämä kasvupohja, ja se on myöskin tämän puheeni sisältö ja tavoite, että näin pitäisi olla ja tästä pitäisi syntyä” (Seppo Lahtela/C, PR 15/2006).

”Kun täällä on vaadittu arvokeskustelua ja kyseenalaistettu mielestäni joidenkin edustajien arvopohja, niin haluan tässä todistaa, että itse koen olevani kristitty, olen evankelisluterilaisen kirkon jäsen, mutta tunnen vieraaksi sellaisen kirkon, joka ei hyväksy ihmisten tasavertaisuutta. Jos näin on, koen sellaisen kirkon vieraaksi” (Jouni Backman/SDP, PR 100/2006).

”Arvoisa puhemies! Tässä keskustelussa on viitattu myös kristillisiin arvoihin ja kristinuskoon. Olen evankelisluterilaisen kirkon jäsen ja pidän yhtenä keskeisenä kristinuskon ajatuksena sitä, että pitää pyrkiä välttämään ulkokultaisuutta, pitää etsiä totuutta asioiden ja ilmiöiden taustalta. Näin ollen näen, että on täysin kristinuskon mukaista nähdä, että se hallituksen esitykseen perustuva esitys, joka nyt tässä käsittelyvaiheessa on siis vastalauseen mukainen, on täysin kristillisten arvojen mukainen esitys” (Ulla Anttila/Gröna, PR 100/2006).

”Lapsen etuun on vedottu miltei jokaisessa puheenvuorossa, niin minäkin haluan tehdä. Minusta lapsen etu on saada alkunsa turvallisissa ja terveellisissä olosuhteissa ja lapsen etu on syntyä toivottuna [...].

Täällä on puhuttu paljon arvoista. Minä haluaisin puhua armosta, joka on myös kristillinen termi, erittäin olennainen. Tähän ovat vedonneet ne kirkon edustajat, jotka ovat sitä mieltä, että olisi armollista antaa myös niiden lasten syntyä, jotka eivät synny niin sanotussa normaalissa parisuhteessa” (Maija Perho/Saml, PR 100/2006).

Ausnitt 7.3.4

”Kun tätä maailmaa katsotaan, niin näyttää siltä, että kristillisdemokraateilla ja perussuomalaisilla on oikeat ja rehelliset linjat tässä asiassa. Minä arvostan heidän suoraselkäisyyttään puolueena, edustajina ja suomalaisina siinä, että nämä isänmaalliset, kristilliset perusarvot ovat niin kirkkaita, että he seisovat loppuun saakka näiden arvojensa takana” (Seppo Lahtela/C, PR 100/2006).

”Arvoisa puhemies! Lähinnä haluan tuoda esiin oman näkemykseni tässä asiassa. Minun oma moraalikäsitelmäni lähtee siitä vakaumuksen tuomasta näköalasta, että miehen ja naisen välillä solmitaan avioliitto, joka on elinikäinen avioliitto, ja siihen liittyy myös se yksinkertainen näkökulma, että otetaan vastaan ne lapset, jotka lahjana voidaan vastaanottaa” (Kyösti Karjula/C, PR 13/2006).

”Aika harvoin puhun täällä uskonnollisesta vakaumuksesta, mutta nyt haluan senkin tässä sanoa, koska se on kannaltani ratkaiseva. Oma arvomaailmani lähtee katolisesta kristinopista. Tämä arvomaailma maailmassa on miljardilla ihmisellä. Täällä olen aina poliittisesti vähemmistössä, mutta olen ison valtakirkon jäsen, joka on maailmanlaajuinen. Tämä kirkon kanta vaikuttaa ajatteluuni kaikissa moraalisisissa kysymyksissä, oli minun sitten helppoa hyväksyä se tai ei. Aina ei ole suinkaan helppoa, vaatimukset ovat kovat, mutta rusinoita pullista ei noukita. Se on kirkon oppi, ja se kirkon jäsenelle kelpaa. Tästä on kysymys kohdallani tässä asiassa.

Katson, että ihmiselämä on pyhä, ja sen vuoksi ymmärrän, että lapsen oikeus syntyä on luovuttamaton. Jos naisen oikeus omaan ruumiiseensa ja lapsen oikeus syntyä ovat vastakkain, valitsen heikomman, lapsen oikeuden. Suomeksi sanottuna tämä tarkoittaa sitä, etten henkilökohtaisesti voi hyväksyä esimerkiksi aborttia” (Timo Soini/Sannf, PR 100/2006).

”Arvoisa herra puhemies! Suvaitsevaisuus ja lapsen etu on nostettu korokkeelle käsiteltäessä hedelmöityshoitolakia tänä iltana. Jos emme ole kaikesta samaa mieltä, tarkoittaako se suvaitsemattomuutta vai toisinpäin? Tai jos ajattelen lapsen edusta eri lailla, onko sekin suvaitsemattomuutta? Olkoonpa mielipiteemme laista mikä tahansa, löydämme takuuvarmasti kantaamme tukevia tutkimuksia sekä - että, puolesta ja vastaan. Asiaan suhtautumisen taustalla on kuitenkin ennen kaikkea jokaisen edustajan arvomaailma, suhtautuminen elämään, vakaumukselliset seikat, eivät kuitenkaan tutkimukset” (Inkeri Kerola/C, PR 100/2006).

”Eli on niin paljon tunnetta ja niin paljon ennakkoluuloisuutta ja niin paljon asenteita, joita tähän keskusteluun on heitetty, että ihmettelen todellakin, missä se ongelma on. Ymmärrän sen, jos joku katsoo, että uskonnollisen vakaumuksen vuoksi ei voi hyväksyä, sen voi reilusti sanoa, mutta ei pidä kuitenkaan maalaila sellaisia kauhukuvia, mitä tämän lain hyväksyminen merkitsisi” (Outi Ojala/VF, PR 15/2006).

Avsnitt 8.2

”Nyt esitetty laki vastaa hoidon antamisen suhteen pitkälti noudatettua käytäntöä. Kun tämän hoidon tuloksena tänä päivänä syntyy noin 1500 lasta vuodessa eli noin 2,7 prosenttia vuosittain syntyvistä lapsista, on mielestäni tärkeää, että toiminnalle saadaan oikeudellisesti ja eettisesti kestävät säännöt. Tämä loisi oikeusvarmuutta sekä hedelmöityshoitoja antaville tahoille että hoitoa saaville. Lakihan määritteli muun muassa hoidon antamisen yleiset edellytykset, ja siten parantaisi mahdollisuuksia valvoa toiminnan harjoittamista. Hyvien ja eettisesti kestävien käytäntöjen kirjaaminen lakiin estää ei-toivottujen menettelytapojen syntymisen” (Leena Luhtanen/SDP, PR 13/2006).

”Kuten aikaisemmin sanoin, ymmärrän täysin uskonnollisen vakaumuksen, kuten edellinen edustaja, ed. Tölli, puhui. Mutta en millään voi ymmärtää, että me, joilla ei ole uskonnollista vakaumusta, yritämme niin vahvasti roikkua siinä, että hedelmöityshoitoa ei voi antaa yksinäiselle naiselle, kun tämä jo on ollut selkeästi 20 vuotta käytäntö. Onko siis 20 vuotta kaikki tämä, mitä on tehty, tehty väärin? Tutkimuksissa on todettu, että yksinäisten naisten ja naisparien lapset, kuten jo tänään debatissa on kuultu, ovat varsin tasapainoisia ihmisiä. Mitään tutkimustietoa ei ole siitä, että naisparin perheessä kasvanut lapsi voisi jotenkin huonosti. Päinvastoin. Näitä tapauksiahan on korkeintaan 3 prosenttia kaikista hedelmöityshoitoa saaneista” (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 100/2006).

”Arvoisa puhemies! Tämähän on tosiaan ydinkysymyksiä, sallitaanko ylipäänsä ja minkälaisin edellytyksen muiden kuin mies-nais-parien osalta hedelmöityshoitojen antaminen. Hallitustyöskentelyssä päädyttiin sitten tällaiseen kompromissiin, joka nyt on esitelty. Löytyy tarvittaessa kyllä sitten valmiit säännösehdotukset siitäkin, että rajoitettaisiin muiden Pohjoismaiden tapaan tahattoman lapsettomuuden hoitoon” (Johannes Koskinen/SDP, PR 76/2002).

”Myös käytännöllinen lähtökohta puoltaa yksinäisten naisten ja naisparien hoitamista, sillä raskaaksi voi toki hakeutua ilman hoitoakin. [...] Kaiken kaikkiaan kannatan luovutettujen sukusolujen käytön sallimista. Esityshän on sallivampi kuin muissa Pohjoismaissa. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden nimissä näin voidaan hoitaa lapsettomuutta, johtuipa se naisesta tai miehestä. Tämä lähtökohta on erittäin hyvä” (Anneli Kiljunen/SDP, PR 13/2006).

”Lakivaliokunnan enemmistön kantahan kriminalisoisi nyt hedelmöityshoidot yhdeltä ihmisryhmältä täysin. Se, mistä syystä juuri yksin eläviltä naisilta kiellettäisiin hedelmöityshoidot, on jäänyt hyvin hämärän peittoon. Miten näin voitai-

siin tehdä? Ainakaan se ei kuulu tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, joka perustuu ihmiskäsitykseen, että kaikki ovat saman arvoisia ja kaikkia ihmisiä pitää kohdella samalla tavalla.

Minulle on tullut hyvin paljon viestejä ihmisiltä. He sanovat suoraan, että he eivät haluaisi asua sellaisessa maassa, jossa hedelmöityshoito yhdelle ihmisryhmälle voisi olla rikos ja jossa tämän kautta asetettaisiin kyseenalaisiksi kaikkien ihmisten tasavertaiset perusoikeudet. Siitä syystä minusta nyt kyllä täytyy tarkoin eduskunnankin pysähtyä miettimään tämän lain ympärille. Meidän täytyy mennä eteenpäin maana, joka voi kansainvälisestikin esiintyä maana, jossa puolustetaan kansalaisten perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia ja myös naisten oikeuksia. Siitä syystä minusta eduskunnan ehkä nyt tämän kuumentuneen tilanteen yhteydessä olisi järkevää ottaa aikalisä käyttöön ja pysähtyä vielä viikonlopun yli miettimään ja pohtimaan tätä asiaa, minkälaiseen ratkaisuun todella olemme valmiit” (Tuula Haatainen/SDP, PR 198/2002).

”Jos hallituksen esitys nähdään tasa-arvokysymyksenä, logiikan jatkumo on siinä, että seuraavaksi aletaan puuhata lakia miesparien hedelmöityshoidosta ja tulevaisuudessa kenties myös adoptio-oikeudesta. Näin se vaan menee” (Kari Kärkkäinen/KD, PR 100/2006).

Avsnitt 8.3.2

”Luin kertomuksen tällaisesta äidistä Suomen Kuvalehdestä. Pariskunnalla on nyt nelivuotias poika, ja pojalle on kerrottu, että hän on kasvanut muster Gittan kohdussa. Sijaissynnytyksen käyttämisessä on siis selkeät lääketieteelliset indikaatiot” (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 122/2006).

”Kieltäminen usein perustuu perusteettomiin ennakkoluuloihin. Luullaan, että sijaissynnyttäjä ei luovuta lasta biologisille vanhemmille ja syntyy ristiriitoja. Ajatellaan myös, että sijaissynnyttäjän ja vanhempien välillä käydään jonkunlaista kauppaa. Sitä ei ole Suomessa tapahtunut, eikä muitakaan ongelmia ole havaittu. Olisi siis syytä sallia koeputkihedelmöitys sellaisille naisille, joilta puuttuu kohtu mutta joiden munasarjat toimivat. Kyse on pienestä naisryhmästä, mutta asia on heille sitäkin tärkeämpi. Meillä on jonossa tällä hetkellä kaksi tällaista naista, ja he eivät nyt tämän uuden lain astuttua voimaan voi tulla tähän hedelmöityshoitoon” (Sirpa Asko-Seljavaara/Saml, PR 122/2006).

”Minua on jäänyt häiritsemään tämä asia ehkä eniten sen vuoksi, että tämä ei ole edes ainoa minoriteettiasia, jossa tämä lakia säätävä elin niin sanotusti viis veisaa pienistä ihmisryhmittymistä, kun on joku isompi asia agendalla, joka pitää saada lävitse. Tämä sali puhkui silloin suurta intoa yksinäisten naisten ja

naisparien hedelmöityshoitomahdollisuudesta, ja se oli varmasti ihan oikein, että siinä debatoitiin voimakkaastikin vasta- ja myötämäkeen. En lähde siihen keskusteluun nyt sen laajemmin enää mukaan, mutta miten on mahdollista, että lainsäätäjät ei ole niin harkitsevat, että se osaisi ottaa tällaiset pienet ryhmät huomioon, varsinkin kun hallitus tiesi sen jo esitystä tehdessään? Silloisessa hallituksen esityksessä oli myöskin luettavissa perustelut, minkä takia katsottiin, että tämä sijaissynnytys, toiselta nimeltään, arvon puhemies, kohdunvuokraus, ei voi tulla kyseeseen. Minusta niillä aivan samoilla syillä olisi voinut perustella myöskin nämä muut hedelmöityshoidot, että ne eivät tule kyseeseen niin kuin ne nyt tulivat. Tässä oli tällainen kummallinen arvomaailmatyhjiö ja tietynlainen välinpitämättömyys, koko tässä asian käsittelyssä. Sen takia hyvin mielelläni allekirjoitin tämän lakialoitteen, että tämä asia otettaisiin uudestaan rauhallisesti käsittelyyn, ja sopivassa vaiheessa on aivan hyvin mahdollista tämä kaikki toteuttaa” (Eero Akaan-Penttilä/Saml, PR 34/2007).

”Sijaissynnytykseen ei liity samanlaisia eettisiä ongelmia kuin yksinäisen naisen hedelmöityshoitoon, koska sijaissynnytyksessä munasolut kerätään naiselta ja hedelmöitetään hänen oman aviopuolisonsa siittiöillä” (Sirpa Askoseljavaara/Saml, PR 34/2007).

”Pidän tätä aloitetta merkityksellisenä, hyvänä ja toivon, että tämä valiokuntakäsittelyssä, täällä eduskunnan pöytäkirjoissa ja tulevien hallitusten suurissa, viisaissa ohjelmissa sen tyyppistä myötätuntoa saaden ohjaa tätä tulevaisuuden kehitystä, että tätä voitaisiin asiassa toteuttaa ja tehdä. Onhan tässä yksi sellainen tärkeä asia, että näin syntyvä lapsi on biologisesti niin äidin kuin isänkin lapsi ja siltä osin täyttää kaikki ne mitat, mitä oli tämän hedelmöityshoitolain käsittelyn yhteydessä oleva kirkon kanta, missä vaan todettiin, että vain avioparin soluista syntynyt lapsi on semmoinen, mikä voidaan hoitaa ja tehdä. Tämä täyttää sen mitan ja mahtuu siihen” (Seppo Lahtela/Saml, PR 122/2006).

Ausnitt 8.4

”Arvoisa puhemies! Lakivaliokunnan enemmistön esitys toteaa, että se tukee perhearvoja. Haluan myös itse tukea perhearvoja. On kuitenkin niin, että lakivaliokunnan enemmistön ehdotus käsittelee ainoastaan biologisia perhearvoja. On yksi äiti, yksi isä, ja onnellinen perhe toteuttaa näitä biologisia perhearvoja.

Mutta on myös toisenlaisia perheitä. Haluankin itse puhua nimenomaan sosiaalisen vanhemmuuden puolesta, joka käsittää varmasti myös biologisen vanhemmuuden. Mutta aivan kuten meidän yhteiskunnassamme on epätyypillisiä työsuhteita, on myös epätyypillisiä parisuhteita, epätyypillisiä avioliittoja ja epätyypillisiä perheitä. Aivan kuten yhteiskunnassamme on pätkätöitä, on myös

pätkäavioliittoja, on pätkäsuhteita, ja aivan kuten työelämässä, tarvitsevat juuri nämä erityistä hoivaa, huoltoa ja huomioonottoa. Pätkätöiden välillä tarvitaan turvaa, ja sitä tarvitsevat erityisesti lapset. Olenkin sitä mieltä, että Suomessa olisi tunnustettava erittäin paljon enemmän kuin tänä päivänä nimenomaan uusperheiden tilanne, nähtävä se osana meidän yhteiskuntaamme eikä marginalisoitava erilaisia uusia vaihtoehtoja” (Tarja Cronberg/Gröna, PR 100/2006).

Avsnitt 8.5.1

”Mutta oma lähtökohtani on, että kun tätä lakia pohditaan, niin kyllä tämän äiti-isä-lapsi-suhteen pitää olla korostettuna ja nimenomaan lapsen aseman ja oikeuden, koska kuitenkin lapsissa on tämänkin yhteiskunnan tulevaisuus. Sitä meidän tulee vaalia kaikilla konsteilla. Me kaikki tiedämme, että jos jokin näistä kolmesta puuttuu tai on poikkeava, silloin me jollakin tavalla kaipaamme sitä aitoa tunnetta, ja sitä meidän tulee vahvistaa. [...] Siinäkin mielessä lainsäätäjänä meidän tulisi löytää ne oikeat tavat elämän mahdollisimman turvalliselle jatkumiselle. Ja mikä on sen turvallisempaa kuin normaali perhe, jos se on suinkin mahdollista?” (Hannu Aho/C, PR 76/2002).

”Voi, kun me kävisimme yhtä suuria keskusteluita niistä 15 000 huostaanotetusta lapsesta. Kunpa niistä reviteltäisiin ja käytäisiin keskustelua siitä, kuka huolehtii jo olemassa olevista hylätyistä lapsista, joita on jätetty, joita laiminlyödään myös ydinperheissä, ikävä kyllä. Niistä lapsista, jotka on lahjaksi saatu, pitää huolehtia perheissä ja jos eivät perheet pysty, yhteisössä, naapurustossa, yhteiskunnassa. Pyhyden taju jos häviää yhteiskunnasta, se on huono ja paha asia” (Timo Soini/Sannf, PR 13/2006).

Avsnitt 8.5.2

”Onko Ruotsista tai meiltä esimerkiksi Väestöliiton jo vakiintuneesta käytännöstä saatavissa selkeämpiä ohjeita, miten lain 8 §:n hyvää ja tärkeää vaatimusta siitä, että lapselle tulee voida turvata tasapainoinen kehitys, ja 11 §:n vaatimusta siitä, että hoitavan lääkärin on muun muassa tämä asia selvitettävä, onko siitä tarkempia ohjeita ja käytänteitä, millä tavalla se tulee, ja tulisiko meidän eduskunnassa vielä tätä kohtaa tarkistaa, jolloin todellakin lapsen etu, tulevaisuus olisi laissa taattu riippumatta vanhempien siviilisäädystä.

Tiedän muun muassa, että Väestöliitto on joskus kieltäytynyt niin avopareille kuin yksinäisille naisillekin antamasta hoitoa, jos on ollut ilmeistä, että hoidon motiivit ovat olleet sopimattomat eivätkä ole taanneet lapsen etua. Lapsen etu mielestäni tulee parhaiten turvattua, jos me onnistumme kirjoittamaan 8 ja 11 §:n kunnolla” (Tuija Brax/Gröna, PR 13/2006).

Avsnitt 8.5.3

”Lainsäätäjä joutuu tekemään keskeisen arvovalinnan kahden tarpeen välillä: lapsettomuuden ja isättömyyden. Jos vastakkain on asetettava miehettömän naisen lapsettomuus tai lapsen isättömyys, mielestäni lainsäätäjän tulee asettua heikoimman, lapsen, puolelle” (Päivi Räsänen/KD, PR 13/2006).

”Ed. Räsänen otti puheenvuorossaan esiin vastakkainasettelun, että sellaisessa tilanteessa, jossa nainen, joka ei elä miehen kanssa parisuhteessa, haluaa lapsen, on ikään kuin vastakkain tämän naisen halu tulla vanhemmaksi ja lapsen etu ja sitten tämä halu on tätä lapsen etua vastaan. Mielestäni tällaista vastakkainasettelua ei ole. Lapsen etu ja hyvä vanhemmuus muodostuvat tilanteesta, jossa ihmisellä on halu tulla vanhemmaksi, ja silloin kun hänellä on se halu, se antaa hänelle edellytykset sitten myös toteuttaa lapsen etua” (Anni Sinnemäki/Gröna, PR 13/2006).

”Hedelmöityshoitolaian käsittelyn aikana olemme täälläkin tänään kuulleet paljon puhetta lapsen edusta. Lapsen etuun vedotaan hedelmöityshoidosta puhuttaessa tavalla, johon on vaikea väittää vastaan puhumatta samaan aikaan ihmisten arvoista, ihmisoikeudesta ja lähimmäisenrakkaudesta. Lapsen etua ei saisi käyttää lasta itseään vastaan. Silti suuri osa keskustelijoista viittaa syntymättömien lasten etuun ja oikeuksiin tavalla, johon perustuslakivaliokunnassa puhunut Maija Sakslin huomautti, että lapsen etua käytetään estämään tuon lapsen syntymä, jonka etua halutaan suojella. Lapsen etu ei voi olla, ettei häntä ole. Hyvää ystävääni ed. Virtasta vapaasti lainaten: itse olisin mieluummin isätön ja olemassa kuin isällinen ja olematta” (Minna Sirnö/VF, PR 100/2006).

”Arvoisa puhemies! Lapsen etu ei ole, että joukko aikuisia Arkadianmäeltä laittaa perheitä arvojärjestykseen, lapsen etu ei ole, että joukko aikuisia Arkadianmäeltä ilmoittaa, ettei tietyn tyyppisiä perheitä saa olla, ja lapsen etu ei ole, että joukko aikuisia Arkadianmäeltä itse asiassa ilmaisee, ettei osalla jo olemassa olevista lapsista ole oikeutta olla olemassakaan. Juuri päinvastaisilla asenteilla varustetut aikuisethan kasvattavat omat lapsensa suvaitsemattomuuteen ja koulukiusaajiksi. Oman käsitykseni mukaan lähimmäisenrakkauden ensimmäinen askel on hyväksyä toinen ihminen sellaisena, mikä hän on, ilman että hänen syntyperänsä tai kasvuympäristönsä vaikuttavat asiaan” (Minna Sirnö/VF, PR 100/2006).

”Ajatellaan lesboparin pikku-Jussia, joka menee päiväkotiin ja jolta kysytään, millaisesta perheestä hän tulee. Hän sanoo, että minulla on kaksi äitiä, paljon

enemmän kuin toisilla. Mutta sitten häneltä kysytään, että mitenkäs tämä isä. No, isä on pankki, siemenpankki. Isä viihtyy kylmissä olosuhteissa, ilmeisesti pakasteessa. Voi kuvitella, mitä se aiheuttaa ihan oikeasti. Siinä tulee musta aukko lapselle, 18 vuoden ikään asti musta aukko siitä, että hän ei tiedä oikeasti taustaansa, selittää mitä selittää siinä. Se, mitä edellä on ollut puhetta koulu-kiusaamisesta, on todennäköistä, sille me emme mahda mitään, koska kyllä koulu joka tapauksessa on aika raaka paikka. Eivät opettajat eivätkä vanhemmat, ei kukaan, pysty sitä tilannetta hallitsemaan. Jos tiedetään tämän tyyppinen tilanne, niin varmasti joutuu koulukiusatuksi se pikku-Jussi” (Esa Lahtela/SDP, PR 13/2006).

Avsnitt 8.5.4

”Täällä on keskusteltu jonkin verran isyydestä. Mielestäni missään nimessä tämä ei ole se laki, jossa käsityksistämme lähtien yleisesti säätelemme jotain isyydestä. On varmasti sinänsä hyvä, jos tämä laki saadaan voimaan ja on lakiperusta siihen, miten näissä hedelmöityshoitotapauksissa isyys määrittyy. On järkevää, että se on kirjoitettu lakiin, mutta mitään yleistä julistusta isyydestä tämä laki mielestäni ei anna. Ehkä lohdutukseksi niille edustajille, jotka eivät ole nähneet tätä lakia isyyden edistämisen kannalta parhaana mahdollisena, totean, että meillä on kyllä erittäin paljon tässä talossa vielä työtä tehtävänä ja mahdollisuuksia vahvistaa isyyttä, muun muassa nyt vaikka se, että annettaisiin niille isille, jotka eivät ole lapsensa lähihuoltajia, oikeus hoitovapaaseen tai sairaan lapsen hoitoon, yhden esimerkin mainitakseni” (Anni Sinnemäki/Gröna, PR 13/2006).

Avsnitt 9.1

”Yhdyn niihin käsityksiin, joissa puhutaan siitä, että lapsen etu on tärkein asia, joka tässä yhteydessä on otettava esiin. Koko sen ajan, kun näitä kysymyksiä on sekä kansainvälisissä yhteyksissä että meillä valmisteltu, olen kysynyt sekä itseltäni että muilta, voimmeko me puhua lääketieteellisestä hoidosta silloin, kun kysymyksessä on uuden yksilön syntyminen. Minun mielestäni silloin ei ole kysymys yksinomaan lääketieteellisestä hoidosta, vaan on paljon suuremmasta yhteiskunnallisesta asiasta kysymys. Minun mielestäni pitäisi myös miettiä sitä, että kun perustellaan keinohedelmöitystä, avustettua lisääntymistä tai miksi sitä kutsutaankin yksinomaan lääketieteellisillä seikoilla, me medikalisoimme jälleen kerran ihmiselämän yhden alueen. Minusta se on hyvin vakava kysymys.

[...] Minusta lähtökohdan on oltava tietysti se, että elämän pohja on biologis-geneettinen, vanhemmuus sitä vastoin on biologista ja toisaalta sosiaalista.

[...] Sen lisäksi inhimillisestä lisääntymisestä tulee yhä enemmän lääketieteellisen tarkkailun, päätöksenteon ja kontrollin näyttämö. Medikalisaatioksi kutsu-

tussa tapahtumasarjassa lääkäreiden ja lääketieteellisten instituutioiden vaikutusvalta levittäytyy alueille, jotka oikeammin kuuluisivat yhteiskunnalliseen, eettiseen tai oikeudelliseen tietoon perustuvan päätöksenteon taikka terveydenhuollon asiakkaiden oman yksityisautonomian piiriin” (Paula Kokkonen/Saml, PR 76/2002).

”Tarvitaanko tätä lakia? Itse kyllä uskon lääketieteellisen etiikan korkeaan tasoon maassamme ainakin toistaiseksi sillä tavalla, että en uskoisi siltä puolelta tämän lain olevan niin välttämätön, mutta muut näkökulmat tekevät tämän tärkeäksi” (Jaana Ylä-Mononen/C, PR 76/2002).

”Kun tätä keskustelua silloin viime kaudella käytiin, onko tämä sairaus vai ei, niin oppineet totesivat, että lapsettomuus ei ole sairaus, mutta minusta se on kyllä sen luonteinen. Ja niin arvelen, jos tämä ei onnistu luonnollisin tavoin, niin miksei käytetä tätä koeputkimahdollisuutta ja käytetä nykyajan lääketiedettä ja sitä tekniikkaa, mitä tähän on saatavissa, ja näin saadaan perheeseen alkuun aito ja täysin oma lapsi” (Seppo Lahtela/C, PR 116/2005).

”Pitääkö terveyden- ja sairaanhoidon palveluiden kohdentamisessa lääketieteellisen syyn olla keskeinen kriteeri? Mielestäni kyllä. Mihin se johtaisi, jos laajemmaltikin terveyden- ja sairaanhoidon palvelut irrotetaan lääketieteellisestä arvioinnista? Yhden henkilön tai samaa sukupuolta olevien parien lapsettomuus ei johdu lääketieteellisestä syystä. Maailma on rakennettu ja rakentunut niin, että elämän syntyyn tarvitaan sekä nainen että mies. Siksi kenenkään oikeuksia ei mielestäni myöskään loukata, jos hedelmöityshoidot kohdennetaan lääketieteellisten syiden perusteella” (Sakari Smeds/KD, PR 198/2002).

Ausnitt 9.2

”Arvoisa puhemies! Minulle herää ajatuksia ja periaatteellisia kysymyksiä, joita ehkä tulisi harkita enemmän. Tässä tapauksessa kysymyksiä on enemmän kuin vastauksia. Peruskysymykseni kuuluu: Onko biologinen vanhemmuus subjektiivinen oikeus, kun manipuloimme tieteellisin keinoin luonnon ja Korkeimman mahdin asettamia esteitä biologiselle vanhemmuudelle?

Orpojen lasten määrä maailmassa on valtava. Tämä lähtökohtana meidän tulee muistaa, että adoptio on luonnollinen vaihtoehto. Nämä ovat kysymyksiä, joita tulisi miettiä ja joita tulisi eettisestä näkökulmasta selventää valiokuntakäsittelyssä” (Nils-Anders Granvik/SFP, PR 76/2002).

”Tässä on käytetty monia hyviä puheenvuoroja tästä asiasta, mutta oma näkemykseni on, että silloin kun näistä asioista ja suvun jatkumisesta on kyse, meillä

tulee olla kiintymys lapseen, sen tulevaisuuteen. Jos mennään tähän sukusolujen luovuttamiseen, silloin kyllä joutuu kysymään, olemmeko perin pohjin pohjineet asiaa. Itse kullakin aina, kun aletaan perheessä lasta odottaa, ajatuksissa jo on, minkälainen lapsi on, minkälainen lapsi meille syntyy. Ellei tämä olekaan odotusten mukainen, säilyykö meidän kiintymyksemme yhtä hyvin kuin jos se olisi aidosti, biologisesti, perheen sisällä oleva tapahtuma? Minusta nämä ovat vakavampia kysymyksiä syvimmiltään kuin se, mitä monesti tästä asiasta heitetään ja keskustellaan” (Hannu Aho/C, PR 76/2002).

Avsnitt 9.3

”Arvoisa rouva puhemies! Tässä on todella kysymys laista, jota ei pitäisi päästää eteenpäin. Lainsäädännöllä ei pidä vahvistaa isättömyyttä.

Siteeraan tässä lastenpsykiatri Tuula Tammista, kun täällä puhuttiin tieteellisestä tutkimuksesta ja siitä, onko sitä ja minkälaista on. Hän on sanonut: ’Meillä on runsaasti sekä tieteellistä tietoa että kokemuksesta näyttöä isättömyyden haitallisista vaikutuksista lapsen hyvinvointiin. Ainoa varma johtopäätös, jonka voi tällä hetkellä tehdä, on se, ettei isättömyys ole lapsen edun mukaista. Jopa moderni geeni- ja aivotutkimus painottaa äidin ja isän tarpeellisuutta lapsen kehitykselle. Ihmisäivot ja mieli kypsyvät pitkälti samanlaisuuden ja erilaisuuden jatkuvan havainnoinnin ja arkisen kokemisen kautta.’ Eli kasvuympäristö, se, mitä on isänä ja äitinä lapsen kanssa kasvaminen, tässä laissa ei todellakaan toteudu. Sen vuoksi näen, että tässä on kysymys tärkeästä arvokysymyksestä (Puhemies: Minuutti!) ja eettisesti tärkeästä kysymyksestä” (Leena Rauhala/KD, PR 13/2006).

”Arvoisa puhemies! Tieteen kehitys meidän ajassamme on hyvin nopeaa. Eri tieteenalojen saavutukset ovat mittavia. Tiede, kuten esimerkiksi lääketiede ja bioteknologia, ei sinänsä luo arvoja. Tiede tarvitsee aina moraaliset puitteet ja rajat toiminnalleen. Tiede ei tuo vastauksia perimmäisiin kysymyksiin elämästä ja sen tarkoituksesta, kuolemasta, syntymättömän elämän arvosta tai avioliiton asemasta. Lääketiede tuo kyllä menetelmiä vaikkapa lapsettomuuden hoitoon ja moneen muuhun asiaan, mutta se ei ratkaise kysymystä siitä, millaisten arvojen pohjalta ja missä tilanteessa näitä menetelmiä tulisi käyttää.

Arvoisa puhemies! Toivon, että eduskunta ja eduskunnan valiokunnat hoidelmöityshoitolakiesitystä käsitellessään pitävät selkeänä mielessä lapsen edun ja oikeudet ja nojautuvat kestäviin arvoihin” (Tapani Tölli/C, PR 13/2006).

”Täällä on muutamissa puheenvuoroissa viitattu tieteeseen. On siis annettu ymmärtää, että tämän lain käsittelyssä pitäisi ottaa huomioon tutkimustuloksia, joilla sitten eri näkökulmista katsoen voidaan perustella tai olla perustelematta

lasten asemaa erilaisissa perheissä. Niin ei kyllä voi ratkaista moraalisia kysymyksiä. Tiede ei ota kantaa sellaiseen asiaan. Se on feikki, se on halu häivyttää tästä asiasta moraalinen ongelma.

Viitataan vain kolmeen kysymykseen. Lakiesityksessä tarkastellaan lapsen oikeuksia vanhempiin, aikuisten oikeuksia lapseen ja isyyttä. Minusta tässä toteutuu se vanha periaate, että kahden kauppa on kolmannen korvapuusti, ja korvapuustin tässä nyt saa lapsi. Minusta tässä esityksessä käy merkittävällä tavalla niin, että sieltä nimenomaan häivytetään nämä moraaliset kysymykset. Siitä tulee sellainen soppa, että kukaan ei oikein pysty sanomaan, minkä periaatteen mukaisesti lainsäätäjät nyt haluaa saada tämän asian ratkaistua” (Seppo Särkiniemi/C, PR 13/2006).

”Tiedämme, että lääketieteellinen teknologia mahdollistaa lisääntymisen irrallaan perinteisestä sukupuolisesta käyttäytymisestä, mutta me tiedämme myös, että lääketiede ei kuitenkaan luo arvoja, joiden pohjalta näitä menetelmiä tulee käyttää, vaan tarvitsee moraaliset puitteet ja rajat omalle toiminnalleen. Me tiedämme myös, että tiede ei tuota vastauksia perimmäisiin kysymyksiin esimerkiksi syntymättömän elämän arvosta. Nimenomaan nämä arvokysymykset ovat erittäin tärkeitä tätä lakia säädettäessä. Hedelmöityshoitolaissa tulee määrittellä suhde äitiyteen, isyyteen, avioliittoon, ihmiselämän alkamiseen, tai ne ovat tämän lain peruskäsitteitä” (Leena Rauhala/KD, PR 13/2006).

Ausnitt 9.4

”Hedelmöityshoidolla ei saisi pyrkiä haluttujen ominaisuuksien antamiseen lapselle. Poikkeuksena tästä sallittaisiin kuitenkin sellaisen luovuttajan sukusolujen valinta, joka ulkoisilta ominaisuuksiltaan muistuttaa parin toista osapuolta. Lapsen sukupuolen määräytymiseen saataisiin vaikuttaa vain, jos parin omista sukusoluista syntyvällä, toista sukupuolta olevalla lapsella olisi suuri riski sairastua tiettyyn periytyvään sairauteen” (Leena Luhtanen/SDP, PR 13/2006).

”Herra puhemies! Jos ajatellaan tämän hedelmöityshoitolaisten perimmäistä tarvetta, mistä se on tullut ja syntynyt, niin jos ajattelisimme sitä 30-40-luvun maailmaa - jos sanotaan vielä: sitä sen erään suuren hirmun, Hitlerin, maailmaa - niin hänen tavoitteenaanhan oli vähän tämä rodunjalostus ilmeisesti olemassakin, ja yhtenä asiana tämä on se, minkä takia tämän tyyppinen laki tarvitaan, että semmoista villiä jalostusta ei voi syntyä niin, että jostakin syystä äideille tulisi tarve valita mieleinen kulmikas isä, tumma ja pitkä ja mitä muuta siinä tarvittaisiinkaan” (Seppo Lahtela/C, PR 116/2005).

Avsnitt 9.5

”Alkioiden vanhempina itseään pitävät henkilöt eivät hyväksy alkioiden tuhoamista. Eräs äiti ilmaisi asian näin: ’Ainakin minulle alkiot ovat jo rakkaita lapsiani. Joka kajoaa niihin, on silmissäni murhaaja.’

Hedelmöityshoitoklinikat ovat ilmaisseet huolensa myös siitä, ettei laissa ole säädetty, kenen tehtävä alkioiden tuhoaminen on. Henkilökunta ei ole halukas tehtävää hoitamaan vaan pitää sitä eettisesti ongelmallisena. Pakasteissa olevat alkiot on tuotettu kalliiden ja vaikeiden hoitojen avulla, ja ne ovat elinkykyisiä. Hoidoissa käytettynä niistä voisi syntyä lapsi” (LM 131/2007).

”Arvoisa puhemies! Mehän olemme tekemisissä tässä mielestäni äärettömän vakavan asian kanssa. Siitä syystä se synnyttää täällä myös voimakkaita tunteita. Me olemme tässä keskustelemassa elämän synnystä. Se on perinteisesti koettu alueeksi, joka on kaikkein pyhintä, mitä ihminen voi kokea ja ymmärtää, uuden elämän alku, osallistuminen siihen luomisprosessiin. On ymmärrettävä, että se on myös äärimmäisen kipeä asia niille aviopareille, jotka eivät lapsia tällä tavalla saa. Siinä mielessä tämä on mielenkiintoinen keskustelu, että kansalaiset kyllä tätä kuunnellessaan huomaavat kuuntelevansa arvokeskustelua ja pystyvät kyllä tekemään arvioita meidän arvoistamme.

Arvoisa puhemies! Suurin ongelma hallituksen esityksessä on mielestäni eettinen. Siis hallitus pitää tässä moraalisaarnan Suomen kansalle, vaikka ministeri totesi, ettei pidä sitä. Juuri tekemällä tämä laki näin tehdään. (Puhemies: Minuutti!) Lyhyesti sanottuna: Minun mielestäni lapsen näkökulma, uuden elämän näkökulma, on keskeisin. Lasten saaminen ei ole mikään perusoikeus” (Simmo Rundgren/C, PR 13/2006).

English Summary

The Best Interests of the Child in the Main Room of Politics. The Finnish Parliamentary Debate on Assisted Reproduction.

In this thesis I examine the Finnish parliamentary debates on assisted reproduction in the 2000s. The thesis describes how Members of Parliament (MPs) debated values and moral problems, especially on the basis of their views on families, parenting and the best interests of the child. I also study the relevance of voting according to one's own beliefs, and what is characteristic of such so-called 'matters of conscience' in the Parliament of Finland.

The method used is rhetoric and discourse analysis. The empirical material consists of two government bills on assisted reproduction (RP 3/2006 and RP 76/2002) and relevant members' initiatives, the minutes of the plenary sessions and the minutes and reports by parliamentary committees. The material is supplemented by Church statements and newspaper articles on assisted reproduction and on other matters of conscience. The legislative process went on for a couple of decades and created much discussion in the public sphere in Finland.

In the thesis I interpret the Finnish parliamentary debates on assisted reproductive technologies (ART) in relation to changes of values and religious norms in society. I observe factors that contribute to the division of political discourse in new ways. I pay particular attention to religious and moral arguments, and discuss to what extent the broader societal context of these parliamentary debates can be described as a post-

secular situation. I highlight how the discourses on values competed against each other in the parliamentary debates on assisted reproduction, in particular the discourses on equality between women and on the best interests of the child, and the ways in which these values were defined differently by various speakers.

The thesis concerns several sociological subfields: sociology of religion, political sociology, and sociology of social problems, health, and family. It also has connections to political science, ethics, law and medicine. Assisted reproduction is a complex issue which needs to be discussed not only from a medical or legal perspective, but also from a social science perspective. It opens up a wide range of questions about how social relations can be changed by the development of new reproductive technologies. These challenge many of the norms regarding parenting, gender and sexuality that previously have been taken for granted, and can also be used to reinforce the norms of a society.

The best interests of the child can legally be described as an open concept, which can be interpreted culture-specifically (Schiratzki 2000, 53–54). The UN Convention on the Rights of the Child, which contains the most important formulation of the child's best interests, stresses that the child should be guaranteed rights as an individual, but also be protected. The concept also has the potential to be used in political debates with very different content depending on who is talking. From a discourse analytical point of view, the concept the best interests of the child may be understood as a fluid signifier. The fluid character of the concept explains the struggle between discourses on the correct interpretation of the concept. In the political debates about ART in Finland, the child was dealt with as a moral challenge that caused a discursive struggle. The various interpretations of the best interests of the child concerned whether childlessness and parenthood should be defined strictly medically, biologically, or rather socially. The discursive struggle also concerned approaches to gender, sexuality and equality.

Based on my analysis of newspaper articles that mention matters of conscience of the Finnish Parliament, I divided these kinds of issues into five categories: (1) environment and energy, (2) sexuality, sexual minorities, relationships and reproduction, (3) Church and religion, (4) regional issues, and (5) matters relating to the individual's freedom of action. I found that many matters of conscience in Finnish politics tend

to have a discursive connection to morality, emotions, or the idea of a private or an individual sphere. When political parties in Finland define certain issues as matters of conscience it is often assumed that these issues can be solved self-reflexively rather than authoritatively, which characterizes the individualized society.

The debates on assisted reproduction in parliament were framed as a value discussion. There was thus consensus that the discussion concerned morals and values. The value discussion was marked by normative statements, such as statements about authenticity, normality, ethics, religion and truth. This setting was particularly evident after the standing committee on laws in the spring of 2006 suggested that lesbian couples and single women would no longer have access to ART treatments at ART centres in Finland. Consequently, conservative arguments received a dominant position in the following debates. The first to talk about values often has the upper hand in value debates. My interpretation is that the values of conservative MPs received a lot of attention in most debates about ART in Finland. These MPs framed the discourse in an efficient manner as a discussion on values and best interests of the child. Those who used conservative arguments were not necessarily determined by party affiliation, but e.g. The Christian Democrats were in their election program called 'the value party'. The Christian Democrats' task was described as a defence of Christian values, and the issue of assisted reproduction, which concerns the family, sexuality and reproduction, was in this light understood as important for the party.

MPs who advocated more liberal values still received a political advantage in their claims-making on equality between different categories of women, since this government's line won the parliamentary vote on the bill. Speakers who followed the liberal model for claims-making often adapted their statements to the hegemonic frame of the debate. They often linked their arguments to the best interests of the child or referred to a statement of the Church Council, thereby positioning themselves as Christians or as members of a religious community. In Chapter 8, I illustrated these parallel statements in a figure, which I described as models for claims-making: the value-liberal parental perspective, the value-liberal child perspective, the value-conservative parental perspective and the-value conservative child perspective (Figure 3). I illustrated that both the value-conservative and value-liberal

statements contained a defence of both parents' and children's rights, but they led to different conclusions about the characteristics of the best interests of the child and good parenting. However, these perspectives should not be understood as opposites, but rather as two parallel models for claims-making. Both models are linked to similar discourses, but from different perspectives.

The issue concerns in the broad sense how we should explain the relationship between morality and religion, and how the relationship is perceived in party politics. Ulrich Beck (2010, 143–145) argues that the relationship between religion and morality is rarely questioned. Almost all political positions are based on the assumption that institutionalized religions have the resources to justify and legitimize, and religions are thus the starting point for moral behaviour or moral interpretations. In my analysis of the parliamentary debates on ART, I could observe how members of different parties self-reflexively used statements of the Evangelical Lutheran Church of Finland. The statement of the Church Council (2005) and statement of the Church advisory board of human rights issues (KION 2006) had a great influence on the debate, suggesting that many MPs have a great respect for the Church as an authority. The statements were used as resources to justify and legitimize a position, and to make moral interpretations, which is consistent with Beck's interpretation.

As a result of the discursive frame as a value discussion, Church institutions were given a central role in the legislative process as communities of interpretation, which Habermas (2008) believes is a hallmark of a post-secular situation. The relationship between religion and morality was thus taken for granted. The reflexive element in the use of the statements of the Church was that the MPs in their speeches stressed their own beliefs or religious affiliation. However, many people in the Nordic countries belong to the Church without questioning it, or relate to the Church as a vicarious religion (cf. Davie 2007b). This attitude to the Church as a vicarious religion was also characteristic of how the Church Council's statement was used in parliamentary debates on assisted reproduction when values were interpreted religiously. A common way of arguing was that MPs referred to Church statements, while they admitted that they personally did not agree with the Church 100 per cent. Many people have a preconception that Finland is a secular soci-

ety, and that secularization has resulted in a split between the religious private sphere and the secular public sphere. However, in the thesis I give examples of how religious and secular discourses were intertwined in the political debate on ART, which I interpret as signs of a post-secular situation.

Lise Kanckos

Barnets bästa i politikens främsta rum

Finlands riksdags debatt om assisterad befruktning

I Finlands riksdags debatter om assisterad befruktning i början av 2000-talet diskuterades hur barnets bästa ska tolkas, och hur det förhåller sig till jämlikhetsargument. Könscellsdonatorers anonymitet, surrogatmoderskap samt lesbiska pars och ensamstående kvinnors tillgång till assisterad befruktning var tre centrala debattfrågor.

Genom retorik- och diskursanalys studerar Kanckos hur riksdagsdebatten blev en värdediskussion. Företrädesvis ur ett religionssociologiskt perspektiv analyserar hon vilka värden som uppfattades som viktiga. Analys av religiös argumentation och hänvisning till övertygelse ges ett särskilt utrymme i studien. Debatterna ingår samtidigt i större familjepolitiska diskurser och belyser förändringar i synen på föräldraskap och familjer.

